

Statist. 0.

997/65,

0.997/65,

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A HADIGONDOZOTTAK BUDAPESTEN

ÍRTA

DR. MELLY JÓZSEF

65.
I-IV.

65. KÖTET

1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A HADIGONDOZOTTAK BUDAPESTEN

ÍRTA

DR. MELLY JÓZSEF

300353

I.

A világháború népesedési kihatása.

Az öt nehéz esztendőn keresztül démoni erővel dühöngött világháború keserves szenvedéseit a nyomasztó gazdasági közviszonyok által okozott megélhetési küszködések annyira elhomályosítják, hogy az újabb sebek a régieket szinte a feledés fátyolával borítják be. A hallatlan erőfeszítésben tragikusan elernyedtt magyar társadalom figyelmét a háború lezajlása után a fantasztá októberi forradalom, a kommunizmus agyréme, az idegen megszállás, a trianoni békediktátum s végül a szanálás narkózis nélkül való végrehajtása tartották lekötve. Az ilyen abnormális időkben az emberi elméket természetesen csak a szorosan aktuális problémák foglalkoztatták s a multon való töprengést több-kevesebb joggal meddő cselekvésnek minősítették. A »ma« kérdései annyira előtérbe tódultak, hogy a »historia est magister vitae« princípiuma rideg valósággal a szögre került. Még a régi idők patinás kutatóit is annyira elfoglalták a primitív gondok, hogy a háborús esztendők népesedési, közgazdasági és szociálpolitikai eseményeinek tudományos feldolgozása is jóideig elmaradt. Néhány esztendő óta a társadalomélet viharzása mintha csitulna, a durva kizökkenések lassanként mégis visszatérnek azokba a régi keretekbe, melyekben az alkotó munka ismét megindulhat. Talán épen a megnyugvás egyik tünetének foghatjuk fel, hogy most már meglehetősen élénken megindult a közelmúlt évek eseményeinek tudományos szempontból való tüzetesebb kivizsgálása is. Az utóbbi esztendőekben gyors egymásutánban hagyták el a sajtót a világháború vezéregyéniségeinek sokszor hibás szubjektivitással megírt memoárjai, de ezzel szemben már az objektív szemlélődés tükrében tárta fel a monografiák egész sora a társadalomélet rapszódikus hullámszámát, valamint egyes társadalomcsoportok szociális sorsát és tette azt így a művelt nagyközönség számára is hozzáférhetővé. Nagy akarással és széles alapon kutatják most már a világháború valódi okait és ezzel kapcsolatosan annak a már sajnos idült válságnak meggyógyítására alkalmasnak látszó remediumokat is, mely Európá népeire az általános pusztítás következtében rászakadt.

Az újabb kutatások megvilágításában nem kétséges, hogy a szarajevói merénylet 1914-ben csak szikrát vetett az európai atmoszféra már esztendők óta robbanásig feszült gázkeverékébe és hogy sokkal inkább közeledünk a valóság megismeréséhez, ha a világháború okait az egyes európai államok népesedési és szociális viszonyainak eltéréseiben keressük. A 19. század az európai nemzetek erőteljes fellendülésének volt a tanuja. A népszaporodás olyan méreteket öltött, hogy szinte igazolni látszott azokat az aggodalmakat, melyeket Malthus 1798-ban megjelent munkájában olyan sötét pesszimizmussal fejezett ki. Ma már szinte furcsának tűnik, hogy Malthusnak a túl-népesedés veszedelmeire vonatkozó tétele a 19. században helytállónak látszott. Abban az időben az európai népek szaporodása valóban erősen felfelé haladó irányzatot mutatott. Oláhország népessége gyarapodott a legerőteljesebben, évenként 1.94%-kal, de alig valamivel kevesebbel növekedett a népesség Boszniában évi 1.60%-kal, Bulgáriában 1.54%-kal, Görögországban 1.52%-kal és Szerbiában 1.51%-kal. Ezek után a sorrendben Németország következett 1.46%-os népszaporodással, majd Oroszország 1.37%-kal, Lengyelország 1.37%-kal és Finnország ugyancsak 1.37%-kal. Kissé hátrább a sorrend a következőképpen alakult: Hollandia 1.23%-kal, Dánia és Norvégia 1.11%-kal, Svájc 1.09%-kal, Magyarország 0.98%-kal, Belgium 0.98%-kal, Anglia 0.90%-kal, Ausztria 0.90%-kal, Spanyolország 0.83%-kal, Luxemburg 0.87%-kal, Svédország 0.71%-kal, Olaszország 0.69%-kal és végül Franciaország 0.15%-kal szaporodott.¹⁾ Ez a tekintélyes népszaporodás természetes következménye volt annak, hogy azok az akadályok: háborúk, járványok, éhínségek, melyek a messzebb múltban útjába állottak a népszaporodásnak, már szűkebb korlátok közé voltak szorítva. És az egészségvédelmi kultúra minden áldásának érvényrejutása mellett egyideig még nem jelentkeztek azok a tényezők, melyek ma a népszaporodást szinte válságba sodorják.

A népszámlálások minden kultúrállamban egyideig hűségesen regisztrálták a népesség szaporodását, miért is nem szabad csodálnunk, hogy a népszaporodás lefékeződését, majd a depopuláció veszedelmét kezdetben nem nagyon vették észre. Hiszen ezt a súlyos jelenséget ma is csak a nagyvárosokban észleljük kézzelfoghatóan, ahol is az urbanizáció erőteljes folyamata a természetes szaporodás meggyengülését sokáig kiadósan elleplezte. A világháború borzalmas embervesztése, a születések számának a háború alatt észlelt rohamos esése fedte fel a való helyzetet s állította előtérbe a népesedési problémákat. A pontosabb vizsgálódás azután beigazolta, hogy egyes államokban a születések számának fogyását a halandóság csökkenése követni már nem tudta s így a népszaporodás mérlege mind kedvezőtlenebbül alakult ki.

¹⁾ Grotjahn A.: Soziale Pathologie. Berlin, 1923.

Ez a megismerés, egyes kultúrnépek számszerű megfigyatozása sem teljesen újszerű esemény a világtörténelemben. A kultúra történetében egykor nagy szerepet játszott népek is gyarapodtak, virultak, majd lassan elsatnyulva, kipusztulva, helyüket más népcsoportoknak adták át. Furcsa, hogy azt tartjuk, hogy ez csak így történhetett! Holott biológiai szemmel nézve az elsatnyulás, elhalás csak az egyedekre nézve természetes jelenségek, az egyfajtájúakra vonatkozólag azonban abnormálisak. Mai felfogásunk szerint egyes, a történelemben nagy szerepet játszott népek kipusztulását etikai, politikai és gazdasági okok váltották ki és úgy vélekedünk, hogy a testi elsatnyulás csak ezeknek az okoknak volt szükséges velejárója. A messzi multból csak a hagyományok, megbízhatatlan feljegyzések tájékoztatnak egyes népek pusztulásáról és csak a jóval későbbi időkből maradtak reánk hiteles történeti adatok. Mindezek azt mutatják, hogy a háborúk mindig nagy irtásokat végeztek az emberi nem soraiban. Ezekhez járultak azután az etikai, politikai és gazdasági egyéb okok, sőt a születések számának apadása is, mely a kultúra haladásával csak fokozódott, mert a műveltebb körökben, leginkább a gazdagok között, a vagyoni megerősödés vágya és a kapzsiság révén leginkább elterjedt a gyermekáldás mesterséges korlátozásának társadalmi epidémiája. Tanulmányunk megszabott keretei nem engedik, hogy a régen elmúlt idők népesedési eseményeivel foglalkozunk s ezért csak a háború előtti idők néhány népesedési jelenségére mutathatunk rá.

A születési arányszámok a legutóbbi félszázadban minden európai kultúrállamban apadásnak indultak, de ezzel együtt majdnem mindenütt lecsökkentek a halandóság indexszámai, aminek természetes következménye volt a népszám tekintélyes emelkedése. Az 1. számú táblánkon a világháborúban aktív résztvett európai nagyobb államok népesedését jelző számokat foglaltuk össze. Elég erre a táblára röpke pillantást vetni s máris jellegzetes eltéréseket veszünk észre. Itt most felesleges az egyes arányszámok időbeli változását figyelni, mert speciális következtetéseink kiformalásához csakis a végeredmények ismeretére van szükségünk. Emeljük ki ezért a táblázatból a születési, illetve a halálozási indexek eltolódását jelző viszonyszámokat.

	Német- ország	Ausztria	Magyar- ország	Anglia	Olaszország	Francia- ország
Születések csökkenése % ...	23·7	17·8	16·7	31·2	15·2	28·5
Halálozások csökkenése % ...	36·9	31·2	41·3	36·9	34·9	21·5
Differencia	13·2	13·4	24·6	5·7	19·7	—7·0

A volt központi hatalmak államaiban erősen lefékeződött a natalitás, mégis ennél sokkal intenzívebben apadt a halandóság s így a népszaporodás válságáról a háború előtt ezekre az államokra vonatkozólag beszélni sem lehetett.

1. A születési és halálozási arányszámok néhány európai államban. — 1861—1912.

Megnevezés	Német- ország	Ausztria	Magyar- ország	Anglia	Olasz- ország	Francia- ország
a) Születési arányszámok.						
1861—1870	37.2	38.2	43.0	35.2	37.6	26.3
1871—1880	39.1	39.0	43.4	35.5	36.9	25.4
1881—1890	36.8	38.0	44.2	32.5	37.6	23.9
1891—1900	36.1	37.1	40.5	29.8	34.9	22.2
1901—1902	35.4	37.0	38.3	28.5	32.9	21.8
1903—1904	33.9	35.5	36.8	28.2	32.3	21.0
1905—1906	33.0	34.6	36.3	27.2	32.4	20.5
1907—1908	32.2	34.0	36.8	26.6	32.7	19.9
1909—1910	30.4	33.0	36.7	25.4	33.0	19.5
1911—1912	28.4	31.4	35.6	24.1	31.9	18.8
Csökkenés %	23.7	17.8	16.7	31.2	15.2	28.5
b) Halálozási arányszámok. ¹⁾						
1861—1870	26.8	30.8	.	22.2	²⁾ 30.4	23.7
1871—1880	27.2	31.6	41.2	21.4	30.0	23.7
1881—1890	25.1	29.5	32.6	19.2	27.1	22.1
1891—1900	22.3	26.6	30.1	18.2	24.2	21.5
1901—1902	20.1	24.4	26.3	16.6	22.1	19.8
1903—1904	19.8	23.8	25.6	15.9	21.8	19.3
1905—1906	19.0	23.8	26.6	15.4	21.5	19.8
1907—1908	18.0	22.5	25.5	15.0	21.9	19.6
1909—1910	16.7	22.3	24.6	14.1	20.8	18.5
1911—1912	16.9	21.2	24.2	14.0	19.8	18.6
Csökkenés %	36.9	31.2	41.3	36.9	34.9	21.5

Teljesen hasonló képet mutat az entente cordiale-hoz csak utólag csatlakozott Olaszország népesedése is. De már a szövetség másik két tagjának, Angliának és Franciaországnak rovatában egészen más eredményeket figyelhetünk meg. Angliában a halandóság csökkenése 1861—1870-től 1911—1912-ig még valamennyivel meghaladta a születések fogyását, Franciaországban azonban már a születések fogyása vágatott elől s azt a halandóság leküzdése nem volt képes elérni. Ezek az eredmények érthetővé teszik, hogy a 19. század elején Franciaországnak 27 millió, Németországnak 23 millió és Angliának s Walesnek 9 millió lakosa volt és hogy a század végére a kivándorlások dacára Anglia és Wales népessége 31 millióra, Németországé 53 millióra, viszont Franciaországé csak 39 millióra emelkedett. Franciaország tehát nagyon lemaradt a népszaporodás versenyében, miért is nagyon érdekében állott, hogy az európai hegemoniáért küszöbön állott megütközés évtizedekre el ne tolódjék. Táblázatunkból az Oroszországra vonatkozó adatok hiányoznak, de ezt nem tartjuk hibának, mert ez az állam minden-

¹⁾ Halvaszülettek nélkül.

²⁾ 1866—1880 átlaga.

valószínűség szerint csak az entente cordiale-hoz tartozó másik két nagyhatalom mesterkedése révén sodródott bele a világháborúba. Az egyes európai államok népesedési viszonyai egyfelől azt tanúsítják, hogy a népesség a 19. században, illetve a 20. század első évtizedében lényegesen megnövekedett és pedig olyan módon, hogy a halandóság leküzdése a születések fogyását hatalmas arányokban meghaladta, másfelől azonban dokumentálják, hogy az entente cordiale vezérállamaiban: Angliában és Franciaországban a születések és halálozások fogyásának differenciája veszedelmesen összezsugorodott, illetve Franciaországban már negatív irányba csapott át.

Európa népességének szédületes gyarapodásáról Woytinski¹⁾ alanti adatai is meggyőzően tanuskodnak:

	Lakosság milliókban	Népsűrűség		Lakosság milliókban	Népsűrűség
1350-ben	100	10·1 pro km ²	1880-ban	334	33·7 pro km ²
1700-ban	110	11·1 « «	1890-ben	365	36·8 « «
1750-ben	140	14·1 « «	1900-ban	406	40·9 « «
1800-ban	187	18·8 « «	1910-ben	443	44·7 « «
1850-ben	267	26·9 « «	1920-ban	449	45·3 « «

A 19. században Európa lakossága több, mint száz százalékkal gyarapodott. Ha a termelés, a technika fellendülése nem haladt volna nagyjából együtt a népszaporodással, akkor bizonyára bekövetkezett volna az a krízis, amit Malthus jövendölt. Európa területét 9,910.000 km²-nek véve megállapíthatjuk a népsűrűséget is, ami a 19. század folyamán ugyancsak több, mint száz százalékkal növekedett. És ha most a világ népességének az öt földrészen való tagozódását vesszük szemügyre, akkor is értékes tapasztalásokra jutunk:

Földrész	Terület (km ²)	Lakosság	Népsűrűség (pro km ²)
Európa	9,910.000	450,000.000	45·5
Ázsia	40,967.000	997,000.000	24·4
Afrika	28,897.000	132,000.000	4·6
Amerika	43,061.000	257,000.000	4·8
Ausztrália és Polynézia	8,547.000	8,000.000	0·9
Összesen.....	131,382.000	1.844,000.000	14·0

Az 1919. és 1921. évekről hivatalos adatok alapján összeállított eredmények demonstrálják, hogy Európa a föld felületének 7·5%-a, de itt lakott a világ népességének 24·4%-a. A népsűrűség Európa területén a legmagasabb, tehát a termelés és fogyasztás dilemmájának egyelőre még itt kell eldőlnie. A népszám emelkedése, valamint a népsűrűségnek egyes területrészen

¹⁾ Woytinski Wladimir: Die Welt in Zahlen. Berlin, 1925.

való fokozódása miatt tehát mind nagyobb tömegek szükségleteit kellett kielégíteni. A feladat megoldását végtelenül megnehezítette a kultúra haladása, ami az igényeknek mind magasabbra való differenciálásához vezetett. Tehát a szükségletek nemcsak a népesség kvantitatív szaporodása révén növekedtek, hanem kvalitatív is, aminek veszedelmeire Brahma már évezredekkel ezelőtt figyelmeztetett. E mellett még a termelés drágulása, a produktumok elhelyezésének nehézségei szülték azt a veszedelmes gazdasági versenyt, mely Európa vezető népeinek előbb két táborba tömörülésére, majd a modern technika minden gyilkos szerszámának alkalmazásával történt összecsapására vezetett.

Mikor 1914. július 27-én, illetve augusztus 1-én az európai nagyhatalmak elrendelték a mozgósítást, mindenki azt hitte, hogy két-három hónap alatt lezajlik a világháború. A számításokban mindenki csalódott, mert a nagy küzdelem négy esztendőnél tovább, 53 hónapig folyt szinte fokozatos erő-kifejtéssel. Az egyes hadseregek csatasorba állítása óriási tömegeket mozgatót meg. Az arcvonalba állított hadseregek aránya, nem számítva a népfelkelést és az anyaországban lévő alakulatokat, a küzdő államok népességéhez viszonyítva 1914-ben a következő volt:

Állam	Arcvonalhadsereg létszáma	A népesség %-a
Ausztria-Magyarország	1,500.000	3-0
Németország	2,000.000	3-0
Oroszország	3,500.000	2-0
Franciaország	2,000.000	4-5
Szerbia	518.000	12-0

A nagyhatalmak átlagban a népesség 3%-át vették az arcvonalban igénybe, amihez a nem közvetlen harcos alakulatoknak körülbelül ugyanannyi erejét kell hozzászámítani s így a nagyhatalmak összes erő-kifejtése a háború kezdetén a népesség 6—8%-ára becsülhető. A fenti adatok szerint tehát Szerbia kétszerolyan nagy erő-kifejtéssel indult a küzdelembe, mint a nagyhatalmak. A harcos felek az emberanyag pusztulását fokozatosan pótolták és pedig az orvostudomány nagyszerű eredményei alapján 70%-ban a meggyógyult sérültekből, betegekből. Mégis, megbízható adatok¹⁾ szerint, a világháború végéig a népességnek átlagban 18%-át voltak kénytelenek igénybe venni. A 2. számú tábla német közlések alapján már pontosabban tájékoztat arról, hogy a világháború alatt az egyes államok milyen hatalmas tömeget mozgattak meg. A központi hatalmak a világháború alatt összesen 25 millió, az entente pedig 44 millió embert állított csatasorba s így összesen 69 millió ember vett részt a világháborúban.

¹⁾ Karoljovic Oszkár : A magyarok szereplése a világháborúban. Magyar Katonai Közlöny. 1926.

2. A világháborúban résztvevő államok hadseregeinek létszáma. — 1914—1919.

Központi hatalmak	A háború folyamán mozgó- sított személyek száma	Entente	A háború folyamán mozgó- sított személyek száma
Németország	13,250.000	Oroszország	13,500.000
Ausztria (Boszniával)	4,707.671	Britt bir. (dominiumokkal és gyarmatokkal együtt)	9,496.370
Magyarország	3,614.179	Franciaország	8,194.500
Törökország	kb. 1,800.000	Olaszország	5,615.000
Bulgária	kb. 1,000.000	Románia	1,000.000
Összesen kereken	25,000.000	Belgium	380.000
		Szerbia és Montenegró	kb. 800.000
		Görögország	kb. 400.000
A világháború összes hadsere- geinek létszáma kereken ..	69,000.000	Portugália	kb. 53.000
		Amerikai Egyesült-Államok	3,899.696
		Japán	kb. 30.000
		Összesen kereken	44,000.000

A világháború kezdetén 9-5, kereken 10 millió ember állott egymással fegyveresen szemben, kiknek sorait nemcsak a hadieszközök golyói, hanem a kezdetben veszedelmes arányokban fellépett járványos betegségek is ritkították. A hadsereg egészségügyi ellátásában eleinte súlyos zökkenők mutatkoztak. Megfelelő eszközök, oltóanyagok hiányában a járványvédelem szervezése ütközött nehézségekbe, de a sebesültek szállítására sem voltak mindenütt kellőképpen felkészülve. Már a világháború második esztendejében minden megváltozott, mert ha primitív eszközökkel is, de igyekeztek a katonák tisztálkodásáról, fürdetéséről, fertőtlenítéséről gondoskodni s a kolera és hastífusz elleni védőoltásokat is kiterjedten és szép sikerrel vették alkalmazásba.

Az osztrák-magyar II. hadseregnél például az 1915. év egy hónapjában 82.000 embert fürösztöttek meg és fertőtlenítettek. A hadsereg higiénikus védelmét nagyban megkönnyítette, hogy a mozgó háború mihamarabb álló, lövészárokkharccá alakult át s így a csoportok stabilabban, higiénikusabban rendezkedhettek be. A lövészárok-háborúban valamivel csökkent a sebesülések száma, de ezzel szemben növekedett a belső betegségekben szenvedőké. A belbetegek száma mindjobban, évről-évre gyarapodott, hiszen a harcéri szolgálatra való alkalmasság standardját kényszerűségből leszállították és mind rosszabb kondíciójú anyagot küldtek a frontra. Az élelmezésben is nehézségek mutatkoztak, mert míg a háború elején egy-egy katona naponta átlag 3200 kalória értéket (a német hadseregben 3500—3800 kalóriát) kapott, addig 1918. szeptemberében az olasz fronton már csak 1480 kalóriát ért el a fejadag. Nem csoda, hogy a rossz táplálkozás az amúgy is gyengébb emberanyag vitalitását is letörte. A belbetegek szaporodása tehát eltüntette azt a nyereséget, mely a sebesülések megkevesbedésével előállott.

A világháborúban résztvevő hadseregek nagy veszteségeket szenvedtek. Megbízható becslés szerint az osztrák magyar hadsereg csak halottakban 1,200.000 embert veszített. A régi számítások szerint a veszteség úgy oszlott meg, hogy 25% jutott a halottakra, 25% a súlyos és 50% a könnyű sebesültekre. A világháborúban az egyes frontszakaszokon lényeges eltolódások mutatkoztak a sebesülések minősége tekintetében. Sőtér Elek és Suhay Imre¹⁾ részletes kérdőívek segítségével gyűjtötték össze a tapasztalásokat, melyekből a következő adatokat nyerték:

Szerb fronton:	gyalogsági és gépfegyvergolyótól származott a sebesülések	65—70%-a
	tűzerségi tűztől származott a sebesülések	30—35%-a
Orosz fronton:	gyalogsági és gépfegyvergolyótól származott a sebesülések	70—75%-a
	srapnellől származott a sebesülések	20—22%-a
	gránáttól származott a sebesülések	8—10%-a
Olasz fronton:	gyalogsági és gépfegyvergolyótól származott a sebesülések	25%-a
	srapnellől származott a sebesülések	25%-a
	gránáttól és aknáttól származott a sebesülések	50%-a

A kard- és szuronysebesülések már aránylag ritkán fordultak elő, hiszen Hanasziewicz orvosezredes 12.000 sebesült közül csak 5 esetben látott karddal és csak 7 esetben szuronnyal történt sebesülést, Uthy őrnagy-orvos pedig 120.000 sebesült közül csak 3 karddal és 80 szuronnyal történt sebesülést. Lehet ugyan, hogy ennek az volt az oka, hogy az ezekkel a harci eszközökkel történt sebesülések oly súlyosak voltak, hogy a sérültek már a segélyhelyre sem tudtak eljutni. Mozgóharcokban a gyalogsági és gépfegyver, valamint a srapnell által okozott sérülések voltak gyakoriak, álló, lövészárokharcokban pedig a gránát és akna által okozottak. Kétségtelen, hogy a gyalogság volt leginkább exponálva, bár ki kell emelni, hogy a tűzéségnél a sebesülések majdnem mindig súlyosak, sokszor halálosak voltak. Az egyes lövedékek neme szerint a sebesülések minősége így oszlott meg (Sőtér—Suhay):

Lövedék neme	Sérülés minősége százalékokban		
	halálos	súlyos	könnyű
Puskagolyó	10	10	80
Srapnell	10	10	80
Gránát	40	50	10
Akna	1—2	5	90—95

Ezek az adatok is azt dokumentálják, hogy a puskagolyó és a srapnell voltak aránylag a leghumánusabb harci eszközök.

A monarchia emberveszteségét részben ankétszerű feljegyzésekből sejthetjük, részben a tömegmegfigyelés idevágó aproximatív adataiból állapíthatjuk meg. Kemény Gyula dr. orvosőrnagy feljegyzései²⁾ végtelenül

¹⁾ Sőtér Elek és Suhay Imre: A honvédorvosok világháborús tapasztalatai. Magyar Katonai Közlöny. 1926.

²⁾ Kemény Gyula: Az orvos szerepe a lövészárokok csapatainál. Magyar Katonai Közlöny 1927.

tanulmányosak, mert kontinuuenszen mutatják a k. u. k. 37/IV. zászlóalj veszteségeit, melyeket a szerbiai-, montenegrói hadszíntéren, a tizenkét Isonzó-csatában, a Tagliamento, a Livenza, a Piave mellett s végül a Monte Tombán a zászlóalj elszenvedett. Kemény dr. adatai szerint átlagban 800 főnyi élelmezési létszám mellett a veszteség:

- a) kedvező viszonyok között 0.04%,
- b) közepes viszonyok között 0.4%,
- c) kedvezőtlen viszonyok között 9.9% volt.

A harc képtelenné váltaknak átlagban 6%-át kórházba kellett szállítani. Még további adatokból is következtethetünk a háború szörnyű emberpusztítására. Ugyancsak Kemény dr. számolt be arról, hogy a zászlóalj (37/IV.) veszteségei 600 főnyi átlagos ütközetlétszám mellett így alakultak:

- a) csekély veszteség esetében, a 12 legkönnyebb ütközet után 3.9%,
- b) közepes veszteség esetében, az 5 közepsúlyos ütközet után 22.1%,
- c) súlyos veszteség esetében, a 8 legsúlyosabb ütközet után 52.1%.

A két legvéresebb ütközet után 320 (65.4%), illetve 485 (80.8%) harcos volt a veszteséglistán. Mindenesetre feltűnő, hogy a veszteség százalékos viszonyismái milyen kegyetlenül emelkedtek a harcok intenzitásával párhuzamosan. A zászlóalj összes veszteségeiről 1914. évi augusztus hó 14.-étől 1917. évi december hó 31.-éig Kemény dr. következő táblázata tájékoztat:

Veszteség	Tisztek		Legénység		Együtt	
	abszolút	%	abszolút	%	abszolút	%
Könnyű sebesült....	33	22.5	1.676	29.2	1.709	28.9
Súlyos sebesült	29	19.9	735	12.7	764	12.9
Halott	19	13.0	559	9.7	578	9.9
Beteg	52	35.7	1.598	27.8	1.650	27.9
Eltűnt	13	8.9	1.189	20.6	1.202	20.4
Összesen.....	146	100.0	5.757	100.0	5.903	100.0

A tisztek között a veszteség zöme a betegekre, illetve könnyű sebesültekre, a legénység között viszont a könnyű sebesültekre és a betegekre jutott. A viszonyszámok elég simulékonyak, csak az eltűntek rovatában van nagyobb eltolódás a tisztek javára. Mindezek szerint világos, hogy a zászlóaljat hatszor kellett megújítani, hogy a veszteség pótoltsék. A sebesültek ellátásának körülményeibe érdekes betekintést nyújtanak Kemény dr. adatai:

	Meddig feküdt a sebesült a sebesülés helyén?			Ki adta az első kötést?	
	abszolút	%		abszolút	%
a) Azonnal eljutott onnan.....	727	54.6	a) Önmaga	236	18.1
b) 1 órán belül eljutott onnan ..	208	16.2	b) Bajtársa	377	28.9
c) 2 „ „ „ „ ..	273	20.7	c) Egészs.-ü. altiszt .	403	31.0
d) 24 „ „ „ „ ..	82	7.7	d) Orvos	287	22.0
e) 24 órán túl jutott csak el onnan .	13	0.8			
Összesen.....	1.303	100.0	Összesen.....	1.303	100.0

Sebesülése után mennyi idő mulva kapta meg az első kötést?			Milyen fegyvertől sebesült meg?		
	abszolút	%		abszolút	%
a) Azonnal	724	55.4	a) Kézi fegyvertől	688	52.9
b) 1 órán belül	220	16.9	b) Gránáttól	228	17.4
c) 12 „ „	264	20.3	c) Srapnellről	314	24.1
d) 24 „ „	53	4.1	d) Szuronytól	24	1.8
e) 24 órán túl	42	3.3	e) Kardtól	7	0.6
			f) Kőtől stb.	42	3.2
Összesen.....	1.303	100.0	Összesen.....	1.303	100.0

Az 1303 sebesült bemondása alapján összeállított táblázatokból értékes tapasztalásokat hámozhatunk ki. Bizony annak ellenére, hogy a sebesültek 54.6%-a azonnal eljutott a sebesülés helyéről, mégis majd 30%-nak több, mint egy, majdnem 10%-nak több, mint 24 órát kellett sebesülése helyén heverni. A harcok súlyosságának volt bizonyára a következménye, hogy a sebesültek felénél az első kötést vagy maga a sebesült, vagy bajtársa rakta fel s szakszerű első kötésben csak másik fele részesült. Az első kötést valószínűleg maguk a sebesültek alkalmazták, mert a sebesülteknek csak fele részesült azonnal kötésben, ami az előbbi eredménnyel hajszálra egyezik. Elég szomorú, hogy akadt olyan sebesült (7.4%), kinek több, mint 12 óráig kellett kötésre várnia. A világháború elején sok volt a koponyalövés, később a sisak sokat segített s körülbelül 75%-kal csökkent a koponyalövések száma. Minden óvatosság mellett is 30—40%-ban halálosan végződtek a mellkaslövések. Különösen a mozgóharcban volt nehéz az ilyen, szállítást alig tűrő sebesültek ellátása. A haslövések sérülteknél a gyors műtét (6 órán belül) sokak életét mentette, de bizony ehhez a lehetőséghez aránylag kevesen jutottak. A végtagok sérülése, különösen a háború elején igen gyakori volt, később a lövészárk-háborúban már az alsó végtag sebesülések száma nagyon lecsökkent. Általában megbízható közlések szerint a sérüléseknek több, mint a fele a végtagokra esett. A sebfertőzések is gyakran fordultak elő, a Piave-fronton a tetanuszfertőzés volt gyakori s bizony a gázüszők mortalitása is meghaladta az 50%-ot. Egyes helyeken sajnos túlságosan konzervatív kezelték a sebesülteket, sokáig vártak az amputációval, aminek következtében sok alszáramputált helyett, sok combamputált rokkantunk maradt, ha a műtét még egyáltalában életet mentett.

A háború folyamán a hadsereg embervesztését állandóan pótolni kellett. Ezt részben olymódon hajtották végre, hogy mindig újabb és újabb korosztályokat állítottak sor alá, részben a sebesültek és betegek meggyógyult tömegeit indították újból útnak, de mindinkább kénytelenek voltak a harcra való alkalmasság mértékét leszállítani. Így nemcsak az újabban igénybevett korosztályokat rostálták meg hézagossággal, hanem a már egyszer megvizsgált korosztályokat is újból elővették, pesze az alacsonyabb standard alkalmazásával. Minél alacsonyabbra szorították le az alkalmasság mértékét, természetesen annál inkább szaporodott künn, a hadrakelt seregnél a belbetegek száma. A sok lappangó szív-, vese- vagy tüdőbántalommal a

harctérre került emberanyag mihamarabb akcióképtelenné vált s hamarosan zsúfoltta tette a hadtápterület és a mögöttes országrészek egészségügyi intézményeit. Az élelmezési viszonyok fokozatos rosszabbodása nagyon hozzájárult a belbetegek számának növekedéséhez. Pontos adatok nincsenek arról, hogy ezek száma mekkorára rúgott, de fogalmat alkothatunk erről, ha megismerjük, hogy Finger szerint csak a katona veneriás betegek száma a világháború alatt 1,276.000 főre volt tehető. A családból kiszakított katonák között a családi állapot szerint való tagozódás meglehetősen elmosódott, hiszen a veneriás betegek 59%-a volt nőtlen és 41%-a nő. Egyes szerzők adatközlései is tájékoztatnak valamennyire arról, hogy a világháború gyilkos eszközeivel és gazdasági megpróbáltatásaival mennyi pusztulást okozott, méginkább szemléltethetjük ezt akkor, ha most már a tömegmegfigyelés módszereivel gyűjtött adatokat soroljuk elő. Cholnoky Jenő professzor¹⁾ atlaszának legújabb kiadásában német számításokat közölt, melyek pontosabban illusztrálják a világháború embervesztését. A 3. számú táblában reprodukáljuk az idevágó eredményeket, melyekből kitűnik, hogy összesen 10 millió ember halt meg a világháborúban (14·4%) és 20 millió ember sebesült (28·8%). A legtöbb halottat Oroszország és Németország veszítette.

3. A világháború embervesztései. — 1914—1918.

Központi hatalmak	Halottak	Sebesültek	Entente	Halottak	Sebesültek
Németország	1,885.000	4,248.158	Oroszország	2,300.000 kb.	5,500.000
Ausztria-Magyarország			Nagy-Britannia	743.702	1,693.262
Ausztria	819.000 kb.	1,000.000	Brit kolóniák	202.321	428.644
Magyarország	660.000	740.000	Francia kolóniák	67.000	140.000
Bosznia-Hercegovina	43.000	65.000	Franciaország	1,358.872	3,560.000
Törökország	kb. 500.000	kb. 700.000	Olaszország	496.921	949.576
Bulgária	70.000	kb. 100.000	Románia	159.000	kb. 170.000
Összesen kereken	4,000.000	7,000.000	Belgium	115.000	—
A világháború összes vesztesége emberben			Szerbia és Montenegró	690.000	—
kereken: 10,000.000 halott, 20,000.000 sebesült			Amerikai Egyesült-Áll.	56.618	245.994
			Összesen kereken	6,000.000	13,000.000

A halálozás arányáról az alanti adatok még világosabb képet rajzolnak :

Világháború	Tartam hónapokban	Hadserg	A hadseregek ¹⁾ átlagos lélekszáma ezrekben	Ezer emberre esett halott
1914—1917	39	Orosz	13.500	⁴⁾ 123
1914—1918	53	Német	13.250	129
1914—1918	53	Osztrák	4.708	182
1914—1918	53	Magyar	3.614	183
1914—1918	53	Francia ²⁾	8.194	174
1914—1918	53	Belga	380	303
1915—1918	42	Olasz	5.615	106
1914—1918	53	Angol ³⁾	9.496	100
1917—1918	12	Amerikai....	3.800	15

¹⁾ Cholnoky Jenő: Földrajzi és statisztikai atlasz. Budapest, 1927.

²⁾ A gyarmati hadsereggel együtt.

³⁾ Az egész mozgósított hadsereg.

⁴⁾ A kaukázusi hadsereg nélkül.

Az arányszámok szerint a legtöbb halottat a belga hadsereg vesztette. Már jóval kevesebb katona halt meg az osztrák-magyar, illetve a francia hadseregekben. Érdekes, hogy aránylag a legkevesebb halottat a német és orosz hadseregek vesztették azok közül a hadseregek közül, amelyek a világháborút úgyszólván végigharcolták. Úgy látszik, hogy a német hadvezetőség elég sikerrel óvta az értékes emberanyagot.

A világháborúban úgy a győztes, mint a legyőzött hadviselő felek ezen felül is súlyos veszteségeket szenvedtek, mert csakis a semlegességüket megőrizett államokban volt zavartalan a népesség fejlődése és a nemzet vitalitásának hasznos konzerválása. Az is bizonyos, hogy minél hamarabb indult valamelyik állam háborúba, annál hamarabb jelentkeztek azok a veszedelmes jelenségek, melyek a társadalomplazma megtámadottságát dokumentálták. A hadviselő államok között ebben a tekintetben nincsen kivétel, de mi most mégis csak Magyarország veszteségeinek részletesebb megvilágítására akad terünk.

A lélekharangot Buday László 1921-ben meghúzta és tragikusan klasszikus munkájában ¹⁾ tökéletesen rávilágított Nagy-Magyarország népesedési katasztrófájára. A születések, a halálozások és a természetes szaporodás mérlege, Buday László közleménye szerint, 1906-tól 1918-ig így alakult:

É v	Élveszületések	Halálozások	Természetes szaporodás
1906—1910 átlag	648.603	444.548	204.055
1913	640.566	432.928	207.638
1914	648.865	439.924	208.941
1915	445.426	474.972	— 29.546
1916	314.016	391.820	— 77.804
1917	297.024	384.628	— 87.604
1918	253.626	435.618	—181.992

A háborúban történt halálozásokat 600.000 főre becsülve megállapította Buday László, hogy a mérleg 980.000 főnyi fogyást mutat. Az igazi passzivitás azonban még ennél is nagyobb, mert az előző évekhez mérve a négy év alatt körülbelül 1,200.000 lélekre rúg. A népszaporodási mérleg csak 1919 április hóban lendült át megint pozitív irányba, tehát a veszedelmes passzivitás négy teljes évig tartott. Az elmaradt születések száma az utolsó békeesztendőket véve alapul, Nagy-Magyarország területére a következő képet adja:

1915. évben	197.000
1916. „	329.000
1917. „	345.000
1918. „	389.000
1919. „	231.000

Az öt esztendőben tehát Nagy-Magyarország népvesztése az elmaradt születések révén 1,491.000 főnyi volt. Ebből ugyancsak Buday László számítása szerint 580.000 esik Csonka-Magyarországra, tehát kerekén 600.000.

¹⁾ Buday László: Magyarország küzdelmes évei. Budapest 1923.

Már volt alkalmunk említeni, hogy a mozgósítás milyen nagy tömegeket indított harcba s az utánpótlás is milyen nagy erőfeszítéseket igényelt, Karoljovic Oszkár főtanácsnok közleménye alapján módunk van ezt még jobban megvilágítani, már azért is, hogy a magyarság világháborús véráldozatát szemléltessük.

4. A népesség és a hadbavonultak száma az Osztrák-Magyar Monarchiában. — 1914—1918.

Megnevezés	Népszám (1910)		Hadbavonultak száma		
	abszolút	%	abszolút	%	‰
Magyarország	21,011.000	41·14	3,450.329	43·9	164·2
Ausztria	30,060.000	58·86	4,414.860	56·1	146·9
Osztrák-Magyar Monarchia	51,071.000	100·00	7,865.189	100·0	154·0

A monarchia kereken 51 milliónyi népességéből a világháborúban közel 8 millió ember került a zászlók alá, tehát a lakosság 17·7, kereken 18·0%-a. A monarchiának közjogi szempontból különálló két államára vonatkozó eredmények már divergálnak. Magyarország népessége a monarchia lakosságának 41·1%-át jelentette és mégis a hadbavonultak 43·9%-a jutott Magyarországra. Ez azt jelenti, hogy Magyarország népét kereken 3%-kal jobban vette igénybe a hadvezetőség, mint ezt a népszám alapján várhattuk volna. Ebből következik, hogy míg a monarchia minden ezer lakosára 154, illetve Ausztria minden ezer lakosára 146, addig Magyarország minden ezer élőjére 164 katona jutott. Tehát Magyarország minden ezer lakosa 17-tel több katonát adott a hadseregnek, mint Ausztriának ugyancsak ezer lakosa. Már ezek az eredmények is sejtetik, hogy a magyar véráldozat volt a bőségesebb és ezért nekünk nagyon fájó a világháborúban.

A m. kir. központi statisztikai hivatal 1920. évi adatgyűjtése alapján Mike Gyula dr.¹⁾ még precízebb adatokkal szolgált.

5. A világháború folyamán az Osztrák-Magyar Monarchiában bevonultak száma és az összes népességhez viszonyított aránya országok szerint. — 1914—1918.

Megnevezés	A lakosság száma (idegen honosok nélkül) 1910-ben		Bevonultak száma 1914. évi július 26-tól 1918. évi július 31-ig (1918. évi aug. 1-től 1918. évi okt. 31-ig számítások útján megállapítva)		A lakosság szám- aránya szerint be- kellett volna vonulni		A lakosság szám- aránya szerint meg- állapítottánál (+) több (—) kevesebb vonult be		100 lakos közül bevonult
	abszolút	%	abszolút	%	abszolút	%	abszolút	%	
Magyar birod. .	20.608.357	40·96	3,614.179	43·43	3.408.630	40·96	+ 205.549	+ 2·47	17·54
Ausztria	27,922.586	55·50	4,492.967	53·99	4,618.627	55·50	— 125.660	— 1·51	16·09
Bosznia-Herce- govina	1,783.453	3·54	214.704	2·58	294.593	3·54	— 79.889	— 0·96	12·04
Osztr.-Magyar Monarchia összesen ..	50,314.396	100·00	8,321.850	100·00	8,321.850	100·00	—	—	16·54

¹⁾ Mike Gyula dr.: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztése a világháborúban. Magyar Statisztikai Szemle, 1927.

Az 5. számú tábla második rovatában felsorakozó viszonyszámok nem sokkal térnek el Karoljovic Oszkár főtanácsnok eredményeitől. Mivel az 1918. évi augusztus 1-től október hó 31-ig bevonultak számát számítások útján pótolták, Mike adatai szerint a hadbavonultak aránya már valamivel magasabb volt. A monarchiában ezek szerint 100 lakos közül 16·5 vonult be, Magyarországról 17·5, Ausztriából pedig csak 16·1, tehát Magyarországról kereken 2 és fél százalékkal több katona vonult be, mint a népesség számaránya alapján kellett volna s már ez a tény egymagában is meggyőző dokumentum arra, hogy a magyarság véráldozata tetemesen nagyobb volt, mint az osztrákoké.

De nemcsak az a kereken 200.000-rel több katona jelenti a magyarság nagyobb véráldozatát, hanem a halottak számában való nagyobb participálás is. Megbízható számítások szerint 1914. évi július hó 26-ától 1919. évi március hó 31-éig a monarchia hadserege halottakban 905.300 embert veszített. Ehhez azonban még körülbelül 191.000 katonát kell hozzáadni, mert a hadifoglyok, illetve eltűntek közül 1924-ig ennyien nem jelentkeztek, tehát valószínűleg meghaltak. Ezzel azután a halottak összes száma 1,096.300 főre emelkedik. Magyarországra a számítások szerint 531.965 hősi halott jutott, tehát lényegesen több, mintha akár a népszám, akár a hadbavonultak száma szerint kalkulálnánk. A hadbavonultak 15·5%-a halt hősi halált, több, mint egyhatoda. Az orvosi tapasztalások szerint az elhalálozások oka 60%-ban sebesülés, 40%-ban megbetegedés volt. A bécsi háborús statisztikai iroda számítása szerint Nagy-Magyarországon 1000 lakosra 25, Ausztriában 23 és Boszniában 19 hősi halott esett az 1917. év végéig.

A bécsi Bundesministerium für Finanzen publikációja szerint a monarchia kórházaiban 4,150.000 sebesültet ápoltak az 1918 esztendő végéig. Ehhez még körülbelül 350.000 sebesülten hadifogságba jutott katonát hozzá kell számítani, amivel azután a sebesültek összes száma kereken 4·5 millióra növekedik. Az orvosi tapasztalatok szerint a sebesültek egyharmada kétszer, vagy többször sérült, miért is 3,000.000 egyszer és 1,500.000 többször sebesültet kell számításba vennünk. Nagy-Magyarországból származott katonákra jutott kereken az egyszer sebesültek rovatában 1,500.000, a többször sebesültek rovatában 500.000 ember. Általában minden 10 katonára jutott hat sebesült, tehát megsebesült a hadbavonultak (7,865.189) körülbelül 57%-a. A sebesülteknek a rendelkezésre álló adatok szerint 85%-a vált ismét szolgálatképesé, ami az orvosok nagyszerű és önfeláldozó munkájának ékes bizonyága, amit különben megboldogult IV. Károly király Ő Felsége ismeretes hadparancsában legmagasabban kiemelt. A sebesülteknek csak 10%-a lett korlátozottan szolgálatképes és csak 5%-a hadirokkant.

Ugyancsak a Bundesministerium für Finanzen vette számba az osztrák-magyar hadsereg hadifoglyait is. E szerint az 1918. évi november hó 5-éig

1,450.000 legénységi állományú és 10.000 tiszt, tehát összesen 1,460.000 katonára jutott hadifogságba, de ehhez még 817.480 embert hozzá kellett számítani, mert 1919 március 31-éig ennyi volt az eltűntek száma. A hadifoglyok összes száma ezzel azután 2,086.000-re emelkedik, amiből Nagy-Magyarország vesztesége kerekén 837.000 hadifogoly volt. A sokat emlegetett Höfer-féle hadijelentésekből ennek a veszteségnek még ezredrészét sem lehetett volna megsejteni. A kerekén nyolcmilliónyi hadsereg a világháború alatt kétféle hadifoglyot veszített, ami pontosan 24%-nak felel meg s ami egyúttal azt jelenti, hogy minden negyedik bevonult ezen a módon lett harcképtelen. Természetesen a hadifoglyok között nemcsak az arcvonalban állott seregek katonái szerepelnek, ezek a főösszegben legfeljebb 50%-kal participálnak, hanem egyéb szolgálatban állók is. Gondoljunk csak arra, hogy Przemyslben erős munkásosztályok is hadifogságba jutottak. A szépirodalom megrázó erővel írta le az oroszországi hadifoglyok tragédiáját, kiket a kiütéses tifusz és más fertőző betegségek, nemkülönben az éhínség a fogolytáborokban valósággal megtizedeltek. A nemzet életerejét tehát nemcsak a frontszakaszok pergőtüze, hanem az orosz fogolytáborok nyomorúsága is kegyetlenül pusztította. De mégis körülbelül félmillió embert hazasegített a magyarok Istene, kik ha betegen, törődötten jutottak vissza a szülőhazába, mégis enyhítették a világháború szörnyű emberveszteségét.

Mike Gyula dr. értékes közleményében erre vonatkozólag még pontosabb adatokkal találkozunk.

6. Az Osztrák-Magyar Monarchia veszteségei a világháborúban. (1914. VII. 26. — 1918. XI. 6.)

Ország	Az 1910. évi népesség (idegen honosok nélkül)		Halottak			Sebesültek		
	abszolút	%	abszolút	%	‰	abszolút	%	‰
Magyarbirodalom	20,608.357	40-96	380.774	42-06	18-48	743.359	40-43	36-07
Ausztria	27,922.586	55-50	495.169	54-70	17-73	1,029.716	56-01	36-87
Bosznia-Hercegovina	1,783.453	3-54	29.356	3-24	16-46	65.375	3-56	36-65
Monarchia összesen	50,314.396	100-00	905.299	100-00	17-99	1,838.450	100-00	36-53

Ország	Eltűntek			Hadifoglyok			Összes veszteség		
	abszolút	%	‰	abszolút	%	‰	abszolút	%	‰
Magyarbirodalom	399.555	47-71	19-36	614.808	41-56	29-83	2,138.496	42-26	103-74
Ausztria	417.184	49-81	14-94	835.384	56-47	29-90	2,777.453	54-88	99-44
Bosznia-Hercegovina	20.744	2-48	11-63	29.097	1-97	16-31	144.572	2-86	81-05
Monarchia összesen	837.483	100-00	16-64	1,479.289	100-00	29-40	5,060.521	100-00	100-56

A sebesültek és hadifoglyok rubrikájában nincs eltérés Ausztria és Magyarország veszteségei között, annál fájdalmasabb azonban, hogy a halottak és eltűntek rovataiban már nagy a differencia Magyarország kárára.

Ha pedig a halottakat és a halottaknak tekinthető eltűnteket és hadifoglyokat összeadjuk,¹⁾ akkor kiderül, hogy a Magyarbirodalom összes vesztesége 660.821 (32·0‰), Ausztriáé 819.816 (29·3‰) s a Monarchiáé összesen 1,524.062 (30·2‰) volt. Ezek a számok is élénken demonstrálják, hogy a világháború milyen széles rendet kaszált a magyar nép soraiban.

A hősi halottak, az elveszettnek tekinthető hadifoglyok számszerűleg gyarapították a sorscsapásoktól dúlt magyar nemzetet. Volt a hadrakelt seregből visszatérteknek másik csoportja is, mely a veszteséget még fokozta, mert annak tagjai a fogyatékos állampolgárok számát veszedelmesen növelték. Említettük, hogy a világháborúban 4,150.000 ember sebesült meg, illetve betegedett meg s ezek közül igen sokan vannak, kiknek lelkében a világháború maradandó emlékeket hagyott, igen sokan vannak, kik a világháború szenvedéseiben tényleges szerepet vittek s akik az elszenvedett sebek következtében nem tudnak felejteni, mert az ötéves gigászi küzdelemből csonkán, bénán, gyógyíthatatlanul betegen tértek haza. Az idevágó becslések szerint az Osztrák-Magyar Monarchiában 1918. évi október hó 31-én körülbelül 575.000-re rúgott a hadirokkantak száma. Ha tudjuk, hogy a hadsereg létszáma az egész harcban együtt kalkulálva kereken nyolcmillió volt, akkor könnyű kiszámítani, hogy a hadirokkantak viszonyzáma a hadbavonultakhoz viszonyítva 6·2% volt, az egyszer sebesültekhez mérve kereken 11·0%. A magyarság véráldozata itt is magasabb volt, mert ha a 250.000 magyar hadirokkantat a hadbavonultak százalékában fejezzük ki, akkor kereken 8·0%-os viszonyszámot nyerünk, ha pedig az egyszer sebesült magyarok számát vesszük alapul, akkor kereken 17%-ot. Ezek a számok is dokumentálják, hogy a magyarság mindig ott volt a fronton, ahol legpazarabbul omlott a katonák vére.

A világháború ötesztendősz szenvedései a hadviselő államokat óriási erőfeszítésekre sarkalták. És minél nagyobb tömegek, minél raffináltabb eszközökkel állottak szemben, annál gazdagabb volt a Mors Imperator aratása. Mennyi könny és mennyi fájdalom eredt abból a túlfűtött és mondhatni érthetetlen becsvágyból, valamint a tömegdinamikát nem respektáló vakmerő elhatározásból, mely a világháború kitöréséhez vezetett. Magyarországot is belesodorta a végzet ebbe a harcba, melyből lovagias és nemes multjához méltóan vette ki részét. A hadvezetőség, mint mondtuk Magyarországból három és fél millió embert állított a zászlók alá, minden ezer lakos közül 164 embert s ezt az emberanyagot negyven korosztályból az 1862—1901 esztendőkből születtek közül válogatták ki. Minden túlzás nélkül állapíthatjuk, hogy a nemzet javaerjét állították csatasorba s így az ott bekövetkezett veszteségek annál fájdalmasabbak. Már az eddig felsorolt adatok is jellemezték, hogy milyen súlyos volt a véráldozat és úgy az egyéni gyűjtések,

¹⁾ A 6. sz. táblán eltűntekként szereplők $\frac{1}{3}$ -át, valamint, a megmaradó $\frac{2}{3}$ -dal kiegészített hadifogolylétszám $\frac{1}{6}$ -át tekintve ha ottnak.

mint a hivatalos statisztikák megvilágították, hogy szervezési hibák, az egészségügyi hadvezetésben volt készületlenség a veszteséget mennyire felfokozták.

Nagy-Magyarországra viszonyítva Buday László nyomán megállapíthatjuk, hogy a nemzet elveszített: az elmaradt szülések révén 1,491.000 lelket, a csatatereken elhaltak 600.000, a hadifogságból vissza nem tértek miatt ugyancsak 600.000, tehát összesen 2,699.000 embert. A veszteség tehát a magyar szent korona országaira vonatkozólag a népességnek pontosan 15%-ára rúgott. A társadalomplazmában okozott katasztrófális kárt csak akkor tudjuk helyesen megítélni, ha meggondoljuk, hogy a pusztulás épen a javakorabeli és javaerőbeli férfinépességet érte. Népesedéspolitikai nézőpontból végtelenül fontos ismernünk, hogy még ma is milyen nagy pártában maradt nőtömeg sirathatja a férfiak ilyen, minden régi elképzelést felülmúlt pusztulását. Mike Gyula közléséből a mai Magyarország veszteségéről is van alkalmunk tájékozódni.

7. A mai Magyarország veszteségei a világháborúban. — 1914—1918.

Megnevezés	Halott	Eltűnt	Sebesült	Betegség következéskén rokkanttá lett ¹	Hadifogságba jutott ²	Veszteség összesen
Tiszt	2.803	458	19.574	1.651	6.564	31.050
Legénység	113.959	40.961	348.099	37.662	167.863	708.544
Együtt	116.762	41.419	367.673	39.313	174.427	739.594
A férfinépesség ‰-ében ³	30-81	10-93	97-02	10-37	46-02	195-15

Halottakban tehát, 116.762 embert (30·8‰), eltűntekben 41.419 embert (10·9‰), rokkantakban pedig 39.313 embert (10·4‰) veszített Csonka-Magyarország. Csonka-Magyarország a világháborúban 158.181 férfit veszített (41·7‰), akikhez még azokat is hozzá kellene számítanunk, kik hadifogságból nem tértek többé vissza.

Vessünk most csak egy pillantást a világháború finanszírozási kulisszái mögé s nézzük, hogy ez a gigászi emberpazarlás milyen pénzüsszegeket emésztett fel. A magyar királyi hadtörténelmi levéltárban kapott adatok szerint az Osztrák-Magyar Monarchia hadiköltségei a következőképpen alakultak:

¹) A sebesülés folytán rokkanttá vált 2715 tiszt és hasonló állású, valamint 75.080 fő legénység száma bennfoglaltatik a sebesültek számában.

²) A fogságba jutottak közül eltűnt s holtta nyilvánítottak 24 tiszt és hasonló állású és 4611 fő legénységi egyén. Ezek száma bennfoglaltatik a halottak, illetve holtta nyilvánítottak számában.

³) 1910-ben Csonka-Magyarországon a férfinépesség száma 3,789.868 volt.

A hadi és tengerészeti tárca többletkiadásai	62.099,431.833 K 03 fillér
A rendes hadügyi kiadások az 1914—1918. években	2.183,755.798 « 33 «
A rendes tengerészeti kiadások az 1914—1918. években ...	431,489.076 « — «
Összesen.....	64.714,676.707 K 36 fillér.

Ebben az összegben bennfoglaltatik a Bulgáriának adott 247 és fél millió és Törökországnak juttatott 47 és fél millió aranykorona. Cholnoky Jenő professzor atlaszában német forrásokra támaszkodva a világháború hadviselő államainak háborús kiadásairól is ad tájékoztatót. Eredményeit most a 8. számú táblázatban reprodukáljuk.

8. A világháború hadviselő államainak háborús kiadásai dollárokbán. — 1914—1918.

Állam	Bruttó kiadás	Kölcsönök szövétségeseinél	Nettó kiadás
Amerikai Egyesült-Államok ...	32.080,266.968	9.455,014.125	22.625,252.843
Nagy-Britannia.....	44.029,011.868	8.695,000.000	35.334,011.868
Egyéb angol terület	4.493,813.072	—	4.493,813.072
Franciaország	25.812,782.800	1.547,200.000	24.265,582.800
Oroszország	22.593,950.000	—	22.593,950.000
Olaszország	12.313,998.000	—	12.313,998.000
Egyéb entente	3.963,867.914	—	3.963,867.914
Összesen	145.287,690.622	19.697,214.125	125.590,476.497
Németország	40.150,000.000	2.375,000.000	37.775,000.000
Ausztria	12.807,414.200	—	12.807,414.200
Magyarország	7.815,546.400	—	7.815,546.400
Törökország és Bulgária	2.245,200.000	—	2.245,200.000
Összesen	63.018,160.600	2.375,000.000	60.643,160.600
Mindössze ...	208.305,851.222	22.072,214.125	186.233,637.097

E mesebeli összeg láttára feljajdulunk, mert fantáziánk szárnyra-bocsátása nélkül is elképzelhetjük, hogy a kultúra milyen hatalmas irammal száguldott volna előre, ha ezt a tengernyi pénzt, mely a magyar nemzeti vagyonnak több, mint háromszorosa, nem az emberek pusztítására, hanem kultúrcélokra, a tudományok és művészetek fejlesztésére, valamint szociális célokra használják fel. És íme a rengeteg erőfeszítés, az életpocsékolás, a mérhetetlen pénzáldozat eredménye: a Párizs körüli »békeszerződések« hitvány tákolmánya, mely az újabban bekövetkezendő világégés életerős csiráit születése óta magában hordja.

A világháború költségeinek előteremtéséről is előbb nevezett forrásunk ad felvilágosítást. Németország és az Amerikai Egyesült-Államok kivételével minden állam külföldi kölcsönre szorult. A belföldi kölcsön szolgált a háborús államokban, Oroszország kivételével, a hadikiadások több, mint a felének fedezésére. Adófedezet jelentékenyen csak az Amerikai Egyesült-Államokban és Nagy-Britanniában állt rendelkezésre. Az öt esztendőn keresztül dúlt háború tehát minden államot sok adósággal terhelt meg.

9. A háborús költségek fedezése bevételi források szerint. — 1914—1918.

Állam	Adó- fedezet %	Hadikölcsön- fedezet %	Függőkölcsön, pénztárjegy, papírpénz, stb. fedezet %	Külföldi kölcsön- fedezet %	Összesen %
Amerikai Egyesült-Államok	23·3	76·7	—	—	100·0
Nagy-Britannia	19·7	44·3	21·9	14·1	100·0
Olaszország	9·0	24·0	35·0	32·0	100·0
Oroszország	—	20·0	63·0	17·0	100·0
Németország	6·0	60·0	34·0	—	100·0
Ausztria	3·5	54·3	35·6	6·6	100·0
Magyarország	5·2	53·1	36·6	5·11	100·0
Franciaország	—	43·0	36·0	21·0	100·0

A világháború alatt, mint első szimptoma, a házasságkötések és születések fogyása jelentkezett, később pedig a hősi halottak, a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák szomorúságos csoportjainak kegyetlen megduzzadása. De lassanként mind érezhetőbbé vált, hogy a háborúskodás milyen nagy tömeget és milyen sok akarást kapcsol ki a nemzeti termelésből, ami azután a háború gazdasági jellegének kiszélesedésével valóban katasztrofálissá lett. Tehát a közgazdasági és népesedési viszonyokra gyakorolta a háború legkifejezettebb hatását. Akik a világháború megindítását aktív vagy passzíve közreműködve szorgalmazták, bizonyára nem álmodták a következményeket: a milliónyi fakeresztet, a hadiözvegyek és hadiárvák ijesztő fájdalmait, mert különben talán visszariadtak volna vétkes kezdésüktől.

De mégis megtörtént! Az élet homokóráját visszaforgatni nem lehet, a karsztok szikláin, az orosz mezőkön örökre elnémult harcosokat ember nem tudja életre kelteni. Ma már nem lehet más feladata az emberi társadalomnak, mint az elszenvedett fájdalmak lehető enyhítése: az erkölcsi és anyagi jóvátétel.

Magyarország ezeréves, vérrel sokszor megszentelt földjét megcsontították, a nemzetet vagyonából, értékeiből galádul kiforgatták s mégis előmered a nemzet magasztos kötelezettsége azokkal a gyermekeivel szemben, kik legdrágább kincsüket: életüket, egészségüket, testük épségét olyan pazarul áldozták fel a haza oltárán. A hősi halottak ellátatlan hozzátartozóinak s a hadirokkantaknak száma a háború folyamán mindenütt növekedett s a felelős kormányférfiaknak mind nagyobb gondot okozott. A világháború nagy szenvedőinek, a hadigondozottaknak száma a világháború után eltelt 12 esztendő alatt erősen ingadozott. Sokan meghaltak, sokan csak később kérték felvételüket ebbe a csoportba, mert bajuk vagy anyagi erejük időközben végzetesen rosszabbodott. Csonka-Magyarországon az 1930. év elején 274.497 hadigondozottat tartottak nyilván. És pedig: 67.624 hadirokkantat, 102.147 gyermekkel; 48.777 hadiözvegyet 30.843

gyermekkel; 19.851 hadiárvát és 5255 olyan felmenőágbeli rokont, ki eltartóját veszítette el.

A hadigondozottak egyre növekedő száma, valamint a népesedéspolitikai szempontok már a háború elején a közérdeklődés tengelyébe állították a hadigondozás problémáját. Általában magáévá tette az állam és társadalom egyaránt azt a felfogást, hogy bár a megoldás a rokkantak nagy száma és társadalmi differenciáltsága miatt igen nehéz és bár nagy terhekkel jár, mégis mindent meg kell tenni, hogy a haza védelmében elszenvedett lelki és testi sebeket a rendelkezésre álló tudományos és anyagi eszközökkel minél tökéletesebben meggyógyítsuk. Érezték, hogy minél több gondot és költséget fordítanak a hadigondozottak megsegítésére, annál előbb lesznek azok a társadalom produktív erői. Jól látták, hogy a hősi halottak százszázalékos elvesztett nemzet a termelésben még a megcsökkent munkaerőket sem nélkülözheti. Sőt tisztában voltak azzal is, hogy a háborús embervesztéség pótlása csak akkor remélhető, ha a hadigondozottakat visszavezetik a családi életbe és a még gyermeksorsban tipródók felnevelését biztosítják. Még a fajegészségügyi szempontokat is szolgálták a hadigondozás nívós kiépítésében, mert tudták, hogy a hadsereg épen a biológiailag és szomatikusan értékesebb egyedeket vette igénybe, kiknek szaporodása a nemzet ősserejének megóvása érdekében volt kívánatos. Nagyon helyesen indult meg a propaganda a falu népe felé, hogy meggyőzzön mindenkit arról, hogy a paratipikus hatások által kiváltott elnyomorodás csak az egyént sújtja, az utódokat azonban nem. Ezzel elérték, hogy a falu lányai nem húzódtak az amputált rokkantakkal való házasságkötéstől. A hadsereg zöme a földmívesekből került ki s így a hadigondozottaké is. A földmíves osztályt meg épen indokolt volt támogatni, mert ennek a társadalomcsoportnak szaporodása volt abban az időben is a legmegnyugtatóbb. Társadalompolitikai nézőpontból is nagyon szükséges volt a hadigondozás intézményes szervezése. A súlyos harcokból, kimerült idegrendszerrel hazatért rokkantak, a családfenntartójukat veszített hadiözvegyek elkeseredése e nélkül már korábban meggondolatlan akciókban robbanhatott volna. Hazánkban a kormányzat a hadigondozást megértő lélekkel s a lehetőségekhez mérten szervezte s fejlesztésére méreteiben is kiváló programot adott. Ezt is, mint annyi más értékes tervezést derékban törte ketté a végzetes októberi összeomlás.

Mindebből még ma is világosan látszik, hogy a világháború alatt a hadirokkantak tömege privilegizált társadalomcsoport volt. Mindenki közvetlenül látta súlyos helyzetüket, mindenki részvétellel nézte a hadigondozottak nehéz sorsát és természetesnek találta, hogy rajtuk az állam és társadalom vállvetve segíteni akar. Ma mindenki elfásult és részvétlen! A ma súlyos gondjai mindenkire ráfeküsznek és sajnos, elfelejtetik a háborús sérültek, a hadiözvegyek és hadiárvák súlyos veszteségét. Ma már nem

disztíngválunk s a hadigondozottak csoportja ma már nincs elválasztva a munka rokkantjaitól és özvegyeitől. Oda jutottunk, hogy a rokkant, ha sérülése nem feltűnő, hadirokkantságát inkább eltitkolja, mert a munkáskínálat abnormális méretei mellett attól fél, hogy különben egyáltalában nem jut munkahelyhez. Ezt a hadigondozottakra nézve kedvezőtlen változást nálunk Trianon, az infláció, a magángazdasági élet megtorpanása és a középosztály teljes összeroppanása okozta. Igaz, hogy még más, sajnálatos körülmények is közrejátszottak. Az 1918. év október hó végén, majd az 1919. év március havában nagy csorba esett a hadirokkant tituluson. A megnyomorodott és egyensúlyát veszített lelkű hadirokkantok kisebb csoportját a zavaros forradalom lelkiismeretlen vezetői az esztelen célokért harcolók csapatának élére állították. Ennek a kisebb csoportnak megtévelyedése alkalmat adott arra, hogy a közhangulat szánalmasan általánosítsa. Sokáig ezért az ügyektől messze állók a hadirokkantok csoportja alatt ok nélkül turbulens és elégedetlen tömeget ismertek. Bizony sok idő kellett hozzá, míg a hadirokkantakkal szemben az érthető óvatosság felengedett, de sajnos, teljes részvétlenségnek adott helyet.

Igy magyarázhatjuk meg, hogy a magyar hadigondozás 1920 óta gyors tempóban és minden fékezés nélkül lesorvadt. Az állam felelős vezetői s a közvélemény mindezt természetesnek találták. A rokkantjáradékok rendezéséről szó alig esett s a rokkantjáradék mindinkább szegénységéllé devalválódott. Külföldön más volt a helyzet s ott nagyjából minden párt programjában helyet kapott a hadigondozásügy korszerű rendezése. E helyett nálunk csak szükségrendeletekkel igyekeztek időnkint valamennyire könnyíteni a hadigondozottak sorsán. A probléma aktualitását annyira elvesztette, hogy most már, a világháború után 12 esztendővel aligha lehet a kérdést a közérdeklődés tengelyébe beállítani. A közvélemény elfelejtette a hadigondozottak szenvedéseit, pedig a háborús bajokat nagyjából mindenki kiheverte, csak a hadigondozottak nem. Maholnap ez lesz az egyetlen társadalomcsoport, mely joggal az állam hitelezőjeként jelentkezik. A bölcs előrelátás azonban azt kívánja, hogy a hadigondozottak sérelmeit orvosoljuk, igényeiket a lehetőséghez mérten kielégítsük, mert jöhet idő, midőn az állam megint polgáraihoz fordul, amikor is a kielégítetlen hadigondozott tömegek nem fognak kedvező propagandául szolgálhatni. És nem lehet hazafiságra nevelni a magyar ifjúságot, ha az utcasarkokon mindenütt a hazáért vért áldozott rokkantakat koldulni látja. Nagyon téves az az elképzelés is, mely szerint a hadigondozottak problémája kihalásra ítélt kérdés. A hadigondozottak száma napjainkban tényleg apad, de ki garantálhatja, hogy a népek utolsó fegyveres összecsapása volt a világháború. Az utóbbi esztendőkből összeült és nagy felkészültséggel tárgyaló leszerelési konferenciák teljes sikertelensége bizony nem erre mutat. Jó egynéhány évtizedig még majd éldegélnek a világháború rokkantjai és özvegyei és ki tudja, hogy időközben

mit hoz a jövő. Tehát nemcsak a köteles hála, hanem a társadalompolitikai profilaxis is indokoltta teszi, hogy a kérdés végre közmegnyugvásra és intézményesen megoldassék.

Illyefalvi I. Lajos dr., a székesfőváros statisztikai hivatalának erős szociális érzékkel bíró igazgatója hatalmas munkába fogott, midőn tervbevette a székesfőváros minden néprétegének szociografiai felmérését. Ennek az átfogó munkának egyik szerény része ez a kötet, mely Budapest hadigondozottainak életét törekszik megvilágítani. A székesfővárosban szerte-szórta élő kicsiny, legtöbbször nyomorgó egzisztenciák szociális és gazdasági helyzetét kell megvilágítanunk, hogy végül meghatározhassuk azt a veszteséget is, melyet a székesfőváros lakosságában a csökkent munkaértékű egyedek szaporodása okozott. Ebben az irányban végzett tevékenységünk még azt az érdekes jelenséget is szemlélhetővé fogja tenni, hogy a világháború alatt nagyjából kompaktan együtt élt és zártabb társadalomcsoport miképen folyt szét a székesfőváros népességében.

Pillantsuk tehát végig türelmesen és objektív szemmel, hogy mit tett a magyar állam és a magyar társadalom a hadigondozottak érdekében. Azután érző szívvel vizsgáljuk meg, hogy Budapest hadigondozottai miből és hogyan tengetik rajtuk kívül álló okokból elrontott életüket. S végül kíséreljük meg összefogni azokat a gondolatokat, amelyek iránymutatást adnak a probléma végleges megoldására.

A hadigondozottak megsegítése nemzetünk becsületes és lovagias multjából folyó kötelesség! A világháború dicsőséges harcait a vitézek perszonalifikálják, a nagy háború szenvedéseit pedig a hadigondozottak. Nincs és nem is lehet senki széles e hazában, ki tagadná, hogy mindkét társadalomcsoport elismerést és jutalmazást érdemel.

II.

Az állam és társadalom törekvései a hadigondozás problémájának megoldására.

Amikor csak háború volt e földön, a hadirokkantak ellátása mindig komoly gondokat okozott. Az ókori emlékek is igazolják, hogy a hadisérültek tisztességes jutalmazásban részesültek. Már az ezópusi mesékben is találhatók oktató utalások a rokkantak tiszteletére vonatkozólag. Az Augustus császár idején használatban volt római naptárban négy nap volt a rokkantak tiszteletére szentelve. A rokkantak mindig bőségesen részesedtek a hadizsákmányból és földet avagy más jutalmat is kaptak. A középkor keresztes háborúi alatt is sok vitéz vesztette el testi épségét, kiknek ugyancsak kellő tisztelet járt ki, hiszen még a templomokban is külön padsorokat tartottak fenn számukra. Mária Terézia királynő a hétéves háború rokkantjainak nemcsak obsitokat osztogatott, hanem a Bécs melletti Theresienfelden 30—100 holdas birtokokat is, egyformán épült lakóházakkal. Solferino és Königrätz rokkantjait, nemkülönben a boszniai okkupáció sérültjeit szintén megbecsülték, mert még a legénységi állománybeli rokkantakat is őrmesterekké léptették elő s vagy az állami vagy az önkormányzati hivatalokban helyet szorítottak nekik. Az önmagukkal tehetetleneket pedig a nagyszombati rokkantházban helyezték el. A negyvennyolcas honvéd-rokkantak azonban már nem részesültek ilyen messzemenő támogatásban s bár — a honvédmenházat az állam fenntartotta — az öreg rokkantak támogatását főleg a társadalomra hárították. A társadalom lelkesedése is elszunnyadt s bizony a vitéz öregeket leginkább csak szivarvéggel jutalmazták. Az igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy végül is az utolsó honvéd-rokkant fényes temetésével keresett utoljára kielégülést a nemzet kegyelete.

Az intézményes és szélesebb alapon szervezett hadigondozás a világháború előtt teljesen ismeretlen volt. A világháború hirtelen annyi nyomorúságot zúdított a társadalomra, hogy minden hadviselő államban sürgősen kellett a hadikárosultak segítségéről gondoskodni. A baj azzal kezdődött, hogy a hadrakelt sereg és a mögöttes országrészek is egészségvédelmi tekintetben egyáltalán nem voltak felkészülve. A tömeges sebesülések és betegedések

bekövetkeztére nagy sietséggel állították fel a megfigyelő állomásokat, a hadi- és kisegítő kórházakat. A hadikórházak a dolog természetétől kifolyólag a teljes felépülésig nem kezelhették a sérült katonákat, miért az úgynevezett utókezelés szervezésének szükségessége mind határozottabban jelentkezett. Minél nagyobb tömegek kerültek a harcterekre és minél nagyobb tömegekben volt szükség a hadrakelt sereg pótlására, annál inkább eminens szükség volt arra is, hogy lehetőleg minden sebesültet talpra állítsanak. Az utókezelést tehát nemcsak a sebesültek érdekében, hanem a hadsereg utánpótlása miatt is sürgősen meg kellett szervezni. Ebből a szervezkedésből fejlődött ki lassan az egész nagyszabású magyar hadigondozási akció.

Mint azt már említettük, a világháború kitörése pillanatában csakis a nagyszombati rokkantház volt üzemben, de az is tele volt a legutóbbi háborúkbán, nemkülönben a békeévekben rokkanttá vált katonákkal. De ezen felül a rokkantak ellátási jogviszonyai se voltak a korszerű igényeknek megfelelően rendezve. Az 1875. évi L. I. t.-c. értelmében, mely a közös hadsereg, a haditengerészet és a m. kir. honvédség egyéneinek nyugellátásáról szól, az ellátás formái a következők voltak: *a)* állandó vagy időleges nyugdíj, *b)* sebesülési pótdíj engedélyezése, *c)* valamelyik rokkantházba való felvétel a vagy a rokkantházi ellátással egyértékű, de a tartózkodási hely szabadon való megválasztása mellett, javadalom adományozása. A törvény tehát alapján a hivatásos katonák nyugdíjigényéből indult ki, mely azokat 18, illetőleg 10 évi szakadatlan aktív szolgálat után legtöbb esetben a rokkantságra való tekintet nélkül is megillette. A világháború rokkantjainak legnagyobb tömege természetesen a polgári életből a háborús szolgálatra behívottak közül került ki. Ezeknek rokkantellátási jogigényét a törvény különlegesen szabályozta, amennyiben kimondotta, hogy az állandó nyugdíj azonban tíz szolgálati év betöltése előtt is életbeléphet, ha a hadképtelenség: *a)* az ellenség előtt megsebesülés vagy hadifáradalmak, *b)* elmebetegség, nyavalyatörés, mindkét szem világának elvesztése vagy szélhűdés által előidézett tehetetlenség, *c)* végre oly külsérülés következtében áll be, mely az illetőt saját hibáján kívül szolgálata teljesítése közben érte, vagy ha a hadképtelenség az egészségnek más, olynemű megrontása által idéztetik elő, mely a katonai szolgálat sajátos volta vagy oly járványos vagy helyi betegségek által származik, melyek a szolgálattételre kitűzött helyen uralkodnak, vagy ha a hadképtelenség ragadós szembetegség által idéztetik elő, amennyiben az illető annak következtében a katonai szolgálatra, valamint egyéb eddigi szolgálati állásának megfelelő keresetre képtelenné válik (73—74. §.). A katonai ellátási törvény említett paragrafusai meglepő szélesen adták meg a lehetőséget a rokkantjáradék kiutalására. Az egyetlen, de súlyos nehézség abban mutatkozott, hogy csak a polgárilag is teljesen keresetképtelen rokkant számára volt a katonai nyugdíj megállapítható. Ezen a nehézségen átmenetileg is segített a hadügyminiszternek — praeter legem —

kibocsátott rendelete, mely szerint a felülvizsgálatokon már azokat a katonákat is polgárilag keresetképtelennek kellett nevezni, kiknek a polgári foglalkozásuk folytatásához szükséges munkaképessége állandó jelleggel vagy átmenetileg legalább 20%-kal csökkent. Az időleges keresetképtelenség legalább egy, legfeljebb három év tartamára volt megállapítható. Ilyen egyének a törvény 76. §-a szerint a kiszabott idő lejárta előtt újból felülvizsgálatra voltak állítandók, amikor is az új lelet értelmében volt a további ellátás megszabandó. A törvény még az utólagos rokkanttá nyilvánításra is lehetőséget adott, mert biztosította, hogy az olyan rokkant katonák, kiket a felülvizsgálat alkalmával ugyan rokkantnak, de polgárilag keresetképesnek minősítettek, ugyancsak állandó nyugdíjra nyernek igényt, ha a legközelebbi öt év alatt ugyanazon bajaik következtében, melyek a rokkantságot előidézték, a bizottság előtt polgárilag keresetképtelennek minősülnek.

A nyugdíjigényt az 1912. évi LXVIII. t.-c. terjesztette ki, midőn kimondta, hogy a hadicélok teljesítéséhez szükséges személyes szolgálatokra bevont, valamint önkéntes szolgálatokra vagy munkákra alkalmazott egyének, saját maguknak és hátramaradtjaiknak esetleges ellátási igényeit illetőleg, amennyiben a fennálló törvények vagy megállapodások szerint ellátásra igényük nem volna, ugyanazon elbánás alá esnek, mint a katonai személyek, ha keresetképtelenségüket okozó fogyatkozás vagy a halál bebizonyíthatólag e szolgálat következtében állott be. Ha a tartalékállománybeli és szolgálaton kívüli viszonyban álló katonai egyének egyidejűleg a polgári állami szolgálattal egyenlő szolgálatban állanak és úgy katonai, mint a polgári szolgálatképtelenség megállapíttatik, akkor a nyugdíj kiszámításánál a körülményekhez képest előnyösebb szabályok alkalmazandók. Ezzel szemben, ha polgári szolgálatra alkalmasnak minősülnek, akkor az illető esetleg megillető sebesülési pótdíjon felül katonai nyugdíjra igényt nem tarthat (1875. évi LI. t.-c. 6. és 82. §.). A közszolgálatban álló, esetleg igen alacsony fizetési osztályba sorozott közalkalmazottakat ez a rendelkezés súlyosan érintette, mert az esetleg sokkal jobban dotált magánalkalmazottak igénye a törvény rendelkezése szerint nem csorbult. A rokkantsági nyugdíjat a tényleges rendfokozat és a betudható szolgálati idő szerint szabták meg. A tíz évnél kevesebb szolgálati évvel rendelkezett rokkant katonák nyugdíját azon összegben kellett megállapítani, mely őket rendfokozatukhoz képest tíz szolgálati év betöltésével megillette volna. A törvény szerint a gyalogos évi 72, őrzetető 96, tizedes 120, szakaszvezető 154, őrmester 168, tiszthelyettes 216 korona nyugdíjjal helyeztetett nyugállományba, a hadapródokat, akik az ellenség előtt történt sebesülések miatt váltak hadképtelenné, hadnaggyá nevezték ki és évi 600 korona nyugdíjjal látták el. Még arról is gondoskodott a törvény, hogy a rokkant két évi nyugdíj felvételével végkielégítést is vegyen igénybe, ha különben a törvény 23. §-ába meghatározott feltételeknek eleget tesz. A sebesülési pótdíj a nyugdíjtól teljesen

független volt s azt csak a sebesülés fokához mérten szabták ki. Azok az altisztek és közkatonák, akik ellenséges fegyver vagy más hadiszer által vagy béke idején szolgálatuk közben saját hibájukon kívül megsebesültek, vagy súlyosan sérültek és ennél fogva válnak hadképtelenné, a szabályszerű rokkantsági nyugdíjon kívül évi 96 korona sebesülési pótdíjban részesültek. Olyanok pedig, akik a sebesülés következtében kezüket, lábukat veszítették el, már évi 192 korona sebesülési pótdíjat kaptak. Az olyanok, akik két végtagjukat, szemük világát veszítették, még ennél is nagyobb összeget, évi 288 korona sebesülési pótdíjat nyertek. A fejnek, mellnek, hasnak súlyosabb sebesülése esetén évi 192 koronában állapították meg a sebesülési pótdíjat. Olyan sérüléseknél és egészségi károknál, amelyek nem estek a sebesülés fogalma alá, a hadügyminisztérium legmagasabb helyen személyi pótlék folyósítását eszközölte ki. A törvény 96. és 97. §-ai szerint a sebesülési pótlékok havonként előre fizetendő és tovább nem osztható járadékok voltak, melyeknek élvezete csak akkor volt megszüntethető, ha a jogosult meghalt, kivándorolt, vagy idegen állam kötelékébe lépett. A rokkantak házába való felvételre pedig azoknak a legénységi állományú katonáknak volt jogosultságuk, kik legalább harminc esztendeig szolgáltak vagy az ellenség előtt történt megsebesülés folytán vagy általában szemük világát veszítették vagy olyan súlyosan sérültek, hogy különös ápolásra és felügyeletre szorulnak s végül azok, kik tényleges szolgálat közben elmetompultságba vagy nehéznnyavalyába estek vagy szélhűdés által tehetetlenekké lettek s rokonaiknál kellő ápolásban nem részesülhettek (99. §.). A rokkantházba felvetteket az ellátáson felül még zsold is megillette, ha pedig az ellátás helyett nyugdíjat vettek igénybe, mégis mindig nyitva állt előttük a rokkantházba való visszatérés lehetősége. Természetesen a férőhelyek korlátozott száma miatt a hadügyminisztérium csakis azokat utalta be, kiknek más módon való elhelyezése nem sikerült. Egyes apró és kisebb jelentőségű hibáktól eltekintve, nem mondhatjuk, hogy az 1875. évi LI. t.-c. a rokkant katonák ügyét nagyon mostohán kezelte volna. A megbecsülést jelenti, hogy a rokkantak számára nyugdíjat és sebesülési, illetve személyi pótdíjat állapít meg, járadék formájában és nem kegydíjat avagy szegénységélyt. Sőt a járadékellátás létesítésével épen az volt a főcélja, hogy a rokkantakat a szegénységélyezéstől megóvja s hogy számukra méltó módon létminimumot biztosítson. Természetesen a világháború folyamán pénzünk vásárlóereje mindinkább csökkent s ezért az 1915. évi XV. t.-c. rászorultság eseteiben ideiglenes államsegéllyel javította fel a régi ellátási összegeket.

A hadihátrahagyottak ügye még ennyire se volt szabályozva. A világháború pedig a családok ezreit fosztotta meg eltartóiktól. A magyar állam és társadalom békében is felkarolta az özvegyeket és árvákat, de a háború az itt felmerült feladatokat annyira fokozta, hogy a régi eszközök mihamarább elégteleneknek bizonyultak. A békeidőkben csakis az aktív

altiszt felesége számíthatott nyugellátásra, de az is csak akkor, ha férje a katonai nősülési szabályzatoknak megfelelően házasodott és csak akkor, ha férje az elhalálozásakor már nyugdíjjogosultsággal rendelkezett vagy nyugdíjazva volt vagy fel volt véve a rokkantházba. A törvény azonban elismerte, hogy az állam kötelessége, hogy valamennyi a háborúban résztvevő katona hátrahagyottjairól gondoskodjék. Az 1887. évi XX. t.-c. 21. §-a szerint állandó évi nyugdíjra van igénye a legénységi egyén özvegyének, ha férje az ellenség előtt esett el, vagy az ellenség előtt vagy másképpen és saját hibáján kívül közvetlenül, vagy katonai szolgálat teljesítése közben szenvedett sérülés vagy a szolgálati tartózkodásra kijelölt helyen uralkodó járványos, vagyis helyi vagy kórházban való szolgálattevétele következtében kapott ragályos betegség vagy hadifáradalmak következtében halt el. Az az özvegy azonban, aki férjével ennek elhalálozásakor nem élt együtt, csak akkor tarthatott igényt özvegyi nyugdíjra, ha az különélésnek nem ő volt az oka. Az 1887. évi XX. t.-c. 23. §-a értelmében az özvegyi nyugdíj egyaránt járt a hadsereg, a haditengerészet, a honvédség s a népfelkelés legénységi állományába tartozó és a fenti részletezés szerint elhalt személyek özvegyeinek. A törvény a gyalogos özvegyének évi 48, az őrzető özvegyének évi 64, a tizedes özvegyének évi 80, a szakaszvezető özvegyének évi 96, az őrmester, tiszthelyettes és főhajómester özvegyének évi 120—160, illetve 200 s végül a hadapród özvegyének évi 200 korona nyugdíjat állapított meg. Ugyancsak az 1887. évi XX. t.-c. 24. §-a alapján az özvegyet 50%-os pótdíj illette meg, ha férje bebizonyíthatólag az ellenség előtt esett el vagy az ott kapott sebesülés következtében egy éven belül elhalt. Ha pedig maga az özvegy is keresetképtelen volt, akkor keresetképtelenségének és vagyontalanságának idejére még további 96 korona segélyben részesült. Az 1907. évi XVI. t.-c. az özvegyi nyugdíjat még azzal is emelte, hogy intézkedése szerint az 1887. évi XX. t.-c. 23. §-a alapján megállapított nyugdíjhoz még annak 50%-át kell kiutalni. A törvényhozás belátta, hogy a legénységi állományúak özvegyei részére még az eképen kiutalt nyugdíjak se érik el a legszerényebb falusi létminimumot s ezért az 1915. évi XV. t.-c. minden a háború alatt elesett vagy meghalt magyar állampolgár özvegyének a katonai nyugellátáson kívül ideiglenes segély (120 K) kiutalását rendelte el. A közhivatalban állottak özvegyei azonban csak az esetben kaphatták a katonai nyugdíjat, ha ennek összege a polgári nyugdíjat esetleg meghaladta. De még azon esetben is, ha a polgári foglalkozásból eredő nyugdíjat élvezte, az özvegynek a katonai nyugdíj 50%-át ki kellett utalni. (1912. évi LXV. t.-c. 22. §. és 1914. évi XXXVI. t.-c. 20. §.). A legénységi állományúak özvegyeit törvényes vagy törvényesített gyermekei után, amennyiben maga is nyugdíjat élvez, minden saját gondozásában volt gyermek nevelésének és eltartásának biztosítása érdekében és pedig fiúknál a 16., leányoknál a 14. életévük betöltéséig évi 48 korona nevelési járulék illette meg. Az özvegyi nyugdíj és

nevelési járulék végösszege azonban az évi 540 koronát nem haladhatta meg. Ehhez azután az 1915. évi XV. t.-c. 7. §-a értelmében még külön segélyt is csatoltak.

Azokban a szomorú esetekben, midőn a legénységi állománybeliek után csak árvák maradtak, akkor az árváknak, fiúknál a 16., leányoknál a 14. életév betöltéséig évi 72 korona nevelési járulékot állapítottak meg. Ez a nevelési járulék több gyermek hátrahagyása esetében se haladhatta meg az évi 360 koronát (1907. évi XVI. t.-c. 10. §.). De ezek is kaptak az 1915. évi XV. t.-c. szerint külön segélyt a háború tartamára és azon túl hat hónapra. Az 1915. évi XV. t.-c. 7. §-a alapján a háború alatt vagy annak következtében elhalt magyar állampolgárok hátrahagyott törvénytelen gyermekei is kaptak a háború tartamára és azon túl hat hónapra. Azok az árvák, kiknek atyja az 1912. évi LXV. és az 1914. XXXVI. t.-c.-ben felsorolt szolgálatban állott, ha atyjuk halálakor az említett törvények szerint ellátásra igénnyel bírtak, mégis csupán a katonai nyugellátási törvény szerinti nevelési járulékra tarthattak számot. Amennyiben ez a polgári ellátásnál csekélyebb volt, úgy az 1887. évi XX. t.-c. 17. §-a szerint a különbségnek a polgári javadalmazásból való kifizetését kívánhatták. A nevelési járulékok kiutalását, a tanulmányok befejezhetése érdekében, de legfeljebb a 24. életév betöltéséig az 1907. évi XX. t.-c. 3. §-ában foglaltak alapján meg lehetett hosszabbítani.¹⁾

Az 1915. évi XV. t.-c. 7. §-a gondoskodott a háborúban elhalt katonák felmenő ágbeli rokonairól is, ha beigazolható volt, hogy azok eltartásáról eladdig az elesett vagy elhalt gondoskodott. Sőt az 1912. évi LXVIII. t.-c. 8. §-a értelmében a személyes szolgálatokra beosztott vagy munkára alkalmazott egyének hátramaradottjai is részesültek özvegyi nyugdíjban, illetőleg nevelési járulékban, ha a férj, illetve apa halála bebizonyíthatólag a hadiszolgálat következtében állott be.

A hadbavonultak családjainak segélyezése tekintetében is elavult helyzettel találkozunk, mert az idevágó 1882. évi XII., illetve az 1912. évi LXVIII. és 1914. évi XLV. t.-c. rendelkezései se feleltek meg a szükségletek hirtelen halmozódása idején. Joggal emlegetik, hogy a balkáni háborúval kapcsolatos mozgósítás idején (1909—1913) is előbb jöttek haza a katonák, mielőtt feleségeik a hadisegélyt kézhez vehették.

Nagyjából ezek a jogi adottságok kínálkoztak a világháború elején, midőn a szükség jajveszékelve dörömbölt a hivatalok ajtain. Teljes volt a zűrzavar! Nem volt elég kórház, nem volt elég szállító eszköz és nem volt szervezkedés, mely a hadigondozás súlyos feladatait kézbe vehette volna. Senki se tudta, hogy a feltornyosuló feladatok megoldásának elvégzésére ki a hivatott: az állam, a törvényhatóságok avagy a társadalom. Egyes részletproblémákkal senki se akart foglalkozni, másoknak megoldására

¹⁾ Kún Béla dr.: A hadiárvák érdekében szükséges tennivalókról. Budapest. 1925.

hirtelenében és egyszerre több szervezkedés jelentkezett. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy a világháborúban mindenki veszített, de legtöbbször mégis a hadirokkantak, illetve a hadihátrahagyottak: a hadiözvegyek és a hadiárva. Pillantsunk most a következőkben lehetőleg röviden végig, hogy a hatóságok és a társadalom miképpen törekedett a legkínosabban sajnó szociális sebek orvoslására, de már előre eláruljuk, hogy a problémákat még ma, a világháború után 12 esztendővel se sikerült közmegnyugvásra és alkotmányos úton megoldani.

Számos szerző¹⁾ emlegette, hogy ellenségeink az a vádja, hogy a világháborút tervszerűen készítettük elő, erős cáfolatot nyer épen abból, hogy a katonai egészségügyi berendezés, valamint a hadigondozás tekintetében veszedelmes hiányok mutatkoztak. A sebesültek nagy tömegét alig tudták szállítani, az orvosok beosztása ügyében hallatlan hibák történtek, a rokkantak elhelyezésére, gyógyítására sem volt férőhely s a csonkított katonák művégtagokkal való ellátása se volt semmiféleképpen biztosítva. Még kevésbé állott olyan szociális szervezet rendelkezésre, mely a hadirokkantaknak a polgári életbe való visszavezetését intézhette volna. A legsürgősebb intézkedést mégis a hadirokkantak ügyének rendezése igényelte, miért is a kir. kormány 1915 tavaszán az inkább társadalmi organizációnak kontemplált »Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság«-ot állította fel. A bizottság feladatául az első sebkezelés útján meg nem gyógyult sebesültek szakszerű utókezelését és az amputált katonák művégtagokkal való ellátását tűzte ki. A munka kereteinek megállapítása érdekében mindenekelőtt a rokkantak összeírását rendelték el s e végből a katonai egészségügyi intézeteket, a Vörös Kereszt Egylet kórházait és lábbadázó- és üdülő telepeit, valamint a közigazgatási hatóságokat szólították fel az adatok beszolgáltatására. A beérkezett adatokat a m. kir. központi statisztikai hivatal feldolgozta és kimutatta, hogy 1915. évi március hó 31-éig összesen 20.162 csonkított és béna magyar hadisérültről szereztek tudomást, akik közül 12.509 volt béna, 6015 volt csonka, 1638 pedig egyéb módon sérült (vak stb). A bizottság már akkor tudta, hogy ezek az adatok a való helyzetet nem fedik teljesen s bizony a változatlan erővel tovább dühöngött háború a rokkantak számát még később jóval megnövelte.

Klebsberg Kunó gróf a bizottság tulajdonképeni vezetője az adatgyűjtés eredményeit be sem várva, gondoskodott már a rokkantnak induló katonák gyógyításáról. Úgy számította, hogy egy-egy rokkant kezelése átlagban három hónapot vesz majd igénybe s ha 5000 férőhelyet biztosít, úgy évenként körülbelül 20.000 rokkant kezelése vihető keresztül, mert a beteganyag nagyjából négyszer cserélődhetik ki. Először a Révész-utcai, 1400 férőhelyre berendezett kiegészítő hadikórházat vették át és a Császár-

¹⁾ *Petri Pál*: A magyar hadigondozás történetének vázlata. Budapest. 1927.
Pettő-Szandtner Aladár: A magyar hadigondozás. Budapest. 1924.

fürdőben létesített 1200 ágyas fürdőgyógyintézetet, majd Pozsonyban 1000 ágyas rokkant-gyógyintézetet és rokkantiskolát állítottak fel, sőt tervbe vették, hogy Kolozsvárott is utókezelő gyógyintézetet és rokkantiskolát létesítenek.

Ugyancsak 1915. évben még más szervezkedés is indult, nevezetesen a Magyar Vörös Kereszt Egylet Rokkant Katonákat Gyámoltó és Elhelyező Hivatala is megkezdte működését. A hivatal ugyancsak, mint társadalmi organizáció, lábbadozó otthonokat tartott fenn, de ezen felül munkaközvetítéssel és állásszerzéssel is foglalkozott. A hivatal 1915. évi augusztus hó 1-ig 134 munkást juttatott álláshoz s rokkantgyámi szervezetét több, mint 20 törvényhatóságra kiterjesztette. A párhuzamos munka sok erőpocsékolással járt, miért is hatósági intervencióra a hivatal 1915. évi augusztus hó 1-én működését beszüntette és teljesen beolvadt a Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottságba.

Időközben a hadisérültek tömegei özönlöttek vissza a harcterekről, a hadigondozásra szorulóok száma napról-napról jelentékenyen emelkedett, miért is a hivatalos intéző körök belátták, hogy a feltornyosuló feladatok ellátására a félig-meddig társadalmi jellegű organizáció elégtelen. A hivatalos szervezet felállítása elől időközben az anyagi akadályokat is sikerült elhárítani, mert 1915 tavaszán a kir. kormány az osztrák kormánnyal megegyezett abban, hogy az utókezelés költségei egy esztendő tartamára a hadügyi tárcát terhelik. Elfogadták azt a princípiumot is, hogy legcélszerűbb lesz, ha az utókezelés, az oktatás és művégtagokkal való ellátás a magyar, illetve az osztrák kormány által külön-külön felállítandó szervek útján történik. A magyar hadigondozás első hivatalos szervezete ennek alapján és különösen az 1915. évi XV. t.-c. 8. §-ából sarjadt, mert ez volt a jogi bázisa a 3300. és 3301/1915. M. E. rendeleteknek, amelyek a m. kir. rokkantügyi hivatal felállítása tekintetében intézkedtek. Ezekből a rendeletekből folyt, hogy mindazokat a háborús sérülteket, kiknek keresőképesége csonkítás, bénulás, ízületi merevedés vagy egyéb okok miatt csökkent, akkor, ha van még remény arra, hogy megfelelő orvosi utókezelés vagy gyakorlati oktatás útján régi polgári keresőképeségüket egészben vagy legalább részben visszanyerhetik, orvosi utókezelésben és oktatásban kell részesíteni. Ez a munka az új rendelet tervezése szerint részben a katonai intézetekben, részben a Vörös Kereszt Egylet, de legfőképpen a rokkantügyi hivatal speciális intézményeiben volt elvégzendő. A katonai kincstár kötelezettséget vállalt, hogy a rokkantügyi hivatal intézményeiben az utókezelés és oktatás költségeinek fedezésére fejenként és naponként 3 korona ápolási díjat fizet. A rendelet kimondotta, hogy utókezelés nélkül senkit se szabad a hadsereg kötelékéből elbocsátani. Horvát-Szlavonország részére külön rokkantügyi bizottságot szerveztek! Minden katona köteles volt magát az utókezelésnek alávetni s azokat, kik ennek eleget tenni vonakodtak, a legfelsőbb felülbírálati bizottság elé állí-

tották, mely hivatva volt a renitens katona rokkantsági illetményeinek egészben vagy részben való megvonása tekintetében véleményt mondani. A 3300/1915. M. E. rendelettel azonos rendeletet bocsátott ki az osztrák kormány is.

A 3301/1915. M. E. rendelet alapján a m. kir. rokkantügyi hivatal 1915. évi szeptember hó 15-én működését megkezdette s hozzálátott az utókezelő intézetek, művégtagműhelyek és rokkantiskolák rendszeres felállításához, valamint a hadseregből végérvényesen elbocsátott katonáknak a polgári életben való elhelyezéséhez. A rokkantaknak az utókezelő intézetekbe való beutálását a hadügyminisztérium 10.942/1915., illetve a m. kir. honvédelmi minisztérium 8110/1915. rendelete szabályozta. A beutalás a katonai és a Vörös Kereszt által fenntartott lábadozókból történt a cs. és kir. katonai, illetve a kerületi parancsnokságok útján, melyek értesítést kaptak a rokkantügyi hivataltól a rokkantak felvételére vonatkozólag. Nagyon ügyeltek arra, hogy az utókezelő intézetekbe valóban csak rokkantak kerüljenek be és ne olyanok, kik még szolgálatra alkalmasak. Míg az utókezelés befejeződött, addig a katonai felülvizsgálatot is lefolytatták s így a rokkant az utókezelés befejezése után visszatérhetett a polgári életbe. A m. kir. rokkantügyi hivatal a Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság intézeteit teljes egészükben átvette, de ezen kívül még új intézményeket is létesített, amennyiben 1915. évi november hó 1-én megnyitotta a Tavaszmező-utcai utókezelőt és a kalocsai rokkantiskolát. Időközben az utókezelés sikerességének növelése érdekében a sérülteket speciális szakmák (fej, állkapocs, szem, fül stb. sérülései) szerint is elkülönítette és az egyes osztályok élére a legkiválóbb szakembereket állította. Az 1915. évi november 5-én a vakokat is sikerült a polgári vakok intézetébe koncentrálni, hol ezek a világháború legszerencsétlenebb áldozatai igazán szakszerű oktatásban és lelki vigasztalásban részesültek. Nem sokkal később, 1916. évi január hó 11-én nyílt meg az igazi rokkanttelep, a Laudon kaszárnjának hadikórházzá átalakított részében, a Timót-utcai utókezelő gyógyintézet 1350 férőhellyel, hol orthopédiai kezelésre, valamint az amputáltaknak a művégtaggal való ellátásig szóló elhelyezésére adtak lehetőséget. Az utókezelés nagy intenzitással indult meg, miért is még több férőhelyet kellett biztosítani. Ezért a hivatal a kassai kir. javítóintézetet is átalakította utókezelő intézménnyé, hol egyúttal rokkantiskolát és művégtagműhelyt is létesítettek, összesen 900 ágygal. Ennek megnyitását gyorsan követte a budapesti Márvány-utcai utókezelő szervezése, hol 1916. évi április hó 1-én 570 ágy, majd a Bajza-utcai művésztelepen idegsérültek számára 250 ágy állott az utókezelés szolgálatára. Később a Jendrassik klinikán az utóbbi intézmény még 60 ágyat kapott s ezzel férőhelyeinek száma 310-re emelkedett.

A m. kir. rokkantügyi hivatal nagy lendülettel fejlődött s mihamarabb a rendelkezésre állott gyógyeszközökkel elérte, hogy a beutaltaknak több,

mint a fele harctérre vagy legalább helyi szolgálatra alkalmas lett. A beutaltak kisebb töredékének polgári keresetképessége is lényegesen emelkedett. Hogy a hivatal sikereit ebben a tekintetben még jobban kimélyítse, pályaválasztási tanácsadót is állított fel, melynek az volt a feladata, hogy különösen a súlyosabb rokkantakat a keresőmunkákra való elhelyezkedés tekintetében útba igazítsa. Sajnos eleinte nagy zökkenők voltak a beutalás körül, mert elég számos esetben megtörtént, hogy a katonaság a rokkantakat direkt, tehát a hivatal elkerülésével küldte vissza a polgári életbe. Mégis valószínű, hogy ez aránylag akkor kisebb szociális kárt jelentett, mert ezek közül legtöbb nem szorult rá a pályaválasztási tanácsadásra. A tanács különben minden rokkant ügyét külön elbírált és tett javaslatot a kibocsátásra, illetőleg a rokkantiskolákba való beküldésre. A rokkantiskolák szervezése és férőhelyeiknek emelése is megindult az egész vonalon. Az 1916. évi április hó 10-én a debreceni mezőgazdasági iskola kezdte meg a rokkantak tanítását és sikerült biztosítani, hogy a földművelésügyi minisztérium a földműves iskolákban is engedélyezett helyeket a rokkantak számára. Az 1916. évi június hó 5-én a debreceni ipari szakiskolákban kapott a hivatal a rokkantak képzésének céljaira 96 férőhelyet. Még 1916, május 1-én megnyitották a 3000 ágyas nagy sátoraljaújhelyi intézetet s a kisebb 450 ágyas kolozsvári intézetet is. A lucki áttörés, valamint az oláh betörés miatt a sátoraljaújhelyi intézetben 1200 ágyat s az egész kolozsvári intézetet a katonai egészségügyi vezetőségnek vissza kellett adni.

A m. kir. rokkantügyi hivatal szakszerű gondoskodását a belbetegekre is igyekezett kiterjeszteni. Ebben a tekintetben is sok nehézséget kellett legyűrni, mert az osztrák kormány akadékoskodott. Pedig igen nagy szükség volt az akció kiszélesítésére, mert még az 1916. évi január hó 10-én végrehajtott primitív adatgyűjtés is már 6223 belbeteg rokkantat talált. Végre a közös hadügyminisztérium ezek utókezelésére is engedélyezett napi 4, majd később 5 koronát. A 4173/1916. és 4174/1916. M. E. rendeletek úgy intézkedtek, hogy a belbetegekkel és asérültekkel egyöntetűen kell elbánni. A m. kir. rokkantügyi hivatal Korányi Sándor professzor iránymutatása mellett tüstént hozzáfogott a szervező munkához és a szükséges intézmények létesítéséhez. A belbetegek ápolásának, utókezelésének céljaira a rózsahegy (1800 férőhely) és a besztecebányai (2400 férőhely) intézetek állottak rendelkezésre, miért is a rózsahegyi intézetet teljesen a gümőkórban szenvedő katonák számára foglalták le. A szív- és gyomorbetegeket Korytnicára (200 férőhely) és Tarcsafürdőre (400 férőhely) utalták. Később, 1916. november 30-án Ikerváron is 110 ágyat szereltek fel, sajnos, időközben Alsószombatfalván, Fogaras megyében a már készen állott intézetet az oláhok szét dúlták s azt újból csak 1917-ben sikerült helyreállítani és rendeltetésének átadni. Tervbe vették, hogy Alsótátrafüreden és a tengerparton, Cirkvenicán is új intézeteket szerelnek fel, de ezek közül csak a tátrafüredi nyílt meg 1916 vége felé 600

férőhellyel. Az 1916. évi június 7-én megalakult a tüdővész elleni védekezés országos központja, mely a Tátrában 1000 ágyas szanatórium felépítését vette tervbe. A terv kivitelezéséhez a m. kir. rokkantügyi hivatal egymillió koronával, a tisztviselők nyugdíjalapja ugyancsak egymillió koronával járult volna hozzá. A tuberkulózis elleni küzdelem alapos szervezésére nagy szükség volt, mert a gümőkórhalandóság valóban ijesztő méreteket öltött.

De nemcsak az orvosi tevékenységet, hanem a szociális munkát is felkarolta a m. kir. rokkantügyi hivatal. Szaporították a rokkantiskolák számát s mindegyik iskola mellé munkaközvetítőt állítottak. Törekvésüknek az volt a célja, hogy a rokkantakat végleges állásokba helyezték el. Olyan rokkantak számára pedig, kiket nem sikerült elhelyezni, rokkantotthonokat és kereseti telepeket létesítettek. Pest vármegye erre a célra vette meg a váci volt Kobrak-féle cipőgyárat. Kalocsán, Törökszentmiklóson és Főton pedig zöldségtermelő telepeket állítottak fel. Az ezirányú berendezkedés fejlesztésére igyekeztek és Szegeden és Győrött akartak további kereseti telepeket megteremteni. A m. kir. rokkantügyi hivatal két esztendő leforgása alatt 10 utókezelő intézetet, 3 különböző kórházat, 14 rokkantiskolát és 6 művétagműhelyt tartott üzemben. Közben a hadisérültek száma mindig szaporodott, a szociális feladatok mindjobban feltornyosultak s ezért szüksége mutatkozott annak, hogy a hivatalt még szélesebb alapokon átszervezzék.

Az 1917. esztendő elején megjelent 900/1917. M. E. számú rendelet a m. kir. rokkantügyi hivatalt Országos Hadigondozó Hivatallá szervezte át. A rendelet kimondotta, hogy a nemzeti becsület követeli a hadikárosultakról való gondoskodást s az akció hatásfokának kimélyítése érdekében közigazgatási tagozatonként hadigondozási tanácsok megalapítását rendelte el. Budapestre vonatkozólag is elrendelte, hogy a rokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik ellátásának helyi szervezetét a székesfőváros törvényhatósága szabályrendelettel állapítsa meg. A munka most még nagyobb keretekben indult meg. Az Országos Hadigondozó Hivatal a hadsegélyezést is munkakörébe vette. A hadsegélyezést, mint már említettük, az 1882. évi XI. t.-c. szabályozta, de meglehetősen gyengén támogatták ezen az alapon a hadbavonultak családjait, miként az már 1909-ben és 1913-ban is kitűnt. A háború kitörése után a kir. kormány igyekezett a helyzeten javítani s az 1914. évi XLV. törvénycikkre támaszkodva a 100.000/1914. P. M. rendelet erőlyesen decentralizálta a segélyezést, majd a 130.000/1914. P. M. rendelet a törvénytelen gyermekekre is kiterjesztette a segélyt s később a 8 éven aluli gyermekekre is teljes összegű segélyt utalványozott ki. Elvi jelentőségű volt a 138.000/1914. P. M. rendelet is, mely kimondotta, hogy a hadisegély magasabb összegű is lehet, mint a hadbavonult napi keresete. A hadisegélyeket nem a községi előljáróságok, hanem külön erre a célra alakított bizottságok adták ki.

Elsősorban a középosztálybeliek megsegítésére még a háború legelején megalakult az ugyancsak a társadalom bevonásával létesült Országos Hadsegélyző Bizottság. A bizottság munkaköréhez tartozott az elpusztított országrészek helyreállításának segítése is, bár ebben más külön akciók (Pro Transylvania) is közreműködtek. A Bizottság 1917. március elejéig a Felvidéken és Délvidéken 10,600.000 koronát, Erdélyben 14 millió koronát, egyéb vidéken ugyancsak 14 millió koronát s Budapesten 17 millió koronát osztott ki a segélyezésre szorulóknak. A Bizottságnak minden törvényhatóságban s úgyszintén minden nagyobb községben ki volt a helyi szerve építve. Anyagi eszközeit részben gyűjtésekből, részben az 1914. évi XLVI. t.-c. alapján a 20.000 koronán felüli jövedelmek külön megadóztatásából teremtték elő. A vakok számára egészen külön alapot gyűjtöttek össze. A Bizottság összes alapjaival együtt 1917. évi október 11-én a 6124/1917. M. E. rendelet határozománya szerint ugyancsak beleolvadt az Országos Hadigondozó Hivatalba, mely már a felmenőágbeliek hadigondozását is felvette programjába.

Az Országos Hadigondozó Hivatal a művétagokkal való ellátást is tökéletesítette, amennyiben a budapesti felső ipariskolában meglehetősen szűkösen elhelyezett műhelyeket a VIII., Mátyás-tér 6. szám alá helyezték át s valóságos művétaggyárrá fejlesztették. A gyár ekkor a kereskedelmi minisztérium fennhatósága alá került, de működését, különösen szaki szempontból a hadigondozó hivatal is ellenőrizte. A többi prothézis műhely helyzete nem változott, de már akkor azt tervezték, hogy a budapesti gyáron kívül a pozsonyi műhelyt is állandósítják. A budapesti m. kir. állami művétag-műhely 1917. évi szeptember 30-ig 19.034 drb orthopédiai eszközt készített és pedig 1955 mülábat, 6101 munkalábat, 370 műkart, 1580 munkakart, 3349 orthopédcipőt és 5679 egyéb orthopédiai segédeszközt.

Az Országos Hadigondozó Hivatal az utókezelő intézeteket már alig fejlesztette s inkább a hadigondozottak szociális megsegítését akarta minél tökéletesebben megszervezni. A hivatal nagy szociálpolitikai műveltségű vezetői három vezérelvet tartottak szemük előtt. Először is arra ügyeltek, hogy a hadirokkantak gondozása semmiesetre se szolgálja az urbanizáció káros folyamatát, miért is minden erővel arra törekedtek, hogy a hadirokkantak földműves rétege visszatérjen szülőföldjére, a faluba. Másodszor vigyáztak arra, hogy a hadirokkantak elhelyezkedését a sérülés vagy betegség természete szerint irányítsák s az úgynevezett igazi rokkantmunkákat (például kefekötést, kosárfonást) csak a valóban legsúlyosabb rokkantak számára tartsák fenn. S végül harmadszor működésüket az a princípium irányította, hogy a hadirokkantak szociális gondozásában a megelőzés szellemében járjanak el s a hadirokkantakat a szegénysegélyezés kategóriájába való lesüllyedéstől eleve megóvják.¹⁾

¹⁾ Teleky Pál gróf : Szociálpolitika és hadigondozás. Budapest.

A szociális gondozás intézményes megszervezése nemzetgazdasági szempontból is előnyösnek látszott, mert már akkor a számítások azt mutatták, hogy csak anyagi segítséggel a rokkantkérdést megoldani nem lehet. Megbízható kalkulációk irányították a figyelmet arra, hogy lehetetlen minden hadigondozottnak olyan járadékot biztosítani, ami egyúttal létminimumot jelentett volna. A szervezkedés keretét már a 900/1917. M. E. rendelet megszabta, midőn kimondotta, hogy a hadirokkantaknak, családjuknak, továbbá a hadiözvegyeknek és hadiárváknak gondozása olyan nemzeti feladat, amelyet az állam az önkormányzati hatóságok és a társadalom közreműködésével kell, hogy teljesítsen. Ebből a célból a rendelet a hadigondozottak részére, ha árváról van szó, pártfogó, ha pedig hadirokkantról, hadiözvegyről, egyéni tanácsadó kijelölését írja elő. A rendelet szerint a tanácsadók, illetve pártfogók felett a községi, városi, illetőleg a kerületi hadigondozó bizottság állt. Egy járás összes hadigondozási szervei a járási hadigondozási bizottsággá alakultak, de ezenkívül az ügyek egységes irányítására és felügyeletére minden vármegyei székhelyen és minden törvényhatósági jogú városban a törvényhatósági hadigondozási bizottságok formálódtak ki. A legfőbb vezetés és irányítás pedig az Országos Hadigondozó Hivatalra, illetőleg a mellette létesített Országos Hadigondozó Tanácsra hárult. Az egész hatalmas organizációnak az volt a feladata, hogy a rászorulókat istápolja, támogassa, a központot az észlelt hiányokról pontosan tájékoztassa s végül hivatása volt, hogy az önkormányzati szervek, valamint a társadalom érdeklődését és áldozatkészségét a hadigondozottak ügyei iránt felkeltse és ébrentartsa.

A rokkantakat, kik sérülésük miatt régi foglalkozásukat folytatni nem voltak képesek, az utókezelő intézményekkel kapcsolatos rokkantiskolákban törekedtek új mesterségre kioktatni. Mégis a legfőbb törekvés arra irányult, hogy lehetőleg mindenkit régi foglalkozási körébe állítsanak vissza. A pályaválasztási tanácsadót tökéletesítették, bevonták az akcióba a munkaadók és munkások szervezeteit. A minden utókezelő mellett felállított pályaválasztási tanácsadó értekezett egyénileg a rokkantakkal elhelyezkedésükre vonatkozólag. Arról, hogy ezek a tanácsadók milyen működést fejtettek ki és hogy hány rokkantat helyeztek vissza régi foglalkozásába vagy rokon, de könnyebb szakmákba és hogy a 9000/1915. évi V. és K. M. rendelet értelmében hányan használták fel az átképzés vagy továbbképzés előnyeit, arról ma már adatokat alig találunk. A legkompetensebb hivatalos jellegű beszámolók csak azt említik, hogy az utóbb említett lehetőséget a rokkantak csak igen kis töredéke használta ki. Sokkal inkább érdeklődtek a szociális segítségnek másik formája iránt, mely a szerszám-, illetve forgótőkesegítség nevei alatt szerepelt a gyakorlatban. Az Országos Hadigondozó Hivatal a régi, valamint a rokkantiskolákban kiképzett iparosokat indokolt esetekben szerszámsegélyben részesítette, hogy önállósításukat lehetővé tegye. A szerszámsegélyt nem pénzben, hanem természetben adták

ki a hadirokkantaknak, épenúgy, mint az úgynevezett Herkules térdpótló készüléket a cipészrokkantaknak. Olyan hadirokkantakat, kiknek előképzettsége az önállósítást lehetővé tette, a hivatal egyes, méltánylást érdemlő esetekben kézigépségélyben is részesítette. Ez azonban csak az illetékes kereskedelmi és iparkamara kedvező véleménye alapján történhetett. Mindemellett az Országos Hadigondozó Hivatal egyes méltánylást különösen megérdemlő esetekben még forgótőkekölcsönt vagy segélyt is folyósított. Az ilyen típusú segélyezésben nemcsak az ipari vagy kereskedelmi, hanem a mezőgazdasági pályán működő hadirokkantakat is részesítették, mert a földművesosztályhoz tartozó hadirokkantak is kaptak mezőgazdasági gépeket, sőt igavonó és tenyészállatokat is.

Legnagyobb jelentőséggel bírt a kivételes intézkedések alapján kibocsátott 1820/1917. M. E. számú rendelet, mely tételesen szabályozta a hadigondozottak ingatlanhoz juttatásának kérdését. Ezzel a rendelkezéssel lehetővé vált, hogy a hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és hadiárvának esetleg meglévő ingatlanai tehermentesíttessenek és hogy biztosíttassék, hogy az ingatlan a jövőben állandóan szolgálja a hadigondozottak megélhetését. A rendelet alapján lehetővé vált a rokkantsági járulékoknak a törlesztés céljára való lekötése, hogy így a hadigondozottak önjelöltjeikből is hozzájáruljanak egzisztenciájuk megalapozásához. A hivatal mindig figyelt arra, hogy a hadigondozottak foglalkozásuknak megfelelő ingatlanhoz jussanak, nevezetesen az iparosok kertes házhoz, a földművesek pedig házhoz és szántóföldekhez. A rendelet az ilyen ingatlanokat haditelekké nyilvánította, mely bizonyos elidegenítési, illetve megterhelési megkötöttséget jelentett, ami telekkönyvi feljegyzésben is kifejezésre jutott. Míg egyrészt a haditelekké való nyilvánítást nem írta a rendelet kötelezőleg elő, addig lehetővé tette, hogy a hadigondozott kívánságára már meglévő és nem adomány útján nyert avagy a hivatal útján szerzett ingatlanai is haditelekké nyilváníthatók legyenek. A haditelek elidegenítése vagy megterhelése a statutumok szerint csak az Országos Hadigondozó Hivatal hozzájárulásával volt lehetséges. A haditelekakció szélesebb medret nem ástott s a közlések 1918 végéig csak 300 haditelekről számolnak be.

Az Országos Hadigondozó Hivatal mindezeket az akcióit röviden vagyonrendezésnek nevezte s mivel ehhez jelentékeny anyagi eszközökre volt szüksége, erőforrásait igyekezett gyarapítani. A Rokkant Katonák segélyalapját a 2072/1915. M. E., a 3511/1915. M. E., a 3925/1915. M. E. és a 371/1916. M. E. számú rendeletek alapján elkobzott készletek értékesítéséből befolyó összegek, valamint a két utóbbi rendelkezés értelmében kiszabott kártérítő összegek mellett a 3678/1917. M. E. (34. §.) és a 2192/1917. M. E. rendeletek alapján az elkobzott bűnjелеk értékesítéséből befolyó, továbbá a legutóbb említett rendelet 20. §-a értelmében kiszabott kártérítő összegek tetemesen megnövekedtek. Természetesen a szükséglet

megnövekedettsége miatt is a segítséget nagy gondossággal kellett elosztani, miért is a kérvényezőktől pontosan kitöltött adatgyűjtő lapok benyújtását kívánták. Az adatgyűjtő lapokon a személyi kérdések, a vagyoni és kereseti adatok és örökségi kilátások, a műveltséget jelző adatok, valamint a kérvényezőt jellemző egészségi adatok szerepeltek.

Az Országos Hadigondozó Hivatalnak ebből az akciójából születik meg a népirodák felállításának gondolata! Azért látták szükségesnek a népirodák felállítását, hogy a hadigondozási bizottságok végrehajtó szervet kapjanak és hogy ez az új intézmény vegye át a gyakorlati pályaválasztás, munkaközvetítés és vagyonrendezés munkáját s hogy végül legyen olyan hivatalos szerv, mely összefog minden hivatalos és társadalmi megmozdulást a hadigondozottak érdekében. A népiroda az elgondolás szerint arra volt hivatva, hogy a rendelkezésre állott segélyek arányos elosztását keresztül vigye s mindenki számára nyitva álljon, ki a hadigondozottak közül segítséget lát.

A decentralizációra már azért is nagy szükség volt, mert a hivatal vezetői bölcsen tudták, hogy a pillanatnyi segélyezés értéktelen, új egzisztenciák teremtése pedig csak a helyi viszonyokról alaposan tájékozott helyi szervek munkájától várható. A népirodákat a 3501/1918. M. E. rendelet alapján állították fel, számszerint 108-at és pedig minden törvényhatósági és egyes járási hadigondozási bizottságok mellett. Ezek az irodák azért pillanatnyi segélyeket is adományozhattak abból az ellátmányból, melyet a hadigondozási bizottság az illetékességi területén összegyűjtött adományokból bocsátott rendelkezésükre. Az irodák az Országos Magyar Gazdasági Egyesület helyi szerveivel, valamint a kereskedelmi és iparkamarákkal a legszorosabb együttműködést dolgozták ki, de ezenfelül az egészségvédelmi organizációkkal (Stefánia Szövetség stb.) is szoros kapcsolatba léptek. Különben is a hadigondozottak orvosi ellátásának biztosítása érdekében a 900/1917. M. E. rendelet 4. §-ára építve, a népirodák mellé orvosi tanácsadókat igyekeztek állítani. A népirodák segítő akcióját nagyban megkönnyítette a 28.829/1918. M. E. rendelet megjelenése, mely szerint a pénzügyigazgatóságok tartoznak a korlátolt, korlátlan vagy akár a kismértékű italmérési engedélyek és dohányárusítási jogok adományázásánál az Országos Hadigondozó Hivatalt meghallgatni. A történeti hűség kedvéért meg kell itt említenünk, hogy a 900/1917. M. E. rendelet végrehajtása egyes helyeken nehézségekbe ütközött, miért is a m. kir. miniszterelnök kilenc kormánybiztost nevezett ki, kiknek feladata a tett intézkedések ellenőrzése és a tapasztalt hiányok pótlása volt.

A társadalom a világháború alatt még nagyobb hálát érzett a hadirokkantakkal és nagyobb részvétet mutatott a hadiözvegyekkel és árvákkal szemben s így megérthetjük, hogy akkor még a helyi hadigondozási szervek is jelentős összegű adományokat gyűjthettek össze. Ezeknek tervszerű és

gazdaságos felhasználását és annak ellenőrzését a 3546/1918. M. E. számú rendelet írta elő.

A magyar hadigondozás segítő keze kinyúlt a hadiözvegyek és hadiárvaik fölé is! A hadiözvegyeket kezdetben a hadsegélyző bizottság és a közigazgatási hatóságok támogatták. A hadiárvaik felkarolása azonban már sokkal símábban ment, mert a békeesztendőkből széles alapon kiépített gyermekvédelmi intézmények vették őket szárnyaik alá. Az akkor a hadiárva ügyek iránt még fokozottan érzékeny közvélemény azonban még erőteljesebb akciót sürgetett, ami valósággá lett, midőn az Országos Hadigondozó Hivatal a hadiözvegyek és hadiárvaik gondozását is nagyszabású programjába illesztette. A m. kir. belügyminiszterium már a háború kezdetén 161.000/1914. számú rendeletével utasította a gyermekvédelmi szerveket és az árvaszékeket arra, hogy a hadiárvaik gondozásával a legnagyobb szeretettel foglalkozzanak és leszögezte azt a princípiumot, hogy a hadiárvaít lehetőleg az anyjánál vagy rokonainál helyezték el. Az Országos Hadigondozó Hivatal mindenben ehhez a princípiumhoz igazodott s még nagyobb jóakarattal törekedett arra, hogy a hadiárvaik kivétel nélkül becsületes és munkás állampolgárokká nevelődjének. A 900/1917. M. E. számú rendelet előírta, hogy a hadiárvaik pártfogóit minél előbb ki kell nevezni, a szülőtlen hadiárvaik pedig, kik rokonaiknál se találhattak helyet, a meglévő árvaházakba utaltassanak be. Az Országos Hadigondozó Hivatal egyes árvaházakban mihamarabb tekintélyes számú férőhelyet biztosított a hadiárvaik számára és ebben a munkájában különösen az Országos Gyermekvédő Liga előkelő organizációjára támaszkodott. A segítség ebben az irányban is felette kíváncs volt, mert már 1916-ban Nagy-Magyarországon becslések szerint körül 50.000-re emelkedett a hadiárvaik száma.¹⁾

A háborúban elesettek hátramaradtjainak ellátását az 1887. évi XX. t.-c. és az 1907. évi XVI. t.-c. szabályozták, sajnos, meglehetősen gyengén. Ezért a kir. kormány az 1915. évi XV. t.-c. 7. §-a alapján igyekezett a nehézségeken segíteni s az 1917. évi IX. t.-c. 6. §-a szerint az ideiglenes segélyt felemelték. A legnagyobb hiba a segélyek késedelmes kiutalásában mutatkozott, annak ellenére, hogy ezt a 17.875/1914. H. M. rendelet külön szorgalmazta. Az Országos Hadigondozó Hivatal ezen a téren is eredményeket ért el s keresztül vitte, hogy az 1917—1918. évi indemnitás a jobb sorban született és tehetséges hadiárvaik különleges segítésére 1.500.000 koronát biztosított. A 2000/1917. M. E. rendelet pedig az 500—700 koronás ösztöndíjak elnyerésének módját írta pontosabban elő. A Hivatal a csecsemők védelmével is foglalkozott s azt saját eszközeivel is törekedett tökéletesíteni. A beteg és fogyatékos hadiárvaik ellátása is különös gondoskodás tárgyát képezte. Erre a célra a Hivatal külön intézményt akart létesíteni, de addig is a beteg hadiárvaikat kórházakban és fürdőhelyeken ápolhatta.

¹⁾ Melly Béla : A hadiárvaik az árvaszék védelmében. Budapest, 1916.

A hadiözvegyek a szűkös anyagi támogatáson felül munkaalkalom nyújtásában találtak segítséget. A Hivatal, valamint más társadalmi szervek által létesített karitatív műhelyekben foglalkoztatták a hadiözvegyeket. A legnagyobb ilyen organizáció a Hivatal által fenntartott budapesti Eötvös-téri foglalkoztató műhely volt, hol túlnyomórészt katonai ruházati cikkeket és kórházi fehérműveket állítottak elő.

Az állam és társadalom a nehéz viszonyok között nagy akarással és lobogó lelkesedéssel igyekezett a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak sorsát elviselhetővé tenni. A közhatósági és társadalmi tevékenység az Országos Hadigondozó Hivatal megszervezésében nyert kifejezést. A hivatal szervezetét és munkafeladatait körvonalozó 900/1917. M. E. rendelet olyan organizáció alapjait rakta le, melyre nyugodt időkben biztosan lehetett volna tovább építeni. A tervek készen állottak arra, hogy a hadigondozottak sorsát intézményesen biztosítsák. Sajnos, a tervek csak tervek maradtak, mert olyan idők szakadtak az országra, hogy a már megépített kereteket se lehetett teljesen fenntartani.

Az 1918. évi október hó 31-én a frontok összeomlottak s a hadsereg, hol rendezett csoportokban, hol teljesen összegabalyodva özönlik vissza az országba. A védtelenül maradt határokon minden legkisebb ellenállás nélkül tört be az ellenség. Budapesten kitört a forradalom, teljesen felborult a rend. Az emberek, az itt bujkált katonaszökevények a raktárakból elemelt fegyverekkel pufogtatva rohantak végig az utcákon. A politikai, társadalmi élet vezetői teljesen tanácstalanul állottak a zűrzavarban. Napokig úgy látszott, hogy az anarchia lesz teljesen urrá. Lassanként valamelyes szélcsend következett, mely azonban csak rövid ideig tartott.

Az ország periferiáin elhelyezett hadigondozási intézmények a betóduló ellenség elől, majdnem minden felszerelésük prédául hagyásával menekülni voltak kénytelenek. A hadigondozottak közül, aki csak menni tudott, mind futott Budapestre, hol elhelyezésük csak nagyon nehezen volt keresztül vihető. A menekült hadirokkantak legnagyobb részét a Fehérvári-úti utókezelő intézetben, illetve a Németvölgyi-úti barakktelepen helyezték el, a tüdőbetegeket pedig a Veszprém megyei csóti elhagyott fogolytáborban törekedtek helyhez juttatni.

Az ország rendjét felborító szervezet hatalmi pozícióját a rokkantak között is meg akarta vetni. Megalakították a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Szövetségét, természetesen a bizalmi rendszer alapján. Nagyon jól hangzó jelszavak alapján igyekeztek hatalomra jutni. Azt követelték, hogy a rokkantügyet csakis hadirokkantak intézhetik s ezen a címen még a felülvizsgálatokba is beleavatkoztak. Hallatlan terrorral hadirokkantnak nyilvánítottak olyan egyéneket, kiknek semmiféle bajuk se volt vagy olyanokat, kik a világháborúban, mint katonák nem is vettek részt. Pettkó-Szandtner államtitkár még olyan eseteket is említ, midőn ipari

rokkantakat minősítettek hadirokkantakká. Ezzel az volt a céljuk, hogy szálláshoz, ellátáshoz jussanak, de talán az is, hogy mint agitátorok a rokkantakat állandóan izgassák. Ezek az ingyenélők eltávolították az Országos Hadigondozó Hivatal elnökét és főbb tisztviselőit, kiknek helyébe a maguk tudatlan és jellem tekintetében is fogyatékos bizalmi embereit ültették be. A rokkantsegélyezés is az új vezetők »elölkelő« szelleméhez igazodott. A bizalmiak rokonai, barátai és elvtársai annyira mélyen nyúltak segélyezés címén a hivatal pénztárába, hogy a nagy gondossággal gyűjtött alapok valóban közprédává lettek.

Az utókezelő intézetekben is teljesen felborult a rend. Ott is a bizalmi testületek vették át az irányítást, természetesen egyáltalában nem voltak képesek a rokkanttársaikat fegyelmezni. A rokkantak az intézeteket csak szállodáknak tartották, ott csak éjjel tartózkodtak, az orvosi előírásokat pedig egyáltalában fumigálták. Az étrendet is a bizalmiak írták elő mindenféle higiénikus és gazdasági korlátozás sutbalököésével. Természetes, hogy az intézmények orvosai lassanként állásaik elhagyására kényszerültek. A pénzügyi kormányzat a hiteligényléseket minden kritika nélkül honorálta, tehát nem akadt fórum, mely ezt a tobzódást megfékezni képes lett volna. A rokkantiskolákban, a vak katonák intézetében, sőt a művégtaggyárban is botrányos jelenetek játszódtak le, a hivatott és hozzáértő vezetőket eltávolították s helyükbe megint csak a hangosságú vezetőket ülték be. Még a hadiárvaintézeteket is ilyen alapon törekedtek átszervezni. A megszádlított rokkantak csoportja ezzel még nem merítette ki a bűnös lehetőségeket. Az 1919. évi február hó közepén az intézetekben elhelyezett rokkantak nagyobb csapata vörös zászlók alatt felvonult az Országos Hadigondozó Hivatal székháza elé. A hivatal helyiségeit erőszakkal hatalmukba ejtették s minden tisztviselőt eltávolítottak, akinek nem volt rokkantigazolványa. A forradalmi vezetők a hadirokkantakban alkalmas talajt láttak céljaik elérésére. Ezért gondoskodtak arról, hogy az utókezelő intézetekbe agitátoraik valamiféle címen befurakodhassanak s a különben is gyenge idegzetű turbulens elemet lázítsák.

Mikor 1919. évi március hó 21-én kitört a proletárdiktatura, akkor a rokkant telepek lettek — sajnos — az ököljog és az anarchia fellegvái. Az álrokkantakkal telítömött intézetek lakói felfegyverkeztek s az intézeteket valóságos várakká alakították át. Erőszakoskodásaikban határt nem ismertek, még a polgári foglalkozásukban elhelyezett becsületes rokkantak vagyonát is elkobozták s őket, kik nem voltak hajlandók cimborálni, még a munkából is kizárták s így a kereseti lehetőségüktől fosztották meg. A pénzsegély — persze értéktelen fehérpénzben — bőségesen folyt a rokkantak s még inkább az álrokkantak kezébe. Az utókezelő intézetekbe betelepültek s berendezkedtek a hitvány, dologtalan életre. Az Országos Hadigondozó Hivatalt is beleolvasztották a népjóléti és munkaügyi népbiztosságba, sőt

még rokkantügyi »diktátort« is neveztek ki, de azért a hivatalt átszervezni nem voltak képesek.

A hadigondozottak történetének legszomorúbb és legsajnálatosabb esztendeje zárult le a kommün bukásával. A hadirokkant titulus, melyet a háború alatt még mindeki becsülettel viselhetett, olyan csorbát szenvedett, hogy a kommün után hadirokkant voltát letagadta mindenki, aki csak tehette. A hadirokkantak megtévedését csak az a körülmény mentheti valamennyire, hogy idegrendszerük is súlyosan sérült a háború alatt, az objektivitás azonban már később azt is feltárta, hogy a kommün bukása után sok mindent írtak a hadirokkantak számlájára, amit legfeljebb a közjük befurakodott álokkantak követtek el.

Mikor 1919 végén a jogrend helyreállott, szinte újra kellett kezdeni a hadigondozottak ellátásának szervezését. Az akkor felállított Népegészségügyi Minisztérium mindent üresen talált. Első munka volt a népbiztosság zavaros ügyeinek likvidálása és az Országos Hadigondozó Hivatal átszervezése. A hadigondozás országos irányítását a minisztérium vette át, mely a haditelek és nevelési segély ügyeiben való döntést is fenntartotta magának. Az Országos Hadigondozó Hivatal a minisztériumnak külső szerve lett, külön költségvetés nélkül. A régi egészen tekintélyes alapok devalválódtak, az iratokat részben a nagyszombati rokkantházban, részben Budapesten a csehek, illetve az oláhok szétszórták.

A hadigondozás finansziális szervezetében is mélyreható változások történtek a forradalom után. Addig ugyanis a pénzsegélyt a katonai kincstár folyósította, az egyéb gondoskodás pedig a polgári hatóságok feladata volt. Az 1920. esztendő elején a nyugellátási ügyeket szétszították s a hivatásos katonák ellátását teljesen a honvédelmi, a nem hivatásosakét pedig a népegészségügyi minisztérium vette át. (5309/1919. M. E. r. és 6683/1920. M. E. r.) A járadékellátás új szervezésével megszűnt a még tartalékosok részére is folyósított katonai nyugdíj, melyet a honvédelmi minisztérium az 1875. évi L. I. t.-c. 79—80. §§-ai alapján a tartalékosok részére is rendfokozat és szolgálati idő alapján utalt ki. Ezzel szemben a honvédelmi minisztérium a ténylegesek utókezeltetésének megtérítését vállalta.¹⁾

A hadigondozás szervezetét sikerült megtisztítani a megtévedt elemektől s az intézetekben lefolytatott vizsgálatok eredményeképpen sok rokkantat találtak, kinek már nem volt elhelyezésre szüksége. Annak ellenére, hogy a közben hazakerült hadifoglyok közül is sok igényelt utókezelést, mégis foglalkozni kellett az intézetek leépítésével. A rokkantiskolák fenntartásának semmi célja se volt már s ezért 1921-ben megszüntették a budapesti Pannoniá-utcai, a gici és kecskeméti, majd 1922-ben a debreceni gazdasági rokkantiskolát. A váci és székesfehérvári ipari rokkantiskolákat pedig a hadiárva oktatás szolgálatába állították. Lassanként az egész szervezkedés a m. kir.

¹⁾ Kenyeres György: Hadigondozás politika. Bpest, 1918.

népjóléti és munkaügyi minisztérium hadigondozási főosztályára, árvaügyi szempontból pedig a gyermekvédelmi ügyosztályra zsugorodott össze, melynek munkáját az alsóbbfokú közigazgatási hatóságok támogatták. A külön perifériás szerveket, a népirodákat összevonták egymásba, majd a rendes közigazgatási szervekbe, azok tehát 1922. évi december hó 31-én az 55.900/1922. N. M. M. rendelet értelmében működésüket beszüntették. A magyar hadigondozás egykor hatalmasan szétágazó hálózata annyira összezsugorodott, hogy egy ideig csak a hat hadiárvaintézet, a m. kir. hadirokkantotthon, a m. kir. állami művétaggyár s a m. kir. tüdőbeteg-gyógyintézet voltak üzemben, 1930-ban utóbbi intézmény is becsukta a kapuit. A m. kir. állami művétaggyár még mindig szép munkát végez, mert Csonka-Magyarországon körülbelül 11.000 prothézisre szoruló rokkantat kell utópótlással ellátnia. A művétaggyár ezenfelül az Országos Társadalombiztosító Intézet protézis-szükségletét is kielégíti.

A hadigondozott társadalomnak régi óhajta volt, hogy a kir. kormány ezt a szociálpolitikai problémát a törvényhozás útján oldja meg. Szinte a tragikum erejével hat, hogy a nemzetnek ezt a függő adósságát még a világháború megszűnése után tizenkét esztendővel se sikerült törleszteni. Már 1918-ban készítették törvénytervezetet, melynek a parlament elé való beterjesztését a forradalom akadályozta, később már a jogrend helyreállítása után, 1921-ben megint készen állott az elaborátum, de a politikai helyzet ennek letárgyalására se adott alkalmat. A kormányzat ismét arra kényszerült, hogy a kérdést ideiglenes jelleggel, szükségrendeletekkel szabályozza.

A népjóléti és munkaügyi minisztérium a járulékelletés bevezetésekor szakítva a régi princípiummal, mely csak a rendfokozatot és a szolgálati időt vette figyelembe, a járulékelletés alapjává az elszenvedett kárt és a polgári élet szempontjait tette, de azért mégis tekintettel volt az egykori katonai rangra is. A 2700/1922. M. E. a rokkantakat ért károsodást fokokra osztja, az áthárult kárt (hadiözvegyek, hadiárvák) már teljesnek veszi. Az új rendet a 2700/1922. M. E. és a 91.000/1922. N. M. M. rendeletek, illetve az előzőhöz csatolt utasítás írták elő. Az új rendeletek nem tisztázták a rokkantellátás minden részletét, hiszen az orvosok részére kiadott utasításban számos olyan rendelkezés található, melynek objektív kivizsgálása szinte lehetetlenség volt. Az is hibás elgondolás volt, hogy a rokkantság elbírálásában mindenkor az illető egyén keresetképtettségcsökkenését általában kívánták figyelembe vétetni, mégis sokszor és nem méltánytalanul előfordult, hogy a keresetképtettség csökkenésének fokát a rokkant régi foglalkozásához mérték. A rendelkezések hézagossága mellett egységes felfogás nem alakulhatott ki. Az új intézkedések a rokkantak károsodását négy csoportba sorozták be, mert 25, 50, 75 és 100%-os rokkantat különböztetnek meg. Ez a megoldás is sok helyi eltérés forrása, mert különösen a belbetegségek tekin-

tevében a szubjektív kikerekítéseknek ad lehetőséget. A hadirokkantakat újból felülvizsgáló bizottságok elé állították s ezeket járasonként, városonként, Budapesten kerületenként szervezték meg. A bizottságok munkája felette nehéz volt, mert a 91.000/1922. N. M. M. rendelet határozmányai a rokkantigény alaki követelményei tekintetében se voltak egységesen alkalmazhatók. Általában a hadigondozottak igényére vonatkozólag a 2700/1922. M. E. alaprendelet csak annyit mondott, hogy az igény fennáll, ha a megrokkulás, halálozás a nem hivatásos katonai szolgálattal okszerű összefüggésben áll. A rendelet szűkszavúsága miatt a bizottságok sokszor tanácstalanul állottak, mert biztos ítéletet csak akkor mondhattak, ha a kóresetnek a háborús eseményekkel való kapcsolata tisztán állott, mint például a sebesüléseknél. A belső betegségeknél már nehezebb a rokkantság tényét és fokát determinálni, mert tekintve azt, hogy az igény bejelentése nem volt határidőhöz kötve, utóbb történt kóros elváltozások is a hadisérüléssel vagy a hadifáradalmakkal voltak feldíszíthetők. A bizottságok működését a dolog természetéből kifolyólag az orvosok irányították, de az elkövetett hibákért nem okolhatók, mert talán legtöbbször olyan kérdések merültek fel, amelyekre nem lehetett mindenben exakt választ adni. A világháború után négy esztendővel lefolytatott általános felülvizsgálatra bárki jelentkezhetett s mivel az előfeltételek nem voltak elég pontosan és szigorúan megszabva, sok olyan rokkantat lajstromoztak a hadirokkantak közé, akinek ehhez vajmi kevés joga volt. Valószínű, hogy sok olyan egyént avattak hadirokkanttá, kinek sérülése vagy a háború előtti vagy a háború utáni időkből származott. És azt se lehet kizárni, hogy a protekcionizmus ezen a téren is sikerrel érvényesült.

Végtelenül furcsán rendelkezett a később kibocsátott 7200/1922. M. E. rendelet, melynek 11. §-a előírta, hogy a hadigondozottakat három esztendőnként új vizsgálat alá kell venni. Valószínűleg arra gondoltak, hogy a rokkantak szomatikus státusában jelentékenyebb javulás fog beállani s így egyes esetekben a rokkantság %-okban kifejezett mértéke leszállítható lesz. Később lesz alkalmunk majd dokumentálni, hogy ez a rendelkezés adott lehetőséget arra, hogy a hadigondozottak száma még jobban felduzzadjon. De különben is alig volt értelme a revíziónak, mert a szociális közviszonyok leromlása csak rontotta a rokkantak egészségügyi állapotát s azok a későbbi felülvizsgálatkor, kevés kivétellel, kerestképeségcsökkenésüknek még magasabb százalékban való megállapításáért esengtek.

A 2700/1922. M. E. rendelet határozmányait az 1922. évi XVII. t.-c. mindenben helybenhagyta s ezzel kodifikálta a rokkantak egyik sérelmét, nevezetesen azt a megoldási módot, hogy ezután már nem nyugilletményt, hanem járadékot fognak kapni. A 7200/1922. M. E. rendelet még további megszorítást írt elő, nevezetesen kimondotta, hogy minden egyéb jogszerű feltétel fennforgása esetén is csak az a rokkant igényelhet pénzbeli ellátást,

kinek évi jövedelme a 48.000 koronát meg nem haladja. Még súlyosabb volt az eset, mert a jövedelem megállapításában házasoknál még a feleség jövedelmét is bele kellett kalkulálni. A rendelet még azt is előírta, hogy a censusra vonatkozó változásokat maga az igényjogosult tartozik bejelenteni s ennek elmulasztása kihágás, mely megtorlást von maga után. Míg a 25%-nál alacsonyabb keresetképcségsökkenésű rokkantak járadékra igényt nem tarthattak, — addig a polgári életben szakképzettséget igénylő munkát végzett közlegények 50%-kal magasabb járadékot nyertek. A havidíjasok és havidíjas jelöltek járulékát pedig 100%-kal emelték. A járadékok, illetőleg a keresetképcségsökkenés fokának megállapítását a legszigorúbb individualizálás alapján kellett megállapítani, melynél tekintettel kellett lenni a rokkant korára, sérülésére vagy betegségére, műveltségi fokára, előző polgári foglalkozására, sőt általában az életkörülményeire. Meg kellett határozni, ha valamelyik állandó ápolásra szorult, mert ezek számára a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium ápolási pótdíjat engedélyezett. Minden törvényes gyermek után, ki 16. életévét el nem érte, a rokkant nevelési pótlékot igényelhetett, amit méltányos esetekben a gyermekek 24. életévéig meghosszabbíthatott a minisztérium. Nevelési pótlékot igényelhetett a rokkant még a házasságon kívül született gyermekek után is mindazon esetekben, ha a rokkantat a gyermek tartására bírói ítélet kötelezte s ha a rokkant a gyermeket közhatóság előtt tett nyilatkozattal vagy közokiratban magáénak elismerte. A járadék beszüntetését rendelték el, ha a rokkant meghal, rokkant-házba kerül, ha keresetképcségsökkenése 25%-on aluli fokra javult s végül akkor is, ha a rokkant magát újbóli felülvizsgálat alól elvonja. A rokkant-házba az intézkedés szerint csak olyan legalább 75%-os rokkantat lehet elhelyezni, kinek ellátása másként nem biztosítható. A rendelet a pénzbeli ellátást a felmenőágbeliekre is kiterjesztette, ha azok ellátásáról beigazoltan a hősi halott gondoskodott.

A magyar korona a rendelet kibocsátása után válságos helyzetbe jutott, vásárló ereje szinte napról-napra romlott. Ezért a járadékok időnkinti fel-emelése vált szükségessé, a 8700/1922., 3410/1923., 4660/1923., 5780/1923. s végül a 7304/1924. M. E. rendeletekkel történt meg. Ezek közül az 5780/1923. M. E. rendelet már a törődöttség fokához és a társadalmi álláshoz mérten szabta meg a járadékot. A forradalmak idején a hadirokkantak sokat hibáztak, mégis a kir. kormány elismerte, hogy a rokkantak járadékuk folyósításához vérük hullásával szereztek igényt. Ennek az elismerésnek volt köszönhető, hogy az 1923. évi XXXII. t.-c.-ben nyert felhatalmazás alapján a 820/1924. M. E. számú rendelet eltörölte a sérelmes censzust és kimondotta, hogy a hadirokkant javára jogszerűen megállapított ellátás az igényjogosult rokkant és hozzátartozóinak jövedelmétől és vagyonától nem függ. A hadiözvegyekre és hadiárványokra vonatkozólag pedig a census határát emelte fel a rendelet. Nem sokkal később az 1900/1924. M. E. rendelet ezt a sérelmet is orvosolta,

amennyiben a cenzust a hadiözvegyekre és árvákra vonatkozólag is eltörölte. Ennek a rendelkezésnek meglepetése az volt, hogy a hadiözvegyek számát korlátok közé szorította, mert kimondotta, hogy csak azok az özvegyek kaphatnak járadékot, kik ezt a rendelet kibocsátása után, két hónapon belül kérik. A hadiárvak ellátása tekintetében a rendelet már nem tett különbséget a szerint, hogy azok házasságból vagy házasságon kívül születtek. Tekintettel azonban az infláció tovarohanására, a rendelet a járadékokat újból a korona romlásához méretezte. Az 1900/1924. M. E. rendelet végrehajtása tárgyában 39.900/1924. N. M. M. szám alatt ment az utasítás az illetékes hatóságokhoz. Igaz, hogy inkább akadémikus érvénnyel, de mégis rendezték a hadirokkantak gyógykezelésének ügyét is, amennyiben a 2700/1922., illetve 7200/1922. M. E. rendelkezések alapján a 91.000/1922. N. M. M. rendelet 13. §-a lehetővé teszi, hogy a hadirokkantak a katonai szolgálat következtében beállott vagy azzal okszerűen összefüggő betegség vagy térítés miatt az állam, illetőleg az Országos Betegápolási Alap terhére gyógyíttathassanak, miért is ilyen esetekben a rokkant díjmentesen veheti igénybe a hatósági orvosokat, a kórházakat (elmeorvosintézeteket), úgyszintén ingyen juthat a hatósági orvosok által rendelt gyógyszerekhez is. A végrehajtási utasítás (91.000/1924. N. M. M. rendelet) 14. §-a a mesterséges testrészpótlók és gyógyászati segédeszközök kiutalását szabályozza, de itt még a régi princípium érvényesült, mert ezekenek az eszközöknek kiadását is végtelenül lazán körülírt cenzushoz köti a rendelet. Még temetési segítyt is juttat a rendelet a rokkantnak, mégpedig özvegye vagy ápolója kezéhez, mely összegszerűleg három havi járadékának felel meg. Az az intézkedés, mely az új életpályára vonatkozólag a kiképzés lehetőségeit írta elő, már 1922-ben is idejét mult lehetett, mert aki annak előtte nem végzett valamelyes tanfolyamot, úgy az elkésett ezzel már 1922-ben is. A munkaközvetítést pedig a népirodáknak 1922. évi december hó 31-én történt végleges megszüntetése után az állami munkaközvetítő intézetek vették át.

Az 1360/1923. M. E. rendelet a művégtaggal való ellátás terén is megszüntette a cenzust. Ettől az időponttól kezdve minden rokkant megint ingyen kapja a prothézist, a javítást és karbantartást is. A rokkant a prothézis költségeit is felveheti, mégis arra törekednek, hogy azt csak természetben kaphassa meg. A prothézisra való igényt a m. kir. állami művégtaggyár igazgatósága állapítja meg, ha a rokkant ott az egyéni lapjával jelentkezik. Olyan rokkant, ki messze lakik, ingyen vasúti jeggyel utazhat fel a székesfővárosba. A rendelet szerint és a szükséghez mérten minden hadirokkantnak két évenként van joga munkalábra, négy évenként kozmetikus műlábra, négy évenként műkarra és két évenként egyéb gyógyászati segédeszközökre, de mindenkinek legfeljebb két eszköze lehet. A műfogak, szájporthézisek és tolokocsik engedélyezését a népjóléti és munkaügyi minisztérium magának tartotta fenn.

Már a 7200/1922. M. E. rendelet bejelentette, hogy a hadigondozottak három esztendőnkint felülvizsgálat alá kerülnek. Ez a princípium megtestesült a 2900/1925. M. E. rendeletben, mely azonban sok tekintetben új alapokra fektette a hadigondozást. Mindenekelőtt lehetővé tette, hogy az 50%-on aluli keresetképcségsökkenésű hadirokkantak járadékukat és nevelési pótlékaikat egy összegben megválthassák. Sőt a 25%-os rokkantnak végkielégítését egyenesen kívánatosnak tartották. A végkielégítés lehetővé tétele nagyon kétélű fegyver, mert hiába iratjuk alá a rokkanttal, hogy a végkielégítés felvétele után már semmi néven nevezendő ellátásra joga nincsen, mégis, ha pénzt elköltötte, merev jogi megokolással a szegénységélyezésből ki nem zárható. Sokkal helyesebben fogta meg a kérdést 1918-ban a Hadigondozó Hivatal, midőn a vagyonrendezésben azt az elvet vallotta, hogy végkielégítést csak akkor engedélyez, ha annak összegét ingatlanokba, esetleg műhelyfelszerelésbe fektetik. A másik novum a 2900/1925. M. E. rendeletben, hogy a járadéknélküli hadirokkantak regisztrálását kreálta. Kimondotta ugyanis, hogy bármikor kérheti valaki annak megállapítását, hogy sebesülése vagy hadi fáradalmi révén keresetképségében csökkent, ha ez a csökkenés legalább 25%-os és járadékra a jelentkező a priori igényt nem tart. Az ilyen »tiszteletbeli« hadirokkantak kreálása azután azzal a veszedelemmel járt, hogy a következő periodikus felülvizsgálat alkalmával ezek már, mint régi hadirokkantak jelentkeztek a járadék kiutalásáért. A hiba nem lett volna nagy, ha a felülvizsgáló bizottságok ezek számára nem állítottak volna jóval alacsonyabb standardot. A 2900/1925. M. E. rendelet egyébként kijelentette, hogy járadékos rokkanttá való minősítés ügyében csak egészen kivételes esetekben engedi meg a tárgyalást. A végrehajtási utasítás: a 37.600/1925. N. M. M. rendelet előírta, hogy a felülvizsgáló bizottságok minden járadékemelési esetet jóváhagyás végett a minisztériumhoz terjesszenek fel. A minisztérium ezzel az intézkedéssel is igyekezett a tömeges járadékemelésnek gátat vetni. Ugyancsak 1925-ben jelent meg a 7197/1925. M. E. számú rendelet, mely az összes hadigondozott kategóriák járadékát újólág megszabta, de ápolási pótlék engedélyezéséről már nem beszélt. Ez az utóbbi rendelet már valamit javított a járadékok elég alacsonyra méretezett összegén.

Magyarországon egyáltalában rendezetlen kérdés a beteg hadigondozottak gyógyítása. Fenti rendelkezésekben (2700/1922. M. E.) erre vonatkozólag csak annyit találunk, hogy a rokkant az esetben, ha betegsége rokkantságának kórokával összefügg és ha igazoltan szegény, akkor a hatósági orvosok ingyenes ambulanciáját, valamint a közkórházi ápolást is igénybe veheti. A sebészi bajban szenvedők még valamivel előnyben voltak, mert gyógyulást kereshettek a Hadirokkant-otthon kitűnően vezetett sebészeti plasztikai osztályán. A 34.000/1926. N. M. M. számú rendelkezés alig enyhítette a nehézségeket, mert csak annyi könnyítést nyújtott, hogy a hadi-

rokkantak kórházi ápolási eseteiben az 1898. évi XXI. t.-c. 7. §-ában foglaltak nem érvényesíthetők teljesen, amennyiben az új rendelkezés szerint az ápolási díj fizetésére csak az állam vagy maga a fizetőképes hadirokkant kötelezhető, de hozzátartozói már nem.

Aránylag a legsúlyosabb rokkantokról történt a legkielégítőbb gondoskodás. A 2700/1922. M. E. számú rendelet 12. §-a kimondotta, hogy a súlyos hadirokkant a rokkantházba való. A 8888/1925. H. M. és a 104.723/1925. N. M. M. rendeletek részletesen szabályozták a m. kir. rokkantház felállítását, szervezetét és a beutalás feltételeit. Később az 1770/1927. N. M. M. rendelet megkönnyítette a rokkantházban elhelyezett hadirokkantak sorsát, mert úgy intézkedett, hogy a 100%-os hadirokkantak a teljes ellátáson felül megkapják még járadékuk felét, a 75%-osok járadékuk egyharmadát s az 50%-osok járadékuk egyötödét. A 200 személyre berendezett otthont így is aránylag kevesen veszik igénybe, mert minden hadirokkant átérzi, hogy mindenütt jó, de legjobb otthon. Az otthonnak, mint ultimum refugiumnak fenntartása mégis komoly szükséglet.

Közben a pengőértéket léptették életbe, tehát ismét szükségessé vált a hadirokkantjáradékok újabb megállapítása. Az 1927. évi január hó 1-étől a 444/1927. M. E. rendelet pengőkben szabta meg az összes hadigondozottak járadékát, de ezzel a járadékok összegén nem sokban változtatott. Ezzel párhuzamosan jelent meg a 22.900/1927. N. M. M. számú végrehajtási utasítás, mely dokumentálja, hogy csak az 50%-os hadirokkantak járadékának felfelé való kiadós kikerekítése révén történt érezhető változás. De mindjárt arról is gondoskodott a minisztérium, hogy a hadigondozottak népcsoportjában beállott személyi változások révén se érje az államkincstárt károsodás, amennyiben 53.190/1927. B. M. sz. körrendelet utasítja az anyakönyvvezetőket, hogy a nem hivatásos állományból származó és ellátásban részesülő hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva házasságkötéséről és halálesetéről havonként kimutatást készítsenek s a következő hó 5-éig a nyilvántartó hatóságnak megküldjék.

Már a 7200/1922. M. E. rendelet bejelentette, hogy a hadigondozottakat három esztendőnkint új felülvizsgálat alá kell vonni. Ilyen felülvizsgálat folyt a 2900/1925. M. E., illetve 376.000/1925. N. M. M. számú rendelkezések alapján az egész országban. Még nagyobb apparátussal indult meg a rostálás 1928-ban a 100.000/1928., a 47.951/1928. s a 150.000/1928. N. M. M. rendeletek alapján. A 100.000/1928. N. M. M. rendelet a 37.600/1925. N. M. M. rendeletet némiképen módosította, amennyiben előírta, hogy Budapest, Baja és Sopron törvényhatósági jogú városok, valamint Bács-Bodrog, Sopron, Tolna és Zala vármegyék hatóságai az összeírási és ellátás megállapítási íveket és utalványozási jegyzékeket ne az illetékes pénzügyigazgatóságoknak, illetőleg a vármegyei számvevőségeknek adják ki az utalványozásra vonatkozó intézkedések megtétele végett, hanem ott, ahol a járadékban

változás nincsen, közvetlenül a budapesti m. kir. központi illetményhivatalnak, ott ellenben, ahol a járadék emelkedett vagy csökkent vagy új járadék megállapítása vált szükségessé, a járadék összegének számszerű megállapítása és utalványozása céljából a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztériumnak küldjék fel. A felülvizsgáló bizottságok kötelesek voltak működésük helyét és idejét az érdekeltekkel a szokásos módon közölni azzal a hozzáadással, hogy a végkielégítésért és új igénymegállapításért vagy a rokkantsági százalék felemeléséért folyamodókon kívül a felülvizsgálaton csak azok jelenjenek meg, akik szabályszerű idézést kaptak. Csak azokat a hadigondozottakat kellett megidézni, kiknek ügye személyes megjelenés nélkül nem volt tárgyalható. Hivatalból kellett tárgyalni azoknak ügyét, kiknek fogyatkozása már végleg kialakult (vakság, sükettség, végtaghiány) s így állapotukban javulás vagy rosszabbodás már nem volt várható. Természetesen a hivatalból tárgyalás alá vont ügyekben a rokkantság százaléka nem volt megváltoztatható. A hirdetményekben nyomatékosan kellett arra utalni, hogy az eddig ellátásban még nem részesült hadirokkantak ez alkalommal még kérhetik igényük elismerését, ha fogyatkozásuknak harctéri szolgálatból eredő voltát igazolni tudják és kérelmüket a bizottság előtt és a kitűzött időben előterjesztik. Új összeírási és ellátásmegállapítási íveket, valamint egyéni lapokat csakis az új jelentkezőkről kellett kiállítani, a régi hadirokkant összeírási, ellátásmegállapítási íveire és egyéni lapjaira csak az esetleges változásokat kellett rávezetni. A bizottság határozatát az érdekelttel azonnal közölni kellett, hogy a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz idejében fellebbezéssel élhessen. Ki kell emelnünk a rendeletnek azt az intézkedését, mely a bizottságot felhatalmazza a hadirokkant károsodási fokának a rendelethez csatolt orvosi utasítástól eltérő megállapítására is, ha a hadirokkant jelenlegi foglalkozásában való tevékenykedését a háborús katonai szolgálattal okszerűen összefüggésben levő testi fogyatkozása vagy betegsége kisebb mértékben akadályozza, de magasabb százalékban is, ha a rokkant egyéni körülményei ezt indokoltá teszik. De ezeket a határozatokat felülvizsgálás végett a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz kellett felterjeszteni. Ugyancsak felülvizsgálás végett az összes iratokkal fel kellett terjeszteni azokat a határozatokat is, melyekkel a rokkantság 100%-ban állapított meg, valamint azokat is, melyek első ízben jelentkező rokkantak károsodását állapították meg 50%-ot meghaladó mértékben. A 150.000/1928. N. M. M. rendelet az utóbb említett záradékot megváltoztatta, mert a bizottságokat arra kötelezte, hogy minden új igénymegállapítási határozatot, tekintet nélkül a károsodás fokára, valamint azokat, melyek a régi igényekre vonatkozólag a károsodás fokát 75%-ra emelték, egyaránt felülvizsgálás végett a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz terjesszék fel.

A legutóbbi felülvizsgálatot a világháború megszűnése után tizenkét évvel hajtották végre. Érthető, hogy az igénymegállapítás milyen sok

nehézséggel járt. A bizottságok az orvosi vizsgálat, a bemutatott okmányok, beszerzett adatok, esetleg tanuvalloások alapján jártak el. A tanukkal való igazolás egészen megbízhatatlan módja volt az igazolásnak, mert a világháború óta eltelt hosszú idő alatt az emlékek elmosódtak s így a tanuzás inkább a szivességi szolgáltatás módjára süllyedt. A késői időpontban végrehajtott felülvizsgálat egyébként is sok eredendő hibával járt. A rokkantak egész tömegének nehezen értékelhető iratai voltak, melyek alapján dönteni kellett. Megtörténhetett, hogy valaki régi fizetési meghagyását megőrizte, mely igazolta, hogy a háború alatt 50%-os hadirokkantnak deklarálták. Azt azonban elhallgatta, hogy tüdőcsúchurútja miatt, mely időközben meggyógyult. S ha ugyanez a rokkant időközben baleset miatt lábát veszítette, a régi okirat alapján teljes plauzibilitással jelentkezett igénymegállapításért, holott alsó végtagjának elvesztése a világháborúval semmiféle okozati összefüggésbe nem hozható. Sajnos, ilyen esetek alaposabb kivizsgálására a bizottságoknak idejük nem volt. Különösen a forradalmak idején történt felülvizsgálások iratait kellett volna nagyobb szépszissel fogadni. E nélkül, sajnos, még hadimunkásokat is hadirokkantakká nyilvánítottak. Az új igényeket sok helyütt nagyon liberálisan kezelték s a rokkant által előterjesztett dokumentumokat nem nagyon firtatták. Még olyan hadiözvegyek is jelentkeztek utólag, kiknek férje itthon tüdőlobban halt meg, de valamikor megjárta a harctereket. A hadirokkantság kritériuma nagyon alászállott, mert míg a világháború elején a csonkát, bénát, vakot tekintették hadirokkantnak, addig ma már a betegek egész sora ide tartozik, sőt ezek vannak túlsúlyban. Az ügyes betegek meg épen elég szép járadékhoz jutottak. Nem hibáznak azok a becslések, melyek az ilyen praktikus rokkantak százalékos arányát 25—30%-ra teszik.

Még laikusok előtt is plauzibilis, hogy a hadikárosultak nem tartoznak azok közé az emberegyedek közé, kik valószínűleg hosszú életre számíthatnak. Egyszerűbben kifejezve ezt a gondolatot, nem lehet kételkednünk abban, hogy a hadirokkantak halálozási arányszáma az átlagnál nagyobb. És ma mégis a sok felülvizsgálás alatt nem csökkent, hanem intenzíven emelkedett a hadigondozottak száma. A rokkantsági igények számszerű emelkedése tekintetében a felülvizsgáló bizottságokat aligha lehet hibáztatni, hiszen a 150.000/1928. N. M. M. sz. rendelet az új igények elismerését teljesen a minisztérium hatáskörébe vonta. Amennyiben indokolt volt a minisztérium szigorú vizsgálata, annyira hibáztatnunk kell, hogy sok konkrét esetben a világháború szenvedéseit elfeledett rideg fiskális szempontból tagadta meg egyes rokkantak jogos igényeinek elismerését. Még többet panaszkodtak a hadirokkantak a bizottságok által megállapított károsodási százalékok erőszakos leszállítása miatt. Akkor a minisztérium ezeket az ügyeket csakis a poros aktákból tekinthette át s legtöbbször a rokkantat nem is látta. Szinte az anakronizmus erejével hat, hogy a felülvizsgáló

orvosok szakvéleményét jogi alapminősítésű közigazgatási tisztviselők bírálták felül. Kenyeres György kitűnő munkájában azt ajánlotta, hogy központból kiküldött orvosokkal kellett volna az egész munkát elvégeztetni. Így bizonyosan egyöntetűbben bírálták volna el az eseteket, de szerény nézetünk szerint szakszerűbb orvosi utasítás is jobban biztosította volna az egységesebb eljárást. A 47.951/1928. N. M. M. szám alatt kibocsátott »orvosi utasítás« részletes bírálatába nem bocsátkozhatunk s csak annak néhány kirívó hiányosságát említjük fel. Először nagy hibája, hogy a többféle károsodás elbírálására semmiféle tanáccsal nem szolgál s így például olyan rokkanttal szemben, ki tegyük fel egyik alszárát elveszítette és súlyos tüdőcsúcsshurutban szenved, meglehetősen tanácstalanul állottak a bizottságok. Ha keresetképeségcsökkenését 100%-ban állapította meg a bizottság s ez a minisztérium elé került, úgy az azt legkevesebb 75%-ra nyomta le. Az utasítás régi, elavult és szinte elképesztő, 269 kórmegjelölést tartalmazó nomenklaturát írt elő. A 91. és 92. számú rovatok megjelölése végtelenül zavaros, mert itt azt olvashatjuk, hogy »szívlövés következmények nélkül«, illetve »szívlövés következményekkel«. Nem kell sok magyarázat ahhoz, hogy aki szívlövést következmények nélkül kapott, az a front mögötti katonatemetőkből már nem jelentkezik járadékért. Csak egy-két példát említünk meg a sok közül! A 10. oldalon a »X. következményes mellkasi megbetegedések« csoportjában a 143. és 144. tételek szövegezése is olyan zavaros, hogy abból nem lehet kihámozni, hogy ide hadisérülésekből avagy esetleg gümőkóros folyamatból származó »genymell« esetek volnának sorozandók. A kettő elválasztása pedig fontos lett volna. Azután a korrektúra se végzett pontos munkát, mert a 253. pont alatt azt olvashatjuk, hogy ide a »hólyagtisztulat« esetek tartoznak. Ezek a megjegyzések csak illusztrálni kívánták, hogy az »Utasítás« milyen hibákkal készült, ami ezután egyik oka volt a felülvizsgálat relatív sikertelenségének. Az 1928. évi felülvizsgálat eredményeire következő fejezetünkben természetesen még visszatérünk.

Az 1928. esztendő folyamán a n. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium 110.427/1928. N. M. M. szám alatt még egy igen fontos és különösen a közmorál szempontjából nevezetes rendeletet bocsátott ki. Ez a rendelkezés leszögezi, hogy az alsóbb társadalmi rétegekhez tartozó egyéneknél házasságon kívüli együttélés önmagában véve még nem meríti ki a közmegegyeztetést okozó erkölcstelen életmód fogalmát, tehát a házasságon kívüli életközösségben élő hadiözvegyek járadékigényét nem lehet megtagadni. Mindenesetre felette indokolt, hogy ezeket végkielégítsük és a hadigondozottak létszámából kirekesszük. A 7197/1925. M. E. számú rendelet erre lehetőséget is nyújt, de a 2900/1925. M. E. számú rendelet 1. §-a humánus módon, a végkielégítés engedélyezésével. Ilyen alapon a minisztérium utasította a felülvizsgáló bizottságokat, hogy ebben a szellemben járjanak el s a végkielégítés engedélyezése iránti folyamodásokat sürgősen terjesszék elő.

Természetesen olyan hadiözvegy kérése, ki járadékban előzetesen nem részesült, a limine visszautasítandó.

Az ország megcsonkítása a hadiárvák ellátásában is nagy nehézségeket okozott. Az Országos Hadigondozó Hivatal által létesített árvaház és 16 szerződéses árvaház idegen fennhatóság alá került. Sok zavart okozott, hogy ott sok idevaló, itt viszont sok odavaló gyermek volt gondozásban. Nagyon sok fáradtsággal járt, míg sikerült a gyermekeket kicserélni. Az 1920. évben összeírták a hadiárvákat s ennek alapján igyekeztek elhelyezésükről gondoskodni. Az utókezelőket és rokkantiskolákat átszervezték s különös figyelemmel törekedtek a szellemi és testi fogyatékosok ellátására. A magyar háború utáni hadigondozási politika legfőbb céljának tekintette, hogy a hadiárvákat és a hadirokkantak gyermekeit gyakorlati pályákra nevelje. A fiúkat lehetőleg az ipari, kertészeti, lovászi pályára nevelje, a leányokat pedig gazdasági, háztartási és háziipari ismeretekkel szerelje fel az életre. Számolva a szellemi pályák túltömöttségével, ezekre a pályákra csak kivételeseket bocsátottak. A váci ipariskolában 120, a székesfehérvári intézetben 240 hadiárvát helyeztek el. Az ikervári intézetben (140 hellyel) pedig kertészeti pályára nevelik a hadiárvákat, Bábólnán és Mezőhegyesen pedig lovásszá képezik ki a fiúkat. A leányok gyakorlati keresőpályára való kiképzésében a gici és a tokaji leányintézetek foglaltak el előkelő helyet. Ezekhez sorakoznak a különböző felekezetek által adminisztrált hadiárvaintézetek is. Általában a hadiárvák és hadirokkantak gyermekeinek nevelési segélyben és ösztöndíjban való részesítését a 2000/1927., a 3580/1918., a 6682/1920., a 9420/1921., a 9655/1922. és a 4670/1923. M. E. rendeletek szabályozták pontosabban.

Bizonyos, hogy a hadigondozás problémáját csak a járadékok rendezése meg nem oldhatja. Ezt a tételt már az Országos Hadigondozó Hivatal 1918-ban magáévá tette, midőn a vagyonrendezést tekintette legfőbb célnak. A haditelek intézményének kreálása (1820/1027. M. E. r.) is lényegében ezt a célt szolgálta. Azóta is számos olyan intézkedés történt, mely a hadigondozottak gazdasági megsegítését célozta és több-kevesebb eredménnyel járt. Már az 1920. évi XXXVI. t.-c., a földbirtok helyesebb inegoszlását szabályozó törvény 2. §-a, az arra érdemes egyének földhöz juttatását említve, a hadirokkantakat, hadiözvegyeket és a felnőtt hadiárvákat nevezte meg. A törvény alapján kibocsátott 94.000/1921. F. M. számú rendelet szerint a hadigondozottaknak juttatott föld árának egy részét a földbirtokrendezési alaphól kell fedezni. A hadirokkantak alig részesültek a törvény áldásaiban s bizony a 94.000/1921. F. M. számú rendeletet se hajtották sohasé végre, legfeljebb a kedvező fizetési feltételű vagyonváltság földekből kaptak a rokkantak. Ugyancsak 1920-ban a pénzügyminisztérium abból a célból, hogy az érdemes igényjogosultakon segíthessen, 70.857/1920. P. M. számú rendelettel a dohányárusítási engedélyek revízióját határozta el. A 6211/1920. M. E. számú rendelet azután még azt is kimondotta, hogy az áruda engedélye-

sének személyében beálló változás esetében a helyiségre nézve hatósági igénybevételnek van helye, de a lakásügyi hatóság csak azt a személyt jelölheti ki bérlőül, kinek az illetékes pénzügyigazgatóság az árusítási engedélyt továbbította. Később a lakásügyi korlátozások fokozatos megszüntetése dacára a 2222/1923. M. E. rendelet ezt a pontot mégis fenntartotta. Az 51.085/1923. és a 114.903/1923. P. M. rendeletek pedig lehetővé tették, hogy a revízió vagy újabb adományozások során dohányárusítási engedélyt nyert hadigondozottak is áruhitelhez juthassanak. A 8454/1920. M. E. sz. hadirendelet is előnyt biztosít a hadigondozottak számára.

Az 1921. évi IV. t.-c. 14. §-a a korlátlan italmérési engedélyek kiadásában is sorrendet állapított meg s többek között a hadirokkantakat, valamint azokat jelöli meg, kik férjüket, atyjukat vagy gyermeküket a világháborúban elvesztették és létfenntartásukat biztosító vagyonnal nem rendelkeznek. A törvény végrehajtása céljából kibocsátott 1921. évi 101.010. P. M. rendelet a kismértékben való árusításra, valamint az égetett szeszes italok nagyban való árusítására szóló engedélyek kiadásánál nyomatékosan elrendeli a hadigondozottak kérvényeinek figyelembevételét. Az 51.918/1921. N. M. M. számú rendelet pedig a különféle betegsegélyző intézményeket utasította, hogy a közszállításokban a hadigondozott iparosságot fokozottabb mértékben részesítsék.

Az 1922. évi XII. t.-c. 22. §-a felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert, hogy a törvényben meghatározott szakképzettség tekintetében a hadigondozottakkal szemben kivételes könnyítéseket alkalmazhasson. A m. kir. kereskedelemügyi minisztérium 78.000/1923. K. M. szám alatt erre vonatkozólag intézkedett.

Az 1923. évi XXXV. t.-c. a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről intézkedett, de nagyon figyelembe vette a hadigondozottakat, midőn kimondotta, hogy hadigondozott csak saját kérelmére bocsátható el a szolgálatból. Az 55.700/1923. N. M. M. rendelet pedig a hadirokkant, hadisérült, hadiözvegy, hadiárva elnevezések használatát szabályozza és súlyos büntetéseket állapít meg azokra, kik ilyen címet jogosultság nélkül cégükben, vállalatuk nevében, vagy egyesületük elnevezésében használni mernének. Még a szellemi pályára való kiképzés tekintetében is előnyt biztosít a hadigondozottak számára a 147.614/1923. V. és K. M. rendelet, mely utasítja az egyetemeket, hogy a hadigondozottakat és gyermekeiket fokozottabban részesítsék tandíjkedvezményben.

Az 1930. évben a járadékellátás központosítása terén is nagy haladás történt, mert július 1-étől kezdődőleg Arad-Csanád-Torontál, Győr-Moson-Pozsony, Sopron, Szatmár-Ugocsa-Bereg, Pest, Vas, Baranya, Zala, Tolna, Bács-Bodrog, Fejér, Veszprém, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Békés, Szabolcs, Borsod és Csongrád vármegyék, Budapest, Sopron, Pécs, Baja, Székesfehérvár, Miskolc, Hódmezővásárhely és Szeged törvényhatósági

jogú városok területén a hadigondozottak járadékainak kifizetését a m. kir. központi illetményhivatal vette át. Ugyancsak az 1930. évben sikerült a hadirokkantak kedvezményes vasúti utazásának ügyét is dűlőre vinni. A 148.572/1930. N. M. M., illetve a 23.494/1930. Ker. M. rendeletek alapján a 75 és 100%-os hadirokkantak, amennyiben nincsenek a Hadirokkant Otthon kötelékében, a m. kir. államvasutak által adminisztrált vonalakon évenként két ízben 50%-os menetdíjkedvezményre tarthatnak igényt. Egyúttal minden hadirokkant számára lehetővé tették a munkás hetijegyekhez hasonló kedvezmény megszerzését. Az igényjogosultságot az illetékes közigazgatási, nevezetesen nyilvántartó hatóság által kiadott »Egyéni Lap«-pal kell igazolni.

A székesfőváros a hadigondozást kezdettől fogva államfeladatnak tartotta. A 900/1917. M. E. rendelet szerint a kir. kormány a feladatot a törvényhatóságok és a társadalom bevonásával akarta megoldani. A székesfőváros törvényhatósága a hadigondozás helyi feladatait szabályrendeleti úton kívánta rendezni, de mivel az 1092/1916. közgyűlési szám alatt a Népjóléti Központot kreálták, ennek keretébe látszott a hadigondozottak támogatása is beilleszthetőnek, különösen a szociális segítség tekintetében. A jogrend helyreállítása után a Népjóléti Központot megszüntették s így a hadigondozottak támogatása s általában nyilvántartása az elsőfokú közigazgatási hatóságok, a kerületi előljáróságok hatáskörébe tolódott át.

Budapest székesfőváros területén a hadirokkantak, hadiözvegyek, hadiárva és más hadigondozottak járadékainak, pótlékainak és segélyeinek kezelését, illetve fizetését a m. kir. központi illetményhivatal átvette és az átvétel ideje óta a székesfőváros területén lakó hadigondozottak illetményeinek postautalvány útján való fizetését, a szükséges hitelösszeg igénylését, valamint az ezzel kapcsolatos elszámolási munkálatokat a m. kir. központi illetményhivatal teljesíti, miáltal a kerületi előljáróságoknak a rokkantjáradékkal kapcsolatos munkaköre azóta megszűnt.

A kerületi előljáróságok hatásköre a rokkant ügygel kapcsolatosan most már a nyilvántartásra, a jelentkezések és változások (elhalálozások, születések, férjhezmenetelek, jogerős büntető ítéletek) felvételére, valamint azoknak az igénymegállapító bizottsághoz leendő továbbítására, a járadékra való igény esetleges megszűnése vagy az újabb igény megnyitása okainak az igénymegállapító bizottsággal való közlésére, valamint a kerületben lakó igényjogosultak egyéni lapjainak, valamint felülvizsgálati és ellátási iratainak a kezelésére terjed ki.

A kerületi előljáróság területén lakó hadigondozottak esetleges igényüket a kerületi előljáróság útján lakcímüknek pontos közlése mellett esetenként a népjóléti és munkaügyi minisztériumtól megszerzett engedély alapján az igénymegállapító bizottság elé terjesztik. Az igénymegállapító bizottság az előterjesztett kérelmet az érvényben levő rendelkezéseknek megfelelően

letárgyalja és a miniszteri jóváhagyás végett szabályszerű javaslatot terjeszt fel. Az igénymegállapító bizottság az új igény megállapítása esetén az összeírási és ellátásmegállapítási ív I., valamint II. utalványtervezet-részt kitölti, kelettel és aláírással ellátja. Az ekként kitöltött összeírási és ellátásmegállapítási ívet az igényjogosult pontos lakcímének közlése mellett számszerű megállapítás és utalványozás végett a népjóléti és munkaügyi minisztériumnak megküldi.

Az igénymegállapító bizottság a megállapított járadékokról az egyéni lapot az összes megállapítási iratokkal együtt az illetékes nyilvántartó hatósághoz az érvényben álló rendelkezéseknek megfelelő nyilvántartás végett visszaküldi.

Az összes hadigondozottak részére az 1922. évi 2700. és az ezt módosító és kiegészítő 1922. évi 7200. M. E. számú rendeletekkel, valamint az 1923. évi XXXII. t.-c. 14. §-ában nyert törvényes felhatalmazás alapján a felmerült szükséghez képest kiadott módosító és kiegészítő kormányrendeletekkel a következő járadékok, segélyek és pótlékok, valamint egyéb nem pénzbeli támogatások állapították meg:

1. a hadigondozottak a 2700/1922. M. E. számú rendelet 6. §-a alapján és a későbbi kiegészítő és módosító kormányrendeletekkel megállapított összegű hadirokkantjáradék és gyermeknevelési pótlékok;

2. a hadiözvegyek és holtányilvánított eltűntek feleségei részére a 2700/1922. M. E. számú rendelet 17. §-a és a későbbi kiegészítő és módosító kormányrendeletek alapján megállapított összegű hadiözvegyi járadék;

3. a szülőtlen (apátlan, anyátlan) és a házasságon kívül született gyermekeknek a 2700/1922. M. E. számú rendelet 25., 26., 27. és 28. §-ai és a későbbi kiegészítő és módosító kormányrendeletek alapján megállapított összegű árvajáradék;

4. az újból, de hadirokkanthoz férjhezment hadiözvegyek részére a 2700/1922. M. E. számú kormányrendelet 24. §-a és a 91.000/1922. N. M. M. számú rendelet 24. §-ának 4. és 5. bekezdése alapján előterjesztett kérelemre a szabályszerű özvegyi járadék felének segélykénti engedélyezése;

5. akiknek keresetképesége a nemhivatásos katonai hadiszolgálatlaltal okszerű kapcsolatban legalább 25%-kal, de 50%-on alul maradó mértékben csökkent és akiknek állapota végleg kialakult, úgyszintén bármely hadiözvegy a 2700/1922. M. E. számú rendelet és az ezt kiegészítő és módosító rendeletek értelmében öt megillető rokkant, illetőleg özvegyi járadék és nevelési pótlék együttes megváltását kérheti;

6. a hátramaradt és férjhez nem ment, de járadékukról lemondott, vagy a 2900/1925. M. E. rendelet 6. §-a alapján hadirokkantságukat járadék nélkül megállapítani kért hadirokkantak feleségeinek elhalt férjükkel való házas együttélésük alatt, vagy a férj elhunytá után 10 hónapon belül született gyermek után járó árvajáradék;

7. a háborús katonai szolgálat alatt elesett vagy ezen szolgálattal okozati összefüggésbe hozható sérülés, vagy betegségben meghalt katonák után szülők és nagyszülők, továbbá szülők nélkül maradt testvérek részére a 2700/1922. M. E. sz. rendelet 31., 32. és 33. §§-ai alapján határozott időre engedélyezhető segélye ;

8. az 50, 75 és 100 százalékos hadirokkantak a budapesti m. kir. Hadirokkant Otthon gondozásába a 2700/1922. M. E. számú rendelet 12. §-a alapján való felvétele ;

9. a m. kir. Hadirokkant Otthon gondozásába felvett hadirokkantak hozzátartozói részére a 2700/1922. M. E. számú rendelet 12. §-ának negyedik bekezdésében foglalt rendelkezés alapján a feleségnek a hadiözvegyi járadékra megfelelő segély, a gyermekeknek pedig a hadirokkantak gyermekeinek hadirokkantságuk fokához mért nevelési pótléka ; míg a fenti segélyre jogosult anya nélkül levő, vagy teljesen anyátlan gyermeknél pedig az árva-járadék összegének megfelelő segély ; szülőknek, nagyszülőknek és szülőtlen testvéreknek a 2700/1922. M. E. számú rendelet 31., 32. és 33. §§-ai szerint az elesettek után hátramaradt szülők, nagyszülők és szülők nélkül maradt testvérek részére megállapított segély ;

10. a hadirokkantak és hadiözvegyek 16 éves korhatárt túlhaladott gyermekeinek vagy szülőtlen árváknak tanulmányai folytatása vagy keresetképtelenségét okozó tartós betegség, nyomorék, vakság, elmebetegség esetén a 2700/1922. M. E. számú rendelet 9., 19. és 25. §§-ai, valamint a 30. §-a szerint az igénymegállapító bizottság felterjesztése alapján a miniszter által 24 éves korhatárig nevelési pótlék, illetve árvajáradék engedélyezhető ;

11. a hadiözvegyek előterjesztett kérelmére gyermekeik nevelési pótlékával együttesen a lakóhely szerinti község (város) előljáróságának a község anyagi felelőssége mellett tett felterjesztése alapján az igénymegállapító bizottság javaslatára a 2900/1925. M. E. számú rendelet 1. §-a alapján 3 évi járadékuk összegével való járadékmegváltásban részesíthetők ;

12. a 25 százalékos rokkantak előterjesztett kérelmeikre gyermekeik nevelési pótlékával együttesen a lakóhely szerinti község (város) előljáróságának anyagi felelőssége mellett tett előterjesztése alapján az igénymegállapító bizottság javaslatára a 2900/1925. M. E. számú rendelet 1. §-a alapján 3 évi járadék együttes összegének megfelelő járadékmegváltásban részesíthetők ;

13. a hadigondozottak a 2900/1925. M. E. rendelet 6. §-ának első bekezdése alapján hadirokkant és más hadigondozotti minőségüknek a 2900/1925. M. E. rendelet 2. §-a alapján járadék nélkül való megállapítását bármikor kérhetik ;

14. a hadirokkantak a 91.000/1922. N. M. M. számú rendelet 15. §-ában foglalt feltétellel a hadirokkantak kérelmére új életpályára való kiképzés céljaira szolgáló tanfolyamokra a kijelölt iskolákban az alkalmasság megfelelő igazolása mellett a miniszter által beutalhatók ;

15. a hadirokkantak és más hadigondozottak részére rendkívüli és különös méltánylást érdemlő esetekben, ahol a járadék elmaradása az igénylő létfenntartását veszélyeztetné és ha a jelentkezés véletlen elmulasztásának esete forog fenn, az igénymegállapító bizottság javaslatára a miniszter engedélyt adhat járadékra való igényjogosultságnak kivételes tárgyalására ;

16. ha az igényjogosult személyi körülményeiben olyan változás állna elő, mely az ellátási igény szünetelését vagy megszüntetését teszi szükségessé, vagy a szünetelő igény újból megnyílik, a nyilvántartó hatóság ezekről a változásokról az igénymegállapító bizottsághoz tesz jelentést, amely az igény szünetelése vagy újból való megállapítása kérdésében határoz és határozatát jóváhagyás végett a miniszterhez felterjeszti ;

17. hadirokkant járadékban részesülő hadirokkantak után a 2700/M. E. számú rendelet 16. §-a alapján járó temetési segély ;

18. hadiözvegyi járadékban részesülő hadiözvegyek után a 7200/M. E. számú rendelet 4. §-a alapján járó temetési segély ;

19. az újból férjhezment hadiözvegyek részére 1 évi záros határidő alatt előterjesztett kérelmekre járadékmegváltásul a hadiözvegyi járadék évi összege háromszorosának (2900/1925. M. E. rendelet 1. §. utolsó bekezdése) folyósítása.

Ebből a felsorolásból az 1—16. pontokban megjelölt illetmények és más természetbeni segélyek engedélyezése iránti felterjesztések a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterhez, míg a 17. és 19. pontokban felsorolt segélyek, valamint a 18. pontban említett temetési segély összegének folyósítására vonatkozó hadiigénymegállapító bizottsági határozatok közvetlenül a m. kir. központi illetményhivatalhoz terjesztendőek fel.

Az 5., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 17., 18. és 19. pontok alatti esetekben azonban az összeírási és ellátásmegállapítási ívet kiállítani nem kell. Az igénymegállapító bizottság az 1—16. pontok alatti esetekben a járandóság utalványozása iránt a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterhez, míg a 17., 19. pont alatti esetekben fentiek szerint a m. kir. központi illetmény hivatalhoz tesz előterjesztést és az illetmény változást az egyéni lapon az eddigi módon keresztülvezeti.

Lakhelyváltozás bejelentése esetén, ha a hadigondozott új lakása is nyilvántartó hatósága területén van, a nyilvántartó hatóság a nála bejelentett lakásváltozásról a m. kir. központi illetményhivatalt a postahivataloknál beszerzendő kékszínű lakásváltozást bejelentő levelezőlapon értesíti és annak jeléül, hogy a változást saját nyilvántartásában is keresztülvezette, a levelezőlapot jobb alsó sarkán pecséttel és aláírással látja el. Ha a hadigondozott lakását nyilvántartó hatósága területén kívül eső helyre helyezi át, akkor az eddigi nyilvántartó hatóság a szabályszerűen kitöltött és posta-

bélyeggel ellátott kékszínnű levelezőlapot a nála levő összes ellátási iratokkal együtt az új lakóhely szerint illetékes nyilvántartó hatósághoz (járási főszolgabíró, polgármester, Budapesten ker. előljáróságok) teszi át, mely a lakhelyváltást nyilvántartásában keresztülvezeti, a kékszínnű levelezőlapot jobb alsó sarkában pecséttel és aláírásával ellátja, ennek megtörténte után pedig a levelezőlapot soronkívül a központi illetményhivatal címére postára adja.

A lakásváltozási bejelentések mindenkor soronkívül a beérkezés napján intézendők el. A központi illetmény hivatala hozzá beérkező lakásváltozási bejelentések alapján abban az esetben, ha az ellátásban álló hadigondozott olyan városba vagy községbe távozik, ahol a járadékot a központi illetményhivatal fizeti, a legközelebbi esedékességi időponttól a járadékot és más illetményt már az új lakcímeire küldi.

Ha azonban az ellátott oly helyiségbe költözik, ahol még nem a központi illetményhivatal, hanem az előljáróság fizet, a járadék stb. fizetését beszünteti s a beszüntetés időpontjának közlése mellett az új lakóhely nyilvántartó hatóságát vonatkozó ellátási iratok kapcsán további utalványozás végett értesíti.

Ha az igényjogosult lakásváltozását közvetlenül a m. kir. központi illetményhivatalnál jelentené be, akkor ez a hivatal ugyancsak az előző bekezdésben foglaltaknak megfelelően jár el s a változásról a lakóhely nyilvántartó hatóságát a nyilvántartásnak helyesbítése, illetve ha a lakóhelyváltás a nyilvántartó hatóság területén kívül eső helyiségben történt, az ellátási iratoknak az új lakóhely nyilvántartó hatóságához való megküldése végett értesíti.

Ha a kerület területére egy már járadékban részesülő hadirokkant, hadiözvegy vagy hadiárva, vagy más hadigondozott költözik, a bejelentésre, nyilvántartásra, valamint az ezzel kapcsolatos egyéb munkálatokra nézve következők az irányadók:

a) amennyiben valamely községbe járadékban már részesülő egyén költözik be, akinek járadékát a m. kir. központi illetményhivatal fizeti, a járadékra jogosult új lakóhelyére illetékes nyilvántartó hatóság a hozzá beérkezett iratok alapján az ellátásban részesülő hadigondozottat nyilvántartásba veszi. Ez esetben a lakásváltozásról a m. kir. központi illetményhivatal a járadékos korábbi lakhelyének nyilvántartó hatóságától értesül;

b) ha pedig a járadékban részesülő hadigondozott olyan városból vagy községből érkezik, ahol a m. kir. központi illetményhivatal a járadékokat még nem fizeti, ebben az esetben az előljáróság megállapítja a járadékosnak pontos lakcímét s ennek közlése mellett az összes iratokat az igénymegállapító bizottságnak megküldi.

Az igénymegállapító bizottság a *b)* pont alatti esetben a járadék folytatólagos folyósításának kezdő időpontját megállapítja, új összeírási és ellátásmegállapítási ívet állít ki és azt a hadigondozott pontos lakcímének közlése mellett közvetlenül a m. kir. központi illetményhivatalhoz megküldi, továbbá az Egyéni lapot és az igénymegállapítási iratokat, miután az adatokat saját nyilvántartásában bevezette, a nyilvántartó hatóságnak megküldi. A központi illetményhivatal az Összeírási és ellátásmegállapítási ív alapján a további folyósítás iránt intézkedik. A kék színű lakásváltozási lap ebben az esetben nem küldendő be az illetményhivatalhoz.

Ha az igényjogosult személyi változásai és körülményei az ellátási igény szünetelését vagy megszüntetését teszik szükségessé vagy a szünetelő igény újból megnyílik, a nyilvántartó hatóság ezekről a személyi körülményekről, illetve változásokról az igénymegállapító bizottsághoz haladéktalanul jelentést tesz. Az igénymegállapító bizottsághoz igény szünetelése, megszüntetése vagy újból való megállapítása kérdésében soronkívül határoz és határozatát jóváhagyás végett a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterhez felterjeszti.

Különös gond fordítandó az összeírási és ellátásmegállapítási ívek kitöltésénél a névnek és lakcímnek pontos és olvasható írására, valamint a gyermekek születési adatainak, a járadék összegének és kezdő időpontjának pontos kitüntetésére.

Sipőcz Jenő dr., Budapest székesfőváros polgármestere, meleg szívvel igyekezett mindig a hadigondozottakat támogatni. Nemcsak a szellemi szükségmunkások sorában biztosít megfelelő részesedést a hadigondozottaknak, hanem az alkalmazásoknál általában előnyben kívánja részesíteni a hadirokkantakat. Ebből a célból 1930. évi április hó 12-én 62.558/1930—I. szám alatt az alábbi rendeletet adta ki:

»Úgy a társadalomnak, mint a közhatóságoknak elsőrendű feladata és kötelessége, hogy támogatásukért hozzájuk forduló hadirokkantaknak minden erejükkel a segítségükre legyenek. Erre kötelez bennünket az a hála, amellyel nekik tartozunk, akik a világháborúban testi épségüket és az egészségüket a hazáért feláldozták.

A megsegítésnek egyik legcélravezetőbb és leghatásosabb módja az, hogy a munkanélküli hadirokkantakat munkához juttatjuk. E tekintetben magam is mindenkor a legmesszebbmenő jóindulattal kezeltem a hadirokkantak ügyét és törvényes hatáskörömben különös figyelemmel vagyok a hadirokkant pályázókra. Szükségesnek tartom azonban épen a jelenlegi munkanélküliségre és a nehéz elhelyezkedési viszonyokra való figyelemmel, hogy a fővárosnak minden arra illetékes hatósági tényezője úgy közigazgatási, mint üzemi tevékenysége körében az eddiginél fokozottabb mértékben legyen tekintettel az állástalan hadirokkantak szomorú helyzetére és

hivatalos hatáskörében kövessen el mindent abban az irányban, hogy munkához juttassa őket.

Ehhez képest elrendelem, hogy a székesfőváros közigazgatási hivatalaiban, intézeteiben, intézményeiben és üzemeiben betöltendő tisztviselői és altisztai állásokra, illetve munkásfelvételnél, utóbbinál különösen a hadirokkantak csökkent munkaképességének leginkább megfelelő kertészeti, vásárfelügyelői, parkfelügyelői stb. állásokra pályázók közül egyenlő feltételek fennforgása esetén elsősorban hadirokkantakat kell alkalmazni. Ennek a célnak elérése érdekében kívánatosnak tartom, hogy üres állásoknak pályázatra hirdetéséről, vagy betöltéséről a hadirokkantak hivatalos szervezetét is kellő időben értesítsék».

Jellemző a székesfőváros polgármesterének végtelen jóindulatára, hogy nem sokkal a rendelkezése után már 1930. évi július hó 9-én azt kérdezi 110.931/1930—I. számú rendeletében a hivatalok és üzemek vezetőitől, hogy a fenti rendeletének mennyiben tettek eleget, sőt egyenesen felszólítja őket arra, hogy részletes jelentést tegyenek.

Az 1932:XII. t.-c., illetőleg a 3.600/1932. M. E. rendelet a hadiárvák ügyeit a belügyminiszter, a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak ellátására, elhelyezésére, segélyezésére vonatkozó összes ügyeket, továbbá a nem hivatásos állománybeli katonák hadiözvegyeinek, hadiárváinak és egyéb hozzátartozóiknak ellátási ügyeit, valamint a haditelek ügyeit a honvédelmi miniszter hatáskörébe utalta. Ezért a hadigondozottak ellátása újabb átszervezés előtt áll.

Röviden végigpillantottuk azokat az erőfeszítéseket, melyeket a hatóságok és a társadalom a hadikárosultak erkölcsi és anyagi támogatása céljából kifejtettek. A hadigondozáspolitikai először a társadalomra épített, de a feladatok feltornyosulása pillanatában az intézményes szervezést elég korán maga az államhatalom vette kezébe. Maguk a hadigondozottak, a kommun alatti erőszakoskodástól eltekintve, csak 1920-ban kezdtek érdekük védelmére szervezkedni. Az 1920-ban megalakult Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Szövetsége hivatásától sok tekintetben eltért s annyira rátért a gazdasági tevékenységre, hogy végül is erkölcsi és anyagi válságba jutott. A szövetséget a belügyi kormányzat 1929-ben sokkal jobb auspiciumok között új életre keltette s így azóta a szövetség izigvérig a hadigondozottak sorsának javítását szolgálja.

A magyar hadigondozás történetében két periódust tudunk megkülönböztetni. A világháború kezdetétől az 1918. évi október hó 31-én történt összeomlásig állandóan felfelé ível a magyar hadigondozás fejlődése. A forradalom kitörésekor az egész hatalmas organizáció összedőlt s azt régi méreteiben már nem sikerült egy pillanatra sem feltámasztani. A magyar hadigondozás elsorvadt a forradalmak, az infláció és a szanálás perzselő kohójában.

A hadigondozáspolitikai célkitűzéseit is revízió alá kell ma már vennünk. A régi célkitűzések szerint az volt a feladat, hogy a hadigondozottak munkaképességében és egzisztenciájában bekövetkezett károk törvényes járadék kiutalásával orvosoltassanak, továbbá, hogy a hadikárosultak munkaképességét helyreállítsuk s őket a gazdasági életbe visszavezessük s végül, hogy őket szociális gondozással támogassuk. Ma már csak arról lehet szó, hogy a szerény járadékkal való segítséget szociális gondozással valamennyire alátámasszuk. A szegény csonka ország sokat szenvedett polgáraival szemben adósságát teljes egészében beváltani nem tudja s így a mai hadigondozás politika csak azt a célt tűzheti ki, hogy a kolduló rokkantakat az utcáról felemelje s hogy általában a hadigondozottak nyomorát valamennyire enyhítse.

III.

A hadigondozottak sorsa Budapesten.

A világháború és az azt követő szomorú események merőben átformálták a népesség társadalmi és gazdasági struktúráját. A nagy kataklizma többé-kevésbé minden embert átalakított részben gondolkozásban, részben szociális elhelyezkedésében. Visszavonult, szinte félénk egyedekből bátor és harcos közéleti egyéniségek lettek; gazdagokból szegények és a szegényekből gazdagok. Az események hullámmozgása annyira megingatta a régi kereteket, hogy mindenkinek sorsa úgy alakult, amennyire Fortuna isten-asszony kegyelte. A véletlen irányította az életet, mert minden reális kalkuláció úgyszólván teljesen csődöt mondott. És ebben a számításokat halomra döntött erkölcsi és anyagi felfordulásban vergődött a lelkileg és testileg megnyomorodott hadigondozottak tömege, melynek sorsát most behatódó vizsgálat tárgyává kívánjuk tenni.

Elmondottuk az előző fejezetben, hogy állam és társadalom vállalva igyekeztek a hadigondozottakat kártalanítani és jövődjüket biztosítani. A magyar hadigondozás története azonban azt mutatta, hogy a nagy akarásokat előre nem látott események letörték s bizony a nagy megmozdulásnak vajmi kevés definitív eredménye lett, mert minden jel arra figyelmeztet, hogy a hadigondozottak nyomora ma nagyobb, mint valaha. Századunk harmadik évtizedének elején azt se tudtuk, hogy mennyi a hadigondozást igénylők száma. Pedig biztos diagnózis nélkül nem lehet a gyógyításhoz hozzáfogni. Csak becslések alapján alkothatunk némi fogalmat, ha tudjuk, hogy 1923-ban körülbelül 270.000 hadigondozást igénylő élt a csonka országban. Ettől az időponttól kezdve mindjobban felismerték a pontos hadigondozott státusz megállapításának szükségességét. Ez a munka természetesen sok nehézségbe ütközött, mert az időközi változások (halálozások, újabb rokkanttá nyilvánítások) regisztrálása nem volt egykönnyen keresztülvihető.

Megbízható adatok szerint 1000 lakóra számítva 164,2 katona került Magyarországon a világháború alatt a zászlók alá. Ebből könnyen kiszámíthatjuk, hogy Csonka-Magyarországból (8 millió lakos) 1,312.000, Budapestről

pedig (940.000 lakos) 154.160 ember vonult be. Ezek a számok természetesen csak a becslések értékével bírnak, de pontosabb adatokat nem tudunk előteremteni. Ugyancsak ilyen alapon kalkulálhatjuk, hogy a halálozási koefficiens 15·5%-nak véve Csonka-Magyarország vesztesége halottakban kereken 200.000, Budapesté pedig kereken 23.000 volt a világháború alatt. Pettkó-Szandtner Aladár dr. adatai szerint 1923-ban Csonka-Magyarországon 268.881, kereken 270.000 hadigondozottat tartottak nyilván. Ebből meg az következik, hogy minden ezer hadbavonultra, az 1923. évi adatok alapján 207 hadigondozottat és pedig 58 hadirokkantat, 60 hadiözvegyet és 89 hadiárva-t kell számítanunk, mert kereken 75.000 hadirokkant, 78.000 hadiözvegy és 117.000 hadiárva volt lajstromozva. A jogrend mind szilárdabb helyreállításával azután megtalálták a módját annak, hogy a hadigondozott státust pontosabban is megállapítsák és állandóan regisztrálják. Az 1. számú táblázatunk már megbízhatóan tájékoztat a hadigondozottak számának alakulásáról.

1. A hadigondozottak létszáma Csonka-Magyarországon. — 1924—1930.

É v	Hadi-rokkantak	Hadi-rokkantak gyermekei	Hadi-özvegyek	Hadi-özvegyek gyermekei	Hadi-árva-k	Felmenő-ágheliek	Összesen
a) Abszolút számokban.							
1924	68.179	100.272	73.324	101.224	31.983	5.724	380.724
1925	70.008	107.241	61.238	76.913	33.576	5.843	354.819
1926	66.899	103.452	58.282	63.067	32.279	5.670	329.649
1927	66.135	101.363	55.842	53.211	29.490	5.412	311.453
1928	66.135	101.363	55.792	53.211	29.490	5.412	311.403
1930	67.624	102.147	48.777	30.843	19.851	5.255	274.497
b) Százalékokban.							
1924	17·9	26·3	19·3	26·6	8·4	1·5	100·0
1925	19·6	31·8	17·2	21·6	8·3	1·5	100·0
1926	20·3	31·3	17·7	19·2	9·8	1·7	100·0
1927	21·2	32·5	17·9	17·2	9·5	1·7	100·0
1928	21·2	32·5	17·8	17·2	9·5	1·8	100·0
1930	24·6	37·1	17·8	11·2	7·3	2·0	100·0

A hivatalos adatok alapján összeállított táblázat arról tanuskodik, hogy a hadigondozottak létszáma 1924-től 1930-ig körülbelül 30%-kal apadt. Ez az apadás nem volt egyenletes, miért is kézenfekvő, hogy az apadás nem természetes jelenségek, elsősorban a kihalás folyamánya, hanem annak kialakulásában más tényezők is közrejátszottak. Midőn a hadigondozás történetét vázoltuk, megemlékeztünk arról, hogy a 2700/1922., illetve 7200/1922. M. E. rendeletek a hadigondozottak három esztendőnkinti felülvizsgálatát rendelték el. Az első felülvizsgálat a 91.000/1922. N. M. M. rendelet alapján 1922-ben, — a második a 2900/1925. M. E., illetve 37.600/1925. N. M. M. rendeletek alapján 1925-ben s végül a harmadik —

a 100.000/1928., illetve 47.951/1928. N. M. M. rendeletek alapján 1928-ban zajlott le. Ezek a felülvizsgálatok mélyreható hatást gyakoroltak a rokkantstátus alakulására. Hadirokkantak utólag is jelentkezhettek az egyes felülvizsgálatok alkalmából, táblánk első rovata mutatja is, hogy a hadirokkantak száma 1925-ben és 1928-ról 1930-ra ugrásszerűen növekedett. A hadirokkantak gyermekeinek rovata természetesen hűségesen követi az első számoszlop alakulását. A hadiözvegyek száma esztendőről-esztendőre fokozatosan csökkent. Ez lényegében természetes jelenség, — mert sok hadiözvegy újra férjhez ment s a 110.427/1928. N. M. M. rendelet különösen elősegítette a hadiözvegyek végkielégítését, ami már előzetesen is valamennyire gyakorlatban volt. A hadiözvegyek számszerű apadása körülbelül 30%, de még ennél is erőteljesebb volt a csökkenés a hadiözvegyek gyermekeinek rovatában, mert ott körülbelül 60%-os apadást észlelhetünk. Ez a csökkenés még a hadiárva számának körülbelül 40%-os lesorvadását is jóval felülmúlja, amiből talán az következne, hogy épen a többgyermekes hadiözvegyek kértek végkielégítést és talán inkább ezek találtak új házastársra. A felmenőágbeliek száma a természet rendje szerint apadó jellegű lett volna, de úgylátszik a felülvizsgálatok alkalmával történt új jelentkezések a számvesztéseket mindig kiegyenlítették. A százalékos viszonyszámok alakulása is igen tanulságos! Az 1924 esztendőben a hadiözvegyek és hadirokkantak gyermekei domináltak a hadigondozottak között, a hadiözvegyek és hadirokkantak már mérsékeltabb kontingenst adtak s egészen szerény viszonyszámok húzódtak meg a hadiárva és felmenőágbeliek rovataiban. Az 1930. évben már a hadirokkantak és azok gyermekei törtek előre, bizonyosságul annak, hogy a hadirokkantak nem tekinthetők meddő vagy akár egykés népcsoportnak; különösen nem akkor, ha tudjuk, hogy a nevelési pótlék a hadirokkantak gyermekeit csak 16. életévükig, egészen kivételesen 24. életévükig illeti, tehát a rovat fogyatkozásáról rendeletileg történt gondoskodás. Az 1930. évben a hadirokkantak gyermekeikkel együtt a hadigondozottak számában 60%-kal emelkednek ki. Lényegesen eltörpül e mellett a hadiözvegyek és gyermekeinek rovata, mely csak a hadigondozottak 20%-ára rúgott 1930-ban. A hadiárva százalékos viszonyszámának stagnálása úgylátszik, hogy az árva felserdülésének, valamint az időközben elhalt hadirokkantak árvaának besorozása útján történő szaporodásnak eredője. A felmenőágbeliek valószínűen nagyon éltek — a közgazdasági viszonyok leromlása által sarkalva — az új felülvizsgálatokon adódó lehetőségekkel. Mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy a hadigondozottak száma Csonka-Magyarországon 1924-től 1930-ig elég érzékenyen körülbelül 30%-kal csökkent és hogy ez a csökkenés elsősorban a hadiözvegyek és azok gyermekeinek rovatában jut élénken kifejezésre. Ennek a jelenségnek magyarázatául meg kell még említenünk, hogy az 1900/1924. M. E. számú rendelet, a hadiözvegyek járadékban való részesítése tekin-

tetében a vagyoni cenzust eltörölte ugyan, de a hadiözvegyek jelentkezését határidőhöz kötötte s a jelentkezést 1924. évi december hó 31-én lezárta s így a lajstromozott hadiözvegyek utólagos számszerű gyarapodásának erős korlátot szabott.

Ezekből a régi eredményekből a székesfővárosra eső részt leválasztani nem volt módunkban s így a székesfőváros hadigondozottjainak számbeli hullámlását megállapítani nem tudjuk. Csak a 100.000/1928. és a 47.951/1928. N. M. M. rendeletek alapján végrehajtott legutóbbi felülvizsgálat adott alkalmat arra, hogy a székesfőváros hadigondozottjainak életébe mélyebben belepillanthassunk. Nemcsak népesedési, hanem szociálpolitikai és adminisztratív szempontból is érdemesnek tartjuk a hadigondozottak sorsának alapos feltárását, mely egyúttal arról is tájékoztatni fog, hogy a világháború alatt, legutóbb a rokkanttelepeken együtt élt társadalomcsoport miképen szóródott szét, illetőleg keresetkéességcsökkenésük kihatása s a gazdasági nyomorúság miképen formálta át ennek a társadalomcsoportnak a fizionómiáját. Ide vágó adataink megtárgyalásával kapcsolatban megkíséreljük annak a megállapítását is, hogy van-e egyáltalában égető hadigondozott kérdés s ha van úgy annak mekkora a szociálpolitikai jelentősége.

Mikor az 1928. esztendőben megkezdett hadigondozott felülvizsgálat hullámai 1929. év derekán lecsillapultak, Illyefalvi I. Lajos dr. a székesfőváros statisztikai hivatalának erős szociális érzékkel bíró igazgatója is megismerte az adatgyűjtés részleteit, mire tüstént intézkedett, hogy a vezetése alatt álló hivatal az adatgyűjtés eredményeinek birtokába jusson. Dr. Illyefalvi ezt annál inkább szorgalmazta, mert ez a munka is beleillik nagyvonalú programjába, mely a székesfőváros népessége minden rétegének szociográfiai feltárását tűzte ki célul. Az adatok megszerzése nagy munkával járt, mert a kerületi elöljáróságokon őrzött »Egyéni lapokat« kellett lemásolni, hogy azokat számszerű és szakszerű feldolgozás tárgyává tehesük. Az 1928. évi hadigondozott felvétel adatait négy különböző »Egyéni lap«-on jegyezték fel, amelyeket a következő oldalakon bemutatunk. Az első lap a hadirokkantak, a második a hadiözvegyek, a harmadik a hadiárva s végül a negyedik a felmenőágbeliek felülvizsgálata útján gyűjtött, illetőleg javított adatok feljegyzésére szolgál. Dr. Illyefalvi I. Lajos rendelkezésére összesen 14.871 lapot kellett lemásolni, melyek közül 8074 hadirokkant, 5476 hadiözveg, 998 hadiárva és 323 felmenőágbeli hadigondozott személyi és felülvizsgálati adatait tárta elő. Az anyag megszerzése és gondos revíziója után tervszerű feldolgozásra került a sor, melynek nyers eredményei a székesfőváros statisztikai hivatalának 1930. évi évkönyvében tétettek közé s ezért a táblák eredetben való publikálását nyugodtan mellőzhetjük. Sok részlet elhagyásával csak azoknak az eredményeknek reprodukálására szorítkozunk, melyek megállapításaink igazolására mulhatatlanul szükségesek.

I. sz. minta.

A)

..... iktató szám. község
Törvényhatóság..... vármegye város
..... ker., utca sz.

Egyéni lap.**I.****Személyi adatok.**

..... hadirokkantról
1. Született.....évi.....hó.....napján..... község
..... vármegyében. városban
2. Vallása.....családi állapota.....feleségének neve.....
3. Ellátásra jogosult gyermekeinek neve, születésének éve, hónapja és napja :
.....
4. Utolsó katonai csapatteste :.....
5. Katonai rendfokozata :.....
6. Leszerelésének helye és ideje :.....
7. Polgári foglalkozása hadiszolgálat előtt :.....
Jelenleg :.....
8. Igényjogosultság meg volt-e már állapítva? Ha igen, hol fizették járadékát?
.....
9. Lakásváltozások :
10. Mikor szűnt meg a járadék és nevelési pótlék, mely hatóság milyen számú rendelkezése alapján?
.....
11. Gyermekek nevelési pótléknál esetleges meghosszabbítás történt-e? Rendelkező hatóság és rendelet száma :.....
12. Van-e rendkívüli árvajáradékra rászoruló gyermeke (2700/922. M. E. r. 30 §.), mely hatóságtól kap, milyen számú rendelettel, mely összegű rendkívüli árvajáradékot, korhatáron innen vagy túl is?.....
13. Hadirokkantsága alapján mily állami kedvezményben részesül? (Dohányáruda, korlátolt vagy korlátlan italmérés stb.).....
14. A rokkantság kórokainak a megállapítása az »orvosi utasítás« szerint :....

II.**Ellátási adatok.**

1. A keresetképeség-csökkenés megállapított százalékfoka :%
2. Az esedékes rokkantjáradék havi összege :P.....
3. Az esedékes nevelési pótlék havi összege :P.....
4. Az igénymegállapító bizottság vonatkozó határozata, kelte és száma :.....
Kelt..... 19.....évi.....hó.....napján.

P. H.

..... ker. elöljáró, fűszolgabíró, polgármester,
az igénymegállapító bizottság elnöke.

1. sz. minta.

B)

..... iktató szám.

Törvényhatóság város

.....község
.....város
.....ker.,utcasz.

Egyéni lap.

Özv. leányneve hadiözvegyről.

1.

Személyi adatok.

1. Született.....évi.....hó.....napján.....
.....vármegyében.

2. A házasságkötés éve.....hava.....napja

3. a) A férj elhalálózásakor vele együtt élt-e vagy.....
mióta nem éltek együtt.....év.....hó.....nap
és az együtt nem élésnek ki volt az oka.....

b) Férjhezment újra, kihezév.....hó.....nap

c) Meghált év hó nap.

d) Keresetképeség csökkenése %-ban

4. Az ellátásra jogosult gyermekeinek: neve, születésének éve, hónapja és napja

(a) neve és községi illetősége.....

b) katonai rendfokozata.....

c) polgári foglalkozása.....

d) iskolai és egyéb képzettsége, önkéntesi jog.....

5. A férj e) elhalálozásának körülményei : a harctéren elesett, elhalt, eltűnt
vagy súlyosbodott betegségben, vagy mint ellenforradalmár év hó nap

f) harcterről, hadifogságból visszatérésének és katonai szolgálata megszűnésének időpontja.....év.....hó.....nap

g) rokkantság esetében a keresetképeség csökkenése %-ban.....

6. Ha ellátásban már részesítve volt, az ellátást fizető hatóság megnevezése....

7 Egyéb igényigényteltséget befolyásoló körülmények

7. Egyéb igényjogosultságot befolyásoló körülmények.....

8. Hadiözvegység alapján mily egyéb állami kedvezményben részesül? (dohányáruda, korlátolt vagy korlátlan italmérés stb.)

11.

Ellátási adatok.

1. Az esedékes hadiözvegyi járadék havi összegeP.....f

2. Az esedékes nevelési pótlék havi összegeP.....f

3. Az ápolási pótlék havi összege P.....f

4. Az igénymegállapító bizottság vonatkozó határozata P f

[illegible]

Kelt.....19.....évi.....hó.....napján.

P. H.

...ker. előjáró, főszolgabíró, polgármester,
az igénymegállapító bizottság elnöke.

I. sz. minta.

C)

.....iktató szám. község
 Törvényhatóság vármegye város
 ker., utca sz.

Egyéni lap.

.....hadiárváról

I.**Személyi adatok.**

1. Született.....évi.....hó.....napján..... községben
 vármegyében városban
2. Az elesett, eltűnt, elhalt atyjának :
- a) neve :
- b) katonai rendfokozata :
- c) polgári foglalkozása :
- d) iskolai és egyéb képzettsége, önkéntesi jog :
- e) elhalálozásának körülményei : a harctéren elesett, eltűnt, katonai szolgálat követ-
 kéztében szerzett, vagy súlyosbodott betegségben, vagy mint ellenforradalmár :év
hó.....nap
- f) harcterről, hadifogságból visszatérésének és katonai szolgálata megszűnésének idő-
 pontja :év.....hó.....nap
- g) rokkantság esetében a keresetképeség csökkenése %-ban :
3. Anyja neve és elhalálozásának időpontja :
4. A házasságon kívül született szülőtlen árvánál az igényjogosultság alapja :

5. A kirendelt gyám neve :
 lakhelye :

II.**Ellátási adatok.**

1. Az esedékes hadiárvajáradék havi összege :P.....f.
2. Az igénymegállapító bizottság vonatkozó határozata :

 kelte.....száma.....
 Kelt.....193...évi.....hó.....napján

P. H.

..... ker. elöljáró, főszolgabíró, polgármester,
 az igénymegállapító bizottság elnöke

I. sz. minta.

D)

..... iktatószám. község
 Törvényhatóság vármegye város ker., utca sz.

Egyéni lap.

..... felmenőágheli rokonról,
 szülőltlen testvérről.

I.

1. Született.....évi.....hó.....napján
községben,..... vármegyében
2. Az elesett, elhalt, eltűnt fiúnak, unokának, testvérnek
- a) neve.....
- b) katonai rendfokozata.....
- c) polgári foglalkozása.....
3. Évi jövedelem.....
4. Kinek kezéhez kell az engedélyezett segélyt kifizetni?.....

II.

1. A megállapított segély évi összege.....
2. A segély élvezetének végpontja.....
- Kelt.....193.....évi.....hó.....napján

.....
 főszolgabíró, polgármester,
 a.....ker. előljáró,
 az igénymegállapító bizottság elnöke.

Az Országos Hadigondozó Hivatal nagy horizontú vezetői minden erővel azt munkálták, hogy a hadirokkantak minél előbb visszatérjenek otthonukba s ne erősítsék az urbanizáció különben is kedvezőtlen folyamatát. Ezért gondoskodtak arról, hogy az utókezelést decentralizálják s így a székesfővárost ettől a teherből preventíve mentesítsék. A 2/a számú táblánkban felsorakozó eredmények azt tanúsítják, hogy ez a tervük sikerrel járt, mert a székesfővárosban alig találunk több hadigondozottat, mint azt a népszámok egybevetése alapján kalkulálnánk. A táblázatban az 1929. évi adatok vannak felsorakoztatva, mert ebben az esztendőben zárult tulajdon-

2. a) A járadékot élvező hadirokkantak száma Csonka-Magyarországon és Budapesten. — 1929.

Megnevezés	A keresetképtességszökkenés foka százalékban				Mindössze
	25	50	75	100	
Csonka-Magyarországon.					
Legénységi	} 26.020	23.530	6.107	1.479	} 64.615
Altiszti		5.168	1.681	630	
Tiszti		1.043	448	206	
Együtt { absz.	27.063	30.010	8.236	2.315	67.624
{ %	40-0	44-4	12-2	3-4	100-0
Ebből Budapesten.					
a) Absz. számokban.					
Legénységi	} 2.645	2.823	994	374	} 6.836
Altiszti		419	548	86	
Tiszti		3.064	3.371	460	
Együtt { absz.	38-0	41-7	14-6	5-7	100-0
{ %					
b) Százalékban.					
Legénységi	} 10-2	9-8	12-8	17-7	} 10-6
Altiszti		40-2	41-8	42-0	
Tiszti		11-3	11-2	14-3	
Együtt					

2. b) A hadiözvegyek, hadiárva, felmenőágbeliek és a hadirokkantak gyermekeinek száma Csonka-Magyarországon és Budapesten. — 1929.

Megnevezés	Tiszti	Altiszti	Legénységi	Összesen
<i>Csonka-Magyarországon.</i>				
Hadiözvegyek	946	8.911	38.929	48.786
Hadiárva	793	49.941		50.734
Hadirokkantak gyermekei	2.007	10.039	90.101	102.147
Felmenőágbeliek	105	5.150		5.255
Együtt { absz.	3.851	203.071		206.922
{ %	1-9	98-1		100-0
<i>Ebből Budapesten.</i>				
<i>a) Absz. számokban.</i>				
Hadiözvegyek ¹⁾	378	1.043	2.611	4.032
Hadiárva ¹⁾	76	922		998
Hadirokkantak gyermekei ¹⁾				6.369
Felmenőágbeliek ¹⁾	36	287		323
Együtt { absz.				11.722
{ %				100-0
<i>b) Százalékban.</i>				
Hadiözvegyek	39-9	11-7	6-7	8-3
Hadiárva	9-6	1-8		2-0
Hadirokkantak gyermekei				6-2
Felmenőágbeliek	34-3	5-6		6-1

¹⁾ Csak a járadékban részesülők.

képen az 1928 év derekán kezdődött felülvizsgálat s így a hadigondozottak legújabb hiteles státusáról ezek a számok tájékoztatnak. A hadirokkantak gyermekein kívül Csonka-Magyarországon 172.399, Budapesten pedig 13.427 hadigondozott volt lajstromozva 1929-ben. Ha a részletes eredményeket a 2. a) és b) számú táblázatból kiemeljük s ezer előre kiszámítjuk, úgy a következő képet nyerjük:

	Hadirokkant	Hadiözvegy	Hadiárva	Felmenőágbeli	Összesen
Csonka-Magyarország...	7·8	5·6	5·9	0·6	19·9
Budapest	8·2	4·1	1·0	0·3	13·6

Az arányszámok megállapításában a kiszámított népességet vettük alapul s az így nyert indexek dokumentálják, hogy Budapesten ugyan több hadirokkant, de viszont jóval kevesebb hadiözvegy, hadiárva és felmenőágbeli hadigondozott él s ezért a hadigondozottak arányszáma Budapesten jóval alacsonyabb az országosnál. Az igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy a hadiárvak elhelyezésére szolgáló férőhelyek legnagyobb tömege a vidékre jut s ez a tény már egymagában is érthetővé teszi a székesfővárosi hadiárvaindex alacsony voltát. Hiába minden kultúrdecentralizáció, az ország intellektusa mégis a székesfővárosba húzódik. Bizonyosága ennek, hogy míg a székesfőváros lakossága az ország népességének csak 11·6%-a, addig a tiszti hadirokkantak 41·2%-át a fővárosban találjuk. Ezzel szemben a legénységi állományú hadirokkantoknak csak 10·6%-a jutott a székesfővárosra. Míg a székesfővárosban a hadirokkantoknak 15·3%-a volt tiszt és 84·7% legénységi állományú, addig az ország összes hadirokkantjai közül csak 4·4% volt tiszt és 95·6% legénységi állományú. Valószínű, hogy a székesfővárosból aránylag több tiszt vonult be, mégis az az impressziónk, hogy a hadirokkant tisztek valamennyire tömörültek Budapesten. A hadirokkantoknak a törődöttség foka szerint való tagozódása is érdekes következtetésekre ad alkalmat.

	Törődöttség foka				
	25%	50%	75%	100%	Együtt
a) Csonka-Magyarországon.					
Legénység	40·2	44·4	12·0	3·4	100·0
Tiszt	34·8	43·4	14·9	6·9	100·0
b) Budapesten.					
Legénység	38·7	41·3	14·5	5·5	100·0
Tiszt	33·9	44·3	14·9	6·9	100·0

A 25%-os hadirokkantak rovatában a legénység viszonyyszáma jóval magasabb, 50%-on felül azonban már a tisztek lépnek előtérbe. Úgy tűnik, mintha a hadirokkantság elismeréséhez, még inkább százalékokban kifejezett fokának megállapításához, az intellektushoz kötött harcok energiára volna szükség. A tisztek általában, valamint a legénységi állományúak a székes-

fővárosban jobban ismerték jogaikat, miért is a felülvizsgáló bizottságok részéről kedvezőbb elbánásban részesültek. A hadiözvegyeknek, hadiárvának és felmenőágbeli hadigondozottaknak olyan töredéke él csak a székesfővárosban (8·3 %, 2·0 %, 6·1 %), hogy ezek sorsát a budapesti anyagból csak igen óvatosan fogjuk tudni megítélni.

A világháború megszűnése után a hadigondozást a 2700/1922. M. E. rendelet fektette új alapokra. Ez a rendelkezés a járadékellátás élvezetét vagyoni cenzushoz kötötte, melyet azután a 820/1924. M. E. rendelet a hadirokekntakra vonatkozólag, nem sokkal később az 1900/1924. M. E. rendelet pedig az özvegyekre és árvákra vonatkozólag is hatályon kívül helyezett. Ezek szerint tehát minden hadigondozottnak egyaránt a rendeletek által megszabott járadékban kellene részesednie. A valóságban azonban nem ezt látjuk! A 2900/1925. M. E. rendelet, mint azt az előző fejezetben elmondottuk, a »tiszteletbeli« hadigondozott rangot kreálta, sőt még azt is lehetővé tette, hogy ilyen irányú kérelmet a felülvizsgáló-bizottságok elé bármikor be lehet terjeszteni s annak elfogadása sincs miniszteri jóváhagyáshoz kötve. A hadigondozottaknak tehát csak nagyobb része részesül járadékban, de jelentős töredéke nem. A túloldali 3. számú táblánk a székesfőváros hadigondozottjait pontosabb topografiai elhelyezkedésük szerint mutatja be az 1927 és 1928 esztendőben és egyúttal tájékoztat arról, hogy mekkora a járadékban részesülő, illetve nem részesülő rokkantak száma. Általában a hadigondozottaknak csak 83·5 %-a kapott járadékot s így azok 16·5 %-a az úgynevezett tiszteletbeli hadigondozottak csoportjába esik. Az egyes hadirokeknt kategóriák között ebben a tekintetben nagyon egyszerűen magyarázható eltolódás érzékelhető. A százalékos viszonzyszámok ezt a képet adják:

Hadigondozottak	1927		1928	
	Járadékban részesült	Járadékban nem részesült	Járadékban részesült	Járadékban nem részesült
Hadirokekntak	77·6	22·4	80·2	19·8
Hadiözvegyek	86·4	13·6	86·6	13·4
Hadiárvak	97·3	2·7	91·2	8·8
Felmenőágbeliek	95·9	4·1	96·5	3·5

Kiderül tehát, hogy a legtöbb járadékban nem részesülő hadigondozottat pontosabban a hadirokekntak rubrikájában találjuk. A hadirokekntak valami csekély állami kedvezésben részesülnek, de ebben a tekintetben a járadékban részesülő vagy nem részesülő hadirokekntak egyenlő elbánás alá esnek s így sokan ezért folyamodnak a tiszteletbeli hadirokekntság elnyeréséért. A hadiözvegyek kategóriájában a járadékban nem részesülők viszonzyszáma már alacsony s ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a hadiözvegyek járadékellátásában a cenzust az 1900/1924. M. E. számú rendelet eltörölte ugyan, de a hadiözvegyek látszámát erősen korlátozta azzal, hogy az igény bejelentését két hónapi időhöz kötötte. Valószínű tehát, hogy a tiszteletbeli hadiözvegyek csekély száma az akkor is nyilván tartott, de járadékért nem

3. Hadirokkantak, hadiözvegyek hadiártrák és felmenőágbeli rokon ellátása Budapesten. — 1927—1928.

Megnevezés	K e f ü l e t										Budapest
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	
1927.											
Nyilvántartva:											
Hadirokkant	643	424	386	960	527	1.591	1.052	1.434	1.286	2.006	10.309
Hadiözvegy	457	253	340	143	348	1.085	798	938	375	285	5.022
Hadiárva	121	71	108	43	110	246	160	276	58	14	1.207
Felmenőágbeli rokon	52	14	30	12	28	163	53	61	14	6	433
Összesen { absz. ..	1.273	762	864	1.158	1.013	3.085	2.063	2.709	1.733	2.311	16.971
%	7.5	4.5	5.1	6.8	6.0	18.2	12.1	16.0	10.2	13.6	100.0
Járadékban részesült:											
Hadirokkant	634	424	347	216	488	1.468	1.012	1.144	1.221	1.043	7.997
Hadiözvegy	457	241	308	96	291	827	791	802	301	228	4.342
Hadiárva	121	71	100	19	110	246	160	276	58	14	1.175
Felmenőágbeli rokon	52	14	18	6	28	163	53	61	14	6	415
Összesen { absz. ..	1.264	750	773	337	917	2.704	2.016	2.283	1.594	1.291	13.929
%	9.1	5.4	5.5	2.4	9.5	19.4	14.5	16.4	11.4	9.3	100.0
Nyilvántartva:											
1928.											
Hadirokkant	685	577	432	996	569	1.582	1.101	1.310	1.203	2.020	10.475
Hadiözvegy	417	262	343	143	360	1.097	807	663	371	340	4.803
Hadiárva	71	74	116	40	64	247	174	135	54	20	995
Felmenőágbeli rokon	21	14	30	10	29	165	54	50	14	7	394
Összesen { absz. ..	1.194	927	921	1.189	1.022	3.091	2.136	2.158	1.642	2.387	16.667
%	7.2	5.6	5.5	7.1	6.1	18.5	12.8	13.0	9.9	14.3	100.0
Járadékban részesült:											
Hadirokkant	683	577	337	310	524	1.462	1.035	1.241	1.180	1.050	8.399
Hadiözvegy	417	262	219	76	272	833	796	663	310	308	4.156
Hadiárva	71	74	71	17	64	247	164	135	54	20	917
Felmenőágbeli rokon	21	14	18	8	29	165	54	50	14	7	380
Összesen { absz. ..	1.192	927	645	411	889	2.707	2.049	2.089	1.558	1.385	13.852
%	8.6	6.7	4.6	3.0	6.4	19.6	14.8	15.1	11.2	10.0	100.0

jelentkezett, illetőleg az időközben elhalt járadéknélküli hadirokkantak özvegyeiből tevődik össze. Teljesen hasonlóan tehetjük plauzibilissé a járadék nélkül nyilvántartott hadiárvak csekély számát is. A járadéknélküli hadirokkantak lajstromozása, ugyan mérsékelt tempóban a 2900/1925. M. E. rendelet szerint még napjainkban is szokásos.

A székesfőváros statisztikai hivatala a hadirokkantakról 8074 darab »Egyéni lap«-ot dolgozott fel, mégpedig mindazokban a kombinációkban, melyekre csak az »Egyéni lap« kérdései lehetőséget nyújtottak. Ezek közül a 4. számú táblánk segítségével a hadirokkantak életkor és hitfelekezet szerint való megoszlásáról adunk behatóbb tájékoztatást. A világháborúban fokozatosan 34, majd végül 39 korosztályt mozgósítottak s így sor alá, illetőleg katonasorba kerültek az 1864—1898-ban születtek. Később ezt a hatalmas korcsoportot is felfelé és lefelé tagítani kényszerültek, tehát végeredményében az 1862—1901 esztendőkből születteket sorozták be a hadseregbe. Ennélfogva a hadirokkantakat is 1929-ben a 28—67 évesek, az 1862—1901 korosztálybeliek kellett között keresni. Abból a célból, hogy a hadirokkantak korcsoportok szerint való megoszlását vizsgálat tárgyává tehesük s ebből a jövőre nézve következtethessünk, a százalékos viszonyszámokat ötéves korcsoportok és a károsodás foka szerint a 4. számú táblából kiemeltük.

Korcsoport	Népszám (1925)	Hadirokkantak 50% 75% rokkantsági fokkal				Együtt
		25%	50%	75%	100%	
28—30	6·1	1·6	1·5	1·9	2·6	1·6
31—35	9·0	22·0	24·4	25·9	24·8	23·8
36—40	8·5	22·1	25·6	23·7	22·4	23·7
41—45	7·5	22·2	20·0	21·0	19·1	21·0
46—50	6·5	17·4	16·7	16·6	15·6	16·9
51—55	5·3	11·4	8·8	8·4	9·8	9·8
56—60	4·0	2·8	2·0	2·2	3·7	2·4
61—65	2·7	0·5	0·7	0·2	0·9	0·6

Meg kell állapítanunk, hogy a legfiatalabb és a két legöregebb korcsoportba tartozó hadirokkantak százalékos viszonyszámai a népszám megfelelő viszonyszámainál kivétel nélkül alacsonyabbak. Ezek a korcsoportok kerültek a harctérrel, az ellenséggel legkevesebb érintkezésbe s így természetes, hogy alárendelt szerepet játszanak a hadirokkantak csoportjában. A közbe eső öt korcsoport ennél inkább kivehette részét a világháború ádáz küzdelmeiből, különösen az első három, aminek maradandó nyomai mutatkoznak a fenti számoszlopokban. Bizony a hadirokkantaknak közel háromnegyedrésze 1929-ben a 31—45 évesek korcsoportjára esett s csak a fennmaradó jó egynegyedrészt oszlott meg a legfiatalabb, illetőleg a négy idősebb korcsoport között. Érdekes, hogy a százalékos viszonyszámok alakulása a károsodás foka szerint elhatárolva, mind a négy számoszlopban teljesen harmonikus. Tehát a hadirokkantak korcsoportok szerint való megoszlása bizonyára nem véletlen, hanem a világháború harcaiba való bekapcsolódás arányának folyamánya. Ezek a számok még további

következtetésekre is alkalmat adnak. Mindenütt azt hangoztatják, hogy a hadirokkant kérdéssel behatóbban foglalkozni nem érdemes, mert a hadirokkantak amúgy is mihamarabb kihalnak. A fenti eredmények nem jogosítanak fel ilyen merész kijelentésekre, mert amint látjuk a hadirokkantaknak 84·5 %-a az 50 éven és 47·5 %-a még épen a 40 éven alúliakra esik, tehát valószínű, hogy jó néhány ezer hadirokkant gondozásával még akár húsz esztendő múlva is számolni kell a székesfővárosban. Tehát eltekintve a humanitás elvére épített érvektől, a hadirokkantak korcsoportok szerint való megoszlása is arra utal, hogy ezt a problémát olyan kurtán elintézni nem lehet. Kenyeres György is arra a konklúzióra jutott, hogy tizenöt esztendő múlva is csak a hadirokkantak létszámának 25 %-os csökkenésére lehet reálisan számítani. Ezek az eredmények mind ékesen dokumentálják, hogy a hadirokkantkérdés sajgóan élő és nagyon is definitív megoldásra érdemes probléma.

A 4. számú táblánkból ezenfelül azt is kiolvashatjuk, hogy a hadirokkantak károsodásának zöme 50 %-ban nyert kifejezést (41·8 %), már valamivel kevesebb hadirokkant károsodását mérték 25 %-osnak (37·9 %). A két súlyosabb kategóriába jutott a székesfőváros hadirokkantjainak egyötöde és pedig a 75 %-osok rovatába 14·6 %-a, a 100 %-osokéba pedig csak 5·7 %. Még szerencse a szerencsétlenségben, hogy a hadirokkantak tömegének egyötöde az aránylag kevésbé súlyos károsodást jelentő rovatokban jelentkezik.

A demográfiában szokásos kombinációk közül úgyszólván sohasem hiányozhatik az anyagnak hitfelekezetek szerint való szétbontása. Az »Egyéni lap«-ok az ide vágó kérdést is felölelték s így táblánk a székesfőváros hadirokkantjainak hitfelekezetek szerint való rétegződését is illusztrálja. Természetesen csak a nagyobb lélekszámú hitfelekezetekhez tartozó hadirokkantak százalékos viszonyait tehetjük behatóbb elemzés tárgyává, mert a többiek rovatában olyan kicsinyek az abszolút számok is, hogy bármilyen óvatos következtetéseket vonnánk, mégis az alacsony számok miatt nagy hibákat követhetnénk el. A római katolikusok viszonyaránya legalacsonyabb a 25 %-os, legmagasabb az 50 %-os hadirokkantak kategóriájában. Az ágostai evangélikusok hasonló jelzőszámai mindenben az előzőhöz igazodnak. A reformátusok rovatában a legnagyobb viszonyarányt már a 75 %-os hadirokkantak kategóriájában találjuk, viszont a legalacsonyabb az előzőkhöz hasonlóan a 25 %-osok rubrikájában húzódik meg. Jellemző, hogy az izraeliták legnagyobb viszonyaránya a 25 %-os, legalacsonyabb pedig a 75 és 100 %-os hadirokkantak rovatában tűnik elő. Vessük össze most a székesfőváros népességének és hadirokkantjainak hitfelekezetek szerint való tagozódását százalékokban.

	Róm. kat.	Ág. evang.	Református	Izraelita
A népszám szerint (1925)	59·9	4·8	11·4	21·6
A hadirokkantak megoszlása szerint (1929) .	61·9	4·6	13·8	15·9

4. A székestőváros hadirokkantjainak megoszlása életkor, hitfelekezet és a károsodás foka szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt		
	k á r o s o d á s i f o k k a l										
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	
Életkor szerint :											
28 éves	—	—	—	—	1	0.1	—	—	1	0.0	
29 «	7	0.2	11	0.3	6	0.5	1	0.2	25	0.3	
30 «	43	1.4	40	1.2	15	1.3	11	2.4	109	1.3	
31 «	87	2.8	91	2.7	34	2.9	16	3.5	228	2.8	
32 «	132	4.3	157	4.7	55	4.7	17	3.7	361	4.5	
33 «	153	5.0	184	5.5	66	5.6	31	6.7	434	5.4	
34 «	141	4.6	182	5.4	77	6.5	26	5.7	426	5.3	
35 «	161	5.3	207	6.1	73	6.2	24	5.2	465	5.8	
36 «	158	5.2	219	6.5	63	5.3	29	6.3	469	5.8	
37 «	142	4.6	208	6.2	63	5.3	27	5.9	440	5.4	
38 «	134	4.4	150	4.4	63	5.3	15	3.3	362	4.5	
39 «	121	4.0	154	4.6	54	4.6	13	2.8	342	4.2	
40 «	118	3.9	133	3.9	38	3.2	19	4.1	308	3.8	
41 «	152	5.0	135	4.0	59	5.0	25	5.4	371	4.6	
42 «	144	4.7	129	3.8	52	4.4	15	3.3	340	4.2	
43 «	127	4.1	142	4.2	41	3.5	10	2.2	320	4.0	
44 «	138	4.5	149	4.4	50	4.3	19	4.1	356	4.4	
45 «	120	3.9	122	3.6	45	3.8	19	4.1	306	3.8	
46—50 «	533	17.4	562	16.7	196	16.6	72	15.6	1.363	16.9	
51—55 «	350	11.4	295	8.8	99	8.4	45	9.8	789	9.8	
56—60 «	86	2.8	66	2.0	26	2.2	17	3.7	195	2.4	
61—65 «	15	0.5	24	0.7	2	0.2	4	0.9	45	0.6	
66— «	1	0.0	10	0.3	1	0.1	4	0.9	16	0.2	
Ismeretlen	1	0.0	1	0.0	—	—	1	0.2	3	0.0	
Összesen {	absz.	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0
	% ..	37.9	.	41.8	.	14.6	.	5.7	.	100.0	.
Hitfelekezet szerint :											
Római katolikus	1.848	60.3	2.141	63.5	723	61.3	286	62.2	4.998	61.9	
Görög katolikus	40	1.3	45	1.3	25	2.1	10	2.2	120	1.5	
Görög keleti	9	0.3	11	0.3	7	0.6	2	0.4	29	0.4	
Ágostai evangélikus	135	4.4	163	4.8	53	4.5	23	5.0	374	4.6	
Református	385	12.6	480	14.3	187	15.9	65	14.1	1.117	13.8	
Unitárius	4	0.1	11	0.3	5	0.4	2	0.4	22	0.3	
Izraelita	591	19.3	477	14.2	157	13.3	63	13.7	1.288	15.9	
Egyéb	4	0.1	3	0.1	—	—	—	—	7	0.1	
Felekezetnélküli	2	0.1	1	0.0	2	0.2	—	—	5	0.1	
Ismeretlen	46	1.5	39	1.2	20	1.7	9	2.0	114	1.4	
Összesen	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0	

Így kitűnik, hogy a római katolikusok és reformátusok valamivel erősebben vannak a hadirokkantak között képviselve, mint a népességben, az ágostai evangélikusok azonban valamivel kisebb arányban. Meglepő, hogy az izraeliták aránya messze elmarad attól, melyet a népszám szerint elvárhatnánk s az eltérés elég tekintélyes, mert 26·4%-ra rúg. A hadirokkantak hitfelekezetek szerint való tagozódása tényleg azt a látszatot kelti, hogy az izraeliták véráldozata jóval kisebb volt, mint a keresztény hitfelekezetekéi. Ez a tételünk még jobban beigazolást nyer, ha a hadirokkantak hitfelekezetek szerint való tagozódását a székesfőváros férfinepességének hasonló megoszlásával vetjük egybe.

	Róm. kat.	Ág. evang.	Református	Izraelita
A finéesség megoszlása szerint (1925)	57·6	5·0	12·0	23·0
A hadirokkantak megoszlása szerint (1929) . . .	61·9	4·6	13·8	15·9

Ebben a tényeknek jobban megfelelő csoportosításban a római katolikusok aránya még kifejezettebb lesz, a protestáns hitfelekezetek közül a reformátusoké, valamint az evangélikusoké szembetűnőbben romlik, az izraeliták aránya pedig még nagyobb ellentétet domborít ki ennek a hitfelekezetnek a népességben, illetőleg a hadirokkantak között való participálása tekintetében. Az izraeliták viszonyszámai között tehát 30·9% eltérés jelentkezik, ami kétségtelen bizonyosága annak a megállapításunknak, hogy az izraelita hitfelekezet a világháborúban a hadirokkantak rovatában jóval kevesebb károsodást szenvedett, mint a keresztény hitfelekezetek.

A jövő generáció biztosítása céljából, tehát elsősorban népesedéspolitikai nézőpontból végtelenül fontos, hogy a hadirokkantak családi állapot szerint való rétegződését ismerjük. (L. 5. tábla.) Még adminisztratív szempontból is értékes tudnunk, hogy a székesfőváros hadirokkantjainak 19·1%-a nem házas, 76·3%-a házas, 1·9%-a özvegy és 1·6%-a elvált. A hadirokkantak halálozási indexe bizonyosan magasabb, mint a népességé általában s így, ha valamelyik hadirokkant időnek előtte meghal, akkor családjá más címen lép a hadigondozottak csoportjába. Ma sajnos az a helyzet, hogy a hadirokkantak elhalálozása az államkincstárra megtakarítást jelent, mert az özvegy és gyermek járadéka együttesen is messze elmarad a hadirokkant járadékától. Ha azonban az özvegyek és árvák járadékát, illetve nevelési pótlékát megfelelően rendeznék, — amiben még mindig reménykedünk — akkor az előzetes számításokban a hadirokkantak családi állapot szerint való rétegződésével is kalkulálni kellene. A családi állapot és a kormegoszlás között nagyon szoros a kapcsolat, miért is az utóbbi tényező tekintetében mutatkozó ellentét miatt a hadirokkantak családi állapot szerint való rétegződését illusztráló viszonyszámokat az egész népességre vonatkozókkal egybevetni nem lehet.

5. A székesfővárosi hadirokkantak megoszlása családi állapot, lakóhely és születési hely szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Családi állapot szerint :										
Nőtlen.....	556	18.1	622	18.4	225	19.1	135	29.4	1.538	19.1
Nős	2.402	78.4	2.591	76.9	879	74.5	288	62.6	6.160	76.3
Özvegy	42	1.4	74	2.2	23	2.0	18	3.9	157	1.9
Törvényesen elvált	49	1.6	50	1.5	26	2.2	7	1.5	132	1.6
Ismeretlen	15	0.5	34	1.0	26	2.2	12	2.6	87	1.1
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0
Lakóhely szerint :										
I. kerület	250	8.2	339	10.1	114	9.7	53	11.5	756	9.4
II. «	129	4.2	196	5.8	91	7.7	33	7.2	449	5.6
III. «	166	5.4	185	5.5	55	4.7	16	3.5	422	5.2
Jobbpart	545	17.8	720	21.4	260	22.1	102	22.2	1.627	20.2
IV. kerület	63	2.1	190	5.6	54	4.6	21	4.6	328	4.1
V. «	187	6.1	257	7.6	117	9.9	32	6.9	593	7.3
VI. «	469	15.3	551	16.4	161	13.6	51	11.1	1.232	15.2
VII. «	825	26.9	439	13.0	124	10.5	41	8.9	1.429	17.7
VIII. «	501	16.3	625	18.6	178	15.1	52	11.3	1.356	16.8
IX. «	297	9.7	375	11.1	200	17.0	133	28.9	1.005	12.5
X. «	177	5.8	214	6.3	85	7.2	28	6.1	504	6.2
Balpart	2.519	82.2	2.651	78.6	919	77.9	358	77.8	6.447	79.8
Budapest	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0
Születési hely szerint :										
Jelenlegi Magyarország ...	2.377	77.6	2.541	75.4	838	71.1	336	73.1	6.092	75.5
Ebből :										
Pest-Pilis-Solt-Kisk. vm.	1.042	34.0	1.119	33.2	333	28.2	137	29.8	2.631	32.6
Budapest	762	24.9	883	26.2	242	20.5	98	21.3	1.985	24.6
Elszakított terület	657	21.4	799	23.7	320	27.1	116	25.2	1.892	23.4
Egyéb Európa	20	0.7	23	0.7	16	1.4	6	1.3	65	0.8
Amerika	1	0.0	1	0.0	—	—	—	—	2	0.0
Ismeretlen	9	0.3	7	0.2	5	0.4	2	0.4	23	0.3
Összesen	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0

Az 5. számú táblánkban felsorakozó adatok első csoportjából csak annyit olvashatunk még ki, hogy a házasok viszonzyszáma a károsodás fokának emelkedésével erősen apad. Úgy látszik, hogy a súlyosabb hadirokkantak tartózkodnak inkább a házasodástól. Az özvegyek és elváltak viszonzyszámai valami jellegzetes eltérést nem mutatnak, mindenesetre feltűnő, hogy a 100%-os hadirokkantak között milyen sok aránylag az elvált. Adataink csak az 1929. évi állapotot rögzítik s így messzebbmenő következtetést ebből sem vonhatunk.

A székesfőváros népessége a Duna két partján nagyon aránytalanul helyezkedett el. Az 1925. évi népszámlálás a népesség 21·8%-át a Duna jobb partján, 78·2%-át pedig a Duna bal partján találta. A hadirokkantak elhelyezkedése a székesfővárosban ehhez meglehetősen hasonló, mert az 1929. évben a hadirokkantak 20·2%-a élt a jobb parton, Budán és 79·8%-a a bal parton, Pesten. A károsodás foka szerint megállapított kategóriákban sincs sok differencia, legfeljebb az feltűnő, hogy aránylag kevés 25%-os hadirokkant élt Budán. Állítsuk most a népesség és a hadirokkantak topografiai elhelyezkedését százalékokban illusztráló viszonzyszámokat egymás mellé.

	I.	II.	III.	Jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Balpart	Bpest
	kerület							kerület					
A népszám sze- rint (1925) ..	10·6	5·2	6·0	21·8	2·5	7·1	17·3	18·1	13·7	10·4	9·1	78·2	100·0
A hadirokkantak elhelyezkedése szerint	9·4	5·6	5·2	20·2	4·1	7·3	15·2	17·7	16·8	12·5	6·2	79·8	100·0

A budai kerületek közül csak a II. kerületben élt több hadirokkant 1929-ben, mint az a népszám arányából következne. A pesti oldalon a IV., V. és IX. kerületben több, a VI., VII., VIII. és X. kerületben kevesebb rokkant lakott, mint azt a népszám tagozódása alapján elvárnánk. Annak, hogy a legtöbb súlyos hadirokkant a IX. kerületre jutott, nincs különösebb jelentősége, mert a súlyos (100%-os) rokkantakat összegyűjtő Hadirokkant Otthon a IX. kerületben volt. Annál feltűnőbb azonban, hogy a 25%-os, csekély károsodású hadirokkantak zöme a VI., VII. és VIII. kerületekre jutott. Fentebb már megállapítottuk, hogy az izraeliták véráldozata jóval csekélyebb volt, mint a keresztény hitfelekezeteké s íme most kiderül, hogy a 25%-os hadirokkantak 58·5%-a, tehát jóval több, mint a fele arra a három kerületre esik, melyekben az izraeliták 86·3%-a helyezkedett el. A hadirokkantak hitfelekezetek szerinti megoszlásából vont következtetésünk ezzel, ismét újabb támasztékot nyer. A VII. kerület népessége közel kétszer akkora, mint például az I. kerületé s mégis a 75 és 100%-os hadirokkantak abszolút számai majdnem teljesen megegyeznek.

Az 1925. évi helyi népszámlálás eredményeinek feldolgozása megmutatta, hogy Budapest népességének csak 38·4%-a bennszülött, ellenben

61·6%-a bevándorolt. A 5. számú tábla utolsó adatcsoportja ezzel szemben azt tanítja, hogy az itt élő hadirokkantaknak 24·6%-a született a székesfővárosban. A károsodás foka szerint tagolt kategóriákban ebben a tekintetben lényeges eltolódások nincsenek. Az Országos Hadigondozó Hivatal még a világháború alatt minden erővel azon igyekezett, hogy a hadirokkantak Budapesten való tömeges letelepedését elhárítsa. A hadirokkantaknak a népességre kiszámított indexei azt tanúsították, hogy ezt az akciót siker koronázta. Íme most mégis azt látjuk, hogy a székesfőváros hadirokkantjainak 23·4%-a elszakított területen született. Sajnos, ma nem tudjuk megállapítani a rendelkezésünkre álló anyagból, hogy ezek az elszakított területen született, de 1929-ben a székesfővárosban nyilvántartott hadirokkantak megrokkanasuk előtt vagy azután telepedtek-e le a székesfővárosban. A közel környék urbanizációra való hajlamosságát dokumentálja, hogy Budapest hadirokkantjainak 32·6%-a Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyében született. Érdekes, hogy még olyan hadirokkantja is van a székesfővárosnak, ki Amerikában jött a világra.

A hadirokkantak családi állapot szerint való megoszlásából kiolvastuk, hogy a hadirokkantak 76·3%-a volt házas 1929-ben. A 6. a) és b) számú tábla eredményei szerint megismerjük, hogy a hadirokkantak 57·4%-ának nem volt gyermeke. Ez a viszonyszám a károsodás fokával együtt emelkedik. A budapesti hadirokkantak 20·5%-ának egy, 13·9%-ának két és 4·8%-ának három gyermeke volt. Mégis akad Budapesten 65 olyan hadirokkant, kinek öt, 32 olyan, kinek hat; 11 olyan, kinek hét és 3—3 olyan, kinek nyolc, illetve kilenc gyermeke van. A hadirokkantak generatív pótlásáról bizony nincs gondoskodás, mert a 3064 huszonöt százalékos hadirokkantnak csak 2371, a 3371 ötven százalékosnak csak 2813, az 1179 hetvenöt százalékosnak csak 909 és a 460 száz százalékos hadirokkantnak csak 276 gyermeke volt a székesfővárosban 1929-ben. Általában pedig megállapíthatjuk, hogy 8074 hadirokkantnak összesen csak 6369 gyermeke volt. A gyermekek kor-megoszlása pedig azt igazolja, hogy a hadirokkantak gyermekeinek 96·4%-a már a világháború megszűnése után született és csak 3·6%-a annak előtte. Ez az eredmény szervesen folyik a hadirokkantak korcsoportok szerint való tagozódásából is, hiszen — mint láttuk — egyelőre még a fiatalabb egyének dominálnak a hadirokkantak között. Semmi különösebb jelentősége sincs annak, hogy a hadirokkantak gyermekei a fiúk és leányok közel egyenlő arányban szerepelnek.

Aki csak a harctereket megjárta, — s bizony elég sokan voltunk — az jól tudja, hogy a hadsereg zömét a gyalogság tette ki és az is bizonyos, hogy az ellenséges fegyverek hatásának legállandóbban a gyalogosok voltak exponálva. Később azután a lovasság is leszállt a lóról s a gyalogsággal vetélkedve küzdött a lövészárokban. A tüzéség már különleges helyzetben volt a frontokon, mert veszélyeztetettsége aránylag kisebb volt addig, míg

6. a) A hadirokkantak megoszlása a székesfővárosban gyermekeik száma szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Gyermek nélkül	1.761	57.5	1.861	55.2	695	58.9	314	68.3	4.631	57.4
1 gyermekkel	648	21.1	720	21.3	216	18.3	69	15.0	1.653	20.5
2 „	419	13.7	485	14.4	175	14.9	45	9.8	1.124	13.9
3 „	139	4.5	175	5.2	52	4.4	19	4.1	385	4.8
4 „	53	1.7	81	2.4	27	2.3	6	1.3	167	2.1
5 „	24	0.8	27	0.8	8	0.7	6	1.3	65	0.8
6 „	9	0.3	17	0.5	5	0.4	1	0.2	32	0.4
7 „	8	0.3	3	0.1	—	—	—	—	11	0.1
8 „	1	0.0	2	0.1	—	—	—	—	3	0.0
9 „	2	0.1	—	—	1	0.1	—	—	3	0.0
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0

6. b) A hadirokkantak gyermekeinek megoszlása kor és nem, valamint az atya rokkantsági foka szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Gyermekek kora :										
— 1 éves	16	0·7	19	0·7	7	0·8	5	1·8	47	0·7
1— 4 «	324	13·7	517	18·4	158	17·4	58	21·0	1.057	16·6
5— 9 «	978	41·3	1.090	38·7	389	42·8	104	37·7	2.561	40·2
10—14 «	695	29·3	772	27·4	252	27·7	67	24·3	1.786	28·1
15—19 «	278	11·7	294	10·5	86	9·4	32	11·6	690	10·8
20—24 «	63	2·6	92	3·3	17	1·9	5	1·8	177	2·8
25— «	5	0·2	20	0·7	—	—	5	1·8	30	0·5
Ismeretlen korú	12	0·5	9	0·3	—	—	—	—	21	0·3
Összesen { absz. ..	2.371	100·0	2.813	100·0	909	100·0	276	100·0	6.369	100·0
{ %	37·2	.	44·1	.	14·3	.	4·4	.	100·0	.
Gyermekek neme :										
Fiú { absz.	1.191	50·2	1.455	51·7	443	48·7	149	54·0	3.238	50·8
{ %	36·8	.	44·9	.	13·7	.	4·6	.	100·0	.
Leány { absz.	1.180	49·8	1.358	48·3	466	51·3	127	46·0	3.131	49·2
{ %	37·7	.	43·4	.	14·9	.	4·0	.	100·0	.

csak telitalálat nem érte. Ennek megfelelően találjuk a 7. táblázaton a hadirokkantak fegyvernemek és a károsodás foka szerint kiszámolt viszony-számait, mert a gyalogosok a 100%-os kategóriában kisebb, a tűzerek nagyobb viszonyszámmal tűnnek fel. Ha a tűzért sérülés érte, úgy az legtöbbször súlyos vagy halálos volt. Mindenesetre jellemző, hogy a hadirokkantaknak több, mint háromnegyedrésze (84·3%-a) a gyalogosok sorából került ki. Még a genfi kereszt sem volt biztos remédium a hadirokkantság ellen, mert a székesfőváros 8074 hadirokkantja közül 65 (0·8%) az egészségügyi csoportokhoz tartozik. A hadirokkantak közel fele (46·9%) a népfölkelők rovatába jutott, több mint egynegyede a tartalékosokéba és gyenge egynegyede a ténylegesállományúakéba. A tartalékosok viszonyszáma a károsodás fokának emelkedésével növekedik, a népfölkelőké viszont csökken, ami azt jelenti, hogy a tartalékosok sérülései aránylag súlyosabbak voltak, mint a népfölkelő hadirokkantakéi. A hadirokkantak zömét a közlegények rovatában találjuk (55·9%), de a 100%-os hadirokkantak kategóriájában a közlegények viszonyszáma jóval kevesebb (45·8%). A tizedesek, a törzsőrmesterek és tiszthelyettesek, valamint a főhadnagyk a 100%-os hadirokkantak között elég magas viszonyszámaikkal tűnnek fel. Lehet, hogy a főhadnagyk viszonyszáma azért magas, mert a világháború alatt a tisztek nyugállományba helyezésekor mindenkit eggyel magasabb ranggal nyugdíjaztak s így sok hadnagy, mint főhadnagy került nyug-, illetőleg hadirokkantállományba. Ezek az eredmények behatóbb elemzésre nem alkalmasak, mert minden törekedésünk, mely a világháborúban harcolt hadsereg fegyvernemek, állományviszony, valamint a katonák rendfokozata szerint való megoszlásának felkutatására irányult — sajnos meddő maradt.

Hadirokkantjaink a legutóbbi felülvizsgálat alkalmával nem adtak kielégítő választ arról, hogy hol szereltek le. Az »Egyéni lap«-ok idevágó kérdőpontjának kitöltése olyan hiányos volt, hogy ezt a kérdést feldolgozni se volt érdemes. Megbízhatatlannak látszik a 8. számú táblánkba foglalt adatok második csoportja is, mely így azt dokumentálná, hogy a székesfőváros hadirokkantjainak 87·5%-a 1918-ban szerelt le. Avagy talán olyan sok hadirokkant tartózkodott az összeomlásig az utókezelőintézetekben, hogy annyi hadirokkant jelezte leszerelését az 1918 évről? Ezt a kérdést se lehet eldönteni. Szinte meglepő, hogy a hadirokkantaknak csak 5·4%-a szerelt le az 1919 esztendő óta, holott tudjuk, hogy azóta elég sok hadirokkant érkezett haza hadifogságból. Szinte csak a teljesség kedvéért vettük fel ebbe a tabellába a hadirokkantaknak, a járadék havi összegének nagysága szerinti tagozódását. A hadigondozottak járadékaival ugyanis a következő fejezetben fogunk részletesen foglalkozni. De már itt rá kell mutatnunk arra, hogy egyenesen megdöbbentő, miszerint a székesfőváros hadirokkantjainak 28·1%-a havi 1 pengő járadékot »élvez«. A létminimumnak tekinthető havi 80 pengőt pedig csak a hadirokkantak 5·5%-ának fizetnek ki.

7. A hadirokkantak megoszlása a székesfevárosban fegyvernem, állományviszony és rendfokozat szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Fegyvernem szerint.										
Gyalogság	2.589	84.5	2.865	85.0	998	84.6	358	77.8	6.810	84.3
Lovasság	102	3.4	111	3.3	42	3.6	18	3.9	273	3.4
Tűzéség	185	6.0	200	5.9	59	5.0	37	8.0	481	5.9
Tengerészeti	1	0.0	12	0.4	5	0.4	4	0.9	22	0.3
Műszaki csapat	119	3.9	123	3.7	28	2.4	11	2.4	281	3.5
Élelmezési csapat	13	0.4	15	0.4	11	0.9	1	0.2	40	0.5
Egészségügyi csapat ...	19	0.6	33	1.0	8	0.7	5	1.1	65	0.8
Egyéb	35	1.2	8	0.2	22	1.9	22	4.8	87	1.1
Ismeretlen	1	0.0	4	0.1	6	0.5	4	0.9	15	0.2
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0
Állományviszony szerint.										
Tényleges	515	16.8	709	21.0	233	19.8	74	16.1	1.531	19.0
Tartalékos	990	32.3	1.127	33.4	443	37.6	187	40.6	2.747	34.0
Népfelkelő	1.558	50.9	1.525	45.3	502	42.5	199	43.3	3.784	46.9
Ismeretlen	1	0.0	10	0.3	1	0.1	—	—	12	0.1
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	1.000
Rendfokozat szerint.										
Közlegény	1.711	55.8	1.928	57.2	666	56.4	211	45.8	4.516	55.9
Őrvezető	235	7.7	228	6.7	76	6.4	25	5.4	564	7.0
Tizedes	341	11.1	338	10.0	125	10.6	73	15.9	877	10.9
Szakaszvezető	207	6.8	161	4.8	65	5.5	23	5.0	456	5.6
Őrmester	139	4.5	157	4.7	49	4.2	18	3.9	363	4.5
Törzsőrmester	7	0.2	8	0.2	1	0.1	7	1.5	23	0.3
Tiszthelyettes	5	0.2	3	0.1	12	1.0	17	3.7	37	0.5
Zászlós	15	0.5	37	1.1	8	0.7	4	0.9	64	0.8
Hadnagy	174	5.7	192	5.7	68	5.8	27	5.9	461	5.7
Főhadnagy	182	5.9	252	7.5	81	6.9	36	7.8	551	6.8
Százados	46	1.5 ¹⁾	47	1.4 ¹⁾	19	1.6	15	3.3 ²⁾	127	1.6
Ismeretlen	2	0.1	20	0.6	9	0.8	4	0.9	35	0.4
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0

¹⁾ 1 őrnagy. — ²⁾ 2 őrnagy.

8. A hadirokkantak megoszlása a leszerelés helye és ideje, az élvezett állami kedvezmény és a járadék havi nagysága szerint a székesfővárosban. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt		
	rokkantsági fokkal										
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	
<i>Leszerelés helye szerint.</i>											
Budapest	772	25.2	940	27.9	340	28.8	165	35.9	2.217	27.5	
Egyéb Magyarország	142	4.6	175	5.2	32	2.7	9	1.9	358	4.4	
Ausztria	2	0.1	17	0.5	3	0.3	3	0.7	25	0.3	
Egyéb külföld	81	2.7	135	4.0	28	2.4	7	1.5	251	3.1	
Ismeretlen	2.067	67.4	2.104	62.4	776	65.8	276	60.0	5.223	64.7	
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0	
<i>Leszerelés éve szerint.</i>											
1914. évben	2	0.1	4	0.1	3	0.3	—	—	9	0.1	
1915. «	35	1.1	61	1.8	14	1.2	2	0.4	112	1.4	
1916. «	66	2.2	127	3.8	28	2.4	10	2.2	231	2.9	
1917. «	44	1.4	125	3.7	44	3.7	6	1.3	219	2.7	
1918. «	2.725	88.9	2.870	85.1	1.039	88.1	426	92.6	7.060	87.5	
1919. «	128	4.2	119	3.6	29	2.4	8	1.7	284	3.5	
1920. «	29	0.9	37	1.1	12	1.0	4	0.9	82	1.0	
1921. «	20	0.7	17	0.5	9	0.8	3	0.7	49	0.6	
1922. «	15	0.5	11	0.3	1	0.1	1	0.2	28	0.3	
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0	
<i>Hadirokkantsága alapján élvezett állami kedvezmény szerint.</i>											
Kedvezményben nem részesült	3.058	99.8	3.356	99.5	1.171	99.3	449	97.6	8.034	99.5	
Kedvezményben részesült és pedig:											
Dohányáruda	4	0.2	10	0.3	8	0.7	9	2.0	31	0.4	
Korlátolt italmérés ...	1	0.0	—	—	—	—	—	—	1	0.0	
Korlátlan italmérés ...	1	0.0	2	0.1	—	—	1	0.2	4	0.1	
Utcai árusítás	—	—	3	0.1	—	—	—	—	3	0.0	
Mozi engedély	—	—	—	—	—	—	1	0.2	1	0.0	
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0	
<i>A rokkantjáradék havi összegének nagysága szerint.</i>											
Jelenleg rokkantjáradékot nem kap	355	11.6	226	6.7	16	1.4	21	4.6	618	7.7	
Rokkantjáradékot kap és pedig:											
1 pengőt	2.265	73.9	—	—	—	—	—	—	2.265	28.1	
2 «	444	14.5	—	—	—	—	—	—	444	5.5	
16 «	—	—	1.940	57.6	—	—	—	—	1.940	24.0	
24 «	—	—	601	17.8	—	—	—	—	601	7.4	
32 «	—	—	602	17.8	710	60.2	—	—	1.312	16.2	
48 «	—	—	—	—	235	19.9	—	—	235	2.9	
64 «	—	—	—	—	215	18.2	—	—	215	2.7	
80 «	—	—	—	—	—	—	212	46.1	212	2.6	
120 «	—	—	—	—	—	—	110	23.9	110	1.4	
240 «	—	—	—	—	—	—	116	25.2	116	1.4	
Ismeretlen	—	—	2	0.1	3	0.3	1	0.2	6	0.1	
Összesen ...	3.064	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	460	100.0	8.074	100.0	

Nagyon szomorú, hogy még a teljesen munka- és keresetképtelen 100%-os hadirokkantak is milyen mostoha elbánásban részesülnek. Valamikor úgy kontempláltak, hogy a járadékot különféle állami kedvezmények (dohány-árusítási, italmérési jogok, moziengedélyek) kiosztásával fogják feljavítani. Az idetartozó rendelkezések egész sorát említettük fel az előző II. fejezetben. Ha a hadirokkantak a felülvizsgálatok alkalmával hűségesen vallottak, akkor meg kell döbbernünk azon, hogy a sok rendelkezés dacára a székesfőváros hadirokkantjainak 99·5%-a semmiféle állami kedvezményben nem részesült. A 8074 hadirokkant közül csak 31 kapott dohányárusítási, 5 italmérési engedélyt és csak 1 jutott mozihoz. Három hadirokkantról fel van jegyezve, hogy az utcán árusíthat, ami pedig nem más, mint feljavított koldulási licencia.

9. A hadirokkantak megoszlása a székesfővárosban a nevelési pótlék összegének nagysága szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Jelenleg nevelési pótlékot nem kap	1.394	57·3	1.376	52·1	444	49·8	171	58·0	3.385	54·1
Kap és pedig :										
—50 pengőt ..	521	21·4	394	14·9	—	—	—	—	915	14·6
—75 „ ..	—	—	127	4·8	—	—	—	—	127	2·0
1·00— 4·50 „ ..	518	21·3	742	28·1	311	34·9	22	7·5	1.593	25·5
5·00— 9·75 „ ..	—	—	2	0·1	121	13·6	61	20·7	184	3·0
10·00—19·50 „ ..	—	—	—	—	14	1·6	32	10·8	46	0·7
20·00—28·— „ ..	—	—	—	—	1	0·1	8	2·7	9	0·1
30·00—36·00 „ ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40·00— „ ..	—	—	—	—	—	—	1	0·3	1	0·0
Összesen { absz. ...	2.433	100·0	2.641	100·0	891	100·0	295	100·0	6.260	100·0
%	38·9	·	42·2	·	14·2	·	4·7	·	100·0	·

A hadirokkantak a 2700/1922., illetőleg a 444/1927. M. E. rendelet értelmében gyermekeik száma arányában nevelési pótlékot kapnak. Természetes, hogy a hadirokkantak 54·1%-a ebben a jutalmazásban nem részesül, mert gyermektelen. A 9. táblázatban felsorakozó számok azonban nagyon indokolttá teszik a nevelési segély eltörlésére irányuló hadirokkant mozgalmat, mert az a segítség valóban csak propagatív célokra használható fel a hadirokkantak ellen, de lényegében nem segítség. Még leírni is elképesztő, hogy a hadirokkantoknak csak 0·8%-a részesül havonta valamennyire számbavehető 10—30 pengő nevelési segélyben.

Szociális nézőpontból igen fontos, hogy a székesfőváros hadirokkantjainak foglalkozás szerint való rétegződését is alaposan ismerjük. Szerencsére az »Egyéni lap« 7. pontja nemcsak a hadiszolgálat előtti, hanem a jelenlegi foglalkozást is tudakolta s így az eltolódásokat is megfigyelhetjük. Valószínű, hogy a gazdasági válság is hozzájárult a hadirokkantak pályaváltoztatásához s így a 10. számú táblából kiolvasható eltolódásokat a gazdasági válság és a károsodások komplex hatásának kell felfognunk. Vessük csak össze foglalkozási főcsoportok, illetve főosztályok szerint, abszolút számokban a hadirokkantak megoszlását és pedig a háború előtti és háború utáni állapotot feltüntetve:

Foglalkozás	Háború előtt	Háború után	Differencia
Östermelés	648	176	— 472
Bányászat	19	3	— 16
Ipar	3.753	2.583	— 1.170
Kereskedelem és hitel	770	1.572	+ 302
Közlekedés	298	276	— 22
Polgári és egyházi közszolgálat és szabad foglalkozás	1.243	1.232	— 11
Véderő	11	—	— 11
Különböző napszámosok	423	699	+ 276
Nyugdíjasok, tőkések	14	103	+ 89
Egyéb és ismeretlen	895	1.930	+ 1.035

Az östermelő pályán kevés hadirokkant tudta a helyét megállani, úgyszintén a bányász hadirokkantak is kényszerültek pályát cserélni. Az ipari pályák egyes típusai nem tudnak sérült embereket foglalkoztatni s ime adataink is azt mutatják, hogy az iparból is 1170 hadirokkant nem tudott megélni. A kereskedelemmel és hitellel való foglalkozás a fizikumot nem érinti s ezért szinte természetes, hogy sok hadirokkant ebbe a foglalkozási főosztályba tódult és itt próbált szerencsét. A közlekedés számtalan beosztási lehetőséget nyújt s bizonyára ez tette lehetővé, hogy a háború előtt ezen foglalkozási körben működött hadirokkantak nagyjából megmaradhattak pályájukon, sőt néhány ember még csatlakozhatott hozzájuk. A közszolgálatban is még tekintélyes számú hadirokkant talál kenyeret, amit különben az 1923. évi XXXV. t.-c. rendelkezése is biztosított. A különböző napszámosok, nyugdíjasok, egyéb és ismeretlen foglalkozásúak tágorvatai megduzzadtak, valószínűleg azért, mert a háború után a régi foglalkozásukat vesztett hadirokkantakat ezekbe kellett besorozni.

Mindezek az eredmények dokumentálják, hogy a székesfőváros hadirokkantjai közül számosan voltak kénytelenek pályát változtatni, részben rokkantságuk miatt, részben pedig a gazdasági viszonyok nyomasztó hatása alatt.

10. A hadirokkantak megoszlása foglalkozás szerint

Megnevezés	Háború előtt									
	25%		50%		75%		100%		Együtt	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Östermelés :										
Földműves	159	5.2	209	6.2	85	7.2	40	8.7	493	6.1
Egyéb önálló	16	0.5	23	0.7	6	0.5	3	0.7	48	0.6
Tisztviselő	9	0.3	7	0.2	14	1.2	2	0.4	32	0.4
Gazdasági cseléd	6	0.2	10	0.3	5	0.4	3	0.7	24	0.3
Gazdasági munkás	10	0.3	32	0.9	5	0.4	4	0.9	51	0.6
Bányászat :										
Tisztviselő	2	0.1	—	—	1	0.1	1	0.2	4	0.1
Egyéb segédszemélyzet	4	0.1	8	0.2	1	0.1	2	0.4	15	0.2
Ipar :										
Önálló	338	11.0	531	15.7	235	19.9	72	15.7	1.176	14.5
Tisztviselő	13	0.4	7	0.2	14	1.2	1	0.2	35	0.4
Iparossegéd (ipari segéd)	960	31.3	874	25.9	268	22.7	92	20.0	2.194	27.2
Gyári munkás	96	3.1	141	4.2	38	3.2	20	4.3	295	3.7
Egyéb alkalmazott	20	0.7	27	0.8	5	0.4	1	0.2	53	0.7
Kereskedelem és hitel :										
Önálló	77	2.5	76	2.3	26	2.2	11	2.4	190	2.4
Járó-kelő keresk., kofa	6	0.2	11	0.3	—	—	3	0.7	20	0.2
Kereskedelmi tisztviselő	16	0.5	6	0.2	1	0.1	—	—	23	0.3
Egyéb keresk. alkalmazott	147	4.8	153	4.5	60	5.1	14	3.0	374	4.6
Pénzüntézeti tisztviselő	35	1.1	51	1.5	21	1.8	9	2.0	116	1.4
Pénzüntézeti altiszt	34	1.1	5	0.1	7	0.6	1	0.2	47	0.6
Közlekedés :										
Önálló	8	0.3	6	0.2	6	0.5	—	—	20	0.2
Tisztviselő	12	0.4	19	0.6	1	0.1	4	0.9	36	0.4
Egyéb alkalmazott	112	3.7	101	3.0	21	1.8	8	1.7	242	3.0
Közigazgatás :										
Állami tisztviselő	60	2.0	77	2.3	23	1.9	6	1.3	166	2.1
Vármegyei „	1	0.0	6	0.2	3	0.3	4	0.9	14	0.2
Városi „	23	0.8	24	0.7	3	0.3	2	0.4	52	0.6
Állami altiszt	49	1.6	33	1.0	17	1.4	—	—	99	1.2
Vármegyei „	1	0.0	1	0.0	1	0.1	—	—	3	0.4
Városi „	20	0.7	28	0.8	2	0.2	1	0.2	51	0.6
Igazságügy :										
Bíró, ügyész	1	0.0	1	0.0	1	0.1	1	0.2	4	0.1
Ügyvéd	31	1.0	26	0.8	5	0.4	3	0.7	65	0.8
Ügyvédsegéd, ügyvédjelölt	8	0.3	8	0.2	2	0.2	1	0.2	19	0.2
Tisztviselő	6	0.2	8	0.2	3	0.3	1	0.2	18	0.2
Altiszt, börtönőr	2	0.1	5	0.1	—	—	—	—	7	0.1
Tanügy :										
Középlsk., polg. isk. tanár... ..	15	0.5	19	0.6	4	0.3	6	1.3	44	0.5
Elemi iskolai tanító	15	0.5	16	0.5	3	0.3	6	1.3	40	0.5
Közegészségügy :										
Orvos	16	0.5	20	0.6	6	0.5	1	0.2	43	0.5
Gyógyszerész	4	0.1	2	0.1	4	0.3	2	0.4	12	0.1
Gyógyszerészsegéd	1	0.0	1	0.0	—	—	1	0.2	3	0.0
Egyéb közegészségügy	11	0.4	16	0.5	1	0.1	—	—	28	0.3
Irodalom, művészet										
Mérnök, építész, vegyész	38	1.3	43	1.3	20	1.7	6	1.3	107	1.3
Egyéb értelmiség	129	4.2	216	6.4	33	2.8	5	1.1	383	4.7
Véderő :										
Tiszt, tisztviselő	1	0.0	2	0.1	2	0.2	1	0.2	6	0.1
Altiszt, legénység	—	—	4	0.1	1	0.1	—	—	5	0.1
Napszámos	166	5.4	159	4.7	71	6.0	27	5.9	423	5.2
Szolga, cseléd, hordár	62	2.0	73	2.2	15	1.3	7	1.5	157	1.9
Nyugdíjas	5	0.2	2	0.1	1	0.1	—	—	8	0.1
Vagyonából élő	—	—	2	0.1	4	0.3	—	—	6	0.1
Magántisztviselő	197	6.4	192	5.7	65	5.5	36	7.8	490	6.1
Egyéb foglalkozású	92	3.0	43	1.3	49	4.1	38	8.3	222	2.7
Ismeretlen	5	0.2	10	0.3	8	0.7	3	0.7	26	0.3
Foglalkozás nélküli	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Intézeti ápolott	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	3.064	100.0	3.871	100.0	1.179	100.0	480	100.0	.074	100.0

a háború előtt és a háború után. 1914-ben és 1929-ben.

Háború után										Differencia háború után	
25%		50% *		75%		100%		Együtt			
rokkantsági fokkal										több	kevesebb
absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%		
42	1.3	39	1.2	15	1.3	1	0.2	97	1.2	—	396
11	0.4	10	0.3	1	0.1	—	—	22	0.3	—	26
3	0.1	3	0.1	3	0.3	3	0.7	12	0.1	—	20
5	0.2	6	0.2	3	0.3	1	0.2	15	0.2	—	9
9	0.3	17	0.5	4	0.3	—	—	30	0.4	—	21
1	0.0	—	—	—	—	—	—	1	0.0	—	3
—	—	2	0.1	—	—	—	—	2	0.0	—	13
295	9.6	399	11.8	127	10.8	24	5.2	845	10.5	—	331
14	0.5	11	0.3	10	0.8	—	—	35	0.4	—	—
684	22.3	549	16.3	119	10.0	21	4.6	1.373	17.0	—	821
94	3.1	130	3.9	31	2.6	11	2.4	266	3.3	—	29
21	0.7	33	1.0	9	0.8	1	0.2	64	0.8	11	—
77	2.5	75	2.2	36	3.1	26	5.7	214	2.7	24	—
59	1.9	107	3.2	39	3.3	14	3.0	219	2.7	196	—
21	0.7	10	0.3	4	0.3	—	—	35	0.4	12	—
164	5.4	171	5.1	50	4.2	10	2.2	395	4.9	21	—
39	1.3	45	1.3	16	1.4	4	0.9	104	1.3	—	12
62	2.0	25	0.7	18	1.5	—	—	105	1.3	58	—
8	0.3	2	0.1	7	0.6	—	—	17	0.2	—	3
12	0.4	14	0.4	5	0.4	1	0.2	32	0.4	—	4
101	3.3	98	2.9	27	2.3	1	0.2	227	2.8	—	15
86	2.8	118	3.5	44	3.7	5	1.1	253	3.1	87	—
2	0.1	5	0.2	5	0.4	1	0.2	13	0.2	—	1
22	0.7	38	1.1	2	0.2	2	0.4	64	0.8	12	—
62	2.0	68	2.0	19	1.6	3	0.7	152	1.9	53	—
1	0.0	1	0.0	—	—	—	—	2	0.0	—	1
41	1.3	52	1.6	13	1.1	—	—	106	1.3	55	—
6	0.2	4	0.1	1	0.1	—	—	11	0.1	7	—
38	1.2	36	1.1	9	0.8	2	0.4	85	1.1	20	—
4	0.1	11	0.3	1	0.1	1	0.2	17	0.2	—	2
6	0.2	8	0.2	3	0.3	2	0.4	19	0.2	1	—
6	0.2	5	0.2	—	—	—	—	11	0.1	4	—
13	0.4	24	0.7	3	0.3	3	0.7	43	0.5	—	1
6	0.2	14	0.4	1	0.1	—	—	21	0.3	—	19
18	0.6	36	1.1	8	0.7	3	0.7	65	0.8	22	—
2	0.1	1	0.0	3	0.3	—	—	6	0.1	—	6
4	0.1	1	0.0	—	—	—	—	5	0.1	2	—
10	0.3	26	0.8	—	—	2	0.4	38	0.5	10	—
24	0.8	35	1.0	10	0.8	2	0.4	71	0.9	—	14
43	1.4	48	1.4	17	1.4	6	1.3	114	1.4	7	—
58	1.9	64	1.9	12	1.0	2	0.4	136	1.7	—	247
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
289	9.4	300	8.9	95	8.1	15	3.3	699	8.6	276	—
120	3.8	141	4.2	29	2.4	10	2.2	300	3.7	143	—
29	0.9	41	1.2	9	0.8	16	3.5	95	1.2	87	—
2	0.1	1	0.0	4	0.3	1	0.2	8	0.1	2	—
220	7.2	206	6.1	67	5.7	12	2.6	505	6.2	15	—
127	4.2	162	4.8	80	6.8	20	4.3	389	4.8	167	—
63	2.1	75	2.2	79	6.7	23	5.0	240	3.0	214	—
40	1.3	104	3.1	104	8.8	179	38.9	427	5.3	427	—
—	—	—	—	37	3.1	32	7.0	69	0.9	69	—
3.084	100.0	3.371	100.0	1.179	100.0	480	100.0	8.074	100.0	—	—

A 10. számú táblából a foglalkozási főcsoportok és főosztályok százalékos viszonyszámait kiemeltük s azokat a népszám hasonló princípiumok szerint tagolt viszonyszámaival állítottuk párhuzamba.

11. A hadirokkantak megoszlása foglalkozások szerint százalékokban. — 1929.

Megnevezés	Nép- szám (fi) % (1925)	Háború előtt					Háború után				
		25%	50%	75%	100%	Együtt	25%	50%	75%	100%	Együtt
		rokkantsági fokkal					rokkantsági fokkal				
I. Őstermelés	1·1	6·5	8·3	9·7	11·4	8·0	2·3	2·3	2·3	1·1	2·2
II. a) Bányászat	0·1	0·2	0·2	0·2	0·6	0·3	0·0	0·1	—	—	0·0
b) Ipar	39·8	46·5	46·8	47·4	40·4	46·5	36·2	33·3	25·0	12·4	32·0
c) Kereskedelem és hitel	14·0	10·2	8·9	9·8	8·3	9·5	13·8	12·8	13·8	11·8	13·3
d) Közlekedés	6·3	4·4	3·8	2·4	2·6	3·6	4·0	3·4	3·3	0·4	3·4
Együtt a), b), c), d)	60·2	61·3	59·7	59·8	51·9	59·9	54·0	49·6	42·1	24·6	48·7
III. Polgári és egyházi közszolgálat és szabad fogl.	17·3	15·0	17·4	12·2	12·3	15·5	14·6	17·6	12·9	7·3	15·3
IV. Véderő	1·7	0·0	0·2	0·3	0·2	0·2	—	—	—	—	—
V. Különböző napsz. .	3·5	5·4	4·7	6·0	5·9	5·2	9·4	8·9	8·1	3·3	8·6
VI. Nyugdíjasok, tőkésék magánzók.....	6·1	0·2	0·2	0·4	—	0·2	1·0	1·2	1·1	3·7	1·3
VII. Egyéb és ismeretlen	10·1	11·6	9·5	11·6	18·3	11·0	18·7	20·4	33·5	60·0	23·9
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A hadirokkantak foglalkozási főcsoportok és főosztályok szerint való tagozódását illusztráló viszonyszámokat természetesen megint csak a finépeség megfelelő viszonyszámaival vethettük össze. Az őstermelés főcsoportjában a viszonyszámok szerint lényegesen több a hadirokkant, mint a népességből arra következtethetnénk. A már hadirokkantan bevándoroltak legnagyobb tömege bizonyára ebbe a főcsoportba tartozik. Bányászattal már a háború előtt is kevés hadirokkantunk foglalkozott s ezek közül is majd mind más pályára szorult. Az ipar a világháború előtt nagyon sok hadirokkantnak adott kenyeret, mert a viszonyszám (46·5%) jóval magasabb, mint a népesség ezt a kategóriáját meghatározó mérőszámunk (39·8%). A világháború után azonban már csak a hadirokkantak 32·0%-a boldogult ezen az életpályán. Kereskedelemmel és hitellel a háború előtt aránylag kevés hadirokkant foglalkozott, a háború után azonban már sokan ebben a munkakörben, mely ugyan változékony, alapítottak egzisztenciát. A közlekedés szolgáltatában állók köztudomás szerint legnagyobb részben fel voltak mentve a hadiszolgáltat alól s így szinte egészen természetes, hogy ebből a foglalkozási főosztályból aránylag kevés hadirokkant került ki, de adataink azt tanúsítják, hogy a háború után aránylag elég hadirokkant talált ebben a főosztályban

kereseti lehetőséget. A közszolgálatból került ki a hadirokkantak 15·5%-a, ami igazolja, hogy a középosztály becsülettel tett eleget honvédő kötelességének. A napszámosok rovatából is sok hadirokkant rekrutálódott, de még több volt kénytelen a háború után ezzel az alacsony életstandardot determináló foglalkozással megelégedni. A nyugdíjasok és tőkések közül már aránylag kevés lett hadirokkanttá, a háború után azonban magasabb viszonyszám tereli figyelmünket arra, hogy ezt a rovatot nem tekinthetjük a jól szituált polgárok kizárólagos gyűjtőjének. Az egyéb és ismeretlenek rubrikájának háború előtti és utáni viszonyszámai között hatalmas eltérés mutatkozik. Valószínű, hogy hadirokkantjaink tekintélyes tömege még mindig alkalmi munkákból, esetleg kéregetésből tengődik, kik mind ebbe a kategóriába tartoznak.

Adataink szerint a székesfőváros hadirokkantjainak zöme 1929-ben is az iparban talált valamiféle elhelyezkedést (32·0%), de közel akkora tömege (23·9%) egyéb és ismeretlen foglalkozásból nyert keresményéből tengődik. A kereskedelem és hitel (13·3%) és a közszolgálat (15·3%) közel egyenlő számú hadirokkantnak biztosít valószínűleg sovány megélhetést. Még a különböző napszámosok foglalkozási főcsoportját kell itt megneveznünk, hová a hadirokkantjaink 8·6%-nyi tömegét kellett beállítanunk. A rokkantak nyomorúságát jellemzi, hogy míg az 1925. évi népszámlálás adatai szerint ebbe a rovatba a népességnek csak 3·5%-a tartozik, addig a hadirokkantoknak már több, mint kétszerakkora tömege, 8·6%-a.

A háború utáni foglalkozást véve alapul feltűnik még, hogy a károsodási kategóriák szerint mért százalékos viszonyszámok a 25%-osok rovatából a 100%-osokéi felé, az egyéb és ismeretlenek rubrikájától eltekintve, mind apadó tendenciájúak. Az utolsó rovatba azonban a viszonyszámok emelkedése nevezetesen a károsodás fokával párhuzamosan szinte megdőbbszentő. Úgy tűnik, mintha — a súlyos hadirokkantak zöme igazán ebből a csoportból került volna ki (60·0%).

A hadirokkantak foglalkozás szerint való tagozódásának elemzése arra a megismerésre vezet, hogy ezek a társadalomnak a nemzet hálájára joggal számottartó elemei leginkább a kicsiny és bizonytalan egzisztenciák csoportjába tartoznak, miért is erkölcsi és anyagi támogatásuk legmesszebbmenően indokolt és szükséges.

A felülvizsgálatokon használatos »Egyéni lap« 14. pontja a rokkantság kórokanak az »Orvosi Utasítás« szerint való feljegyzésére szolgált. A 100.000/1928. N. M. M. számú rendelet alapján kibocsátott 47.951/1928. N. M. M. számú utasítást egyáltalában nem tartjuk orvosstatisztikai vagy akár adminisztratív szempontból szerencsés alkotásnak, mégis kénytelenek voltunk az »Egyéni lap«-okat ennek nomenklatúrája szerint kiszignálni. A következő, a hadirokkantak kórokaival foglalkozó tábláink értelmezése céljából kénytelenek vagyunk az ugyan kissé hosszú utasítást szó szerint reprodukálni.

Orvosi utasítás

a nem hivatásos állományból származó hadirokkantaknak a 100.000/1928. VI. N. M. M. számú rendelet alapján foganatosítandó felülvizsgálatához. (Igénymegállapító bizottságok részére.)

A rokkantellátásnak elengedhetetlen alapfeltétele, hogy csakis az részesülhet rokkantjáradékban, aki sérülését, betegségét nem hivatásos állományban teljesített katonai szolgálata közben és azzal összefüggésben szerezte, vagy a katonai szolgálatra történt bevonulásakor már meglevő betegsége a katonai szolgálat sajátlagos volta következtében súlyosbodott.

A bizottságban működő orvos kötelességei:

1. a hadikárosult egészségi állapotát pontosan megvizsgálni, szem előtt tartva az általa jelzett hadisérüléseit;
2. a károsodás fokát megállapítani és
3. meghatározni az összefüggést a hadiszolgálat és a megbetegedés vagy a sérülés között.

A hadirokkantság mérvének megállapításánál nem vehetők figyelembe a vizsgált egyének olyan törődöttségei, melyek a magas életkorral rendszerint együttjárnak, valamint olyan betegségei és testi fogyatkozásai sem, melyeknek a nem hivatásos katonai szolgálattal való okszerű összefüggése igazoltnak nem vehető.

A sérülés megállapításánál a vizsgálat az egész testre, sőt még a szellemi életre is kiterjedő legyen. Nem elég a sérülés egyszerű megjelölése, lehetőleg feltüntetendő a sérülés szövődményei, következményei is.

Belső szervek elváltozásainak megítélése több időt és gondos vizsgálatot igényel, miért is minden olyan esetben, melynek megállapításához alaposabb észlelés, speciális műszerek, vegyszerek szükségesek, a vizsgálandót megfigyelés, illetőleg bajának megállapítása céljából a legközelebbi köz- és nyilvános jelleggel felruházott kórházba, vagy a legközelebbi m. kir. honvéd és közrendészeti kórházba kell beutalni.

A vizsgálat folyamán a rokkantság megállapításánál jelentőséggel bírhat az egyén viselkedése, miért is különösen figyelemmel kell lenni a színlelésre és a túlzásra, a kettő azonban nem tévesztendő össze. A színlelő ugyanis egy nem létező betegséget, vagy fogyatkozást akar elhitetni, hogy ennek révén haszonhoz jusson. A túlzó csak a meglevő baját igyekszik tudatosan, vagy már öntudatlanul nagyítani, hogy így esetleg nagyobb járadékhoz jusson.

A rokkantság mértékének megállapításánál a jelen orvosi utasításban előírt százalékok az igénymegállapító bizottságra nézve általában irányadók. Ezekről eltérő százalék csak a 100.000/1928. VI. N. M. M. számú körrendeletben részletezett esetben állapítható meg, amidőn is a határozat írásban részletesen indokolandó.

A hadirokkantság fokát 25, 50, 75, vagy 100 százalékban kell kifejezni. (L. a 37.600/1925. N. M. M. számú rendelet 14. §. 1. bekezdését.) Ha a hadirokkantnak többrendbeli különféle háborús eredetű fogyatkozása van (például tüdőbaj és végtaghiány), a megfelelő magasabb összesítő százalékot a bizottság a hadirokkant megélhetését biztosító jelenlegi foglalkozásban való munkaképességének mérlegelésével szabadon állapítja meg.

I. Végtagok és végtagrészek hiánya.

Különösebb gondot nem okozó esetek csoportja, ahol a rokkantság szembeötlő, csak a megfelelő tételszám alá sorozandó; mindazonáltal tekintetbe veendő a következők: a csontok jól kipárnáztak, a hegek nyomásra érzéketlenek, trophoneurotikus zavarok ne legyenek. Csonkoknál vigyázni kell arra, hogy azok művégtag hordására alkalmasak-e?

Igen gyakran a csontok művégtag hordására alkalmatlanokká válnak (atrophia), ilyen esetekben műtét ajánlandó. Plasztikai műtéttel, legtöbb esetben reamputáció nélkül, teljes teherbírási csont képezhető ki. — Ahol csak lehet, a reamputációt kerüljük el és igyekezzünk plasztikai műtéttel javítani.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
1	Egy kar hiánya jobb, vagy bal	75	
2	Mindkét kar hiánya	100	
3	Egy alkar hiánya jobb, vagy bal	75	
4	Mindkét alkar hiánya	100	
5	Egy kéz hiánya, jobb	75	
6	Egy kéz hiánya, bal	50	
7	Mindkét kéz hiánya	100	
8	Összes ujjak hiánya, hüvelykujj kivételével, jobb	75	
9	Összes ujjak hiánya, hüvelykujj kivételével, bal	50	
10	Hüvelykujj és kézközépcsont hiánya, jobb	50	
11	Hüvelykujj és kézközépcsont hiánya, bal	25	
12	Mutatóujj hiánya, jobb	25	Baloldalon 25%-on alul.
13	Hüvelykujj hiánya, jobb	25	Baloldalon 25%-on alul.
14	Középsőujj hiánya bármely kézen	—	
15	Összes ujjak hiánya mindkét kézen	100	
16	Egy alsó végtag hiány csontokkal	50	Művégtag viselésre alkalmas combcsontokkal.
17	Egy alsó végtaghiány csont nélkül	75	Művégtag viselésre alkalmatlan túlrövid csontokkal.
18	Két alsó végtag hiánya	100	
19	Egy alszár hiánya	50	
20	Mindkét alszár hiánya	100	
21	Egyoldali lábfejihiány	50	
22	Kétoldali lábfejihiány	75	
23	Összes ujjak hiánya egy lábon	50	
24	Összes ujjak hiánya mindkét lábon	75	
25	Öregujj és lábközépcsont hiánya egy oldalon .	25	
26	Öregujj és lábközépcsont hiánya mindkét oldalon	50	
27	Öregujj hiánya egy oldalon	—	25%-on alul.
28	Öregujj hiánya mindkét oldalon	25	

II. Izületi merevedések.

Nyomatékosan fel kell hívni — adott esetben — a figyelmet a műtéti beavatkozásra, mely úton például vállizületi, könyök-, kéztőizületi merevedések javíthatók, a nyújtott állásban lévők megfelelő munkaállásba hozhatók, sok esetben jól mobilizálhatók.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
29	Merevedések és elferdülések a csigolyaoszlopon (pl. ferde nyak), melyek a mély izomrétegekben sérülés okozta hegedések útján jöttek létre .	50—75	A hegededés okozta következményhez képest.
30	Merevedések és elferdülések a gerincoszlopon, melyek ízületi elváltozások, vagy törések útján jöttek létre	50—75	A következményes állapothoz képest.
31	Csigolyagyulladás sérülés után	100	
32	Vállizületi merevedés	50	A kar közelítő állásban.
33	Vállizületi merevedés	25	A kar a horizontális magasságig emelhető.
34	Könyökizületi merevedés, nyújtott állásban ...	50	
35	Könyökizületi merevedés, hajlított állásban ...	25	
36	Kéztőizületi merevedés	25	
37	Hüvelyk- vagy mutatóujjmerevedés	—	25%-on aiul.
38	Csipőizületi merevedés	75	Járás, állás, ülés megnehezítve.
39	Térdizületi merevedés mind két oldalon	75	Nyújtott állásban.
40	Térdizületi merevedés egy oldalon	50	Nyújtott állásban.
41	Térdizületi merevedés mindkét oldalon	100	Hajlított állásban.
42	Térdizületi merevedés egy oldalon	50	Hajlított állásban.
43	Térdizületi merevedés részleges működési zavarral	25	
44	Bokaizületi merevedés	25	Kétoldali 50%.
45	Bokaizületi merevedés eltorzulással	50	Pl. dongaláb, lóláb.

III. Laza, lötyögő ízületek.

Tudni kell, hogy a laza-lötyögő ízületek műtétileg többnyire helyreállíthatók, amennyiben műtét bármely okból nem végezhető, úgy megfelelő készülékkel a végtag funkciója lényegesen javítható.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
46	Lötyögőizület vállban	50	
47	Lötyögőizület könyökben	50	
48	Lötyögőizület kéztőben	50	
49	Lötyögőizület csipőben	75	
50	Lötyögőizület térdben	50	

IV. Álizületek.

Műtét bármikor ajánlható; plasztikai úton, a nehézkes és költséges készülékek a legtöbb esetben feleslegessé tehetők, még akkor is, ha már többszörös műtéti kísérlet történt.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
51	Álizület felkarcsontban	50	
52	Álizület alkarcsontban	50	
53	Álizület combcsontban	75	
54	Álizület alszárcsontban	50	

V. Koponya-, állkapocs-, fogsérülések.

Minden koponyasérülés, bármily felületesnek is látszik, komoly mérlegelés tárgyát kell, hogy képezze, mert esetleges későbbi következményeiben igen súlyos állapotot idézhet elő. Késői (sok év utáni) következményes megbetegedések szem előtt tartandók és ily értelemben állapítandó meg a károsodás. A tapasztalat azt mutatja, hogy számos csonthiány miatt operált esetben az általános állapot (epilepsia, szellemi képességsökkenés, hűdések) évek múltán sem javul, sőt sok esetben pszichotikus rohamok lépnek fel.

Mindezen tüneteket, még évek múltán is, újabb műtét (hajlítható csontátültetés és agyhártya-kinövesztés) sok esetben sikerül megszüntetni.

Minden koponyasérültnél: Röntgen, szem, orr, idegvizsgálat végeztessék szakorvosok által, éppen ezért az igénymegállapító bizottság orvosa az 56—57—58. tételszámok alá sorolandó esetekben a károsodás fokát csak a megejtett szakorvosi vizsgálat eredményének beérkezése után állapítsa meg.

Tétel-szám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
55	Koponyasérülés, kistokú csonthiány	50	Szövődmény nélkül.
56	Koponyasérülés, nagyfokú csonthiány	75	Szövődmény nélkül.
57	Koponyasérülés, kistokú csonthiány	75	Szövődménnyel.
58	Koponyasérülés, nagyfokú csonthiány	100	Szövődménnyel.
59	Felsőállcsonttronsolás, egyoldalú	50	
60	Felsőállcsonttronsolás, kétoldalú	75	
61	Alsóállcsont részleges hiánya	75	
62	Alsóállcsont teljes hiánya	100	
63	Alsóállcsont rosszul gyógyult törése	75	
64	Álizület az állcsonton	50	Beszédzavar, ragászavar.
65	Álizület az állcsonton	25	Csekély zavarokkal.
66	Szájzár 15 mm-től 0-ig	50	
67	Szájzár 30 mm-től 15-ig	25	
68	Szájzár teljes (csontos)	75	
69	Szájpadláshiány részleges	50	
70	Szájpadláshiány kiterjedt	75	
71	2—2 ép fog az alsó- és felsőállkapocsban	25	
72	Teljes foghiány	50	
73	Foghúsmegbetegedések, súlyosabb fokban	—	25%-on alul.

VI. Csont-, izület-, mirigygümőkör.

Ezen károsodási alakok elbírálásánál csak azoknak állapítható meg %, akik harctéri (front) szolgálatukkal, vagy hadifogságukkal (előző felülvizsgálati iratok) bajuk eredetét ezek valamelyikével összefüggésbe hozni, vagy valószínűsíteni tudják. Minden sebesülés helyén fellépő, vagy ahhoz csatlakozó sebési gümőkör esetében a károsodás megállapítandó.

Tétel-szám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
74	Gümős mirigyek : nyakon, hónaljban, gennyedő sipolyokkal	25	
75	Kiterjedt mirigygümőkör	75	
76	Csipőizületi gümőkör	75	
77	Térdizületi gümőkör	50	
78	Térdizületi sipolyos gümőkör	75	
79	Bokaizületi gümőkör	25	
80	Bokaizületi gümőkör sipolyos	50	
81	Váll-, könyök-, kéztőizületi gümőkör	25	
82	Váll-, könyök-, kéztőizületi gümőkör sipolyos	50	
83	Gümős csontsipolyok	50	Igen súlyos esetben 100%.
84	Gümős csigolyagyulladás és szövődményei	100	

VII. Egyéb sebészi esetek és következmények.

E csoportba foglaltattak a törések mindazon esetei, amelyek csontplasztikai műtétekkel nagymértékben korrigálhatók. Vállcsontbortatórések, következmény nélküli tüdőlövések, egyoldali lágyék- és combsérvek, mint 25%-on aluli törődöttségek állapítandók meg.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
85	Arcsérülések: lövés, ütés, szúrás, égés után, lényeges elváltozásokkal	25	
86	Ugyanazon sérülések okozta súlyosan torzító elváltozásokkal	75—100	
87	Lövésokozta, rosszulgyógyult törés a felső végtagon	50	
88	Ugyanez az alsó végtagon	50	
89	Roszulgyógyult combnyaktörés	50	
90	Tüdőlövés következmények, sipolyokkal	50	
91	Szív-lövés, következmények nélkül	—	25%-on alul.
92	Szív-lövés, következményekkel	50—75	Beékelődött lövedék.
93	Haslövés, következményekkel	50	
94	Kiterjedt lágyrészsérülések, vagy hiányok a vállon vagy felkaron	25	
95	Ugyanezek az ülőrészekben, csipőn, alsóvégtagon	25	
96	Rövidülések az alsóvégtagon 3—5 cm-ig	25	
97	Rövidülések az alsóvégtagon 5 cm-től	50	
98	Lúdtalp, sérüléses eredetű, kétoldalon	25	
99	Kiterjedt visszeres tárgyak mindkét alsó végtagon	25	Fájdalmas csomók vagy fekélyek jelenlétében a károsodási fok 50%-ban megállapítható.
100	Hasfali-, lágyék-, vagy combsérvek, ez utóbbiak, ha kétoldalúak	25	
101	Sérvkötővel vissza nem tartható sérvek	50	
102	Sérülések utáni gyomorsipoly	50	
103	Sérülések utáni gyomorfalösszenövés	50	
104	Sérülések utáni vékonybél-sipoly	50	
105	Sérülések utáni természetellenes végbélnyílás ..	100	
106	Sérülések utáni végbélelőses	25	
107	Sérülések utáni bélsártarthatatlanság	75	Figyelemmel az alapbántalomra.
108	Sérülések utáni gyomorcsomók	75	
109	Sérülések utáni művi gyomorbél összeköttetés ..	75	
110	Sérülések utáni májbajok	—	Lásd: gyomor-, bélbetegségek.
111	Sérülések utáni léphiány	25	

VIII. A légzőszervek megbetegedései.

A gümőkóros elváltozások lehetőleg különválasztandók más bántalmaktól. Ennek egyik legmegbízhatóbb módja a gümőkór bacillusra történő köpetvizsgálat, amely a legközelebbi katonai- vagy közkórházban végezhető el. Főként gümőkór fennállásánál, de egyébként is megállapítandó, vajjon a bántalom inaktív-lezajlott, gyakorlati szempontból meggyógyult- avagy aktív-e, azaz még meg nem gyógyult? Utóbbinál figyelemmel kell lenni arra, vajjon a folyamat gyógyuló tendenciával bír-e, azaz visszafejlődésben van-e, avagy állandóságot mutat-e, avagy végül kifejezetten rosszabbodik-e? Bizonytalanság esetén valamely fentemlített kórházba küldendő szakvéleményezés céljából.

A tüdőgümőkór osztályozásának alapelvei:

I. Aktivitás szerint: 1. aktív, 2. inaktív. Az aktivitás jelei: szörtyzörejek lég-szegényebb tüdőrészeleten, Koch-bacillus tartalmú köpet, üreg (caverna) képződés. Hónaljban állandó hőemelkedés 37,2 fokon felül, ha ez nem egyéni sajátosság, vagy más betegség által nem okoztatik. Támogatja az aktivitás fennállását a köhögés, tüdőköpet-kiürítés, tüdővérzés, szívdobogás, szapora pulzus, másként nem magyarázható, újabb keletű vérszegénység, éjjeli izzadás és indokolatlan fogyás.

II. Kiterjedés szerint: a kiterjedés, midőn Röntgen-gép nem áll rendelkezésre, kopogtatással és a kóros kopogtatási hangot adó tüdőrészeletek felett köhögtetés alkalmával hallható szörtyzörejek útján állapítható meg. Az elváltozás lehet csekély kiterjedésű és aktív, de lehet nagyterjedelmű és inaktív. Utóbbinál tetemes rövidlégzés állhat fenn.

Figyelembe veendő mindenkor a bántalom kihatása az illető erőbeli állapotra és tápláltságára.

A légrekedés (asthma) háborús eredete csak hiteles okmányok alapján dönthető el, de egy már meglevő légrekedés a hadifáradalmak folytán súlyosbodhatott is. A háborús fáradalmak pedig egyenesen ki is válthatták az első rohamot, megfelelő hajlam esetén.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
112	Inaktív (lezajlott) tüdőgümőkór	25—75	Mérvadó a kopogtatási kiterjedés és a rövidlégzés foka. Szörtyzörej, köpet, láz stb. nincs.
113	Aktív tüdőgümőkór, könnyű	25—50	Jó erőbeli állapot, kishólyagú szörtyzörejek. Kevés nyákos köpet. Koch-bacillus kevés és ritkán található. Láz, caverna, éjjeli izzadás nincs.
114	Aktív tüdőgümőkór, súlyos	50—75	Tűrhető erőbeli állapot. Kishólyagú szörtyzörejek. Köpet, gennyes, nyákos. Koch-bacillus gyakran található. Láz, caverna nincs, néha éjjeli izzadás.
115	Aktív tüdőgümőkór, igen súlyos	75—100	Gyenge erőbeli állapot, rossz tápláltság. Vérszegénység. Középhólyagú szörtyzörej a csúcsban is. Köpet elég bő, inkább gennyes. Koch nagyobb számban. Gyakori v. állandó éjjeli izzadás, magas pulzusszám és láz.
116	Idült hörghurut, kevésbé súlyos	25	Rövid légzés. Tüdőtágulatra, hörgtágulatra utaló tünetek: bő, tömeges köpet, légszomj nyugalmi helyzetben. Ha szívkiemerülés tünetei vannak, 100% megállapítható.
117	Idült hörghurut, súlyos	50	
118	Idült hörghurut, igen súlyos	75	
119	Légszomj (asthma bronchiale) könnyű	25	Tüdőtágulat és szívkiemerülés jelei.
120	Légszomj (asthma bronchiale) súlyos	50	
121	Légszomj (asthma bronchiale) igen súlyos ...	75	
122	Hörgtágulat, könnyű	25	Bő köpet, gyakori láz, vérszegénység, légszomj tünetei.
123	Hörgtágulat, súlyos	50	
124	Hörgtágulat, igen súlyos	75	
125	Tüdőtágulat, könnyű	25	Mozgáskor légszomj, kihelyezett tüdőhatások.
126	Tüdőtágulat, kevésbé súlyos	50	
127	Tüdőtágulat, súlyos	100	

IX. A szív és vérerek megbetegedései.

E csoport bántalmainál a hadifáradalmakkal járó testi és lelki túlerőltetés, előidéző okok gyanánt foghatók fel, de minden esetben az előíratokban nyomát kell találni, vagy magának a bántalomnak, vagy az ezzel összefüggő egyéb szolgálatban szerzett törődöttségnek.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
128	Idegesszív dobogás, súlyos	50	Igen szapora szív működés, szív- kimerülés jelei, esetleg relatív szívbillentyűelégtelenség, össz- állapot rossz.
129	Szívtágulat	50	Rövidlégzés fulladásig, esetleg vizenyők, orthodiagramm 9, diagonális átmérő 13,5–15, illetve 15 cm-nél nagyobb. Mindig figyelembe veendő a mellkasnak és természetnek mé- retei is.
130	Szívbillentyűelégtelenség és billentyű szájadék- szűkület, könnyű	25	Compensált: jelentéktelen pa- naszokkal.
131	Ugyanaz, kevésbé súlyos	50	Subcompensált, időnként szív- dobogás, rövidlégzés.
132	Ugyanaz, súlyos	100	Incompensált: kifejezett rövid- légzés, tüdő és egyéb vizenyők.
133	Heveny, idült és visszatérő szívbelhártya- gyulladás	100	
134	Szívizommegbetegedés, könnyű	50	Kisebb fokú cyanosis.
135	Szívizommegbetegedés, súlyos	100	
136	Útőérelmeszesedés, súlyos	25	Csak akkor állapítandó meg, ha a szolgálat minősége kétségen kívül hozzájárulhatott a bántalom keletkezéséhez és súlyos- bodásához, továbbá, ha az illető 45 éves korán túl vonult be harctéri szolgálatra.
137	Útőérelmeszesedés, igen súlyos	50	
138	Szívrohamok (stenocardia)	100	
139	Főtőértágulat (aorta aneurysma)	100	
140	Véredényágulat (aneurysma)	50	

X. Következményes mellkasi megbetegedések.

Erős mellkasi elváltozások (deformatio) eseteiben nagy figyelem fordítandó a tüdő és szív állapotára. A kimutatható következményes bántalmak a megfelelő tétel-számok szerint bírálандók el.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
141	Mellhártyaösszenövések, kevésbé súlyos ...	25	Fájdalmas hörghurut az összenövés helyén.
142	Mellhártyaösszenövések, súlyos	50	Állandó fájdalom, rövid lég- zés, szív panaszok, idült hörghurut.
143	Elváltozások a mellkason, lövési, szúrási, zúzódási hegek kapcsán, avagy genymell után, könnyű	25	
144	Elváltozások a mellkason, lövési, szúrási, zúzódási hegek kapcsán, avagy genymell után, súlyos	50	
145	Nyitott genymell	75	

XI. Gyomor- és bélmegbetegedések.

A gyomor- és bélsérülések utáni állapotok a 102—109. tételszámok alatt találhatók. Az itt felsorolt bántalmaknál figyelembe veendő az esetleges művétaghordás, melynek hevederei például a gyomorfekély gyógyulását nagy fokban hátráltatják.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
146	Gyomorfekély, súlyos	50	Fájdalmasság, időnkint hányás, esetleg vérzés.
147	Gyomorfekély, igen súlyos	75	Gyakori vérzés, rossz erő-állapot.
148	Idült súlyos bélhurut	50	
149	Májmegbetegedés, tropikus betegségek után	50	

XII. Anyagcsere- és általános megbetegedések.

A cukorbetegség, mint késői megbetegedés elismerhető (természetesen csak megfelelően igazolt előzmények alapján), mivel a hadiszolgálatban szerzett lelki és testi izgalmak, mint kiváltó okok szerepelhetnek.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
150	Cukorbetegség, kevésbé súlyos	50	Diéta dacára cukor és időnkint acetón.
151	Cukorbetegség, súlyos	75	R rossz állapot, látási zavarok
152	Köszvény, kevésbé súlyos	50	
153	Köszvény, súlyos	75	
154	Basedow-kór, súlyos	50	
155	Myxoedema	50	
156	Addison-kór	50	
157	Idült izomcsúsz	25	
158	Idült ízületi csúsz, súlyos	50	Több ízületben, időnkint lázzal.
159	Idült ízületi csúsz, igen súlyos	75	Izületi elváltozásokkal láz.
160	Malária, súlyos	75	Gyakori recidívák, rossz erő-állapot, tüdőkomplikáció.

XIII. Vértképmegbetegedések.

Legtöbb esetben csak mint következményes megbetegedések bírálандók el, miért is összefüggés keresendő esetleges más megbetegedéssel, mint kiváltó okkal.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
161	Vérszegénység, súlyos	75	Haemoglobin 40%-on alul, vörösvérsejtek 2 millió alul, nagyfokú poikilocytosis.
162	Vészes vérszegénység (anemia pernicioosa) ..	100	Parenchimas degeneráció oedema, keringési zavarok
163	Fehérvérűség (leukaemia) kevésbé súlyos ..	75	
164	Fehérvérűség (leukaemia) súlyos	100	
165	Álfehérvérűség (pseudoleukaemia), súlyos ..	75	
166	Álfehérvérűség (pseudoleukaemia), igen súlyos	100	

XIV. Központi idegrendszer-sérülések és megbetegedések.

Lásd V. csoport elé helyezett általános megjegyzéseket, továbbá: a központi idegrendszer legtöbb megbetegedése luetikus eredetű, miért is az új jelentkezők ilyen természetű törődöttsége csak azokban az esetekben fogadható el a hadirokkantság alapjául, amelyekben luesük okmányokkal bizonyítottan hadiszolgálatból eredő. Traumás neurosisoknál szakorvosi vizsgálat; figyelem a járadék-hisztériára.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
167	Meningitis cerebroszinális, mening. purulenta et tuberkulose, encephalitis, pliomylitis, acuta, myelitis, paralysis spinális spastica, syringomyelia, sclerosis multiplex	100	
168	Peripheriás idegek sérülése	—	Ugy bírálendók el, mint a megfelelő izomcsoportok, vagy végtagok hiánya.
169	Aphasia sensorikus és motorikus	100	Koponyasérülések után.
170	Alexia	100	
171	Agraphia	100	
172	Tabes (hátgerincsorvadás), súlyos	50	Hólyag, vastagbél zavar.
173	Tabes (hátgerincsorvadás), igen súlyos	100	Hűdések, crise gastrique.
174	Terjedő hűdések butaság (paralysis progres.)	100	
175	Eskór, epilepsia, kevésbé súlyos	50	Kisebb és ritkán jelentkező rohamok.
176	Eskór, epilepsia, súlyos	100	Gyakori rohamok, hosszú ideig tartó status epileptikus.
177	Sérülések idegbántalom (traumás neurosis) .	25	
178	Sérülések idegbántalom súlyos alakja	50	

XV. Ideghűdések.

A környéki ideghűdéseknel az idegvarratok ma (10 évvel a háború befejezése után) már nem vezetnek célhoz. Amennyiben mégis megkíséreltetnék, a javulás legalább is két évet vesz igénybe, mely idő alatt, mint járóbeteg, feltétlen kezelést igényel. A gerincvelő sérülésből származó hűdések csupán akkor javíthatók, ha a gerincvelő nyomását okozó idegen testek eltávolíthatók.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
	a) Környéki ideghűdések.		
179	Faciális hűdés, eltorzulásokkal, félarc elszorvással	50	
180	Vállizmok hűdése, ha a kar nem emelhető.	50	
181	Vállizmok hűdése, ha a kar 90 fokig emelhető.	25	
182	Plexus brachialis hűdés, nem teljes	50	
183	Plexus brachialis hűdés, teljes	75	
184	Radiális hűdés	50	
185	Mediánus hűdés (csak érző)	25	
186	Mediánus hűdés (érező és motorikus)	50	
187	Ulnaris hűdés	50	
188	Femorális hűdés	50	
189	Ischiadikus hűdés	50	
190	Peroneus vagy tibiális hűdés	75	De csak trophicus fekélyek jelenléte mellett.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
	b) Központi hűdések.		
191	Görccszerű féloldali hűdés (spastikus hemiplegia). Haránt sértés gerincvelő sérülés után, nem teljes	75	
192	Ugyanaz teljes	100	
193	Elszigetelt hólyaghűdés	50	
194	Végbélhűdés	75	
195	Kauda (fark) sérülés, inkomplet	75	
196	Kauda (fark) sérülés, komplet egyoldalú ...	75	
197	Kauda (fark) sérülés, komplet kétoldalú ...	100	

XVI. Elmebetegségek.

Csak szakorvosi vizsgálat, illetőleg intézeti megfigyelés alapján állapíthatók meg. Gyógyult elmebetegek recidiválhatnak és ilyenkor, mint közvetlen háborús megbetegedések kezelendők.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
198	Elmebetegség, gyógyítható	50	
199	Elmebetegség, gyógyíthatatlan	100	

XVII. Fül-, orr-, nyelv-, torok-, gége- és nyelöcső-elváltozások.

Különösen a hallóképesség megállapítására, azaz osztályozására fontos a szakorvosi vizsgálat; lelet alapján bíráljuk el. Megfelelő esetekben a műtéti beavatkozást ajánlani kell, mellyel vagy gyógyítható vagy nagymértékben javítható az állapot.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
200	Torzító fülkagylósérülés, vagy hiány	25	
201	Idült gennyes középfülgyulladás a hallócsontok részvételével	25	
202	Idült gennyes középfülgyulladás a hallócsontok részvételével kétoldali	50	
203	Füleredetű szédülés	50	
204	Sükettség mindkét fülön	75	
205	Sükettség egyik fülön	75	Másik fülön nagyothallás 1 mtr-en alul nyomatókos süttőgő he- szédre vonatkoztatva.
206	Nagyothallás mindkét fülön 1 mtr-en alul.	75	
207	Sükettség egyik fülön	25	
208	Nagyothallás egyik fülön 1 mtr-en alul ...	25	
209	Nagyothallás mindkét fülön 1 és 4 mtr között	25	
210	Süketnémaság	100	
211	Torzító orrsérülés vagy hiány	50	
212	Orrlégzést nehezítő nagyfokú hegesedés az orrüregben	25	
213	Sérülés okozta ornyákhártyasorvadás (Ozaena post trauma mucosae)	25	

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
214	Idült gennyes orrmelléküreggyulladás	25	
215	Idült gennyes orrmelléküreggyulladás, mely műtét dacára fennáll	50	
216	Ajakszélhiány	25	
217	Nyálmirigysipoly külső bőrfelületen	25	
218	Rágási és nyelési zavar	25	
219	Átjárható nyelőcsőszűkület	25	
220	Nyelőcsőszűkület (elzáródás) gyomor sipollyal	100	
221	Jelentékeny nyelvhiány, beszéd és nyelési zavarral	50	
222	Nyelvbénulás izlelési hiánnyal, beszéd és nyelési zavarral	50	
223	Száj- és torokhiba, kifejezett beszédzavarral .	50	A hiba tüzetesebben meg- jelölendő.
224	Gégefőhegesedés a légzés vagy a hangképzés nehezítése mellett	50	
225	Állandó kanül hordás	50	
226	Gégeizomhűdés, kétoldali	50	
227	Gégeizomhűdés egyoldali	25	
228	Idült gégehurut nagyfokú rekedtséggel	25	
229	Gége-gümőkór	100	

XVIII. Szemsérülések és betegségek.

A látóélesség foka csak szakorvosi lelet alapján állapítható meg. A lueses eredetű szembántalmak elbírálásánál tartsuk szem előtt a XIV. csoportnál mondottakat, annak hozzáadásával, hogy a hosszas arcvonalszolgálat nemcsak elősegíthette, de egyenesen alkalmassá tette a szervezetet a bántalom kifejlődésére. Ugyanígy bírálандók el: retinitis, chorioditis, iritis, iridocycloitis stb. luetica.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
230	Mindkét szem hiánya vagy vaksága	100	
231	Egyik szem hiánya vagy vaksága, ha a másik szem látóélessége $\frac{6}{12}$, $\frac{6}{18}$	50	
232	Egyik szem hiánya vagy vaksága, ha a másik szem látóélessége $\frac{6}{12}$, $\frac{6}{24}$	75	
233	Egyik szem hiánya vagy vaksága, ha a másik szem látóképessége $\frac{6}{24}$ -en alul	100	
234	Szaruhártyahomályok	—	Amennyiben harctéri, vagy hadi szolgálatból eredőek, a látás- élesség foka szerint bírálандók el.
235	Sérüléssel hályog, lencseficam, lencsehiány az egyik szemben, ha a másik szem látóélessége $\frac{6}{12}$, $\frac{6}{18}$	25	
236	Ugyanezen lelet mellett, ha a másik szem látóélessége $\frac{6}{12}$, $\frac{6}{24}$	50	
237	Ugyanezen lelet mellett, ha a másik szem látóélessége $\frac{6}{24}$ -en alul van	75	
238	Mindkét oldali lencsehomály, ha a látóélesség $\frac{6}{24}$ -en alul van	75	
239	Kétoldali szemizombénulás	50	
240	Torzító szemhéjsérülések	25	

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
241	Torzító szemhéjsérülések, ha nyúlszem (lagophthalmus) vagy szemhéjbefordulás (entropium) által szaruhártya bántalmakat tartanak fenn	50	A még meglevő látóélesség szerint bírálendő el, szem előtt tartva a XIV. csoport elé helyezett általános tájékoztató megjegyzéseket.
242	Trachoma súlyos, mindkét szemén	50	
243	Trachoma (pannussal és nagyfokú hegedéssel)	75	
244	Ér- és rezechártya gyulladás	50	
245	Látóidegsorvadás	—	
246	Látóélességcsökkenés egyik szemén $\frac{6}{12}$, másik szemén $\frac{6}{24}$	25	
247	Látóélességcsökkenés egyik szemén $\frac{6}{24}$, másik szemén $\frac{6}{60}$	50	
248	Látóélességcsökkenés mindkét szemén $\frac{6}{60}$ és ezen alul	100	

XIX. Húgy-ivarszervek sérülései és betegségei.

Az idült vesemegbetegedéseknél feltétlenül vizsgálandó a vizelet, vérnyomás és vesefunkció és az eredmény alapján állapítandó meg a károsodás foka,

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
249	Idült vesegyulladás	50	Mindkét vesénél 100 % állapítható meg.
250	Vese tbc. egyik vesén	50	
251	Vesehiány, ha meglevő ép	50	Nagyfokú oedema. Szízelváltozás, albuminuria esetén 100 % megállapítható.
252	Vesehiány, ha meglevő beteg	75	
253	Húgyhólyagtisztulat*)	50	*) Helyesen Húgyhólyagfisztula
254	Húgyhólyag tbc.	50	
255	Idült hólyaghurut	25	
256	Vizeletvisszatartás	25	
257	Vizelettarthatatlanság	50	
258	Húgycsősipoly	25	
259	Hímvesző részleges hiánya	25	
260	Hímvesző teljes hiánya	50	
261	Herehiány kétoldali	50	
262	Here tbc.	50	
263	Here-, vagy vizzérsérv, nagyfokú	25	

XX. Bőrmegbetegedések.

A fagyás következtében beállott hiányok, mint műtéti hiányok fogandók fel és az I. csoportban foglaltak szerint osztályoztatnak.

Tételszám	A sérülés, vagy betegség neve	Károsodás %-ban	Megjegyzés
264	Idült bőrmegbetegedések a végtagokon	25	Terjedelme szerint és az okozott működési zavarok szerint sebészileg bírálendő el.
265	Idült bőrmegbetegedések az egész testen ..	50	
266	Bőr tbc.	—	
267	Égési sebek	—	Mint előbbi.
268	Fagyás mindkét kézfejen	50	Télen nagyfokú keringési zavarokkal.
269	Fagyás fejen, alsó végtagokon	—	Sebészileg bírálendő el.

Nincs terünk arra, hogy a fenti »Utasítás«-t részletes bírálat tárgyává tegyük miért is csak annak megemlítésére szorítkozunk, hogy az túlságosan részletezett (269 pontja van) és ezzel túlságosan tág teret adott az esetek szubjektív megítélésének. Mégsem ragaszkodtunk szolgai módon az »Utasítás«-hoz, midőn a székesfőváros hadirokkantjait kórokok szerint a 11. számú táblánkban csoportosítottuk. Számításaink főeredményeit most e tábellából kiemeljük :

K ó r o k	25%	50%	75%	100%	Mindössze
Erőszakos sérülések	55·4	56·6	61·9	33·0	55·6
Belső betegségek	27·5	16·3	12·2	17·2	20·0
Idegbajok	9·0	13·5	13·0	18·9	12·0
Elmebajok	0·2	0·4	0·9	8·9	0·9
Érzékszervek, torok-, gégebetegs. .	2·9	2·4	1·7	0·9	2·4
Szembajok	3·4	9·1	9·0	20·0	7·5
Húgy- és ivarszervi bajok	0·8	1·1	0·8	0·2	0·9
Bőrbetegségek	0·1	0·1	—	0·2	0·1
Ismeretlen	0·7	0·5	0·5	0·7	0·6

Budapest hadirokkantjainak körülbelül fele erőszakos sérülés útján lett rokkanttá. Nagyobb számmal szerepelnek : a belső betegségek (20·0%), idegbajok (12·0%) és a szembajok (7·5%). Szinte furcsa, hogy míg az erőszakos sérülések legnagyobb viszonyszámát a 75%-os hadirokkantok csoportjában, addig a belső betegségek legnagyobb viszonyszámát a 25%-osok kategóriájában találjuk. Az ideg- és elmebajok viszonyszámai a károsodás fokai szerint emelkednek, úgyszintén nagyon feltolják a szembajok viszonyszámát is a 100%-osok rovatában a világháború vitán felül legsúlyosabb károsultjai : a hadivakok. Nehéz a felsorakozó kórformákat megfelelően csoportosítani, mert bizony a szembajosok, érzékszervi sérültek, sőt még az idegbajosok egy részét is az erőszakos, a háborúval okszerűen összefüggő sérülések neve alatt kellene összefogni. Az anyag azonban ezt a finomabb disztinkciót nem engedte, de minden szubjektivitástól mentesen le-
szögezhetjük, hogy a székesfőváros hadirokkantjainak kóroka körülbelül 70%-ban legközvetlenebbül összefügg a hadifáradalmakkal avagy sebesüléssel. A többi kóreset keletkezésében is a hadifáradalmak közrejátszása alappal gyanúsítható.

12. A hadirokkantak megoszlása a székesfővárosban a rokkantság kóroka szerint. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Mindössze	
	rokkantsági fokkal									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
A) Erőszakolt sérülések.										
Végtagok és végtagrészek hiánya	120	3.9	369	11.0	353	29.9	84	18.3	926	11.5
Izületi merevedések	642	21.0	659	19.6	144	12.2	22	4.8	1.467	18.1
Laza, lötyögő ízületek	7	0.2	10	0.3	2	0.2	2	0.4	21	0.3
Állítottak	3	0.1	21	0.6	7	0.6	1	0.2	32	0.4
Koponya-, állkapocs-, fogsérülések	101	3.3	162	4.8	81	6.9	24	5.2	368	4.6
Egyéb sebészeti esetek és következmények	825	26.9	685	20.3	143	12.1	19	4.1	1.672	20.7
Együtt ... { absz.	1.888	55.4	1.806	56.6	730	61.9	152	33.0	4.486	55.6
%	37.9		42.5		16.2		3.4		100.0	
B) Belső betegségek.										
Légzőszervi bajok	594	19.4	294	8.7	87	7.4	44	9.6	1.019	12.6
Szív és véregek betegségei	183	6.0	186	5.5	32	2.7	12	2.6	413	5.1
Gyomor- és bélbetegségek	17	0.5	14	0.4	3	0.3	—	—	34	0.4
Anyagszere megbetegedések	41	1.3	45	1.4	10	0.8	5	1.1	101	1.3
A vér betegségei	—	—	1	0.0	—	—	—	—	1	0.0
Csont-, ízület-, mirigy-, gümőkór	8	0.3	10	0.3	12	1.0	18	3.9	48	0.6
Együtt ... { absz.	848	27.5	550	16.3	144	12.2	79	17.2	1.616	20.0
%	52.2		34.0		8.9		4.9		100.0	
C) Idegbajok.										
A központi idegrendszer betegségei	189	6.2	235	7.0	87	7.4	61	13.2	572	7.1
A környéki idegrendszer betegségei	87	2.8	221	6.5	66	5.6	26	5.7	400	4.9
Együtt ... { absz.	276	9.0	456	13.5	153	12.0	87	18.9	972	12.0
%	28.4		46.9		15.7		9.0		100.0	
D) Elmebajok.										
Gyógyítható és gyógyíthatatlan elmebajok együtt	5	0.2	12	0.4	11	0.9	41	8.9	69	0.9
%	7.3		17.4		15.9		59.4		100.0	
E) A fül, orr, nyelv, torok és gége betegségei.										
A fül, orr, nyelv betegségei	86	2.8	79	2.3	17	1.4	1	0.2	183	2.3
A torok és gége betegségei	4	0.1	2	0.1	3	0.3	3	0.7	12	0.1
Együtt ... { absz.	90	2.9	81	2.4	20	1.7	4	0.9	195	2.4
%	46.1		41.5		10.3		2.1		100.0	
F) Szembajok.										
Szembajok	91	3.0	297	8.8	96	8.1	89	19.3	573	7.1
Trachoma	6	0.2	6	0.2	9	0.8	3	0.7	24	0.3
Látóélességcsökkenés	6	0.2	3	0.1	1	0.1	—	—	10	0.1
Együtt ... { absz.	103	3.4	306	9.1	106	9.0	92	20.0	607	7.5
%	17.0		50.4		17.4		15.2		100.0	
G) Húgy- és ivarszervi bajok.										
Idült veselő	14	0.5	19	0.5	5	0.4	—	—	38	0.5
Egyéb bajok	9	0.3	19	0.6	4	0.4	1	0.2	33	0.4
Együtt ... { absz.	23	0.8	38	1.1	9	0.8	1	0.2	71	0.9
%	32.4		53.5		12.7		1.4		100.0	
H) Bőrbetegségek.										
Bőrtuberkulózis	1	0.0	1	0.0	—	—	1	0.2	3	0.0
Fagyások	4	0.1	1	0.0	—	—	—	—	5	0.1
Egyéb bőrbajok	—	—	2	0.1	—	—	—	—	2	0.0
Együtt ... { absz.	5	0.1	4	0.1	—	—	1	0.2	10	0.1
%	50.0		40.0		—		10.0		100.0	
Ismeretlen	21	0.7	18	0.5	6	0.5	3	0.7	48	0.6
%	43.7		37.5		12.5		6.3		100.0	
Összesen .. { absz.	3.064	100.0	3.371	100.0	1.178	100.0	440	100.0	8.074	100.0
%	37.9		41.8		14.6		5.7		100.0	

13. A csonkított hadirokkantak a székesfővárosban. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Mindössze	
	r o k k a n t s á g i f o k k a l									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
1. Egy kar hiánya, jobb vagy bal	—	—	12	3.3	84	23.8	7	8.3	103	11.1
2. Mindkét kar hiánya	—	—	—	—	—	—	1	1.2	1	0.1
3. Egy alkar hiánya, jobb vagy bal	—	—	11	3.0	33	9.4	5	5.9	49	5.3
4. Mindkét alkar hiánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Egy kéz hiánya, jobb	—	—	—	—	4	1.1	—	—	4	0.4
6. Egy kéz hiánya, bal	—	—	3	0.8	1	0.3	1	1.2	5	0.5
7. Mindkét kéz hiánya	—	—	—	—	—	—	1	1.2	1	0.1
8. Összes ujjak hiánya, hüvelykujj kivételével, jobb	2	1.7	9	2.4	1	0.3	1	1.2	13	1.4
9. Összes ujjak hiánya, hüvelykujj kivételével, bal	4	3.3	1	0.3	—	—	1	1.2	6	0.7
10. Hüvelykujj és középsőcsont hiánya, jobb	12	10.0	2	0.5	1	0.3	—	—	15	1.6
11. Hüvelykujj és középsőcsont hiánya, bal	11	9.1	10	2.7	—	—	—	—	21	2.3
12. Mutatóujj hiánya	15	12.5	5	1.4	4	1.1	—	—	24	2.6
13. Hüvelykujj hiánya	5	4.2	1	0.3	—	—	—	—	6	0.7
14. Középső ujj hiánya	12	10.0	3	0.8	—	—	—	—	15	1.6
15. Összes ujjak hiánya mindkét kézen	—	—	—	—	—	—	1	1.2	1	0.1
16. Egy alsó végtag hiánya csonkkal	2	1.7	105	28.4	132	37.4	23	27.4	262	28.3
17. Egy alsó végtag hiánya csonk nélkül	—	—	2	0.5	9	2.6	11	13.1	22	2.4
18. Két alsó végtag hiánya	—	—	24	6.9	40	11.3	9	10.7	143	15.5
19. Egy alsó végtag hiánya	2	1.7	92	24.9	40	11.3	18	21.4	33	3.6
20. Mindkét alsó végtag hiánya	—	—	1	0.3	14	4.0	—	—	23	2.5
21. Egyoldali lábfej hiánya	3	2.5	17	4.6	3	0.8	—	—	17	1.8
22. Kétoldali lábfej hiánya	—	—	5	1.4	10	2.8	2	2.4	17	1.8
23. Összes ujjak hiánya egy lábon	27	22.5	49	13.3	3	0.8	—	—	79	8.5
24. Összes ujjak hiánya mindkét lábon	6	5.0	31	8.4	14	4.0	3	3.6	54	5.8
25. Öregujj és lábközépcsont hiánya egy oldalon	8	6.7	7	1.9	—	—	—	—	15	1.6
26. Öregujj és lábközépcsont hiánya mindkét oldalon	7	5.8	2	0.5	—	—	—	—	9	1.0
27. Öregujj hiánya egy oldalon	4	3.3	1	0.3	—	—	—	—	5	0.5
28. Öregujj hiánya mindkét oldalon	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt { absz.	120	100.0	369	100.0	353	100.0	84	100.0	928	100.0
%	13.0		39.8		38.1		9.1		100.0	

14. A gümőkórban szenvedő hadirokkantak a székesfővárosban. — 1929.

Megnevezés	25%		50%		75%		100%		Összesen	
	r o k k a n t s á g i f o k k a l									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Inaktív (lezajlott) tüdőgümőkór	503	91.6	131	49.0	12	14.1	2	3.5	648	67.6
Aktív tüdőgümőkór, könnyű	30	5.5	103	38.6	23	27.1	1	1.7	157	16.4
Aktív tüdőgümőkór, súlyos	6	1.1	19	7.1	28	32.9	2	3.5	55	5.7
Aktív tüdőgümőkór, igen súlyos	1	0.2	3	1.1	9	10.6	33	56.9	46	4.8
Mirigygümőkór	3	0.5	1	0.4	—	—	—	—	4	0.4
Izület- és csontgümőkór	5	0.9	9	3.4	12	14.1	18	31.0	44	4.6
Gége-gümőkór	—	—	—	—	1	1.2	1	1.7	2	0.2
Bőrtuberkulózis	1	0.2	1	0.4	—	—	1	1.7	3	0.3
Együtt { absz.	549	100.0	287	100.0	85	100.0	58	100.0	959	100.0
%	57.2		27.8		8.9		6.1		100.0	
A hadirokkantak %-ában	17.9		7.9		7.2		12.6		11.9	

Az erőszaki sérülések, idegbajok, szembajok, húgy- és ivarszervi bajok által okozott hadirokkantak legnagyobb kontingensét az 50%-os hadirokkantak rubrikájában találjuk. Ezzel szemben a belső betegségek, az érzékszervek betegségei, valamint a bőrbajok miatt hadirokkantakká váltak keresetképtettségcsökkenését leginkább csak 25%-ra taksálták. Valóban súlyos hadirokkantaknak tekinthetők a csonkított katonák, kik az összes hadirokkantaknak a székesfővárosban 11·5%-át reprezentálják. Ezeknek legnagyobb része a dolog természetéből kifolyólag az 50 és 75%-os kategóriákba került. Az idetartozó anyagot a 12. és 13. számú táblázatban részletes feldolgozásra is érdemesnek tartottuk. A csonkítottak legnagyobb kontingensének combamputáció a körjelzése, mert ide tartozik az esetek 28·3%-a. Már lényegesen kevesebb azoknak a hadirokkantaknak száma, kik csak alszárukát veszítették el (15·5%). De, sajnos, még 6·0%-ra rúg azoknak a csonkított hadirokkantaknak viszonyszáma, kik mindkét alsó végtagjukat elveszítették. A modern művégtagtechnika az elvesztett alsó végtagot meglehetősen könnyen tudja pótolni, sokkal nagyobb nehézségekkel áll szemben, midőn az elvesztett felső végtag helyettesítésére van szükség. A csonkított hadirokkantaknak, sajnos, 17·5%-a felső végtagját veszítette, szerencsére csak egy olyant regisztráltak, ki mindkét karját elvesztette. Megemlítésre érdemes, hogy összesen 926 amputált hadirokkant élt 1929-ben a székesfővárosban. A súlyos hadirokkantak közé kell számítanunk azokat is, kik izületeik merevedése miatt kerültek ebbe a társadalomcsoportba. Ezeknek aránya az amputáltakénál is magasabb, mert 18·1%-ot jelent. Az egyéb sebészi esetek rubrikájában is a hadirokkantak egyötödét találjuk fel.

A belsőbetegségek csoportjában a légzőszervi bajok állanak az élen (12·6%). Ennek a rovatnak zöme természetesen a gümőkőrra esik. A gümőkór a halandóság legerősebb rubrikája, miért is indokoltnak láttuk, hogy a gümőkórban szenvedő hadirokkantakat részletesebb táblázatban is összegyűjtsük. A 14. számú táblában felsorakozó eredmények szerint 959 hadirokkant szenvedett gümőkórban, tehát a 8074 hadirokkantra vonatkoztatva 11·9, kereken 12%. A 959 hadirokkant közül 906, tehát 94·5% tüdőgümőkórban szenvedett. És pedig a tüdőgümőkórosok aránya a 25% kategóriában 98·4, az 50%-osban 95·8, a 75%-osban 84·7, de a 100%-osban már csak 65·6% volt. A súlyos egyéb gümőkórt — úgy látszik — a felülvizsgáló orvosok még a tüdőgümőkórnál is nagyobb károsodásnak ítélték. A gümőkórban szenvedő hadirokkantaknak csak öt százaléka jutott a csont- és izületi gümőkőrra s még elenyészőbb töredéke az egyéb helyre lokalizálódott gümős kórelváltozások eseteire. A szív- és vérerek betegségei emelkednek ki még számszerűleg a belső betegségek rovatában.

A világháború keserves szenvedései az emberi társadalom idegeit általában megviselték. A hadirokkantak között is igen sok ideg- és elmebeteg szerepel s ha ezekhez az idegsérülteket is hozzászámítjuk, akkor kiderül,

hogy ebbe a csoportba tartozik a székesfőváros hadigondozottainak 13·0%-a. Tehát az idetartozó rovatokban több hadirokkantat találunk, mint a rettegett gümőkór rubrikájában. Az érzékszervi sérülések közül csak a szembajok emelkednek ki, mert ezek az összes esetek 7·5%-át jelentik. A húgy- és ivarszervi bajok s a bőrbetegségek már csak elvétve szerepelnek a székesfőváros hadirokkantjainak kórokai között.

Budapest hadirokkantjainak szociális helyzetét kétségtelenül megnehezíti, hogy a járadékot élvező 8074 hadirokkant közül csak körülbelül 40 % tartozik az enyhe, 25 %-os kategóriába. A fennmaradó 60%-ból negyven százalék az 50%-os, tizennégy százalék a 75%-os és 6% a legsúlyosabb 100%-os kategóriába jut. Ezzel a ténnyel nagyon számolni kell, mert a 60%-ot kitevő súlyos hadirokkant állapota sem marad állandó, hanem a hadirokkantak öregedésével fokozatosan romlani fog, miért is az addig még életben maradó hadirokkantakat még erőteljesebb erkölcsi és anyagi támogatásban kell majd részesíteni.

A hadirokkantak rekrutálódásának minél tökéletesebb feltárása érdekében indokoltnak láttuk, hogy a székesfővárosban élő hadirokkantaknak a rokkantság kóroka, illetőleg életkora és hitfelekezete szerinti kombinációban való megoszlását is összeállítsuk (15. számú tábla). Csak a legfontosabb kórokokat kiemelve, a százalékos viszonzyszámok a következő képet adják:

Életkor csoportok	Népszám 1925. (férfiak)	A rokkantság kórokai ¹⁾										Általában
		I.	II.	V.	VII.	VIII.	IX.	XIV.	XV.	XVIII.		
28—30 évesek	6·1	2·3	1·5	0·5	1·1	2·2	2·5	2·6	1·0	1·8	1·6	
31—35 «	9·0	32·5	22·5	28·3	26·8	20·3	15·4	17·5	20·7	23·9	23·8	
36—40 «	8·5	30·6	26·5	19·8	26·4	21·5	17·5	15·5	26·5	21·5	23·7	
41—45 «	7·5	17·5	24·8	22·6	21·2	19·6	15·9	19·1	24·3	20·6	21·0	
46—50 «	6·5	10·4	16·6	17·9	14·9	18·4	18·9	25·0	20·0	16·0	16·9	
51—55 «	5·3	5·4	6·5	8·4	7·7	12·6	21·5	14·3	6·7	12·7	9·8	
56—60 «	4·0	0·9	1·4	2·2	1·4	4·2	4·9	4·7	0·8	2·5	2·4	
61—65 «	2·7	0·3	0·1	0·3	0·2	1·0	2·7	0·9	—	0·7	0·6	

A végtagok vagy végtagrészek hiányát szenvedők, az izületi merevedések által sujtottak, valamint azok a volt katonák, kik egyéb sebészi bajok, légzőszervi bajok és a fül-, orr-, torok-, gégebajok miatt lettek hadirokkantakká, legnagyobb tömegekben még aránylag fiatalok, hiszen 1929-ben a 31—45 évesek korcsoportjába tartoztak. A szív- és vérerek, a központi idegrendszer betegségeiben, valamint az ideghüdésekben szenvedők zöme azonban már a magasabb korban (36—55 évesek) lévő hadirokkantak kórokai. Ez a tapasztalás arra enged következtetni, hogy ezeknek a kórformáknak keletkezésében ugyan a harcéri fáradalmak bizonyára közrejátszottak, mégis a lényeges rosszabbodások csak a hadirokkantak öregedésével következtek be.

¹⁾ Lásd a 15. tábla jegyzetében.

15. A hadirokkantak megoszlása a székesfővárosban a rokkantság kóroka, illetőleg életkor és hitfelekezet szerint. — 1929.

A rokkantság kóroka¹⁾

Megnevezés		I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		XI.		
		absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	
Életkor.																								
28 éves		1	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
29		4	0.4	17	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
30		17	1.8	35	2.4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
31		33	3.6	62	4.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
32		56	6.0	75	5.1	1	4.8	3	9.4	14	3.8	2	3.8	42	14	101	12	13	3.1	3	1.0	—	—	
33		65	7.0	75	5.1	1	4.8	3	9.4	21	5.7	7	7	42	109	46	17	12	2	—	—	—	—	
34		65	7.0	76	5.2	1	4.8	1	3.1	25	6.8	—	—	92	66	51	5.0	15	3.6	—	—	—	—	
35		82	8.9	82	5.6	1	4.8	1	3.1	13	3.5	2	4.2	109	66	55	5.4	15	3.6	—	—	—	—	
36		94	10.2	92	6.3	1	4.8	1	3.1	14	3.8	2	4.2	105	64	42	4.1	16	3.9	1	3.3	—	—	
37		71	7.7	87	5.9	1	4.8	—	—	17	4.6	3	6.2	71	43	40	3.9	20	4.9	—	—	—	—	
38		50	5.4	85	5.8	1	4.8	2	6.3	17	4.6	1	2.1	81	49	43	4.2	20	4.9	—	—	—	—	
39		39	4.2	70	4.8	1	4.8	3	9.4	12	3.3	4	8.3	68	42	40	3.9	10	2.4	2	6.7	1	2.9	
40		37	4.0	87	5.9	1	4.8	2	6.3	18	4.9	1	2.1	82	50	41	4.0	17	1.7	1	3.3	—	—	
41		42	4.5	74	5.0	—	—	—	—	16	4.4	2	4.2	74	45	43	4.2	12	2.9	—	—	—	—	
42		25	2.7	73	5.0	—	—	—	—	15	4.1	4	8.3	74	45	43	4.2	15	3.6	—	—	—	—	
43		42	4.5	73	5.0	—	—	—	—	17	4.6	1	2.1	66	40	46	4.5	15	3.6	—	—	—	—	
44		31	3.4	77	5.2	3	14.2	—	—	17	4.6	—	—	53	32	35	3.5	17	4.1	3	10.0	—	—	
45		27	2.9	54	3.7	3	14.2	4	12.5	17	4.6	7	14.6	244	149	187	18.4	78	18.9	8	26.7	1	2.9	
46—50		96	10.4	243	16.6	3	14.2	5	15.6	66	17.9	3	6.2	227	77	128	12.6	89	21.5	3	10.0	8	23.5	
51—55		50	5.4	95	6.5	1	4.8	2	6.2	31	8.4	3	6.2	23	14	43	4.2	20	4.9	2	6.7	2	5.9	
56—60		8	0.9	20	1.4	—	—	1	3.1	8	2.2	3	6.2	24	14	43	4.2	10	1.0	11	2.7	—	—	
61—65		3	0.3	2	0.1	—	—	—	—	1	0.3	—	—	4	0.2	10	1.0	11	2.7	—	—	—	—	
66—		1	0.1	2	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	0.1	1	0.1	3	0.7	—	—	—	—	
Ismeretlen		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen { absz. %		993 11.5	100.0	1.487 18.1	100.0	21 0.3	100.0	32 0.4	100.0	388 4.6	100.0	48 0.6	100.0	1.643 20.3	100.0	1.018 12.6	413 5.1	413 5.1	30 0.4	100.0	—	—	34 0.4	100.0
Hitfelekezet.																								
Római katolikus		561	60.6	932	63.5	13	61.9	23	71.9	226	61.4	26	54.2	1.044	63.6	628	61.7	247	59.8	17	56.7	19	55.9	
Görög katolikus		32	3.5	21	1.4	1	4.8	1	3.1	2	0.5	1	2.1	18	1	15	1.5	2	0.5	—	—	—	—	
Görög keleti		6	0.6	6	0.4	—	—	2	6.3	4	1.1	—	3	2	0.2	2	0.2	—	—	—	—	—	—	
Agostai evangélikus		51	5.5	62	4.2	—	—	1	3.1	15	4.1	—	6	78	47	34	3.3	21	5.1	2	6.7	2	5.9	
Református		122	13.2	205	14.0	4	19.0	3	9.4	53	14.4	9	18.7	244	148	146	14.3	47	11.4	7	23.3	3	8.8	
Unitárius		2	0.2	4	0.3	—	—	—	—	1	0.3	—	—	6	0.4	1	0.1	—	—	—	—	—	—	
Iszraelita		138	14.9	212	14.5	3	14.3	1	3.1	60	16.3	7	14.6	228	139	176	17.3	88	21.3	4	13.3	9	26.5	
Egyéb		—	—	5	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Félekezeti nélküli		—	—	1	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Ismeretlen		14	1.5	19	1.3	—	—	—	—	7	1.9	2	4.2	2	1.3	15	1.5	—	—	—	—	—	—	
Összesen		926 10.0	100.0	1.487 18.1	100.0	21 0.3	100.0	32 0.4	100.0	388 4.6	100.0	48 0.6	100.0	1.643 20.3	100.0	1.018 12.6	413 5.1	413 5.1	30 0.4	100.0	—	—	34 0.4	100.0

¹⁾ A rokkantság kóroka: I. Végtagok és végtagszerek hiánya; II. izületi merevedések; III. láza, lötyögő izületek; IV. állzúletek; V. koponya-, allkapoc-, fogszűrűsek; VI. csont-, izület-, mirigyűmőkör; VII. egyéb sebész esetek és következmények; VIII. a légzőszervek megbetegedései; IX. a szív és véreik megbetegedései; X. következményes mellkasi megbetegedések; XI. gyomor- és bélmegbetegedések.

Általában azt látjuk, hogy az erőszakos sérülések elsősorban a fiatal, a belső sérülések pedig elsősorban az idősebb hadirokkantak kórokai. Míg például a végtagok és végtagrészek hiányából eredő hadirokkantaknak 32·5%-a esik a 31—35 évesekre, addig a szív- és vérerek betegségei által okozott eseteknek csak 15·5%-a tartozik ebbe a korcsoportba. A hadirokkantak kórokai és életkor szerint való csoportosítása azt tanúsítja, hogy az első harcvonalban inkább a fiatalok teljesítettek szolgálatot, ezeknek kórokai mindenekelőtt sérüléssel jellegűek, az idősebbeket már nem annyira az ellenséges golyók, mint inkább a különféle betegségek támadták, amit persze a hadifáradalmak elősegítettek.

A kíváncsiság arra ösztönözött, hogy a hadirokkantak kórokait a hitfelekezettel kombinálva is összeállítsuk. Az ebben az irányban végzett számításaink főeredményeit alant szemléltetjük.

Hitfelekezet	Finéesség (1925.)	A r o k k a n t s á g k ó r o k a i ¹⁾									Általa- ban
		I.	II.	V.	VII.	VIII.	IX.	XIV.	XV.	XVIII.	
Róm. kat.	57·6	60·6	63·5	61·4	63·6	61·7	59·8	56·8	64·5	62·1	61·9
Ág. ev.	5·0	5·5	4·2	4·1	4·7	3·3	5·1	6·1	4·7	4·6	4·6
Református. . .	12·0	13·2	14·0	14·4	14·8	14·3	11·4	12·4	10·2	15·8	13·8
Izraelita	23·0	14·9	14·5	16·3	13·9	17·3	21·3	21·5	18·0	13·0	15·9

Az I., II., V., VII.-tel jelzett csoportokba tartoznak a harctéri sérülések s ezekben a számcsoportokban a katolikusok és reformátusok viszonyszámai magasabbak, mint a népességhez mért arányuk. Az evangélikusok százalékos viszonyszámai csaknem akkorák, az izraelitáké azonban 30—40%-kal alacsonyabbak, mint azt a népszám arányában elvárnánk.

A VIII., IX., XIV., XV. és XVIII. számú körjelzések közé a bel-, idegbetegségek és egyes érzékszervek betegségei tartoznak. Az ezekben a rovatokban felsorakozó viszonyszámok arról tanuskodnak, hogy ezekben viszont az izraeliták aránya magas s a keresztény felekezeteké alacsony. Különösen a szív- és vérerek betegségei, a központi idegrendszer betegségei, valamint az ideghüdések felíratú rovatokban magas az izraeliták aránya, sőt az első kettőben majdnem hajszállra eléri a népszám alapján számított viszonyszámot.

Most végül a székesfőváros hadirokkantjainak megoszlását a rokkantság kórokai és a háború utáni foglalkozás kombinációjában van alkalmunk a következő táblán bemutatni:

¹⁾ Lásd a 15. tábla jegyzetében.

16. A hadirokkantak megoszlása a székesfevárosban a rokkantság kóroka és a háború utáni foglalkozás szerint. — 1929.

Megnevezés	A rokkantság kóroka ¹⁾																				ismeretlen	Összesen	
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV/a ²⁾	XV/b ²⁾	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.			XX.
Háború utáni foglalkozás.																							
Östermeletés	24	27	—	2	11	—	51	16	5	—	—	1	—	8	10	2	—	4	11	2	—	2	176
Bányászat.....	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2.583
Ipar	315	472	5	5	113	8	542	381	130	8	10	33	1	164	98	5	9	57	190	21	5	11	1.072
Kereskedelem és hitel	129	198	3	5	45	4	211	111	62	5	3	11	—	85	61	10	2	25	88	8	1	5	2.077
Közlekedés	44	70	1	1	5	—	66	25	7	—	2	2	—	9	15	—	—	7	17	4	1	—	276
Közigazgatás	71	98	2	2	25	4	124	87	33	4	4	6	—	39	33	1	1	19	26	4	—	7	590
Igazságügy	10	14	1	1	5	—	33	19	8	—	1	3	—	8	13	1	—	9	15	1	—	1	164
Tanügy	5	15	—	1	—	1	12	10	4	2	1	—	—	9	—	—	—	3	1	—	—	—	6
Közegészségügy	9	21	1	—	2	2	15	15	17	—	2	3	—	6	3	2	—	6	6	3	—	1	111
Irodalom, művészet	2	14	—	1	7	1	9	10	8	—	—	2	—	10	1	—	—	2	3	—	1	—	7
Mérnök, építész, vegyész	7	21	—	1	3	—	22	11	8	1	1	1	—	11	6	1	2	7	8	1	—	3	113
Egyéb értelmiség	11	28	—	—	4	—	22	25	7	1	—	1	—	14	6	1	1	3	10	—	—	2	13
Napszámos	56	181	4	3	42	3	159	62	16	3	2	4	—	36	22	1	5	22	69	4	—	5	689
Szőlő, cselek, hordár	35	64	—	4	18	1	86	20	15	1	1	2	—	6	13	1	—	5	20	5	1	2	300
Nyugdíjas	5	9	—	—	8	—	14	18	10	—	2	4	—	10	2	—	2	5	5	1	—	—	9
Vagyontól elő	1	1	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Magántisztviselő	47	80	1	—	23	1	99	78	37	2	3	13	—	41	25	2	1	8	29	9	—	6	50
Egyéb foglalkozású	59	65	—	1	10	1	89	43	14	1	1	4	—	26	17	1	1	8	33	—	—	6	38
Ismeretlen	39	36	—	1	23	3	45	31	12	1	—	4	—	17	8	4	2	3	20	5	—	1	24
Foglalkozás nélküli	47	49	3	3	20	12	37	53	18	1	1	6	—	59	14	14	35	2	48	2	1	2	42
Intézeti ápoló	10	3	—	1	4	7	5	3	—	—	—	—	—	13	1	7	8	—	7	—	—	—	6
Összesen	926	1.467	21	32	388	48	1.643	1.018	418	80	34	101	1	572	348	52	69	195	607	71	10	48	8.074

a) Abszolút számokban.

¹⁾ Láad a 15. tábla jegyzetében. — ²⁾ Környéki ideghűdése. — ³⁾ Központi hűdése.

16. A hadirokkantak megoszlása a székesfővárosban a rokkantság kóroka és a háború utáni foglalkozás szerint. — 1929. — (Vége.)

Megnevezés	A rokkantság kóroka ¹⁾																				Összesen			
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV/a 2)	XV/b 2)	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.		XX.	Ismeretlen	
b) Százelektben.																								
Óstermelés	13-6	15-4	—	1-1	6-3	—	29-0	9-1	2-8	—	—	0-6	—	4-5	5-7	1-1	—	2-3	6-3	1-1	—	—	1-1	100-0
Bányászat	—	33-3	—	—	—	—	33-3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33-4	—	—	—	—	100-0
Ipar	12-2	18-3	0-2	0-2	4-4	0-3	21-0	14-7	5-0	0-3	0-4	1-3	0-0	6-4	3-8	0-2	0-3	2-2	7-4	0-8	0-2	0-4	100-0	
Kereskedelem és hitel	12-0	18-5	0-3	0-5	4-2	0-4	19-7	10-3	5-8	0-5	0-3	1-0	—	7-9	5-7	0-9	0-2	2-3	8-2	0-7	0-1	0-5	100-0	
Közlekedés	15-9	25-4	0-4	0-4	1-8	—	23-9	9-1	2-5	—	0-7	0-7	—	3-3	5-4	—	—	2-5	6-2	1-4	0-4	—	100-0	
Közigazgatás	12-0	16-6	0-3	0-3	4-3	0-7	21-0	14-7	5-6	0-7	0-7	1-0	—	6-6	5-6	0-2	0-2	3-2	4-4	0-7	—	1-2	100-0	
Igazságügy	7-0	9-8	0-7	0-7	3-5	—	23-0	13-3	5-6	—	0-7	2-1	—	5-6	9-1	0-7	—	6-3	10-5	0-7	—	0-7	100-0	
Tanügy	7-8	23-4	—	1-6	—	1-6	18-7	15-6	6-2	3-1	1-6	—	—	14-1	—	—	—	4-7	1-6	—	—	—	100-0	
Közegészségügy	7-9	18-4	0-9	—	1-8	1-8	13-2	13-2	14-9	—	1-8	2-6	—	5-2	2-6	1-8	—	5-2	5-2	2-6	—	—	100-0	
Irodalom, művészet	2-8	19-7	—	1-4	9-9	1-4	12-7	14-1	11-3	—	—	2-8	—	14-1	1-4	—	—	2-8	4-2	—	1-4	—	100-0	
Mérnök, építész, vegyész	6-1	18-4	—	0-9	2-6	—	19-3	9-7	7-0	0-9	0-9	0-9	—	9-7	5-3	—	1-7	6-1	7-0	0-9	—	2-6	100-0	
Egyéb értelmiség	8-1	20-6	—	—	2-9	—	16-2	18-4	5-2	0-7	—	0-7	—	10-3	4-4	0-7	0-7	2-2	7-4	—	—	1-5	100-0	
Napszámos	8-0	25-9	0-6	0-4	6-0	0-4	22-7	8-9	2-3	0-4	0-3	0-6	—	5-1	3-2	0-1	0-7	3-2	9-9	0-6	—	0-7	100-0	
Szolga, cseléd, hordár	11-7	21-3	—	1-3	6-0	0-3	28-7	6-7	5-0	0-3	0-3	0-7	—	2-0	4-3	0-3	—	1-7	6-7	1-7	0-3	0-7	100-0	
Nyugdíjas	5-3	9-5	—	—	8-4	—	14-7	18-9	10-5	—	2-1	4-2	—	10-5	2-1	—	2-1	5-3	5-3	1-1	—	—	100-0	
Vagyonából élő	12-5	12-5	—	—	—	—	12-5	—	25-0	—	—	12-5	—	12-5	—	—	—	—	—	12-5	—	—	100-0	
Magántisztviselő	9-3	15-8	0-2	—	4-6	0-2	19-6	15-4	7-3	0-4	0-6	2-6	—	8-1	5-0	0-4	0-2	1-6	5-7	1-8	—	1-2	100-0	
Egyéb foglalkozási	15-1	16-7	—	0-3	5-9	0-8	22-9	11-0	3-6	0-3	0-3	1-0	—	6-7	4-3	0-3	0-3	2-0	8-5	—	—	—	100-0	
Ismeretlen	16-3	15-0	—	0-4	4-2	0-4	18-8	12-9	5-0	0-4	—	1-7	—	7-1	3-3	1-7	0-8	1-2	8-3	2-1	—	0-4	100-0	
Foglalkozás nélküli	11-0	11-5	0-7	0-7	4-7	2-8	8-7	12-4	4-2	0-2	0-2	1-4	—	13-8	3-3	3-3	8-2	0-5	11-2	0-5	0-2	0-5	100-0	
Intézeti ápolat	14-5	4-4	—	1-5	5-8	10-1	7-2	4-4	—	—	—	—	—	18-8	1-5	10-1	11-6	—	10-1	—	—	—	100-0	
Összesen	11-5	18-1	0-3	0-4	4-6	0-6	20-3	12-6	5-1	0-4	0-4	1-3	0-0	7-1	4-3	0-6	0-9	2-4	7-5	0-9	0-1	0-6	100-0	

¹⁾ Lásd a 15. tábla jegyzetében. . — ²⁾ Központi hűdésék.

A legfontosabb kórokokat ebből a táblázatból is kiemelve a következő képet szemléltetjük:

Foglalkozás	A rokkantság kóroka ¹⁾									
	I.	II.	V.	VII.	VIII.	IX.	XIV.	XV.	XVIII.	
Őstermelés	13·6	15·4	6·3	29·0	9·1	2·8	4·5	6·8	6·3	
Bányászat	—	33·3	—	33·3	—	—	—	—	33·4	
Ipar	12·2	18·3	4·4	21·0	14·7	5·0	6·4	4·0	7·4	
Kereskedelem és hitel	12·0	18·5	4·2	19·7	10·3	5·8	7·9	6·6	8·2	
Közlekedés	15·9	25·4	1·8	23·9	9·1	2·5	3·3	5·4	6·2	
Közigazgatás	12·0	16·6	4·3	21·0	14·7	5·6	6·6	5·8	4·4	
Igazságügy	7·0	9·8	3·5	23·0	13·3	5·6	5·6	9·8	10·5	
Tanügy	7·8	23·4	—	18·7	15·6	6·2	14·1	—	1·6	
Közegészségügy	7·9	18·4	1·8	13·2	13·2	14·9	5·2	4·4	5·2	
Irodalom és művészet	2·8	19·7	9·9	12·7	14·1	11·3	14·1	1·4	4·2	
Mérnök, vegyész	6·1	18·4	2·6	19·3	9·7	7·0	9·7	5·3	7·0	
Egyéb értelmiség	8·1	20·6	2·9	16·2	18·4	5·2	10·3	5·1	7·4	
Napszámos	8·0	25·9	6·0	22·7	8·9	2·3	5·1	3·3	9·9	
Szolga, cseléd	11·7	21·3	6·0	28·7	6·7	5·0	2·0	4·6	6·7	
Nyugdíjas	5·3	9·5	8·4	14·7	18·9	10·5	10·5	2·1	5·3	
Vagyonából élő	12·5	12·5	—	12·5	—	25·0	12·5	—	—	
Magántisztviselő	9·3	15·8	4·6	19·6	15·4	7·3	8·1	5·4	5·7	
Egyéb foglalkozású	15·1	16·7	5·9	22·9	11·0	3·6	6·7	4·6	8·5	
Ismeretlen	16·3	15·0	4·2	18·8	12·9	5·0	7·1	5·0	8·3	
Foglalkozás nélküli	11·0	11·5	4·7	8·7	12·4	4·2	13·8	6·6	11·2	
Intézeti ápolott	14·5	4·4	5·8	7·2	4·4	—	18·8	11·6	10·1	

Az őstermelésben foglalatoskodó hadirokkantjaink 68·3%-a sebesült, 9·1%-a légzőszervi bajokban, főleg tuberkolózisban szenved, a szív- és vérerek betegségeiben csak 2·8%-a, idegbajban pedig 11·3%. Tehát ebben a kategóriában a sebesülések dominálnak! Az iparosok közül az 1928. évi felülvizsgálat rendelkezésünkre álló eredményei szerint 55·9% volt sebesült, 14·7% leginkább gümőkórban, 5% szívbetegségben, ugyancsak 10·4%-a agy- és idegbajban s 7·4%-a szembetegségben szenvedő. A kereskedelemmel és hitellel foglalkozók 54·4%-a volt sebesült, 10·3%-a leginkább gümőkóros, 5·8%-a szív- és vérérbetegségben szenvedő és majdnem 15%-a elme- és idegbeteg. Sok sebesültet találunk, ki a közlekedés szolgálatában áll (67·0%). Ezek között azonban elég sok (9·1%) a tüdő- és kevés a szívbeteg (2·5%). A közigazgatásban elhelyezkedett hadirokkantak legnagyobb kontingense ugyancsak sérült (53·9%), de már elég magas a tüdőbetegek (14·7%) és a szívbetegek (5·6%) viszonyszáma is. Ebben a foglalkozási körben talált elég sok idegbeteg (12·4%) is kenyeret. Az igazságügy rovatában már kevesebb a sebesült hadirokkant, ellenben aránylag sok a tüdő-, szív-

¹⁾ Lásd a 15. tábla jegyzetében.

17. A hadiözvegyek megoszlása a székesfevárosban életkor, a házasságkötés éve és kereset-képesség szerint; a hadiözvegyek gyermekeinek száma életkor és nem szerint. — 1929.

Megnevezés		Hadiözvegyi járadéknt														Mindössze	
		k a p						n e m k a p									
		gyermek-telen		gyermek-vel		együtt		gyermek-telen		gyermek-vel		együtt		absz.	%		
		absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%				
Életkor szerint.																	
—30 éves	5	0-2	15	0-8	20	0-5	6	0-7	7	1-1	13	0-9	33	0-6			
31—35	59	2-7	100	5-3	159	3-9	49	5-9	64	10-4	113	7-8	272	5-0			
36—40	253	11-7	406	21-6	659	16-3	178	21-5	169	27-4	347	24-0	1.006	18-4			
41—45	488	22-6	560	29-9	1.048	26-0	195	23-6	190	30-9	385	26-7	1.433	26-2			
46—50	548	25-6	444	23-7	992	24-6	202	24-4	123	20-0	325	22-5	1.317	24-0			
51—55	417	19-4	256	13-6	673	16-7	127	15-3	44	7-1	171	11-8	844	15-4			
56—60	239	11-1	74	3-9	313	7-8	51	6-2	14	2-3	65	4-5	378	6-9			
61—65	93	4-3	19	1-0	112	2-8	16	1-9	5	0-8	21	1-5	133	2-4			
66—	50	2-3	1	0-1	51	1-3	3	0-4	—	—	3	0-2	54	1-0			
Ismeretlen	3	0-1	2	0-1	5	0-1	1	0-1	—	—	1	0-1	6	0-1			
Összesen	absz. 2.155	100-0	1.877	100-0	4.032	100-0	828	100-0	616	100-0	1.444	100-0	5.476	100-0			
	% 39-4		34-3		73-7		15-1		11-2		26-3		100-0				
Házasságkötés éve szerint.																	
1878—1913	1.722	79-9	1.491	79-4	3.213	79-7	583	70-4	459	74-5	1.042	72-2	4.255	77-7			
1914—1918	394	18-3	362	19-3	756	18-7	238	28-7	154	25-0	392	27-1	1.148	21-0			
Ismeretlen	39	1-8	24	1-3	63	1-6	7	0-9	3	0-5	10	0-7	73	1-3			
Összesen	2.155	100-0	1.877	100-0	4.032	100-0	828	100-0	616	100-0	1.444	100-0	5.476	100-0			
Keresetképesség szerint.																	
Keresetképessége teljes	2.137	99-2	1.862	99-2	3.999	99-2	821	99-2	611	99-2	1.432	99-2	5.431	99-2			
Keresetképessége csökkent	18	0-8	15	0-8	33	0-8	7	0-8	5	0-8	12	0-8	45	0-8			
Összesen	2.155	100-0	1.877	100-0	4.032	100-0	828	100-0	616	100-0	1.444	100-0	5.476	100-0			
Gyermekek száma életkoruk és nemük szerint.																	
Gyermekek kora:																	
— 1 éves	—	—	1	0-1	1	0-1	—	—	—	—	—	—	1	0-0			
1—4	—	—	33	1-0	33	1-0	—	—	3	0-3	3	0-3	36	0-8			
5—9	—	—	196	5-9	196	5-9	—	—	42	4-3	42	4-3	238	5-6			
10—14	—	—	729	22-1	729	22-1	—	—	260	26-6	260	26-6	989	23-2			
15—19	—	—	1.607	48-8	1.607	48-8	—	—	486	49-8	486	49-8	2.093	49-0			
20—24	—	—	557	16-9	557	16-9	—	—	153	15-7	153	15-7	710	16-6			
25—29	—	—	112	3-4	112	3-4	—	—	17	1-8	17	1-8	129	3-0			
30—	—	—	26	0-8	26	0-8	—	—	7	0-7	7	0-7	33	0-8			
Ismeretlen	—	—	35	1-0	35	1-0	—	—	8	0-8	8	0-8	43	1-0			
Összesen	absz. —	—	3.296	100-0	3.296	100-0	—	—	976	100-0	976	100-0	4.272	100-0			
	% 77-2		77-2		77-2		22-8		22-8		22-8		100-0				
Gyermekek neme:																	
Fiú	absz. —	—	1.644	49-9	1.644	49-9	—	—	499	51-1	499	51-1	2.143	50-2			
	% 76-7		76-7		76-7		23-3		23-3		23-3		100-0				
Leány	absz. —	—	1.652	50-1	1.652	50-1	—	—	477	48-9	477	48-9	2.129	49-8			
	% 77-6		77-6		77-6		22-4		22-4		22-4		100-0				
Összesen	absz. —	—	3.296	100-0	3.296	100-0	—	—	976	100-0	976	100-0	4.272	100-0			
	% 77-2		77-2		77-2		22-8		22-8		22-8		100-0				

és idegbeteg (15·4%). A közegészségügyben elhelyezkedett hadirokkantak 40·3%-a sebesült, de 13·2%-a tüdő- és 14·9 szívbeteg, sőt 8·6%-a idegbajban szenved. Az irodalomban és művészetben tevékenykedő hadirokkantjaink között is szép számmal találunk sebesülteket, de ezek közül is sokakat tüdő-, szív- és idegbaj tett rokkanttá. A mérnök-hadirokkantak között aránylag kevesebb a tüdő- és szívbeteg, viszont elég sok az idegbeteg (15·0%). Az egyéb értelmiség rubrikájában feltűnő, hogy a tüdőbajos hadirokkantak aránya milyen magas (18·4%). A napszámosok legtöbbje sebesült és igen meglepő, hogy a tüdőbajok rovatának viszonyyszáma alacsonyabb, mint az értelmiségek foglalkozását illusztráló rovatokban. Ehhez mindenben hasonló tagozódást mutat a szolgák és cselédek foglalkozási főosztálya is. Már a nyugdíjasok rovatában megint a tüdőbaj magas viszonyyszáma tűnik fel (18·9%), de magasnak találjuk a szívbeteg (10·5%) és idegbaj (12·6%) viszonyyszámait is. A saját vagyonukból élők között nincs tüdőbeteg, de annál több a szív- (25%) és idegbeteg (12·5%). A magántisztviselők között a belbetegségek nagyon sok volt katonát tettek hadirokkanttá. Az egyéb foglalkozású volt katonákat leginkább sebesülések, tüdőbajok (12·9%), valamint ideg- (12·1%) és szembajok (8·3%) miatt részesítenek hadirokkant járadékban. Az ismeretlen foglalkozású és foglalkozás nélküli hadirokkant kórokai sebesülésekből, tüdőbajokból, ideg- és szembajokból tevődnek össze. S végül az intézetekben ápolott hadirokkantak legnagyobb tömege súlyos sebesült és elme-, illetve idegbeteg.

Ezzel a székesfővárosi hadirokkantak demografiai, gazdasági és egészségügyi viszonyait jellemző adataink bemutatásával végeztünk s rátérünk a hadigondozottak másik kategóriájának, a hadiözvegyeknek szociografiai vizsgálatára. A 100.000/1928. N. M. M. rendelet alapján megtartott felülvizsgálat a hadiözvegyeket is számbavette. És pedig a 68. oldalon bemutatott »Egyéni lap« kérdéseinek pontos kitöltése útján. Az összeírás 5476 hadiözvegyet gyűjtött össze s a következőkben előterjesztendő anyagunkat a 5476 »Egyéni lap« eredményeinek feldolgozása útján nyertük. A hadiözvegyek arányszáma a székesfővárosra vonatkozóan 1929-ben 4·1‰ volt.

A hadiözvegyek száma a székesfővárosban lényegesen alacsonyabb, mint a hadirokkantaké. A hadiözvegyek különben is sokáig igen méltánytalan elbánásban részesültek, mert a nekik járó anyagi támogatás folyósítását tovább tartották cenzushoz kötve, mint a hadirokkantakét. S akkor is, midőn az 1900/1924. M. E. rendelet a hadiözvegyeknek járadékellátáshoz való teljes jogigényét elismerte, záros határidőhöz kötötték a hadiözvegyeknek járadékért való jelentkezését. Innen magyarázható, miként azt a 17. számú táblánkból kiolvashatjuk, hogy a székesfőváros hadiözvegyeinek 26·3%-a járadékellátást nem élvez. A járadékban részesülő hadiözvegyek 34·3%-ának, a járadékban nem részesülők 11·2%-ának van csak gyermeke.

18. A hadiözvegyek megoszlása a székesfővárosban az elhalt férj illetőségi helye, lakóhely és születési hely szerint. — 1929.

Megnevezés	Hadiözvegyi járadékot														Mindössze
	k a p						n e m k a p								
	gyermek- telen		gyermek- kel		együtt		gyermek- telen		gyermek- kel		együtt				
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%			
<i>Férjének illetőségi helye szerint.</i>															
Csonka-Magyarország	893	41.4	817	43.5	1.710	42.4	336	40.6	263	42.7	599	41.5	2.309	42.2	
Ebből:															
Pest-Pilis-Solt-K.-K. vm.	421	19.5	405	21.6	826	20.5	148	17.9	107	17.4	255	17.7	1.081	19.7	
Budapest	299	13.9	287	15.3	586	14.5	106	12.8	83	13.5	189	13.1	775	14.2	
Magyarország elszakított részei	248	11.5	184	9.8	432	10.7	90	10.9	77	12.5	167	11.5	599	10.9	
Egyéb külföld	15	0.7	13	0.7	28	0.7	5	0.6	9	1.5	14	1.0	42	0.8	
Ismeretlen	999	46.4	863	46.0	1.862	46.2	397	47.9	267	43.3	664	46.0	2.526	46.1	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0	828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.476	100.0	
<i>Lakóhely szerint.</i>															
I. kerület	105	4.9	226	12.1	331	8.2	70	8.4	156	25.3	226	15.6	557	10.2	
II. "	91	4.2	177	9.4	268	6.7	4	0.5	1	0.2	5	0.4	273	5.0	
III. "	69	3.2	154	8.2	223	5.5	47	5.7	76	12.3	123	8.5	346	6.3	
Jobbpart	265	12.3	557	29.7	822	20.4	121	14.6	233	37.8	354	24.5	1.176	21.5	
IV. kerület	42	2.0	26	1.4	68	1.7	1	0.1	3	0.5	4	0.3	72	1.3	
V. "	180	8.4	82	4.4	262	6.5	61	7.4	31	5.0	92	6.4	354	6.5	
VI. "	428	19.8	268	14.3	696	17.2	172	20.8	74	12.0	246	17.0	942	17.2	
VII. "	489	22.7	292	15.5	781	19.4	162	19.5	118	19.2	280	19.4	1.061	19.4	
VIII. "	417	19.3	253	13.5	670	16.6	225	27.2	97	15.8	322	22.3	992	18.1	
IX. "	265	12.3	194	10.3	459	11.4	85	10.3	60	9.7	145	10.0	604	11.0	
X. "	69	3.2	205	10.9	274	6.8	1	0.1	—	—	1	0.1	275	5.0	
Balpart	1.880	87.7	1.320	70.3	3.210	79.6	707	85.4	383	62.2	1.090	75.5	4.300	78.5	
Budapest	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0	828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.476	100.0	
<i>Születési hely szerint.</i>															
Csonka-Magyarország	1.470	68.2	1.334	71.1	2.804	69.5	583	70.4	450	73.1	1.033	71.5	3.837	70.0	
Ebből:															
Pest-Pilis-Solt-K.-Kún vm.	537	24.9	585	31.2	1.122	27.8	228	27.5	189	30.7	417	28.9	1.539	28.1	
Budapest	328	15.2	399	21.3	727	18.0	147	17.8	122	19.8	269	18.6	996	18.2	
Magyarország elszakított részei	624	28.9	485	25.8	1.109	27.5	224	27.1	150	24.4	374	25.9	1.483	27.1	
Egyéb Európa	51	2.4	45	2.4	96	2.4	18	2.2	12	1.9	30	2.1	126	2.3	
Amerikai Egyesült Államok ..	—	—	—	—	—	—	1	0.1	2	0.3	3	0.2	3	0.1	
Ismeretlen	10	0.5	13	0.7	23	0.6	2	0.2	2	0.3	4	0.3	27	0.5	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0	828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.476	100.0	

A hadiözvegyek 77·7%-a elhalt férjével az 1878—1913. években kötött házasságot. Ebből következik, hogy a hadiözvegyek nem sorozhatók az egészen fiatal nők korcsoportjaiba. Ha azután a hadiözvegyek korcsoportok szerinti viszonzyszámait a székesfőváros népességével vetjük össze, akkor a következő kép alakul ki:

Korcsoport	Népesség %-ban (1925.)	Járadékos hadiözvegy	Járadéknélküli hadiözvegy	Mindössze
31—35	9·5	3·9	7·8	5·0
36—40	8·6	16·3	24·0	18·4
41—45	6·9	26·0	26·7	26·2
46—50	6·2	24·6	22·5	24·0
51—55	4·9	16·7	11·8	15·4
56—60	3·7	7·8	4·5	6·9
61—65	2·9	2·9	1·5	2·4
66—	4·5	1·3	0·2	1·0

A hadiözvegyek kormegoszlását jelző százalékos viszonzyszámok arra utalnak, hogy csak a legfiatalabb korcsoportban alacsony a hadiözvegyek aránya, azután a viszonzyszámok a népszám rovatában látott mérőszámok fölé emelkednek s azok csak a 61—65 évesek korcsoportjában esnek ismét vissza. A hadiözvegyek a közepeskorú népesség korosztályába tartoznak, amennyiben a járadékban részesülők 83·6%-a, az összes hadiözvegyeknek pedig 84·0%-a a 36—55 esztendő nők korcsoportjába sorozandó. De tekintve, hogy a nők általában hosszabb életűek, mint a férfiak, nem valószínű, hogy a hadiözvegyek járadékellátásának problémáját egyhamar Mors Imperator oldja meg. Annál kevésbbé, mert a hadiözvegyek egyötöde még a negyven esztendőnél is fiatalabb. Nagyon öröndetes tudnunk, hogy a felülvizsgálat alkalmával a hadiözvegyek 99·2%-a teljesen keresetképesnek bizonyult. A hadiözvegyek keresetképessége mindenesetre lényegesen feljavítja a valóban százalmas járadékellátásuk által megszabott alacsony életstandardot. E nélkül a hadiözvegyeket a székesfőváros koldusai között kellene regisztrálnunk. Javítja ma még a hadiözvegyek helyzetét az a körülmény is, hogy a világháború után tizenhét esztendővel gyermekeik is felcseperedtek s lassan mind nagyobb tömegekben érik el a keresetképes életkort. Még 1929-ben azonban a hadiözvegyek gyermekeinek 78·6%-a volt 20 éven aluli, tehát még alig keresetképes. Az idevágó viszonzyszámok a járadékos és járadéknélküli hadiözvegyek rubrikáiban lényegesen nem térnek el egymástól. Nincs különösebb jelentősége annak, hogy a hadiözvegyek gyermekei között a nemek aránya tekintetében teljes a harmónia.

A hadiözvegyek elhalt férjük illetőségi helyéről nem tudtak elég pontosan vallomást tenni s így mivel a 18. számú táblánk első csoportjában foglalt adatoknak 46·1%-a az ismeretlen felírású rovatba került, ezt az anyagunkat részletes megtárgyalásra érdemesnek nem tartjuk. Lakóhely szerint azonban már minden hadiözvegy besorozásra került, miért is a hadiözvegyek lakóhely szerint való megoszlásáról pontosabban tájékozódhatunk. A járadékban részesülő hadiözvegyek 20·4%-a, a nem részesülők 24·5%-a lakott Budán.

19. A hadiözvegyek megoszlása a székesfővárosban a járadék és nevelési pótlék nagysága, valamint az igényjogosultságot befolyásoló körülmények szerint. — 1929.

Megnevezés	Hadiözvegyi járadékot												Mindössze	
	k a p						n e m k a p							
	gyermek-telen		gyermek- kel		együtt		gyermek-telen		gyermek- kel		együtt			
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%		
<i>A havi ellátási járadék nagysága szerint.</i>														
Hadiözvegyi járadék nagysága :														
5 pengő	1.441	66-9	1.214	64-7	2.655	65-9	—	—	—	—	—	—	2.655	65-9
8 „	—	—	1	0-1	1	0-0	—	—	—	—	—	—	1	0-0
10 „	526	24-4	456	24-3	982	24-3	—	—	—	—	—	—	982	24-3
16 „	178	8-2	204	10-8	382	9-5	—	—	—	—	—	—	382	9-5
Ismeretlen	10	0-5	2	0-1	12	0-3	—	—	—	—	—	—	12	0-3
Összesen .. { absz.	2.155	100-0	1.877	100-0	4.032	100-0	—	—	—	—	—	—	4.032	100-0
{ % ..	53-4		46-6		100-0								100-0	
<i>A nevelési pótlék szerint.</i>														
Nevelési pótlékot nem kap.	2.155	100-0	630	33-6	2.785	69-0	—	—	—	—	—	—	2.785	69-0
Nevelési pótlékot kap és pedig:														
— 75 pengőt	—	—	628	33-5	628	15-6	—	—	—	—	—	—	628	15-6
1-25 „	—	—	233	12-4	233	5-8	—	—	—	—	—	—	233	5-8
1-50 „	—	—	239	12-7	239	5-9	—	—	—	—	—	—	239	5-9
2-25 „	—	—	40	2-1	40	1-0	—	—	—	—	—	—	40	1-0
2-50 „	—	—	57	3-0	57	1-4	—	—	—	—	—	—	57	1-4
3-— „	—	—	31	1-6	31	0-8	—	—	—	—	—	—	31	0-8
3-75 „	—	—	13	0-7	13	0-3	—	—	—	—	—	—	13	0-3
4-50 „	—	—	2	0-1	2	0-1	—	—	—	—	—	—	2	0-1
5-— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-25 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-— „	—	—	2	0-1	2	0-1	—	—	—	—	—	—	2	0-1
6-25 „	—	—	1	0-1	1	0-0	—	—	—	—	—	—	1	0-0
Ismeretlen	—	—	1	0-1	1	0-0	—	—	—	—	—	—	1	0-0
Összesen	2.155	100-0	1.877	100-0	4.032	100-0	—	—	—	—	—	—	4.032	100-0
<i>Az igényjogosultságot befolyásoló körülmények szerint.</i>														
Járadékát megváltotta { absz.	—	—	—	—	—	—	694	83-8	509	82-0	1.203	83-3	1.203	83-3
{ % ..	—	—	—	—	—	—	57-7		42-3		100-0		100-0	
Járadékot nem igényelt { absz.	—	—	—	—	—	—	61	7-4	13	2-1	74	5-1	74	5-1
{ % ..	—	—	—	—	—	—	82-4		17-6		100-0		100-0	
Miniszteri rendeletre { absz.	—	—	—	—	—	—	4	0-5	4	0-6	8	0-6	8	0-6
beszüntetve	—	—	—	—	—	—	50-0		50-0		100-0		100-0	
Nem optált	—	—	—	—	—	—	11	1-3	28	4-6	39	2-7	39	2-7
{ % ..	—	—	—	—	—	—	28-2		71-8		100-0		100-0	
Újbol férjhez ment { absz.	—	—	—	—	—	—	41	5-0	36	5-9	77	5-3	77	5-3
{ % ..	—	—	—	—	—	—	53-2		46-8		100-0		100-0	
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	17	2-0	26	4-2	43	3-0	43	3-0
{ % ..	—	—	—	—	—	—	39-5		60-5		100-0		100-0	
Összesen .. { absz.	—	—	—	—	—	—	828	100-0	616	100-0	1.444	100-0	1.444	100-0
{ % ..	—	—	—	—	—	—	57-3		42-7		100-0		100-0	

Ha pedig a hadiözvegyek topografiai elhelyezkedését illusztráló viszony-számokat a népesség megfelelő tagozódását jelző számokkal összevetjük, akkor a következő eredményekre bukkanunk :

	I. kerület	II. kerület	III. kerület	Jobb-part	IV. kerület	V. kerület	VI. kerület	VII. kerület	VIII. kerület	IX. kerület	X. kerület	Bal-part	Buda-pest
A népszám sze-rint (1925) ..	10·5	5·3	5·6	21·4	2·8	8·0	16·8	19·3	15·5	9·8	6·4	78·6	100·0
A hadiözvegyek elhelyezkedése szerint	10·2	5·0	6·3	21·5	1·3	6·5	17·2	19·4	18·1	11·0	5·0	78·5	100·0

A jobbparton e viszonyszámok majdnem hajszálnyira megegyeznek, a balparton a IV. és X. kerületekben aránylag kevesebb, a VII. és VIII. kerületekben aránylag több hadiözvegy lakik, mint azt a népszám tagozódása alapján kalkulálnánk. Feltűnő, hogy különösen a gyermektelen járadékos hadiözvegyek közül lakik sok a pesti oldalon. A hadiírókantakról is azt kellett megállapítanunk, hogy azoknak csak 24·6%-a született a székes-fővárosban. Íme most megismerjük, hogy a bennszülött hadiözvegyek aránya még ennél is alacsonyabb, mert csak 18·2% volt 1929-ben. A trianoni csapás a hadiözvegyek ellátása tekintetében is elég nagy terhet rakott a csonka országra, mert a hadiözvegyek 27·1%-a az elszakított országrészekből származott ide. Adataink szerint a hadiözvegyeknek csak 70·0%-a született Csonka-Magyarország földjén.

A 19. számú táblázat adatainak első csoportja betekintést enged a hadiözvegyek nyomorúságos járadékellátásának részleteibe. Kiderül, hogy a havi 16 pengő a maximális járadék, de ezt is csak a hadiözvegyek 9·5%-a »élvezi«. A hadiözvegyek közel háromnegyed része 5 pengő járadékkal kénytelen beérni. Ez az összeg a hadiözvegyet még egy hétig sem tudná becsületesen alimentálni. Hasonlóan siralmas összegeket utalnak ki nevelési pótlék címen. A hadiözvegyek 33·6%-a nevelési pótlékot nem kap, 63·7%-a pedig maximum havi 2·50 pengőt, ami ugyancsak egyenlő a semmivel. A járadékellátásnak mai nívója egészen gyatra s az erre a célra felaprózott összegek nem segítik még a legnagyobb nyomorúságban sínylődő hadi-özvegyeket sem. Ugyancsak a 19. számú tábla harmadik csoportjába foglalt adatokból tájékozódhatunk azoknak az okoknak megoszlása felől, amelyek az egyes járadéknélküli hadiözvegyek igényjogosultságát befolyásolták. A 2900/1925. M. E. rendeletnek volt hatása, amennyiben 1929-ig 1203 hadi-özvegy, a járadékban most már nem részesülők 83·3%-a járadékát megváltotta. A hadiözvegyek valószínűleg a legnagyobb részben a szegényebb néposztályból rekrutálódnak, mert csak 5·0%-uk nem igényelt járadékot. Az újból való férjhezmenés látszólag csak az esetek 5·3%-ában volt oka a járadék beszüntetésének. Valóságban azonban jóval magasabb arányban, mert sok hadiözvegy először megváltotta ajándékát s csak azután ment újra az anyakönyvvezető, illetve az oltár elé.

20. A hadlőzvegyek megoszlása a székestővárosban az elhalt férj katonai rendfokozata, iskolai képzettsége, halálának körülményei és ideje szerint. — 1929.

Megnevezés	Hadlőzvegyi járadékot														Mindössze	
	k a p						n e m k a p									
	gyermek-telen		gyermek-kel		együtt		gyermek-telen		gyermek-kel		együtt					
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%				
<i>Férjének katonai rendfokozata szerint.</i>																
Közlegény	1.412	65.5	1.199	63.9	2.611	64.8		577	69.7	432	70.1	1.009	69.9	1.620	66.1	
Altiszt	563	26.1	480	25.6	1.043	25.9		205	24.7	151	24.5	356	24.7	1.399	25.6	
Tiszt	157	7.3	183	9.7	340	8.4		29	3.5	28	4.6	57	3.9	397	7.2	
Ismeretlen	23	1.1	15	0.8	38	0.9		17	2.1	5	0.8	22	1.5	60	1.1	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0		828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.478	100.0	
<i>Férjének iskolai képzettsége szerint.</i>																
Iskolát nem végzett	5	0.2	33	1.8	38	0.9		7	0.9	3	0.5	10	0.7	48	0.9	
Elemi iskolát végzett	1.225	56.9	952	50.7	2.177	54.0		493	59.5	384	62.4	877	60.7	3.054	55.8	
Középiskola 1.	2	0.1	5	0.2	7	0.2		2	0.2	—	—	2	0.1	9	0.2	
" 2.	38	1.8	33	1.8	71	1.8		17	2.1	15	2.4	32	2.2	103	1.9	
" 3.	12	0.6	8	0.4	20	0.5		6	0.7	4	0.6	10	0.7	30	0.5	
" 4.	117	5.4	81	4.3	198	4.9		38	4.6	24	3.9	62	4.3	260	4.8	
" 5.	3	0.1	4	0.2	7	0.2		2	0.2	2	0.3	4	0.3	11	0.2	
" 6.	13	0.6	7	0.4	20	0.5		4	0.5	—	—	4	0.3	24	0.4	
" 7.	3	0.1	2	0.1	5	0.1		1	0.1	—	—	1	0.1	6	0.1	
" 8.	91	4.2	93	4.9	184	4.6		26	3.2	20	3.2	46	3.2	230	4.2	
Szakiskolát végzett	36	1.7	33	1.8	69	1.7		10	1.2	5	0.8	15	1.0	84	1.5	
Szaktanfolyamot végzett	—	—	1	0.1	1	0.0		1	0.1	1	0.2	2	0.1	3	0.1	
Főiskolát végzett	68	3.2	90	4.8	158	3.9		16	1.9	14	2.3	30	2.1	188	3.4	
Ismeretlen	542	25.1	535	28.5	1.077	26.7		205	24.8	144	23.4	349	24.2	1.426	26.0	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0		828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.478	100.0	
<i>Férje elhalálzásának körülményei szerint</i>																
A harctéren :																
elcsúszott	603	28.0	524	27.9	1.127	27.9		215	26.0	175	28.4	390	27.0	1.517	27.7	
elhalt	199	9.2	176	9.4	375	9.3		76	9.2	50	8.1	126	8.7	501	9.1	
eltűnt	474	22.0	329	17.5	803	19.9		190	22.9	125	20.3	315	21.8	1.118	20.4	
szerzett betegségben	633	29.4	560	29.9	1.193	29.6		254	30.7	199	32.3	453	31.4	1.646	30.1	
Mint ellenforradalmár	—	—	8	0.4	8	0.2		1	0.1	4	0.7	5	0.4	13	0.2	
Hadifogságban eltűnt	9	0.4	6	0.3	15	0.4		5	0.6	2	0.3	7	0.5	22	0.4	
Hadifogságban meghalt	18	0.8	17	0.9	35	0.9		8	1.0	10	1.6	18	1.2	53	1.0	
Ismeretlen	219	10.2	257	13.7	476	11.8		79	9.5	51	8.3	130	9.0	606	11.1	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0		828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.478	100.0	
<i>Férje elhalálzásának időpontja szerint.</i>																
1914. évben	264	12.2	263	14.0	527	13.1		98	11.8	89	14.4	187	12.9	714	13.0	
1915. "	401	18.6	327	17.4	728	18.0		194	23.4	126	20.5	320	22.2	1.048	19.2	
1916. "	351	16.3	218	11.6	569	14.1		124	15.0	92	14.9	216	15.0	785	14.3	
1917. "	275	12.8	164	8.7	439	10.9		90	10.9	62	10.1	152	10.5	591	10.8	
1918. "	244	11.3	196	10.5	440	10.9		88	10.6	76	12.3	164	11.4	604	11.0	
1919. "	68	3.2	76	4.0	144	3.5		30	3.6	19	3.1	49	3.4	193	3.5	
1920. "	82	3.8	56	3.0	138	3.4		31	3.8	32	5.2	63	4.4	201	3.7	
1921. "	39	1.8	44	2.3	83	2.1		20	2.4	12	1.9	32	2.2	115	2.1	
1922. "	27	1.3	29	1.5	56	1.4		5	0.6	8	1.3	13	0.9	69	1.3	
1923. "	27	1.3	33	1.8	60	1.5		13	1.6	6	1.0	19	1.3	78	1.5	
1924. "	26	1.2	34	1.8	60	1.5		15	1.8	12	1.9	27	1.9	87	1.6	
1925. "	18	0.8	35	1.9	53	1.3		1	0.1	14	2.3	15	1.0	68	1.2	
1926. "	17	0.8	22	1.2	39	1.0		5	0.6	5	0.8	10	0.7	45	0.9	
1927. "	18	0.8	21	1.1	39	1.0		13	1.6	3	0.5	16	1.1	55	1.0	
1928. "	43	2.0	50	2.7	93	2.3		5	0.6	1	0.2	6	0.4	99	1.8	
Ismeretlen	255	11.8	309	16.5	564	14.0		96	11.6	59	9.6	155	10.7	719	13.1	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0		828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.478	100.0	

A 68. oldalon bemutatott kérdőív 5. pontja a hadiözvegy elhalt férjének személyi adatait tudakolta. Az ennek alapján kiszámított adatokból megállapíthatjuk, hogy a hadiözvegyek 66·1%-ának férje közlegény, 25·6%-ának férje altiszt és 7·2%-ának férje tiszt volt a hadseregben. A hadiözvegyeknek csak 1·1%-ában nem sikerült az elhalt férj rendfokozatát megállapítani. A legénységi állományúak özvegyeinek viszonyszáma legnagyobb a járadéknélküli gyermektelenek, az altisztek özvegyeinek viszonyszáma a járadékos gyermektelenek s végül a tisztok özvegyeinek viszonyszáma a gyermekkel bíró és járadékban részesülők rovatában. A hadiözvegyek elhalt férjeinek legnagyobb tömege (átlagban 66·1%) közlegény volt, tehát természetes, hogy azok leginkább, 55·8%-ban csak elemi iskolát végeztek. A középiskola négy alsó osztályát csak 4·8%, a nyolc osztályt pedig csak 4·2% végezte. Még kisebb azoknak a hadiözvegyeknek aránya, kiknek férje főiskolát abszolvált (3·4%). Sajnos a hadiözvegyek 26·0%-a nem tudott pontos választ adni. A legénységi állományú s ami ezzel nagyjából egyenlő, a csak elemi iskolát végzett katonák özvegyeinek viszonyszáma a gyermektelenség avagy anyaság, nemkülönben a járadékellátás milyensége tekintetében disztíngvált kategóriákban alig mutat eltérést. A főiskolát végzett hősi halottak özvegyeinek viszonyszáma pedig egyenesen arra utal, hogy ezeket se fertőzte meg nagyon az egyke.

A székesfővárosban élő hadiözvegyek férjei közül 27·7% elesett a becsület mezején, 9·1%-a ugyanott elhalt és 20·4% a harctéren eltűnt. Hadifogságban aránylag kevés hadiözvegy férje pusztult el (1·4%), annál több azonban a harctéren szerzett betegségében (30·1%). A viszonyszámok a 20. számú táblázat látható adatok harmadik csoportjában nem jeleznek valami feltűnő eltérést. Legfeljebb azt kell megemlítenünk, hogy a férj elhalálózásának körülményeiről a hadiözvegyek 11·1%-a nem tudott választ adni. Ugyancsak érdekes felvilágosítást nyújt a fentemlített tábla adatainak utolsó csoportja, midőn a férj elhalálózásának idejéről számol be. Már 1914-ben elhalt az 1929-ben felülvizsgált hadiözvegyek egészen jelentős kontingensének férje (13·0%), mégis a legtöbb 1915-ben (19·2%) valószínűleg a súlyos kárpáti harcok, majd később a nagy galíciai offenzíva idején. A világháború következő három esztendejében a hadiözvegyek férjeinek már valamivel kisebb töredékei haltak el. Mégis eredményeink szerint a hadiözvegyek férje 68·3%-ban a világháború alatt halt meg és csak 31·7%-ban az azóta eltelt esztendőben. Az 1919., 1920. és 1921. esztendőkre még emelkedettebb viszonyszámok jutnak és valószínű, hogy sok fogságból hazaérkező katona halt meg ezekben az években a hadifáradalmak következtében. A járadékos, járadéknélküli avagy a gyermekes vagy a gyermektelen hadiözvegyek rovatában a viszonyszámok elég harmonikusan futnak, csak az tűnik szemünkbe, hogy 1928-ban aránylag elég hadiözvegy férje húnyt el. A hadiírók hálózati együtthatója — úgy látszik — mégis magasabb, mint azt első pillanatra gondolnánk.

A 21. számú táblázatban felsorakozó adatok szerint a hadiözvegyek férje a nélkül halt el (95·7%), hogy előzőleg hadirokkanttá lett volna minősítve (4·3%). Megemlékeztünk arról, hogy a rendelkezések egész sorát bocsátották ki, amelyek a hadigondozottaknak a járadékellátáson felül való támogatását lettek volna hivatva szolgálni. Már a hadirokkantak felülvizsgálati eredményeit kutatva kitűnt, hogy ezek a rendelkezések vajmi kevésé konkretizálódnak a gyakorlati életben. A hadiözvegyek sorsán sem könnyített adataink szerint az állami kedvezmények kiosztása, hiszen abban összesen 9 hadiözvegy részesült. Tehát a hadiözvegyek 99·8 százaléka nem kapott semmiféle állami kedvezményt. A kilenc közül 6 dohányárúsítási, 1 korlátolt italmérési és 2 utcai árúsítás engedélyében talált anyagi segítséget. Most még egy utolsó táblán a székesfőváros hadiözvegyeinek az elhalt férj polgári foglalkozása szerint való megoszlását mutatjuk be. A hadiözvegyek felének elhalt férje az iparban kereste kenyerét (50·8%). Már lényegesen kisebb töredék esik a kereskedelem és hitel (9·5%), a közlekedés (4·3%) és a közigazgatás (4·1%) rovataiba. Elég sok hadiözvegy férje volt napszámos (7·6%), magántisztviselő (4·3%), valamint szolga, cseléd és hordár (2·9%). Az egyéb értelmiségi pályákon azonban már aránylag kevés hadiözvegy elhalt férje működött (5·6%). A járadékos és járadék nélküli, valamint a gyermekes és gyermektelen hadiözvegyek viszonyszámai között ebben a csoportosításban sincs nagyon szembeötlő eltérés.

A 100.000/1928. N. M. M. rendelet alapján az 1928. évben megtartott felülvizsgálat alkalmával a hadiárvákra vonatkozó legfontosabb adatokat a 69. oldalon bemutatott »Egyéni lap« kitöltése elején gyűjtötték össze. A székesfőváros hadigondozottjainak súlyosan érintett csoportját látjuk a hadiárvák tömegében, kik minden szülői támogatás nélkül, pusztán a közsegélyre szorulnak. Köztámogatás nélkül ezeknek sorsa lett volna a legsíralmasabb. A hadiárvák nagy részét a hadiárva intézetekben az állam nevelteti s csak kisebb részük jutott a rokonok gondozásába. A 2700/1922. M. E. számú rendelet 29. §-a értelmében az olyan hadiárva járadékát, ki az államkincstár terhére vagy közalapítványból létesített nevelőintézetben talált elhelyezést, meg kellett szüntetni. A 4670/1923. M. E., illetve a 70.000/1926. N. M. M. rendeletek pedig a hadiárvák ösztöndíjban való részesítését szabályozzák. Adataink szerint az 1928. évi felülvizsgálat alkalmával összesen 998 hadiárvát lajstromoztak. Ezeknek 23·7%-a volt apátlan-
anyátlan, 72·6%-ának anyja újból férjhez ment s végül 3·7%-a házasságon kívül született, akik azonban házasságban született árvaakkal egyenlő elbánásban részesülnek. A hadiárvák 25·8%-át írták össze Budán, hol a népesség 21·6%-a lakik ; 74·2%-át pedig Pesten, hol pedig a népesség 78·4%-a helyezkedett el. Tehát több hadiárvát találunk Budán, mint azt a népesség megoszlása szerint számíthatnánk. A legtöbb hadiárva Budán a III. kerületben, Pesten pedig a VII., VIII., és IX. kerületekben van nyilvántartva.

22. A hadlövzervek megoszlása a székesfővárosban az elhalt férj polgári foglalkozása szerint. — 1929.

Megnevezés	Hadlövzervegyi járadékok														Mindössze	
	kap					nem kap										
	gyermektelen		gyermekkel		együtt	gyermektelen		gyermekkel		együtt	gyermektelen		gyermekkel			együtt
	absz.	%	absz.	%		absz.	%	absz.	%		absz.	%	absz.	%		
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%		absz.
Östermelés	103	4.8	113	6.0	216	5.4	59	7.1	38	6.2	97	6.7	313	5.7	5.7	
Bányászat	5	0.2	7	0.4	12	0.3	3	0.4	2	0.3	5	0.3	17	0.3	0.3	
Ipar	1.076	49.9	925	49.3	2.001	49.6	442	53.4	336	54.5	778	53.9	2.779	50.8	50.8	
Kereskedelem és hitel	261	12.1	149	7.9	410	10.2	71	8.6	39	6.3	110	7.6	520	9.5	9.5	
Közlekedés	76	3.5	96	5.1	172	4.3	35	4.2	30	4.9	65	4.5	237	4.3	4.3	
Közigazgatás	86	4.0	99	5.3	185	4.6	16	1.9	23	3.7	39	2.7	224	4.1	4.1	
Igazságtűz:																
a) bírák, ügyészek	4	0.2	2	0.1	6	0.1	1	0.1	—	—	1	0.1	7	0.1	0.1	
b) ügyvédek, ügyvédségek	11	0.5	20	1.1	31	0.8	1	0.1	3	0.5	4	0.3	35	0.6	0.6	
c) tisztviselők, altisztek	2	0.1	—	—	2	0.1	1	0.1	—	—	1	0.1	3	0.1	0.1	
Tanügy	22	1.0	24	1.3	46	1.2	6	0.7	6	1.0	12	0.8	58	1.1	1.1	
Közegészségügy:																
a) orvosok	10	0.5	19	1.0	29	0.7	3	0.4	—	—	3	0.2	32	0.6	0.6	
b) gyógyszerészek	3	0.1	7	0.4	10	0.2	1	0.1	—	—	1	0.1	11	0.2	0.2	
c) egyéb	4	0.2	2	0.1	6	0.1	2	0.2	1	0.2	3	0.2	9	0.2	0.2	
Irodalom, művészet	21	1.0	17	0.9	38	0.9	12	1.5	—	—	12	0.8	50	0.9	0.9	
Mérnök, építész, vegyész	23	1.1	22	1.2	45	1.1	3	0.4	4	0.6	7	0.5	52	1.0	1.0	
Egyéb értelmiség	24	1.1	10	0.5	34	0.8	6	0.7	3	0.5	9	0.6	43	0.8	0.8	
Napszámosok	164	7.6	131	7.0	295	7.3	67	8.1	56	9.1	123	8.5	418	7.6	7.6	
Szolga, cseléd, hordárok	57	2.7	61	3.2	118	2.9	21	2.5	19	3.1	40	2.8	158	2.9	2.9	
Nyugdíjazások	—	—	3	0.2	3	0.1	—	—	—	—	—	—	3	0.1	0.1	
Vagyonukból élők	1	0.0	—	—	1	0.0	—	—	—	—	—	—	1	0.0	0.0	
Gyámoltatásból élők	1	0.0	—	—	1	0.0	1	0.1	—	—	1	0.1	2	0.0	0.0	
Magántisztviselők	98	4.6	81	4.3	179	4.5	36	4.4	23	3.7	59	4.1	238	4.3	4.3	
Egyéb foglalkozástiak	85	4.0	72	3.8	157	3.9	34	4.1	25	4.1	59	4.1	216	3.9	3.9	
Ismeretlen	18	0.8	17	0.9	35	0.9	7	0.9	8	1.3	15	1.0	50	0.9	0.9	
Összesen	2.155	100.0	1.877	100.0	4.032	100.0	828	100.0	616	100.0	1.444	100.0	5.476	100.0	100.0	

23. A hadiárvak megoszlása a székesfővárosban nem, lakóhely, atyjuknak

Megnevezés	A pátlan-nyátlan hadiárva									
	—10		10—15		15—16		16—20		20—	
	éves									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Nem szerint.										
Fiú	3	33.3	33	54.1	27	48.2	46	46.9	8	61.5
Leány	6	66.7	28	45.9	29	51.8	52	53.1	5	38.5
Összesen	9	100.0	61	100.0	56	100.0	98	100.0	13	100.0
Lakóhely szerint.										
I. kerület	—	—	1	1.6	5	8.9	1	1.0	—	—
II. „	—	—	7	11.5	3	5.4	18	18.4	6	46.1
III. „	2	22.2	10	16.4	3	5.4	14	14.3	—	—
IV. „	—	—	2	3.3	2	3.6	1	1.0	—	—
V. „	2	22.2	5	8.2	3	5.4	1	1.0	—	—
VI. „	2	22.2	6	9.8	4	7.1	5	5.1	—	—
VII. „	2	22.3	14	23.0	15	26.8	33	33.7	2	15.4
VIII. „	—	—	8	13.1	9	16.0	9	9.2	—	—
IX. „	1	11.1	3	4.9	3	5.4	14	14.3	5	38.5
X. „	—	—	5	8.2	9	16.0	2	2.0	—	—
Budapest	9	100.0	61	100.0	56	100.0	98	100.0	13	100.0
Az atya katonai rendfokozata szerint.										
Közlegény	5	55.6	40	65.6	35	62.5	70	71.4	9	69.2
Altiszt	3	33.3	15	24.6	17	30.3	23	23.5	3	23.1
Tiszt	1	11.1	5	8.2	2	3.6	2	2.0	—	—
Ismeretlen	—	—	1	1.6	2	3.6	3	3.1	1	7.7
Összesen	9	100.0	61	100.0	56	100.0	98	100.0	13	100.0
Az atya iskolai képzettsége szerint.										
Iskolát nem végzett	—	—	—	—	—	—	1	1.0	—	—
Elemi iskolát végzett	7	77.8	46	75.4	45	80.3	83	84.8	8	61.5
Középiskola 1—4 oszt. végezte	1	11.1	3	4.9	2	3.6	5	5.1	3	23.1
„ 5—8 „ „ „	1	11.1	4	6.6	2	3.6	2	2.0	—	—
Szakiskolát végzett	—	—	1	1.6	2	3.6	—	—	1	7.7
Főiskolát végzett	—	—	3	4.9	1	1.8	2	2.0	—	—
Ismeretlen	—	—	4	6.6	4	7.1	5	5.1	1	7.7
Összesen	9	100.0	61	100.0	56	100.0	98	100.0	13	100.0
Az atya elhalálzásának körülményei szerint.										
A harctéren :										
elcsott	1	11.1	12	19.7	27	48.2	37	37.8	2	15.4
elhalt	—	—	2	3.3	3	5.4	12	12.2	3	23.1
eltűnt	—	—	6	9.8	4	7.1	20	20.4	3	23.1
szerzett betegségében	5	55.6	30	49.2	4	7.1	10	10.2	3	23.0
Hadifogságban :										
eltűnt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
meghalt	—	—	—	—	1	1.8	1	1.0	—	—
Ismeretlen	3	33.3	11	18.0	17	30.4	18	18.4	2	15.4
Összesen	9	100.0	61	100.0	56	100.0	98	100.0	13	100.0

rendfokozata, iskolai képzettsége és elhalálozási körülményei szerint. — 1929.

Hadiárva, kinek anyja újból férhez ment										Házasságon kívül született hadiárva										Összesen	
—10		10—15		15—16		16—20		20—		—10		10—15		15—16		16—20		20—			
é v e s																					
absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%		
11	61.1	107	51.4	106	51.2	136	52.9	16	45.7	—	—	8	53.3	5	50.0	5	45.5	—	—	511	51.2
7	38.9	101	48.6	101	48.8	121	47.1	19	54.3	—	—	7	46.7	5	50.0	6	54.5	—	—	487	48.8
18	100.0	208	100.0	207	100.0	257	100.0	35	100.0	—	—	15	100.0	10	100.0	11	100.0	—	—	998	100.0
2	11.1	23	11.0	18	8.7	13	5.1	4	11.4	—	—	—	—	1	10.0	—	—	—	—	68	6.8
1	5.6	10	4.8	5	2.4	27	10.5	4	11.4	—	—	—	—	—	—	1	9.1	—	—	82	8.2
5	27.7	18	8.7	18	8.7	33	12.8	—	—	—	—	1	6.7	1	10.0	3	27.3	—	—	108	10.8
—	—	4	1.9	5	2.4	3	1.2	—	—	—	—	1	6.7	1	10.0	—	—	—	—	19	1.9
1	5.6	20	9.6	18	8.7	4	1.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54	5.4
1	5.6	33	15.9	43	20.8	12	4.7	—	—	—	—	3	20.0	2	20.0	—	—	—	—	111	11.1
1	5.6	35	16.8	38	18.4	75	29.2	3	8.6	—	—	3	20.0	1	10.0	—	—	—	—	222	22.3
3	16.6	32	15.4	33	15.9	28	10.9	1	2.9	—	—	4	26.6	2	20.0	3	27.3	—	—	132	13.2
1	5.6	21	10.1	20	9.7	58	22.6	23	65.7	—	—	3	20.0	2	20.0	4	36.3	—	—	158	15.9
3	16.6	12	5.8	9	4.3	4	1.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	4.4
18	100.0	208	100.0	207	100.0	257	100.0	35	100.0	—	—	15	100.0	10	100.0	11	100.0	—	—	998	100.0
14	77.8	127	61.1	143	69.1	167	65.0	20	57.1	—	—	10	66.7	9	90.0	7	63.7	—	—	656	65.7
4	22.2	61	29.3	53	25.6	64	24.9	5	14.3	—	—	5	33.3	1	10.0	4	36.3	—	—	258	25.9
—	—	19	9.1	11	5.3	26	10.1	10	28.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	76	7.6
—	—	1	0.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	0.8
18	100.0	208	100.0	207	100.0	257	100.0	35	100.0	—	—	15	100.0	10	100.0	11	100.0	—	—	998	100.0
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10.0	1	9.1	—	—	3	0.3
15	83.3	152	73.1	152	73.5	190	73.9	24	68.5	—	—	13	86.7	9	90.0	9	81.8	—	—	753	75.5
2	11.1	16	7.7	10	4.8	15	5.8	—	—	—	—	2	13.3	—	—	1	9.1	—	—	60	6.0
—	—	7	3.4	5	2.4	14	5.5	3	8.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	3.8
—	—	5	2.4	9	4.3	9	3.5	1	2.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28	2.8
—	—	15	7.2	4	1.9	16	6.2	7	20.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48	4.8
1	5.6	13	6.2	27	13.1	13	5.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	68	6.8
18	100.0	208	100.0	207	100.0	257	100.0	35	100.0	—	—	15	100.0	10	100.0	11	100.0	—	—	998	100.0
—	—	67	32.2	88	42.5	111	43.2	15	42.8	—	—	5	33.3	4	40.0	4	36.3	—	—	373	37.4
—	—	31	14.9	39	18.9	51	19.8	4	11.4	—	—	—	—	1	10.0	—	—	—	—	146	14.6
1	5.6	18	8.7	28	13.5	32	12.5	8	22.9	—	—	4	26.7	3	30.0	3	27.3	—	—	130	13.0
17	94.4	59	28.4	21	10.1	28	10.9	7	20.0	—	—	2	13.3	—	—	1	9.1	—	—	187	18.8
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	20.0	2	20.0	3	27.3	—	—	8	0.8
—	—	3	1.4	5	2.4	5	1.9	—	—	—	—	1	6.7	—	—	—	—	—	—	16	1.6
—	—	30	14.4	26	12.6	30	11.7	1	2.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	138	13.8
18	100.0	208	100.0	207	100.0	257	100.0	35	100.0	—	—	15	100.0	10	100.0	11	100.0	—	—	998	100.0

24. A hadiárvaik megoszlása a székesfővárosban atyjuk, illetve anyjuk

Megnevezés	Apátlan-anyátlan hadiárva									
	—10		10—15		15—16		16—20		20—	
	éves									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Az atya elhalálzásának időpontja szerint.										
1914. évben	—	—	1	1-6	11	19-6	20	20-4	4	30-8
1915. é	—	—	3	4-9	11	19-6	16	16-3	—	—
1916. é	1	11-1	7	11-5	7	12-5	14	14-3	5	38-4
1917. é	—	—	4	6-6	2	3-6	9	9-2	1	7-7
1918. é	—	—	10	16-4	5	8-9	11	11-2	1	7-7
1919. é	—	—	6	9-8	1	1-8	2	2-0	—	—
1920. é	1	11-1	6	9-9	—	—	4	4-1	—	—
1921. é	—	—	4	6-6	—	—	—	—	—	—
1922. é	—	—	1	1-6	—	—	—	—	—	—
1923. é	1	11-1	1	1-6	1	1-8	—	—	—	—
1924. é	1	11-1	2	3-3	—	—	3	3-1	—	—
1925. é	1	11-1	—	—	—	—	—	—	—	—
1926. é	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1927. é	—	—	1	1-6	—	—	—	—	—	—
1928. é	1	11-1	—	—	—	—	—	—	—	—
1929. é	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	3	33-4	15	24-6	18	32-2	19	19-4	2	15-4
Összesen	9	100-0	61	100-0	58	100-0	98	100-0	13	100-0
Az anya elhalálzásának időpontja szerint.										
1914. évben	—	—	—	—	1	1-8	2	2-0	2	15-4
1915. é	—	—	—	—	1	1-8	2	2-0	1	7-7
1916. é	—	—	1	1-6	—	—	4	4-1	—	—
1917. é	—	—	1	1-6	3	5-3	4	4-1	—	—
1918. é	—	—	1	1-6	5	8-9	8	8-2	—	—
1919. é	—	—	2	3-3	1	1-8	6	6-1	—	—
1920. é	—	—	6	9-8	1	1-8	8	6-1	2	15-4
1921. é	—	—	4	6-6	4	7-1	8	8-2	1	7-7
1922. é	—	—	2	3-3	3	5-3	5	5-1	—	—
1923. é	—	—	7	11-5	2	3-6	5	5-1	—	—
1924. é	1	11-1	2	3-3	1	1-8	5	5-1	1	7-7
1925. é	—	—	2	3-3	1	1-8	3	3-1	—	—
1926. é	—	—	1	1-6	—	—	4	4-1	—	—
1927. é	1	11-1	2	3-3	2	3-6	1	1-0	—	—
1928. é	2	22-2	2	3-3	—	—	4	4-1	—	—
1929. é	1	11-1	5	8-2	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	4	44-5	23	37-7	31	55-4	31	31-6	6	46-1
Összesen	9	100-0	61	100-0	56	100-0	98	100-0	13	100-0
Házasságon kívül született hadiárvaik igényjogosultság szerint.										
A természetes atya tartotta el	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
é é örökbe fogadta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
é é atyát hiteles tanúk íg.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A hadiárvaáradék havi összege szerint.										
Nem kap	—	—	1	1-6	—	—	68	69-4	11	84-6
Ebből:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
árvaházi ellátást kap	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
gyámja lemondta	—	—	1	1-6	—	—	—	—	—	—
magyar állampolgárságát elvesztette	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16. életévét betöltötte	—	—	—	—	—	—	68	69-4	11	84-6
Kap	9	100-0	59	96-8	54	96-4	29	29-6	1	7-7
Ebből:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-25 P	8	88-9	53	86-9	51	91-0	29	29-6	1	7-7
5-75 P	1	11-1	6	9-9	3	5-4	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	1	1-6	2	3-6	1	1-0	1	7-7
Összesen	9	100-0	61	100-0	56	100-0	98	100-0	13	100-0

25. A hadiárva k megoszlása a székesfővárosban születési

Megnevezés	Apátlan- anyátlan hadiárva									
	—10		10—15		15—16		16—20		20—	
	é v e s									
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Születési hely szerint.										
Csonka-Magyarország	9	100-0	54	88-5	49	87-5	89	90-8	10	76-9
Ebből : Pest-Pilis-Solt-Kiskún várm.	6	66-7	49	80-3	38	67-9	68	69-4	9	69-2
Budapest	6	66-7	43	70-5	35	62-5	54	55-1	7	53-8
Magyarország elszakított részei	—	—	4	6-6	4	7-1	1	1-0	2	15-4
Európa	—	—	—	—	—	—	4	4-1	—	—
Egyéb világrész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	3	4-9	3	5-4	4	4-1	1	7-7
Összesen	9	100-0	61	100-0	58	100-0	98	100-0	13	100-0
	0-9	—	6-1	—	5-6	—	9-8	—	1-3	—
Az atya polgári foglalkozása szerint.										
Bányászat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ipar	3	33-4	29	47-5	27	48-2	55	56-2	9	69-2
Kereskedelem és hitel	1	11-1	3	4-9	5	8-9	3	3-1	1	7-7
Közlekedés	2	22-2	9	14-8	3	5-3	6	6-1	—	—
Közigazgatás	—	—	1	1-6	2	3-6	5	5-1	1	7-7
Igazságügy :										
bírák, ügyészek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ügyvédek	—	—	1	1-6	—	—	1	1-0	—	—
tisztviselők, altisztek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tanügy	—	—	1	1-6	1	1-8	—	—	—	—
Közegészségügy :										
orvosok	—	—	—	—	1	1-8	—	—	—	—
egyéb közegészségügy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Irodalom, művészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mérnök, építész, vegyész	—	—	1	1-7	—	—	—	—	—	—
Egyéb értelmiség	—	—	—	—	1	1-8	1	1-0	—	—
Napszámosok	2	22-2	5	8-2	4	7-2	11	11-2	—	—
Szolga, cseléd, hordárok	—	—	1	1-7	3	5-3	5	5-1	—	—
Magántisztviselők	1	11-1	2	3-3	2	3-6	1	1-0	—	—
Egyéb foglalkozásúak	—	—	8	13-1	7	12-5	10	10-2	2	15-4
Összesen	9	100-0	61	100-0	58	100-0	98	100-0	13	100-0

hely és az elhalt apa polgári foglalkozása szerint. — 1929.

Hadiárva, kinek anyja újból férjhez ment										Házasságon kívül született hadiárva										Összesen	
—10		10—15		15—16		16—20		20—		—10		10—15		15—16		16—20		20—			
é v e s										é v e s											
absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
18	100-0	195	93-8	193	93-2	236	91-8	34	97-1	—	—	15	100-0	10	100-0	11	100-0	—	—	923	92-5
17	94-4	153	73-6	152	73-4	194	75-5	31	88-6	—	—	13	86-7	8	80-0	8	72-7	—	—	746	74-7
17	94-4	141	67-8	129	62-3	176	68-5	29	82-9	—	—	11	73-3	7	70-0	8	72-7	—	—	663	66-4
—	—	13	6-2	11	5-3	17	6-6	1	2-9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53	5-3
—	—	—	—	1	0-5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	0-5
—	—	—	—	—	—	1	0-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0-1
—	—	—	—	2	1-0	3	1-2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	1-6
18	100-0	208	100-0	207	100-0	257	100-0	35	100-0	—	—	15	100-0	10	100-0	11	100-0	—	—	998	100-0
1-8	20-9	20-8	25-7	3-5	—	—	—	—	—	1-5	1-0	1-1	—	—	—	—	—	—	—	100-0	—
—	—	—	—	1	0-5	—	—	—	—	—	—	1	6-7	—	—	1	9-1	—	—	3	0-3
13	72-2	104	50-0	100	48-3	129	50-2	16	45-7	—	—	7	46-7	5	50-0	8	72-7	—	—	505	50-6
—	—	24	11-5	20	9-7	23	8-9	5	14-3	—	—	1	6-7	—	—	1	9-1	—	—	87	8-7
—	—	11	5-3	14	6-7	9	3-5	—	—	—	—	3	20-0	2	20-0	—	—	—	—	59	5-9
2	11-1	4	1-9	—	—	11	4-3	2	5-7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28	2-8
—	—	—	—	—	—	2	0-8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0-2
—	—	9	4-3	2	1-0	4	1-5	4	11-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	2-1
—	—	3	1-4	1	0-5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	0-4
—	—	1	0-5	—	—	2	0-8	3	8-6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	0-8
—	—	—	—	—	—	3	1-2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	0-4
—	—	2	1-0	—	—	1	0-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0-3
—	—	1	0-5	4	1-9	1	0-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0-6
—	—	2	1-0	1	0-5	1	0-4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	0-5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6-7	—	—	—	—	—	—	3	0-3
2	11-1	17	8-2	13	6-3	24	9-3	1	2-9	—	—	1	6-6	2	20-0	—	—	—	—	82	8-2
—	—	8	3-8	11	5-3	12	4-7	3	8-6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	4-3
—	—	11	5-3	8	3-9	7	2-7	1	2-8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33	3-3
1	5-6	11	5-3	32	15-4	28	10-9	—	—	—	—	1	6-6	1	10-0	1	9-1	—	—	102	10-3
18	100-0	208	100-0	207	100-0	257	100-0	35	100-0	—	—	15	100-0	10	100-0	11	100-0	—	—	998	100-0

A hadiárvák korcsoportok szerint való megoszlása ezt a képet adja :

Korcsoport	—10	10—15	15—16	16—20	20—	Összesen
Abszolút számokban .	27	284	273	366	48	998
Százalékokban	2·7	28·4	27·4	36·7	4·8	100·0

A székesfőváros hadiárvainak 41·5%-a tehát 1929-ben már idősebb volt, mint 16 éves s így a 2700/1922. M. E. rendelet szerint nem is tarthatott külön miniszteri engedély nélkül járadékra igényt. Az 1930. esztendőben pedig további 27·4% lépte túl a korhatárt s ezzel a járadékot csak kivételesen élvező hadiárvák aránya 68·9%-ra, kereken 70%-ra emelkedett. Nincs kétség abban, hogy további öt esztendő lepergése után a hadiárvák ellátásának kérdése már alárendelt jelentőségű problémává devalválódik.

A hadiárvák atyja 65·7%-ban volt közlegény, 25·9%-ban altiszt és csak 7·6%-ban tiszt, amiből következik, hogy a hadiárvák főleg a szegényebb társadalmi rétegből kerültek ki. Ezt a tételt igazolja az a tapasztalásunk is, hogy a hadiárvák elhalt apáinak 75·5%-a csak elemi iskolát járt és csak 4·8%-a végzett főiskolát. A hadiárvák apáinak 65·0%-a a harctéren elesett, eltűnt avagy meghalt, idehaza a harctéren szerzett betegség következtében csak 18·8%. A hadifogság szenvedései pedig a hadiárvák 2·4%-át tették apátlanná. Mint azt a 24. számú táblánkból kiolvashatjuk, a hadiárvák atyáinak 68·5%-a a világháború alatt az 1914—1918. esztendőkhöz halt el. Az anyák elhalálozási ideje szerint kalkulált viszonyszámok már kisebb eltéréseket jeleznek, de mégis az anyák halálozása legrosszabb volt az 1918., 1920., 1921., 1922., 1923. és 1924. esztendőkhöz. A 36 házasságon kívül született hadiárva igényjogosultságának alapjául 6 esetben szolgált az, hogy természetes apja örökbe fogadta, 5 esetben az a körülmény, hogy az apa a gyermeket maga tartotta el s végül 25 esetben a természetes apát tanuk igazolták.

A hadiárvák járadékellátását, bár a havi 3—6 pengő járadék segítségével alig mondható, megértéssel kezelik, mert annak ellenére, hogy a hadiárvák 70%-a túl van a korhatáron, mégis ugyancsak 70%-a kapott valami anyagi segítséget. A hadiárváknak körülbelül 28%-a a korhatár átlépése következtében veszítette el a járadékát.

Az 1928. évi hadigondozási felülvizsgálat eredményei alapján megállapítottuk, hogy a hadirokkantoknak csak 24·6%-a született Budapesten (75·5% Csonka-Magyarországon), a hadiözvegyeknek meg épen csak 18·2%-a (70·0% Csonka-Magyarországon). Ezzel szemben a budapesti hadiárvák legnagyobb tömege (66·4%) Budapesten jött a világra. A hadiárvákat a születés ténye is erősen a csonka országhoz köti, mert 92·5%-uk már itt pillantotta meg a napot s az elszakított területen csak elenyésző töredékük (5·3%). A 25. számú táblából még azt a megismerést is szerezhethetjük, hogy a hadiárvák zöme (50·6%) az iparososztályból került ki. Továbbá

22·8%-uk pedig a napszámosok, cselédek, szolgák és egyéb foglalkozásúak, ugyancsak alacsony életstandardot jelentő társadalmi rétegeből. A hadiárvak 8·7%-a a kereskedelem és hitellel, 5·9%-a a közlekedésben és végül 8·4%-a az értelmiségi pályákon tevékenykedett apák árvája volt.

A hadiárvak számszerint sem alkotják a székesfőváros hadigondozottjainak jelentős csoportját, ha pedig figyelembe vesszük, hogy a hadiárvak alig öt esztendő múlva már majd kivétel nélkül idősebbek lesznek a rendelkezésekben lefektetett korhatárnál, akkor azt kell mondanunk, hogy a hadigondozás problémái közül, legalább a székesfővárosra vonatkozólag a hadiárvak gondozását nemsokára sikerül nyugvópontra juttatni.

A hadigondozottak negyedik, legkisebb létszámú csoportjával, a felmenő- és oldalágbeli hadigondozottakkal kell még foglalkoznunk. A 2700. 1922. M. E. rendelet 31. §-a ezek számára nem járadékot, hanem segélyt állapított meg, mely csak a hadiszolgálat következtében elhaltak felmenő- vagy oldalágbeli rokonai számára állapítható meg. A 141.419/1924. N. M. M. számú rendelet a felmenőági segélyekre vonatkozó igények bejelentésére végleges határidőt tűzött ki, 1924. évi december hó 31-éig. Ennek az intézkedésnek az volt a hibája, hogy elzárta a későbbi igényjogosultnak, például a csak a közelmúltban elhunyt 100%-os hadirokkant által eltartott anyát a járadékért való folyamodástól.

A székesfővárosban az 1928. évi felülvizsgálat eredményei szerint összesen csak 323 felmenőágbeli hadigondozott él s ez a csoport az összes hadigondozottaknak csak 0·3%-a (Csonka-Magyarországon 0·6%-a). Pontosabban 20·7%-a Budán és 79·3%-a Pesten. A felmenőágbeli hadigondozottak 94·1%-a szülő (88·1%-ban anya), 3·1%-a nagyszülő és 2·8%-a testvér volt 1929-ben. A szülők 90·1%-a volt 60 éven felüli, a nagyszülőknek pedig 100·0%-a hetven esztendőn felüli, sőt a nőtestvérek 77·8%-a is a hatvan és hetven életévek között volt 1929-ben. A felmenőágbeli hadigondozottak általában olyan magas korúak, hogyha ezeket a hadigondozás nem istápolná, akkor okvetlenül a szegénységélyezésre szorulnának. A felmenőágbeli hadigondozottaknak csak kicsiny csoportja, 17·1%-a született Budapesten és csak a fele Csonka-Magyarországon. Megemlítésre érdemes, hogy a felmenőágbeli hadigondozottak 20·1%-a csehek által elszakított területen született. A háborúban elesett és elhalt tisztek aránylag jóval több felmenőágbeli hozzátartozót hagytak hátra, mint özvegyet vagy árvát, mert ezek 9·9%-a a tisztek rovatába került. A felmenőágbeliek magas kora is arra a következtetésre int, hogy a hadigondozottaknak ez a csoportja sem fog sokáig gondot okozni a hadigondozáspolitikai irányítóinak.

A felmenőágbeli hadigondozottak 56·7%-a az iparosok, 7·7%-a a kereskedelemmel és hitellel, 5·3%-a a közlekedésben foglalkozók hátrahagyottja volt és csak 3·1%-a az értelmiségi pályákon működött katonaké.

26. A felmenő- és oldalágbeli hadigondozottak megoszlása a székesfővárosban lakóhely, életkor, születési hely és az elhalt hozzátartozó rendfokozata szerint. — 1929.

Megnevezés	Szülő						Nagyszülő						Nőtestvér				Mind- össze	
	apa		anya		együtt		nagyapa		nagyanya		együtt							
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%		
Lakóhely szerint.																		
I. kerület	2	4.8	19	7.3	21	6.9	—	—	—	—	—	—	2	22.2	23	7.1		
II. „	2	4.8	15	5.7	17	5.6	—	—	—	—	—	—	—	—	17	5.3		
III. „	2	4.7	24	9.2	26	8.6	—	—	—	—	—	—	1	11.1	27	8.3		
Jobbpart.	6	14.3	58	22.2	64	21.1	—	—	—	—	—	—	3	33.3	67	20.7		
IV. kerület	—	—	10	3.8	10	3.3	—	—	—	—	—	—	—	—	10	3.1		
V. „	3	7.1	19	7.3	22	7.2	—	—	—	—	—	—	—	—	22	6.8		
VI. „	11	26.2	44	16.8	55	18.1	—	—	3	50.0	3	30.0	2	22.2	60	18.6		
VII. „	11	26.2	52	19.8	63	20.7	1	25.0	1	16.7	2	20.0	3	33.4	68	21.1		
VIII. „	5	11.9	53	20.2	58	19.1	—	—	—	—	—	—	1	11.1	59	18.3		
IX. „	2	4.8	11	4.2	13	4.3	—	—	1	16.7	1	10.0	—	—	14	4.3		
X. „	4	9.5	15	5.7	19	6.2	3	75.0	1	16.6	4	40.0	—	—	23	7.1		
Balpart	36	85.7	204	77.8	240	78.9	4	100.0	6	100.0	10	100.0	6	66.7	256	79.6		
Budapest	absz.	42	100.0	262	100.0	304	100.0	4	100.0	6	100.0	10	100.0	9	100.0	323	100.0	
	%	13.0		81.1		94.1		1.3		1.8		3.1		2.8		100.0		
Életkor szerint.																		
36—40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	22.2	2	0.6		
41—45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
46—50	—	—	1	0.4	1	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0.3		
51—55	1	2.4	8	3.1	9	3.0	—	—	—	—	—	—	—	—	9	2.8		
56—60	1	2.4	19	7.3	20	6.6	—	—	—	—	—	—	—	—	20	6.2		
61—65	7	16.7	58	22.1	65	21.4	—	—	—	—	—	—	4	44.5	69	21.4		
66—70	13	31.0	69	26.3	82	27.0	—	—	—	—	—	—	3	33.3	85	26.3		
71—75	9	21.4	58	22.1	67	22.0	—	—	—	—	—	—	—	—	67	20.7		
76—80	8	19.0	34	13.0	42	13.8	3	75.0	1	16.7	4	40.0	—	—	46	14.3		
81—	3	7.1	11	4.2	14	4.6	1	25.0	5	83.3	6	60.0	—	—	20	6.2		
Ismeretlen	—	—	4	1.5	4	1.3	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1.2		
Összesen	42	100.0	262	100.0	304	100.0	4	100.0	6	100.0	10	100.0	9	100.0	323	100.0		
Születési hely szerint.																		
Budapest	1	2.4	49	18.7	50	16.4	—	—	1	16.7	1	10.0	4	44.4	55	17.1		
Egyéb Magyarország	28	66.6	127	48.5	155	51.0	3	75.0	3	50.0	6	60.0	3	33.4	164	50.8		
Magyarország :																		
Ausztriának	1	2.4	1	0.4	2	0.7	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0.6		
Jugoszláviának	—	—	3	1.1	3	1.0	—	—	—	—	—	—	1	11.1	4	1.2		
Cseh-Szlovákiának	10	23.8	52	19.9	62	20.4	—	—	2	33.3	2	20.0	1	11.1	65	20.1		
Romániának	1	2.4	16	6.1	17	5.6	1	25.0	—	—	1	10.0	—	—	18	5.6		
Egyéb külföld	1	2.4	9	3.4	10	3.3	—	—	—	—	—	—	—	—	10	3.1		
Ismeretlen	—	—	5	1.9	5	1.6	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1.5		
Összesen	42	100.0	262	100.0	304	100.0	4	100.0	6	100.0	10	100.0	9	100.0	323	100.0		
A hozzátartozók hősi halottjuk rendfokozata szerint.																		
Közlegény	24	57.1	172	65.6	196	64.5	3	75.0	4	66.7	7	70.0	4	44.5	207	64.1		
Altiszt	11	26.2	64	24.5	75	24.7	1	25.0	2	33.3	3	30.0	2	22.2	80	24.8		
Tiszt	7	16.7	22	8.4	29	9.5	—	—	—	—	—	—	3	33.3	32	9.9		
Ismeretlen	—	—	4	1.5	4	1.3	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1.2		
Összesen	42	100.0	262	100.0	304	100.0	4	100.0	6	100.0	10	100.0	9	100.0	323	100.0		

27. A felmenő- és oldalágbeli hadigondozottak megoszlása a székesfevárosban az elhalt hozzátartozó foglalkozása, jövedelmük és segélyük nagysága szerint. — 1929.

Megnevezés	Szülő				Nagyszülő				Nőtestvér				Mindössze	
	apja		anya		nagyapa		nagyanya		együtt		absz.		absz.	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
<i>A hősihalott polgári foglalkozása szerint.</i>														
Ipar	21	50-0	152	58-0	173	56-9	1	25-0	5	83-3	6	60-0	4	44-5
Kereskedelem és hitel	5	11-9	20	7-6	25	8-2	—	—	—	—	—	—	—	—
Közületés	1	2-4	13	5-0	14	4-6	—	—	1	16-7	1	10-0	2	22-2
Közigazgatás	—	—	6	2-3	6	2-0	—	—	—	—	—	—	1	11-1
Igazságtgy	—	—	3	1-2	3	1-0	—	—	—	—	—	—	—	—
Tanügy	—	—	2	0-8	2	0-6	—	—	—	—	—	—	—	—
Közegészségügy	1	2-4	—	—	1	0-3	—	—	—	—	—	—	—	—
Magántisztviselő k. m. n.	6	14-3	14	5-3	20	6-6	1	25-0	—	—	1	10-0	—	—
Egyéb értelmiség	—	—	9	3-4	9	3-0	—	—	—	—	—	—	—	—
Egyéb foglalkozás	5	11-9	36	13-7	41	13-5	2	50-0	—	—	2	20-0	1	11-1
Ismeretlen	3	7-1	7	2-7	10	3-3	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	42	100-0	262	100-0	304	100-0	4	100-0	6	100-0	10	100-0	9	100-0
<i>Az évi jövedelem nagysága szerint.</i>														
Jövedelme nincs	38	90-5	226	86-3	264	86-9	4	100-0	6	100-0	10	100-0	8	88-9
Jövedelme van és pedig :	—	—	1	0-4	1	0-3	—	—	—	—	—	—	—	—
192 pengő	1	2-4	—	—	1	0-3	—	—	—	—	—	—	—	—
1.200 „	3	7-1	35	13-3	38	12-5	—	—	—	—	—	—	1	11-1
Ismeretlen	42	100-0	262	100-0	304	100-0	4	100-0	6	100-0	10	100-0	9	100-0
Összesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>A megállapított segélyösszeg nagysága szerint.</i>														
30 pengő	35	83-3	225	85-9	260	85-5	4	100-0	6	100-0	10	100-0	6	66-7
60 „	7	16-7	22	8-4	29	9-6	—	—	—	—	—	—	3	33-3
Ismeretlen	—	—	4	1-5	4	1-3	—	—	—	—	—	—	—	—
Segélyben nem részesült	—	—	11	4-2	11	3-6	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	42	100-0	262	100-0	304	100-0	4	100-0	6	100-0	10	100-0	9	100-0

A felmenőágbeli hadigondozottak úgyszólván kizárólag szegények, mert csak 0·6%-uknak van valamelyes évi jövedelme. Sajnos, ennek ellenére járadékellátásuk ugyancsak silány, mert ezek a magas koruk miatt bizonyára majdnem teljesen munka- és keresetképtelen hadigondozottak 85·5%-ban havi 30 pengő, 9·9%-ban havi 60 pengő segílyt kapnak.

Az 1928. évben végrehajtott felülvizsgálat alkalmával gyűjtött adatok alapján igyekeztünk a székesfőváros hadigondozottjainak szociális viszonyait illusztrálni. Csak az abszolút számokra támaszkodva is le kell szögeznünk, hogy a hadigondozás kérdése nem múltó probléma, mert az országban a hadirokkantak és hadiözvegyek gyermekeit nem számítva 172.399, Budapestben pedig 13.427 ember sorsáról van szó. Ez azt jelenti, hogy az ország népességének közel 2%-a, Budapest népének pedig közel 1·5%-a szorul ezen a címen köztámogatásra. Az adatok részleteibe belepillantva megismertük, hogy a hadigondozottak legnagyobb tömege a szegényebb néprétegekből rekrutálódik, kiket különben is szegénysegélyben kellene részesíteni. A hadigondozás tehát lényegében a szegénygondozást is tehermentesíti. A hadigondozottaknak kiutalt járadékok, enyhén szólva, igen szerények és a pótlásukra koncipiált állami kedvezmények is olyan csekély mértékben jutottak a hadigondozottak birtokába, hogy a támogatásnak ez a módja egészen jelentéktelen.

Eddig csak rendeleti úton igyekeztek a hadigondozás problémáját megoldani, mert a hadigondozási törvény még ma is csak a hadigondozottak álma. Az eddigi rendelkezések azonban a problémát nem tudták közmegegyezésre megoldani, holott a hadigondozottak erkölcsi és anyagi igényének kielégítését nemcsak karitatív és humanitárius szempontok sürgetik, hanem elsőrendű államérdek fűződik ahhoz, hogy a nemzet a hadigondozottakkal szemben fennálló erkölcsi adósságát végre beváltsa.

IV.

A hadigondozáspolitikai jövő feladatai.

Ma már szinte csodálatos, hogy a világháború alatt, úgyszólván egészen az összeroppanás pillanatáig, milyen optimizmus uralta a lelkeket a háború kimenetelét illetőleg. Mindenki hitte, hogy a végső győzelem vagy legrosszabb esetben becsületes kompromisszum következik be, ami egyszerre elsöpri a háború minden keserves kihatását. Láttuk munkánk II. fejezetében, hogy milyen nagyszerű tervek készültek a hadigondozásnak a háború sokat szenvedett áldozataihoz méltó kiépítésére.

Az 1918. évi október hó 31-én minden összeomlott s majd egy esztendeig még a romok eltakarításáról se eshetett szó, mert ebben az időben még azt is szétzúzták, amit a forradalom első rohama megkímélt. Csak az 1920. esztendő elején kezdődött meg az újjáépítés munkája. Már az első időben gyökeres változás történt, midőn a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik ügyeit az 5309/1919. M. E. rendelet a honvédelmi minisztérium hatásköréből a népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe utalta át. A hadigondozás ezzel az intézkedéssel tulajdonképpen kettévált, mert míg a hivatásos állományból származó hadigondozottak ügyeit továbbra is a honvédelmi minisztérium, addig a nem hivatásos állományból származókat a népjóléti minisztérium intézte. Ez az intézkedés a hadigondozás munkaterületét természetesen megsűkítette. Újra kellett a hadigondozás fogalmát is definiálni, mert az ezentúl csak a nem hivatásos állományból származott és a szolgálat teljesítése közben megrokkant katonák, úgyszintén a nem hivatásos állományból származó elhaltak hozzátartozóinak pénzbeli és szociális segítségét jelenti. A hadigondozáspolitikai tehát, mint szociális tudomány szak belevág a szociálpolitika tömkelegébe.

A köztámogatás vagy szociális gondoskodás lehet — mint azt Kenyeres György kitűnő könyvében taglalja — állandó (menházi) vagy időnkinti (betegsegélyezés), azután lehet teljes (árvaházi) vagy részleges (ruhasegély) vagy kiegészítő (ápolási pótlék), továbbá lehet állapothoz kötött (elmebeteg gondozás) vagy személyhez (hadiárva) vagy érdemhez (hadi-

amputált) kötött s végül megillető (járadék) vagy esetleges (egyszeri segély). A magyar hadigondozási politika elemzése arra tanít, hogy ezek a princípiumok nem jutnak tisztán érvényre, hanem keverten alkalmaztatnak. A hadirokkant kap állandó segélyt, de egyidőben ápolási pótlékot is juttattak a rászorulóknak. Általában nehéz a hadigondozás munkaterületét elhatárolni, — mert az egyes vonatkozásaiban belenyúlik a szociális gondoskodás más ágazataiba. Így a hadiárvról való gondoskodás a gyermekvédelemben, a hadirokkantak munkához juttatására való törekvés a hatósági munkaközvetítésbe és így tovább. Ezért vetődött fel már régebben az a gondolat, hogy a hadigondozást is célszerűbb lenne decentralizálni, szétszítani a szociális gondoskodás más ágazatai között. A világháborúban a hadikárosultakról való szociális gondoskodás szükségessége azonban olyan elementáris erővel lépett fel, hogy szinte a közvélemény követelte a gondoskodás külön organizálását. De egyéb okok is játszottak ebben közre. Nevezetesen már elég hamar kitűnt, hogy a meglévő szervezkedések, elsősorban a közigazgatási apparátus se tudtak a feltornyosuló feladatokkal megküzdeni. A centralizált megoldás ellen emlegették azt a nehézséget is, hogy a hadigondozottak nem alkotnak homogén tömeget, miért is igen nehéz őket egy csoportba fogni. Pedig a hadigondozás csak a katonai szolgálat alatt elszenvedett károsodás egy részének orvoslására hivatott. Támogatásra csakis olyan egyének tarthatnak számot, kiket az élet, testi épség vagy egészség elvesztése útján elszenvedett avagy ezen a réven áthárult károsodás ért. Ezt a károsodást pedig sokszor igen nehéz megállapítani, különösen akkor, ha a károsodás, illetve megállapítás közé hosszabb idő ékelődött. Néhány hadat viselt államban ennek a nehézségnek kikapcsolása érdekében eleve megszabták az utólagos hadirokkanttá nyilvánítás lehetőségének terminusát s vannak államok, melyek a hadirokkantstátus kapuit a világháború megszűnése után egy esztendővel végleg lezárták. Nálunk ebben a tekintetben is érdekes a jogalkotás, mert míg a 2900/1925. M. E. rendelet alapján a felülvizsgáló bizottságok manapság is, minden különösebb miniszteri engedély nélkül lajstromozhatják a járadéknélküli, úgynevezett tiszteletbeli hadirokkantakat, addig az 1900/1924. M. E. rendelet a hadiözvegyek, hadiárvak és felmenőági hadigondozottakat elég szoros korlátok közé szorította. Az is jellemző, hogy az elszenvedett károsodást fokokra osztják, az áthárult kárt azonban már nem. A sérülés foka kétségtelenül fontos tényező, amit a keresetkéesség csökkenésében mérnek le. Egyes speciális foglalkozásokban azután a károsodás megítélése fokozódhatik vagy csökkenhetik. Sokat hivatkoznak arra a példára, hogy míg a balkéz kisujjának elvesztése hegedűművészre nézve végzetes hiba, addig ez a sérülés a hivatalnokember keresetkéességét alig befolyásolja. Ugyancsak Kenyeres György mutatott legutóbb rá arra is, hogy az elszenvedett károsodás négy szempontból mérleghető. És pedig először csak a fizikai (anatómiai és funkcionális) károsodást vehetjük figyelembe,

másodszor vizsgálhatjuk az általános keresetképeség csökkenésében mutatózó változást, harmadszor a fizikai károsodást az eredeti foglalkozással s végül negyedszer az esetleges új foglalkozással egybevetve bírálhatjuk el. Az egyik felfogás csak az anatómiai és funkcionális károsodásra van tekintettel, utóbbi azonban már annak gazdasági kihatásaival is számol. Míg az anatómiai, illetőleg a funkcionális károsodást aránylag könnyű megmérni, addig annak szociális kihatásait már nagyon nehéz elbírálni. Az utóbbi munkába már nagyon beleszólhat a bíráló szubjektivitása, miért is előfordulhat, hogy azonos kárt egyik esetben a félre kedvezőbben ítélnék meg. Teljes igazságot elérni szinte teljesen lehetetlen. Sokféle megoldást eszeltek már ki, de közmegnyugvással egyik se találkozott. Még a leghelyesebbnek látszik, ha a fizikai funkcionális károsodást az eredeti foglalkozással kombinálva vesszük figyelembe, mert az új foglalkozás figyelembe vételének nincs sok gyakorlati haszna. És arra is gondolnunk kell, hogy a rokkantság fizikai foka legtöbbször a keresetképeségsökkenést is determinálja.

A régi rend szerint a megrokkant katona nyugdíjat kapott s ugyancsak nyugellátásra tartott igényt az elhalt katona családja is. Ha a minimális szolgálati idővel nem bírt, akkor ezt a megrokkánás vagy a halál pótolta. Az ilyen ellátási rendnek gyökerei mélyből táplálkoztak, mert a nem hivatásos rokkant katonának a megrokkánás tényével nemcsak a katonai, hanem a polgári pályája is megszakadt vagy megcsorbult. Az ilyen ellátás messze fölötte állt a szegénységélyezésnek s azt a princípiumot is kielégítette, hogy a kérdést a preventív szociálpolitika elvei szerint kell megoldani. A régi ellátásnak nem szánalom vagy hála volt a rúgója, hanem az egyértelmű volt az adósság törlesztéssel. Tehát a méltányosság elvi álláspontjára helyezkedve nem lehet segélyről vagy jutalomról beszélni, hanem csak egyszerűen erkölcsi és anyagi jóvátételről. Természetesen csak arról lehet egyáltalában szó, hogy a gazdasági károk elszenvedése enyhíthessék, mert az élet örömei elvesztését megfizetni vagy más módon jóvátenni amúgy se lehet.

Sajnos legtöbb államban — mint azt Kenyes György is kiemelte — elsősorban vagy kizárólag a segélyezési elvet fogadták el, a jóvátételi elvről tudni se akarnak. A 2700/1922. M. E. rendelet az új magyar hadigondozás alaprendezési és a segélyezési princípiumon épül fel, hiszen az a törvénytervezet, melynek kátyuba jutása adott alkalmat az említett rendelet megszületésére, ugyancsak a segélyezés elvéből indult ki. A jutalmazás elvének alkalmazása a legmegfelelőbb, mert a hazáért hozott áldozatokat megfelelő módon kell honorálni. Bizonyos, hogy a hadirokkantokról való gondoskodás első feladata az utókezelés keresztülvitele, a gyógyászati segéd-eszközökkel való ellátás megszervezése vagyis egyszóval a rokkantság mérvének szakszerű csökkentése. Ezt minden államban jól-rosszul és kisebb-nagyobb keretekben megcselekedték. De ezen most már a világháború megszűnése után tizenkét esztendővel túljutottunk! A későbbi hadigondo-

zási feladatok közül a pénzbeli és szociális segélyezés szükségessége emelkedik ki. A pénzbeli és szociális segélyezést már egyes államok különböző mértékben vették alkalmazásba, amire később még visszatérünk.

Nagyon sok vitát provokált az a kérdés, hogy a hadigondozottak pénzbeli vagy szociális segélyezése a kívánatos. A pénzbeli segélyezés a legegyszerűbb, mert a szociális segélyezés kiterjedtebb organizációt igényel, ami sokszor megemésztí a rendelkezésre álló összegeket. Pedig a szociális segélyezés mélyrehatóbb és definitívebb és a pénzbeli segítség azzal a a veszedelemmel is járhat, hogy sok hadigondozottat munkakerülésre csábít s ezzel kikapcsol a termelésből. Mindenesetre méltányos pénzbeli segélyezés mellett is fontos, hogy a hadigondozottak valamilyen szociális támogatásban (utazási, adókedvezmény, betegsegély stb.) is részesüljenek. A pénzbeli segély abszolút függést jelent az államtól, a szociális segélyezés pedig önálló egzisztenciát, tehát függetlenséget. A magyar hadigondozás ma a szerény pénzbeli segélyezésre zsugorodott össze, mert ami a szociális segélyezés terén történik, az végtelenül csekélység. A pénzbeli segélyezés is a szegénységsegélyezés szintjén mozog, ami a hadigondozottak egyik legnagyobb sérelme. Ezen kellene elsősorban változtatni, mert ma már szinte lehetetlenség, hogy a hadigondozás régi kereteit feltámasszuk, de különben is minden elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy az utókezelő intézetek és rokkantiskolák hivatásukat betöltötték. Ma már csak a pénzbeli segélyezés és a szociális támogatás némely formája kerülhet szóba. De ezt minél előbb ki kellene dolgozni, mert a hadigondozás szervezése nemcsak a háború problémája, hiszen a III. fejezetben igazoltuk, hogy a hadigondozottak jelenlegi és várható életkora bizonyossá teszi, hogy ez a kérdés körülbelül harminc esztendeig még aktuális marad Magyarországon is. És ha közben új háború törne ki, amit kizárni nem lehet, akkor a modern harci eszközök igénybevétele miatt még tömegesebb hadirokkantra kell számítanunk. Jól felfogott államérdek tehát, hogy a hadigondozási jog alapjait felépítsük s a modern alakban szervezett hadigondozás kereteit készen tartssuk. Nem tartjuk tehát szerencsés eseménynek, hogy a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium az 1922. esztendő végétől kezdve a magyar hadigondozás organizációját gyors tempóban leépítette s az egész kérdést úgyszólván levette a napirendről.

A magyar hadigondozási politikát sok jogos kritika illeti, mégis nem lehet tagadásba vennünk, hogy a magyar állam jelentős összegeket áldozott a hadigondozottak megsegítésére. A gazdasági összeroppanás orvoslására koncipiált rekonstrukció végrehajtása után az állam erejének megfeszítésével igyekezett a szükséges összegeket előteremteni. Az 1. számú táblán a hadigondozás költségeit mutatjuk be az 1924/1925., illetőleg az 1930/1931. költségvetési esztendőkről. Az első két esztendő még a régi korona időkhöz esik s azért az azokhoz tartozó tételek nem tehetők összehasonlítás tárgyává.

I. A hadigondozás a magyar állam költségvetésében. — 1924/1925 — 1930/1931.

	1924/1925	1925/1926	1926/1927	1927/1928	1928/1929	1929/1930	1930/1931
1000 papírkoronában							
költségvetési évben							
p e n g ö b e n							
Kiadás.							
a) <i>Rendes kiadás.</i>							
Népgondozó kirendeltségek	6,112.588	5,709.070	454.710	440.074	373.980	374.120	355.410
A háború áldozatainak gondozását szolgáló intézetek	6,490.280	7,619.440	613.370	607.575	629.331	630.452	280.729
Állami művértágyár	3,815.395	3,413.840	271.300	259.607	266.300	266.666	213.725
Háborúban elesettek árvaainak gondozása	13,122.810	12,132.920	979.100	962.553	984.998	979.592	892.156
Tartásdíj a háborúban elesettek árvái részére ..	11,007.500	11,051.100	884.090	952.000	952.000	1,100.000	1,220.000
Ösztöndíjak a háborúban elesettek árvái részére	850.000	876.000	70.080	70.080	70.080	70.080	60.000
Hadirokkantak és ezek hátramaradtjainak ellátása és támogatása	74,013.512	145,500.000	17,440.000	19,761.902	19,436.551	19,436.551	19,436.551
Tartásdíj	85.000	—	—	—	—	—	—
Összesen	115,497.065	186,302.370	20,712.650	23,053.791	22,713.240	22,857.461	22,458.571
b) <i>Rendkívüli kiadás.</i>							
Állami hadigond. és hadiárva intézet átalakítása	306.000	—	—	—	—	—	—
Németvölgyi t. b. c. intézet átalakítása	34.000	—	—	—	—	—	—
A háború és annak következményei által sújtottak támogatása	773.500	1,065.800	91.860	112.000	—	—	—
A hadigondozottak ellátási igényeinek megállapítása	68.000	146.000	11.880	11.880	60.000	25.000	—
A hadirokkant otthon átalakítása	—	85.000	—	—	244.800	—	—
Székesfehérvári hadiárva intézet kiépítése ..	—	1,160.000	79.200	79.200	60.000	—	—
Állami művértágyár átépítése	—	—	16.000	16.000	70.000	—	—
Hadiárva intézet felszerelése	—	—	—	—	76.520	—	—
Rokkantház	1,181.500	2,456.800	198.940	219.080	511.320	25.000	—
Összesen	116,678.565	188,759.170	20,911.590	23,272.871	23,224.560	22,882.461	22,458.571
Összes kiadás							
Bevétel.							
Ápolási díjak	1,020.000	2,336.570	186.930	175.200	175.200	90.000	—
Rokkantellátási adó	—	—	5,800.000	5,800.000	8,000.000	10,000.000	10,000.000
Gazdasági bevételek	5,249.000	5,411.360	432.200	347.240	301.240	152.850	127.000
Összes bevétel	6,269.000	7,747.930	6,419.130	6,322.440	8,476.440	10,242.850	10,127.000

Az 1926/1927. költségvetési esztendőről kezdődőleg évenként 22—23 millió pengőt fordítottak a hadigondozás céljaira. Ennek is átlagban 90%-át, körülbelül 20 millió pengőt a hadirokkantak és a hősi halottak hátramaradott özvegyeinek és felmenőágbelieknek ellátása és támogatása emésztett fel. A hadiárvak gondozása pedig ugyancsak kétmillió pengőbe került esztendők-kint. A népgondozó kirendeltségek a hadigondozottak nyilvántartásán kívül egyéb feladatokkal is meg vannak bízva, dotációjuk a költségvetésben 450.000 pengőről 355.000-re esett vissza 1930/1931-ig. A németvölgyi-úti tüdőbeteg gyógyintézetet 1930-ban bezárták s ezért a háború áldozatainak gondozását szolgáló intézetek rovatában 1930/1931-re jelentős redukció történt. De állandóan erős visszaesést mutat a m. kir. állami művégtaggyár dotációja is. Általában a rendes kiadások rovatában azt látjuk, hogy a hadigondozottak pénzbeli ellátása jóval nagyobb összeget igényel, mint a hadigondozás szolgálatában álló intézmények alimentálása. A rendkívüli kiadások csoportjában sok tétel szerepelt az 1924/1925., illetve 1928/1929. költségvetési esztendők alatt: az egyes intézmények kiépítésére, átalakítására is nagy összegeket fordítottak s ebben a csoportban került elszámolásra a felülvizsgálatok adminisztrálására igényelt összeg is, mely az 1927/1928. költségvetési esztendőben még 11.880 pengőre rúgott. A bevételi rovat már szűkösebb, sőt a legutóbbi költségvetési esztendőkben egészen lesorvadt. A hadigondozási intézményeknek megtérített ápolási díjakból eredő jövedelme a németvölgyi tüdőbeteg-gyógyintézet megszüntetésével egészen kiesett. Az intézmények gazdasági tevékenysége is leolvadóban van, mert az 1930/1931. költségvetési évben már csak 127.000 pengőt tett ki. A hadigondozás tetemes költségének fedezetét a pénzügyi kormány külön céladóval biztosította, melyet az 1925. évi XLVIII. t.-c. alapján vetett ki. A hadigondozás költségeinek ilyenén való biztosítása természetesen nem keltett szimpátiát a hadigondozottak iránt az adókkal egyébként is nyomorgatott társadalomban. A hadigondozottak érdekében állana, ha ennek az adónemnek más elnevezést adnának. Kenyeres György kiszámította, hogy a járadékellátásra fordított összegek a magyar állam összes kiadásainak mindössze 1-66 százalékát tették az 1927/1928. költségvetési évben. De fel-említette egyúttal azt is, hogy ugyanebben az időben Ausztria összes kiadásainak 3-05%-át, Franciaország 9-46%-át, Németország pedig kereken 10%-át fordította a hadigondozottak támogatására. Ha az ugyancsak legyőzött és megcsonkított Ausztria költségvetésének 3%-át szentelte erre a célra, akkor ennyi áldozatot a magyar hadigondozottak is elvárhatnának a magyar népjóléti kormányzattól. Igaz ugyan, hogy a hadigondozás fedezetéül alkotott rokkantellátási adó a hadigondozási költségeknek alig 50%-át fedezi, mégis jogos a hadigondozottak az a kívánsága, hogy a kormányzat ebben a szociális munkában legalább olyan arányban legyen áldozatkész, mint a szomszéd és hasonlóképen gazdasági válsággal küszködő Ausztria.

2. A hadirokkantak illetményei.¹⁾ — 1914—1930.

Megnevezés	1914. IX/I.	1918. XI/I.	1919. IV/I.	1919. X/I.	1920. VII/I.	1922. IV/I.	1923. V/I.	1923. VIII/I.	1924. V/II.	1924. IV/I.	1924. VI/I.	1925. VIII/I.	1926. I/I.	1927. I/I.	1930.
Legénység	25%	7	50	100	30	45	100	200	2.000	3.000	6.000	12.000	12.500	1	1
	50%	7	50	200	60	80	200	400	6.000	9.000	18.000	60.000	100.000	16	16
	75%	7	50	300	90	120	350	1.050	17.500	26.250	52.500	200.000	400.000	32	32
	100%	7	50	400	120	160	400	1.200	40.000	60.000	120.000	500.000	1.000.000	80	80
Altiszt iparos, keresk., gazda	25%	14	50	100	30	45	100	200	2.000	3.000	6.000	12.000	12.000	1	1
	50%	14	50	200	65	90	300	600	9.000	13.500	27.000	90.000	150.000	24	24
	75%	14	50	300	100	135	525	1.575	26.250	39.375	78.750	300.000	600.000	48	48
	100%	14	50	400	100	180	600	1.800	60.000	90.000	180.000	750.000	1.500.000	120	120
Tiszt (egyé. önk.)	25%	140	—	100	—	—	200	400	4.000	6.000	12.000	24.000	24.000	2	2
	50%	210	—	200	—	—	400	800	12.000	18.000	36.000	120.000	200.000	32	32
	75%	210	—	300	—	—	700	2.100	35.000	52.500	105.000	400.000	800.000	64	64
	100%	210	—	400	—	—	800	2.400	80.000	120.000	240.000	1.000.000	3.000.000	240	240

¹⁾ 1914. IX. 1-től 1926. I. 1-ig papírkoronában; 1927. I. 1-től kezdve pengőben.

A hadigondozottak létszámáról és a szükséges évi fedezetről a következő számok adnak pontos felvilágosítást. A hadigondozottak támogatására szükséges 19,951.815 pengőt összesen 283.365 hadigondozott igényelte az 1929. évi január havi állapot szerint. A legtöbb költséget a hadirokkantak járadékellátása vette igénybe, nevezetesen 13,913.148 pengőt, a hadiözvegyek pénzbeli támogatása 3,674.388 pengőbe került, az árváké még kevesebbe, 852.609 pengőbe s a felmenőágbelieké alig 161.130 pengőbe egy esztendőre számítva. A 25%-os hadirokkantak száma tekintélyes (28.653) s mégis az alacsony járadék miatt ezek kielégítése a mai állapot szerint 252.000 pengővel lehetséges. A 27.796 ötven százalékos hadirokkant járadékellátása már 6,468.960 pengő kiadást okozott. A 8717 hetvenöt százalékos hadirokkant járadékát pedig 3,861.696 pengő fedezte s a jóval kevesebb százszázalékosót (2582) 3,226.860 pengő. Kitűnik tehát, hogy a járadékellátás tekintetében az 50, 75 és 100%-os rokkantak ellátása jelenti a legnagyobb megterhelést.

A magyar hadirokkantak járadéka az ország gazdasági közállapotaival, a pénz értékváltozásaival párhuzamosan alakult. Érdekes ezt a változást végignézni, melyet a 2700/1922., az 5780/1923., a 824/1924., az 1900/1924., a 7197/1925. és végül a 444/1927. M. E. számú rendeletek igazoltak. A 2. számú táblázatunk illusztrálja ezeket a változásokat, mégpedig 1914-től 1927. január hó 1-éig korona és 1927. január 1. óta pengő értékben. Azóta a járadék összege a hadirokkantak egyik kategóriájában se változott. Az eredeti járadékösszegekből semmiféle következtetést sem vonhatunk, miért is indokoltnak láttuk, hogy az egyes feltüntetett esztendők rovatában sorakozó járadékösszegeket a zürichi koronajegyzés alapján aranykoronában is kiszámítsuk. Idevágó munkánk eredményeit azután a 3. számú tábla teszi igazán jól szemlélhetővé. Tudjuk jól, hogy a zürichi jegyzés alapján számított értékek is inkább csak akadémikus érvénnyel bírnak, mert nem illusztrálják elég hűségesen a pénz vásárló erejét. De mivel jobb módszerünk nincs, kénytelenek vagyunk ezzel megelégedni. Óvatosságból mégis csak az 1922. évtől kezdve vesszük behatóbb elemzés alá az eredményeket. A legénységi 25%-os hadirokkant 1922-ben 65 aranyfillér havi járadékot kapott, de még ez a csekélység is 15 aranyfillérre zsugorodott össze 1923. évi május hó 1-én. Azután lassan emelkedett a járadék összege s napjainkig 90 aranyfillérre növekedett, körülbelül 40%-kal. Sokkal kedvezőbb helyzetbe jutottak a legénységi állományú 50%-os hadirokkantak. Míg 1922-ben csak 1 aranykorona és 30 aranyfillért kaptak, ami 1923-ban 30 aranyfillérre devalválódott, addig járadékuk lassan emelkedett s 1927. január 1-én a 13 aranykorona 80 aranyfillér nivóját érte el, tehát az 50%-os legénységi állományú hadirokkant járadéka megtizszezereződött. A 75%-os legénységi állománynak járadéka 2.25 aranykoronáról, ugyancsak kiadós visszaesés után 1927. évi január hó 1-én 27.60 aranykoronára, tehát még több, mint tizszeresére növekedett.

3. A hadirokkantaknak illetményel. — 1914—1930. — (Aranykoronában.)

Megnevezés	1914. IX/1.	1918. X/1.	1919. IV/1.	1919. X/1.	1920. VI/1.	1922. IV/1.	1923. V/1.	1923. VIII/1.	1924. IV/1.	1924. VII/1.	1925. VIII/1.	1926. I/1.	1927. I/1.	1930.
Legénység	25%	4-70	21-70	22-70	2—	1-40	—65	—15	—35	—45	—40	—70	—85	—90
	50%	4-70	21-70	45-50	4—	2-50	1-30	—30	1—	1-30	1-15	2-15	4-15	13-80
	75%	4-70	21-70	68-20	6—	4—	2-25	—80	2-90	3-75	3-30	6-20	13-80	27-60
	100%	4-70	21-70	91—	8—	5—	2-60	—95	6-70	8-60	7-50	14-15	34-50	69—
Altiszt, (iparos, kereskedő, gazda)	25%	9-40	21-70	22-70	2—	1-40	—65	—15	—35	—0-45	—40	—70	—85	—90
	50%	9-40	21-70	45-50	4-10	3—	1-95	—45	3—	1-95	1-70	3-20	6-20	20-70
	75%	9-40	21-70	68-20	6-10	4-20	3-40	1-20	4-40	5-65	4-95	9-25	20-70	41-40
	100%	9-40	21-70	91—	8-10	5-70	3-90	1-40	10—	12-85	11-25	21-20	51-75	103-45
Tiszt (egyévi önkéntes)	25%	93-30	.	22-70	.	.	1-30	—30	—70	—35	—75	1-45	1-65	1-75
	50%	140—	.	45-50	.	.	2-60	—60	2—	2-60	2-25	4-25	8-30	27-60
	75%	140—	.	68-20	.	.	4-50	1-60	5-90	7-50	6-60	12-35	27-60	55-20
	100%	140—	.	91—	.	.	5-20	1-85	13-35	17-15	15—	28-25	69—	206-90

A 100%-os legénységi állományúak járadékának emelkedése egészen szenzációs, mert az alig 2-60 aranykoronáról 69-00 aranykoronára gyarapodott. Az altisztek számára külön járadékklasszis van megállapítva. A 25%-os hadirokkant altiszt járadéka egyáltalában nem haladja meg a 25%-os legénységi állományúak járadékát, — sőt — azzal hajszálra párhuzamosan fut. Az 50%-os altiszt járadéka már a legénységi állományúakét mindig túllépi s az 1922. évtől 1927-ig 1-95 aranykoronáról 20-70 aranykoronára tornázódott fel, tehát emelkedése valamivel több, mint tízszeres. A 75%-os hadirokkant altiszt járadéka 1922-ben ugyancsak elég alacsony volt, 3-40 aranykorona, de már 1927-ben ezt is komolyabb összegre 41-40 aranykoronára emelték fel. A 100%-ban hadirokkant altisztet is megbecsülték, mert 1922-ben csak 3-90 aranykoronára rugó járadékát 1927-ben már 103-45 aranykoronában állapították meg. Még a tisztek járadékának változásait is regisztrálnunk kell. A 25%-os hadirokkant tiszt járadéka az 1922—1927. esztendőök alatt alig javult érdemlegesen. Az 50%-osoké azonban már tízszeresre, 2-60 aranykoronáról 27-60 aranykoronára javult. A 75%-os hadirokkant tisztek járadéka több mint tízszeresére, a 100%-osoké pedig kereken negyvenszeresére javult. Bizonyos, hogy a hadirokkantak járadéka még elég alacsony ma is, de azért az érzékelhető javulást eltagadni nem lehet. Különösen a humanitás princípiumának érvényrejutása jelentkezik abban, hogy a legnagyobb emelkedést a súlyosabb, a 75 és 100%-os hadirokkantak járadéka mutatja. Ezek között elég nagy számmal vannak olyanok, kik keresőmunkára abszolúte képtelenek s így egyáltalában nincs módjukban, hogy az alig létminimumnak tekinthető járadékokat valamiféle más jövedelem előteremtésével feljavítsák. A munkanélküliség veszedelmes méretei egyébként a még valamennyire keresőképes hadirokkantakat is megfosztják attól a lehetőségtől, hogy rokkantságuknak megfelelő munkakörben elhelyezkedhessenek.

Ha még pontosabban szemléljük a hadirokkant legénységi állományúak járadékainak eltolódásait aranykorona alapon, akkor most már nem az 1922. évi új alapjáradékhoz viszonyítjuk a mait, hanem térjünk vissza egészen 1918-ig. A 25 és 50%-os legénységi hadirokkant havi rokkantjáradéka 1918-ban elég szép összeg volt, a mai attól bizony nagyon elmarad annak ellenére, hogy 1923-ban áthaladt a mélyponton s azóta valamit javult. Annak, hogy 1919-ben átmenetileg javult a járadék, különösebb jelentőséget az akkori zavaros közviszonyok miatt nem tulajdoníthatunk. A 75 és 100%-os legénységi állományú hadirokkantak járadéka aranykoronákban mérve sokkal magasabb, mint volt 1918-ban. Az 1918. esztendőben az egyes rokkant-kategóriák járadéka között nem volt s később is alig volt különbség, most azonban a 25%-tól 100%-ig erős progresszió ötlük szemünkbe.

Az 1918. esztendőben a legénységi állományúak, nevezetesen közlegények és altisztek egyforma járadékban részesültek s így természetes

hogy az előbb talált eredményekkel szemben bizonyos eltolódás mutatkozik. A 25%-os hadirokkant altiszt mai járadéka eltörpül a melétt, amit 1918-ban kapott, viszont az 50%-osé már azt majdnem eléri. Úgy tűnik fel ebből, hogy 1927. január 1-én az 50%-os hadirokkant altiszt járadékát kissé aránytalanul javították fel. Azzal, hogy a jogrend helyreállítása után az altisztek járadékellátását, mint külön klasszist illesztették be, sok hadirokkant járadékellátása vált tűrhetőbbé. Megmutatkozik ez a javulás a 75 és 100%-os hadirokkant altisztek csoportjára nézve is. Míg a közlegény járadéka a 75%-os kategóriában 21·70 aranykoronáról 27·60 aranykoronára ugrott fel, addig az altiszté 21·70 aranykoronáról 41·40 aranykoronára, majdnem kétszeresére. A 100%-os kategóriában is nagy különbség van, mert míg a közlegény járadéka 1918-tól 1927-ig 21·70 aranykoronáról 69 aranykoronára emelkedett, addig az altiszté ugyancsak 21·70 aranykoronáról 103 aranykoronára.

A hadirokkant tisztek járadékilletményeinek változásairól ugyancsak könnyen tájékozódhatunk. A hadirokkant tisztek járadékainak változását bírálván, az 1914. évi alapból kell kiindulnunk, ami 1919-ig különben se változott. Szinte megdöbbenő, hogy a 25, 50 és 75%-os hadirokkant tisztek járadéka mennyire visszaesett a háború megszűnése óta. Kivételt csak a 100%-os kategóriával tettek, mert az ebbe tartozók járadéka az 1914. évit körülbelül 70%-kal meghaladja. Amennyire örvendetes, hogy a 100%-os hadirokkant tisztek járadékát ilyen méltányosan emelték, annyira sajnálatos, hogy az 50 és 75%-os kategóriák járadékát az előbbivel nem hozták arányba.

Tábláink sora becsületesen illusztrálta, hogy 1922 óta a hadirokkantak járadékellátása valamit javult, különösen a 75 és 100%-os legénységi, az 50, 75 és 100%-os altiszti, valamint a 100%-os tiszti hadirokkantak kategóriáiban. Az utolsó háborús esztendő járadékellátását véve alapul, konstatálnunk kellett, hogy a 25%-os kategóriák (legénységi, altiszti, tiszti) járadék összege olyan alacsony, hogy szinte kifizetésre se érdemes. Legszenbeötlőbb a javulás a 75%-os és 100%-os altiszti és a 100%-os tiszti kategóriák járadékjaiban. Az eltolódások nagyon indokoltá tennék az újabb arányosítást, különösen az 50 és 75%-os tiszti hadirokkantjára-dékok méltányos emelését.

A 100.000/1928. N. M. M. rendelet alapján 1928-ban végrehajtott felülvizsgálat hatását a hadigondozottak státusára a 4. számú táblázatból olvashatjuk ki. A végeredmények szerint a hadigondozottak létszáma 311.403-ról 274.497-re apadt, tehát sikerült a hadigondozottak számát körülbelül 12%-kal apasztani. A csökkenés azonban csak egyes kategóriákra lokalizálódott, viszont mások ezzel szemben megnövekedtek, de végül mégis apadás mutatható ki.

4. A hadigondozottak létszáma Magyarországon 1928-ban és 1930-ban.

A rokantság foka	Hadirokkantak						Hadirokkantak gyermekei									
	tiszti		alacsony		legénységi		összesen		tiszti		alacsony		legénységi		összesen	
	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930
25%	1.049	1.043 ¹⁾	1)		33.305	26.020	34.354	27.063	856	682 ¹⁾	1)		53.139	44.356	53.995	45.038
50%	1.010	1.312	4.195	5.168	17.432	23.530	22.637	30.010	777	978	6.154	7.384	27.721	36.892	34.652	45.254
75%	390	448	1.476	1.681	5.121	6.107	6.987	8.236	243	262	2.126	1.947	7.883	7.474	10.252	9.683
100%	165	206	596	630	1.396	1.479	2.157	2.315	65	85	678	708	1.721	1.379	2.464	2.172
Összesen ...	2.614	3.009	6.267	7.479	57.254	57.136	66.135	67.624	1.941	2.007	8.958	10.039	90.464	90.101	101.363	102.147
Hadiözvegyek																
Hadiözvegyek gyermekei																
tiszti		alacsony		legénységi		összesen		tiszti		alacsony		legénységi		összesen		
1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	
Összesen ...	874	946	9.580	8.911	45.338	38.920	55.792	48.777	653	590	8.862	5.611	43.696	24.642	53.211	30.843
Szülőfölként átvák																
Felmennőági rokonok																
tiszti		alacsony		legénységi		összesen		tiszti		alacsony		legénységi		összesen		
1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	1928	1930	
Összesen ...	260	203 ¹⁾	1)		29.230	19.648	29.490	19.851	113	105 ¹⁾	1)		5.299	5.150	5.412	5.255

¹⁾ A legénységi állományjakkal együtt mutatható ki.

A hadirokkantak kategóriájában a 25%-osok rovatában körülbelül 20%-os apadással szemben az 50%-osok rovatában körülbelül 32%-os, a 75%-osok rovatában ugyancsak körülbelül 32%-os, a 100%-osok rovatában pedig körülbelül 7%-os emelkedés tűnik elő. Összesen a hadirokkantak létszáma körülbelül 2·2%-kal növekedett. Ezek szerint a felhívásra alig jelentkezett olyan hadisérült, kinek károsodása a 25%-ot nem haladta meg, de az ezeknek járó 1—2 pengős havi járadék se csábíthatott senkit se. A magasabb kategóriába jutás már a régi 25%-os hadirokkantaknak régi vágya lehetett, amihez a háború megszüntetése óta eltelt idő alatt állapotukban beállott rosszabbodás jogalapot is adott. A 150.000/1928. N. M. M. rendelet a károsodás fokának emelését nagyon megnehezítette, külön miniszteri revízióhoz kötötte mégis a magasabb hadirokkant kategóriák lélekszáma a dolog természetéből kifolyólag növekedett. A hadirokkantak gyermekeinek létszámában lényeges változás nem történt 1928-ról 1930-ra, csak az egyes károsodási fokok szerint osztályozott rovatokban történtek eltolódások, melyeknek eredője végeredményben majdnem teljesen változatlan létszámot írt le. Már említettük, hogy a 7197/1925. M. E. a hadiözvegyek végkielégítését nagyon megkönnyítette, az 1900/1924. M. E. rendelet pedig a hadiözvegyek státuszának elég kemény határt szabott. Ezek szerint a hadiözvegyek létszáma 1928-ról 1930-ra csak apadhatott. Így is történt, mert a hadiözvegyek létszáma 55.792-ről 48.777-re sorvadt le, tehát körülbelül 13%-kal. A hadirokkantak gyermekeinek létszámát vizsgálva kitűnt, hogy a státus változatlan, mert a koruknál fogva kilépőket az új születések, valamint az újlag elismert hadirokkantak gyermekeinek beiktatása teljesen kiegyenlítette. A hadiözvegyek gyermekeinek száma ezzel szemben 53.211-ről 30.843-ra, tehát körülbelül 45%-kal apadt. A szülőtlén árvák státusa is csak mérsékelten nyerhet új tagokat egyes hadirokkantak vagy hadiözvegyek elhalálozása révén, viszont a korhatár elérése nagy kaput jelent ennek a kategóriának apadása tekintetében. A szülőtlén hadiárvák létszáma 1928-ról 1930-ra 29.490-ről 19.851-re, tehát körülbelül 32%-kal csökkent. A felmenőágbeli hadigondozottak létszáma szintén standardizált volt s azt elsősorban a kihálás 5412-ről 5255-re, de csak körülbelül 4%-kal csökkentette. Az 1928. évi felülvizsgálat a hadigondozottak létszámát általában 12%-kal csökkentette, ami azonban csak a hadiözvegyek és gyermekeik, a hadiárvák, továbbá valamennyire a felmenőágbeli hadigondozottak kategóriáiban jutott kifejezésre.

Miként azt az 5. számú táblázatba foglalt adatok igazolják, a magyar hadigondozás havi ellátási költségei nem igazodtak a 12%-os létszámredukcióhoz, hanem 1928-ról 1930-ra 1,499.170 pengőről 1,599.119 pengőre 6·7%-kal növekedtek. Ezt a növekedést pedig kizárólag a hadirokkantak rovatában találjuk meg, mert míg 1928-ban a hadirokkantak járadékellátása 929.725 pengőt igényelt, addig 1930-ban ezt csak 1,118.746 pengővel lehetett

F. A hadigondozás havi ellátási költségei Magyarországon 1928-ban és 1930-ban.

Megnevezés	1928				1930			
	Tiszti	Altiszti	Legénységi	Összesen	Tiszti	Altiszti	Legénységi	Összesen
	p e n g ö b e n							
Hadirokkantak								
25 %-os rokk. fokkal	2.098—		33.305—	35.403—	2.096—		26.020—	28.106—
50 %-os	32.320—	100.680— ¹⁾	278.912—	411.912—	41.994—	124.032— ¹⁾	376.480—	542.496—
75 %-os	24.960—	70.848—	163.872—	259.680—	28.672—	80.688—	195.424—	304.784—
100 %-os	39.600—	71.520—	111.680—	222.800—	49.440—	75.600—	118.320—	243.360—
Összesen	98.978—	243.048—	587.768—	929.796—	122.182—	290.320—	716.244—	1.116.746—
Hadirokkant gyermekei:								
Az apa { 25 %	428—	4.615.50 ¹⁾	26.569.50	26.997.50	341—		22.178—	22.510—
rokkant- { 50 %	777—	789.75	13.860.50	19.253—	978—	5.536— ¹⁾	18.446—	24.962—
sági toka { 75 %	520—	4.208—	13.795.25	19.900—	851.50	4.067.50	13.079.50	18.798.50
100 %			6.884—	11.612—	680—	4.246—	5.516—	10.444—
Összesen	2.514.75	14.138.50	61.109.25	77.762.50	2.850.50	14.655.50	86.219.50	76.723.50
Hadőzvegyek	13.984—	95.800—	228.680—	338.474—	15.138—	88.119—	194.600—	268.846—
Hadőzvegyek gyermekei	979.50	11.077.50	32.772—	44.828—	835—	7.013.75	18.481.50	28.390.25
Születlen árva	1.495—	¹⁾	94.997.50	96.492.50	1.167.25	¹⁾	63.856—	65.023.25
Felmenőágbeliek	565—	¹⁾	13.247.50	13.812.50	535—	¹⁾	12.876—	13.400—
Mindössze	118.516.25	384.084—	1.016.585.25	1.499.165.50	142.745.75	391.087.25	1.066.276—	1.599.119—

5. a) A hadigondozottak járadék táblázata. — 1928—1930.

Megnevezés	25				50				75				100				Hadiözvegy	Hadiözvegy gyermekeinek	Szülőtlén árva	Felmenőágbeli
	százalékos hadirokkant				százalékos hadirokkant gyermekének															
Tiszti	2	32	64	240	50	1	325	8	16	150	575	5								
Altiszti	1	24	48	120	50	75	250	6	10	125	525	250								
Legénységi állományú	1	16	32	80	50	50	175	4	5	75	—	—								

h a v i j á r a d é k a p e n g ö b e n

¹⁾ A legénységi állományukával együtt.

havonta kielégíteni. Itt az emelkedés kerekén 20% volt. A hadirokkantak gyermekeinek létszáma alig változott s mégis ezen a rovaton is megtakarítást eszközölt a kincstár. A hadiözvegyek és gyermekeik, valamint a hadiárva és felmenőágbeli hadigondozottak járadékellátása 1930-ban kivétel nélkül kevesebbe került, mint 1928-ban. Az 5. számú táblázaton a magyar hadigondozottak ma is érvényes járadéktáblázatát szemlélhetjük. Sok örömünk nem lehet benne, mert valósággal megborzadunk, ha látjuk, hogy a legénységi állományú hadiözvegy minden gyermeke után 75 fillért, a tiszt özvegye pedig 1·50 pengőt kap havonta. De járadékellátásnak nem nevezhető a felmenőágbeliek havi 2·50, illetve 5 pengő segélye sem. Ezt a csekélységet a kézbesítés portója annyira terhelte, hogy az utóbbi időkben egyenesen három hónapra előre utalványozzák.

A magyar hadigondozottak ellátása meglehetősen szegényes. Itt az ideje annak, hogy kissé körülpillantsunk, hogy a többi hadat viselt államok miképpen törekedhettek ezt a problémát megoldani.¹⁾ Lehet, hogy az összehasonlításból a magyar hadigondozás reformját illetőleg is találunk néhány hasznosítható gondolatot. A győztes, valamint a vesztes államokban nagyon különbözőképpen ítélik meg a hadigondozottak helyzetét az állammal szemben. A győztes államokban a hála érvényesül a testi épségüket vesztett katonákkal szemben. A vesztes államokban pedig a háború alatt nagy lendülettel kiépült hadigondozási organizáció is összeomlott. A nagyközöniséget az apró gondok foglalták le, a kormányokat pedig átfogóbb kérdések más irányú munkálkodásra szorították. Csak nagyon lassan ébredt a legyőzött államokban a megbecsülés érzése és ezzel együtt csak lassan hangolódott kedvezőbbre a közfelfogás. Még ma se érzik át mindenütt, hogy a hadigondozottak ellátása épen olyan adósság, mint a hadikölcsön. Ha a hadikölcsönök törlesztése a nemzet anyagi adóssága, akkor a hadigondozás becsületes áthangelését a nemzet erkölcsi adósságának kell tekintenünk.

A hadikárosultságot a világháború után úgyszólván mindenütt akként állapították meg, hogy igazolni kellett a baj és a hadiszolgálat közötti oki összefüggést vagy azt, hogy a baj a hadiszolgálat következtében rosszabbodott. Az összefüggés valószínűségét is elismerték bizonyítékul. Megbízhatóbb dokumentumok bekéréséről úgyszólván sehol se eshetett szó, mert egyfelől a zavaros idők, másfelől pedig a sietős munka ezt mindenképpen megakadályozták.

A győztes Franciaország kezelte leghumánusabban hadigondozottjait. Az 1919. III. 31-i törvény elismeri a rokkant által elszenvedett kárért a legmesszebbmenő kártérítés jogát. Ez elv szerint a rokkant tehát az állam egyik hitelezője. Franciaországban nincs ugyanis cenzus s elegendő

¹⁾ *Kenyeres György*: Különböző államok hadigondozásának szabályozásánál követett alapelvek összehasonlítása. Népegészségügy, 1927.

Sattler Jenő: A hadirokkantak helyzete az entente államokban. 1924.

volt az elszenvedett károsodásnak a hadiszolgálattal való valószínű összefüggését igazolni. Még hat hónappal a világháború után is elismerték, hogy a károsodás a hadiszolgálattól származott vagy általa rosszabbodott. És csak olyan esetben lehetett az elismerést megtagadni, ha hivatalból beszerzett adatok beszéltek ellene. Felülvizsgálatokkal is alig nyugtalanították a hadirokkantakat s azokat négy esztendő leforgása után véglegesen ismerték el. Már 10%-os károsodás esetén feléledt a rokkant jogigénye.

Angliában ugyancsak meleg érzéssel karolták fel a hadigondozás ügyét. Ellátásra igényt tarthatott minden katona, kinek károsodása a hadiszolgáltatnak volt betudható, vagy akinek baja általa rosszabbodott. Az állam csak azoknak nem volt köteles járadékot adni, kinek károsodása durva hanyagságnak volt igazolhatóan a következménye. Hogy az igényeket méltányosan ítéljék meg, még külön másodfokú fellebbezési fórumot is állítottak fel. Eleinte hat-tizenkét havonként felülvizsgálták a hadirokkantakat, de később ettől, különösen az ezzel járt tetemes költségek miatt elállottak. Ezzel szemben azonban a háború után hét esztendővel lezárták a hadirokkant státust. Angliában az ellátásra jogigényt jelentő károsodás minimumát 20%-ban állapították meg. Az angol járadékellátás rendszere (alternative pensions) a békebeli keresetből indul ki, melyhez drágasági pótlék címén 60%-ot csatolt hozzá. A felülvizsgálaton megállapították a hadirokkant sérüléséhez mért keresetképeségét s a békebeli, teljes keresetképeség alapján elért jövedelem és a csökkent kereset közötti differenciát adják járadék formájában. A hadigondozás ügyét Angliában az 1920. augusztus 4-i törvény szabályozza.

Az Amerikai Egyesült-Államokban igényt csak akkor ismernek el, ha a hadirokkant ezt kifejezetten kéri. A járadék iránti jogosultság nem a hadiszolgáltatból, hanem az elszenvedett kárból folyik. Egyszerű bizonyítékokkal is megelégedtek, mert abból az elvből indultak ki, hogy akit besoroztak, az de facto egészséges volt. Már 10%-os károsodás járadékellátásra minősített, de az 1921. VIII. 9-én kelt törvény szerint a gümökorban történt megbetegedés eseteit csak akkor vették figyelembe, ha a betegség a leszerelés után két éven belül tört ki. Négy esztendő után a hadirokkantat véglegesen deklarálták.

A hadigondozás ügyét széles alapon szervezték meg Olaszországban is. Az 1923. évi VII. 12-én kelt törvény alapján a hadirokkantakat három csoportba osztották. Először a könnyű sérültekre, kik állandó járadékra nem szorulnak, egyszeri kártalanítást kapnak, másodsor súlyosabban sérültekre, kik csökkent keresetképeségük miatt állandó járadékra jogosultak, harmadszor súlyos sérültekre, kik járadékukból kénytelenek megélni, sőt esetleg magukat ápoltatni. Az egykor viselt katonai rang figyelembe vételét egyideig mellőzték, de később a hadirokkantszervezetek egyenes kívánságára ezt vissza kellett állítani. A frontharcosok kedvezményesebb ellátását a hátrahagyot-

takra vonatkozólag is be kellett vezetni. Az új törvény a hadirokkantak gyógykezeléséről egyáltalában nem gondoskodott, hanem ezt az állami szubvencióban részesített szervezetekre bízta. A háború elején még a régi 1895. évi szabályok voltak érvényben, melyeket először 1917-ben módosítottak. Az 1923. évi törvény szerint a járadék lehet ideiglenes vagy élethossziglan megállapított. Aki nyolc évig járadékot kapott, az véglegesnek tekintendő. A károsodást okozó bajokat nyolc csoportba osztották s az 1—8 csoportba tartozók alapján járadékra, a 9. és 10. csoportba tartozók alapján pedig csak végkielégítésre tarthattak a hadirokkantak számot. Az 1. csoportba tartoznak a súlyos szembetegek, vakok, elmebetegek, valamint a kéz- és lábamputáltak. A 2. csoportba az egyik szemükre vakok, ha másik szemük is hibás. A 3. csoportba a beszélőkéességükben korlátozottak és így tovább. A járadéknak százalékok szerint való megállapítása Olaszországban ismeretlen. A legtöbb, amit közkatona kaphat, az körülbelül 600 pengőnek felel meg. A katonai ranggal erősen emelkedik a járadék s ezért még magasrangú hadirokkant tisztek is inkább ezt választják, mint a rendes nyugdíjakat. Nagyon humánus intézkedés, hogy az egészségi állapot romlását később is figyelembe veszik, például, ha a félszemű hadirokkant később másik szemére is megvakul, akkor a háborúban teljesen látását veszített katona rokkantsági pótdíjának felére jogot formálhat. Még olyanok is kapnak ápolási pótdíjat, ha ápolásra szorulnak, kik rokkantellátásra igényt nem emelhetnek. Súlyos sérülteknél ez évente 900 lírára, tuberkulózisban szenvedőknél 1120 lírára is rúghat. Ezek az összegek csak a frontharcosokra vonatkoznak, mások ennek egynegyedével kevesebbet kapnak. Családi pótlékot csak a súlyos sérülteknek utalnak ki és pedig egy-egy gyermek után 200 lírát. A hadiözvegyek ellátása már nem ilyen fényes, mert a közkatona özvegye csak 900 lírát kap évente. A járadék, ha gyermekek is maradtak, akkor már 1560 lírára növekedik. Az özvegy halála esetén a járadék az árvákat illeti. Szülők és testvérek is az özvegyhez hasonló járadékot élvezhetnek és ha a szülőnek több gyermeke esett el, akkor a járadékot pótlékolják. Jellemző, hogy a régi osztrák hadseregnek az új provinciákban élő hadirokkant tagjai egy tizeddel csökkentett járadékban részesülnek. A rokkanttörvény végrehajtására nincs külön organizáció Olaszországban, mert azt csak a pénzügyminisztérium adminisztrálja. A legfelsőbb rokkantügyi bizottság elnöke a pénzügyminisztérium egyik osztályvezetője, tagjai miniszteriális hivatalnokok, bírák, orvosok, egy egyetemi tanár és végül a hadirokkantszervezet képviselői. A tanács bizottságokkal dolgozik, melyek mindegyikébe be kell egy orvost és három számvevőügyi tisztviselőt vonni. A bizottság és annak osztályai dolgozzák ki a javaslatokat a minisztérium számára. A hadirokkantellátás központi irányítása a pénzügyminiszter kezében van, de az egyes hadirokkantak szakszerű besorozását orvosokból álló külön bizottságok végzik s 23 ilyen bizottság működik Olaszország

egész területén. Minden bizottságba két hatósági, két katona- és egy polgári orvos van beosztva. A bizottság határozatát a hadirokkanttal tüstént közölte s ha az megnyugodott, akkor az ügyet a járadék kiutalása végett egyszerűen felterjesztették a pénzügyminisztériumba. Ha a hadirokkant fellebbezett, akkor a legfelsőbb orvosi bizottság elé állították, mely szintén a minisztériumban működik s egyik orvostagjának egyetemi tanárnak kell lennie. Ez a bizottság azután végérvényesen határoz a hadirokkant sorsa felett. A beszámolók szerint igen kevés hadirokkant élt a fellebbezés jogával. A hadirokkantak szervezete a pénzügyminisztériummal a legteljesebb harmoniában dolgozik. Dacára annak, hogy a hadirokkantak gyógyításáról külön rendelkezés nem történt és hogy a hadihátrahagyottak segélyezése elég gyenge, mégis a hadigondozottak a rendezéssel nagyon meg vannak elégedve. Az olaszországi hadigondozás sok követésre való példával szolgál, különösen a szervezés, nevezetesen a járadékmegállapítás rendszere tekintetében.

A legyőzött államok közül Németországban is igyekeznek a hadirokkantak szenvedéseit méltányosan kárpótolni. Az 1927. évi december 22-i törvény az alapja a német hadigondozásnak. A járadékellátáson felül a közterheken való könnyítéssel, közlekedési előnyök nyújtásával, ingyen gyógykezelés biztosításával, közszállítási és közalkalmazási előnyökkel, iparendelvények feltételeinek könnyítésével, valamint ingatlanszerzés lehetővé tételével, sőt végső esetben még hatósági foglalkozással is törekedtek a hadirokkantak nyomorát megelőzni. Ausztriában is a hadirokkantakra nézve elég kedvezően van a járadékellátás megállapítva, amire különben még visszatérünk.

Általában a legtöbb államban a hadirokkantjáradékra való jogigény igazolása nincs elég pontosan körülírva, de ezt mindenütt meglehetősen liberálisan intézték el. Az is megjegyzésre érdemes, hogy majd minden államban a hadigondozást törvénnyel szabályozták. Nálunk ezt a problémát még ma is csak rendeletek útján törekednek megoldani. Bizonyos, hogy a parlament útján történő szabályozás inkább tarthat közmegnyugvásra számot és a hadirokkantak számára feltétlenül előnyösebb, mert a parlamenti tárgyalás alatt a megoldás rájuk nézve csak kedvezőbbre alakulhat ki. Vajjon ki merné javasolni, hogy a háború legtöbbet szenvedettjeinek jogigénye csorbíttassék? A rendeletek viszont zárt ajtók mögött, a publicitás kizárásával s talán kevesebb együttérzéssel készülnek. A törvényes rendezésnek további nagy előnye, hogy a problémát állandóbb jelleggel oldja meg. De hangsúlyoznunk kell, hogy nem a megoldás formája, hanem a végrehajtás módja a lényeges, mert a legszebb elgondolású és nagy karitatív megérzéssel koncipiált törvény is nagyon megcsorbulhat a rideg végrehajtásban.

A magyar hadigondozás rendezésében sok nehézség merült fel. Az összeomlás és az ország megcsönkítése miatt csak elég későn indultak a generális felülvizsgálatok (1922). A zavaros időkben a bizonyító okiratok

egész tömege veszett el s így sok visszaélés történhetett. De ha nem is volt a visszaélésre olyan sok alkalom, akkor is ennek lehetősége gyengítette a hadigondozott társadalom morális presztizsét. Mikor a felülvizsgálathoz új alapokon hozzáfogtak, nehéz volt a helyes módszer kiválasztása. Különbéféle kísérletek között lehetett válogatni. Németországban, Lengyelországban és Cseh-Szlovákiában az általános keresetképtettségcsökkenésben kifejezésre jutó rokkantságot vették alapul, Franciaországban, Angliában, Olaszországban és az Amerikai Egyesült-Államokban pedig a fizikai rokkantságot. Nagyjában ehhez igazodott a magyar hadigondozás is, mert a foglalkozás befollyását figyelembe venni végtelenül nehéz és az csak bonyolulttá teszi az eljárást. A magyar hadigondozási politika az időszakos felülvizsgálat mellett döntött (7200/1922. M. E. r.), de most már mindinkább elismerik, hogy a világháború megszűnése után tizenkét esztendővel erre már alig van szükség. Azt mindenesetre biztosítani kell, hogy akinek állapota rosszabbodik, járadékemelésért jelentkezhesék, de általános felülvizsgálatnak már kevés, mondhatnánk semmi értelme sincs. Annak az ügyét, ki csak most jelentkezne először, az igazságnak megfelelően elbírálni nem volna lehetséges. Sajnos, nálunk a jogorvoslat kérdése nincs megfelelően rendszeresítve. Egyes államokban (Olaszország) a katonai rendfokozatot is figyelembe vették a járadékok megállapításában, Magyarországon csak három klasszis van (tiszt, altiszt, legénység), mások pedig ebben a tekintetben a végzettség vagy a foglalkozás szerint tettek különbséget. Nálunk is gondoltak erre s az önálló, de mint közlegény szolgált iparost is az altisztek kategóriájába minősítették. Németországban, Ausztriában még lakóhely szerint is pótlékolták a járadékot. Ausztriában különben is kétféle módot adtak a járadék ellátásra, nevezetesen a fizikai rokkantságok vagy a keresetképtettség csökkenések alapján számították a járadékokat s a hadirokkant azt választhatta, amelyik rá nézve kedvezőbb volt. A rokkantsági okok kumulálódása tekintetében se tudtak még megfelelő eljárást kieszelni. Franciaországban a 100%-oshadirokkantnak, ha még egyéb baja is van, külön járadékban van része. A tehetetlen hadirokkantak helyzetén még ápolási pótlékok kiutalásával is igyekeztek segíteni. Ezt a módszert egyideig nálunk is követték. A drágasági, valamint a családi pótlékok kiutalása ugyancsak a hadirokkantak nyomorának enyhítését célozza.

Leginkább a Landesverband der Kriegsinvaliden und Kriegslinterbliebenen Österreichs anyagára támaszkodva, módunk van a hadat viselt államok járadékellátásáról pontosabb képet is nyújtani. A 6. számú táblázatba foglalt eredmények a hadat viselt államok hadirokkantjainak járadékellátását saját pénznemükben tüntetik fel az 1927. esztendőről. Ezek az adatok összehasonlításra nem alkalmasak, miért is kénytelenek voltunk azokat a zürichi tőzsde jegyzése alapján pengőre átszámítani, mint azt 7. számú táblánkban bemutatjuk.

6. A hadirokkantak ellátása tévéenként néhány államban. ... 1927.

Megnevezés	Magyar- ország pengő	Ausztria arany- korona	Német- ország bíróalmi márka	Bulgária leva	Belgium arany- frank	Egyesült- Államok dollár	Francia- ország arany- frank	Anglia shilling	Olasz- ország aranylira	Lengyel- ország arany- korona	Csehszlovákia arany- frank
Hadivakságiáradek	—	627-00	611-00	—	1.130-90	674-53	1.459-80	619-00	1.845-85	—	346-80
100%-os hadirokkant, nőten.....	960-00	966-00	1.032-00	48.348-00	1.470-15	674-53	1.096-90	1.238-00	627-59	985-14	520-23
100%-os hadirokkant nős, 2 gyermek .	1.056-00	1.183-20	1.496-00	—	1.715-15	809-43	1.402-10	1.947-00	689-09	1.444-74	824-33
80%-os hadirokkant, nőten	384-00	966-00	666-00	31.608-00	1.085-65	539-62	712-60	990-00	448-00	787-91	416-20
80%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek .	426-00	1.183-20	1.035-00	—	1.266-55	647-54	830-70	1.572-00	443-00	1.155-86	499-43
50%-os hadirokkant nőten	192-00	49-00	360-00	9.768-00	566-45	337-50	445-35	619-00	258-42	492-57	195-10
50%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek ..	204-00	58-50	642-00	—	659-65	405-00	556-65	983-00	258-42	722-34	234-10
30%-os hadirokkant, nőten	12-00	—	121-00	4.389-00	339-25	202-36	267-20	371-00	147-65	295-57	117-05
30%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek .	24-00	—	169-00	—	365-75	242-82	334-00	589-00	147-65	433-44	140-46
Özvegy, munkaképes, gyermektelen ..	60-00	98-00	242-00	—	471-20	202-36	296-90	619-00	152-30	295-57	130-05
Özvegy, munkaképtelen, gyermektelen .	60-00	395-00	617-00	—	471-20	202-36	296-90	826-00	239-95	492-57	224-00
Özvegy, munkaképes, 2 gyermekkel ...	78-00	425-00	1.023-00	7.864-80	659-70	310-28	602-10	1.349-00	297-60	689-65	368-50
Özvegy, munkaképtelen, 2 gyermekkel .	78-00	573-00	1.073-00	—	659-70	310-28	602-10	1.349-00	297-60	886-56	397-40
Szülők	30-00	178-00	465-00	3.369-60	388-55	202-36	296-90	619-00	239-95	295-57	115-60

7. A hadigondozottak ellátása félévenként néhány államban. — 1927.

Megnevezés	p e n g ő b e n										
	Magyar- ország pengő	Ausztria aranykor. 1:15	Német- ország birodalmi márka 1:36	Bulgária léva 0:042	Belgium aranyfrank 1:10	Egyesült Államok dollár 5:72	Francia- ország aranyfrank 1:10	Anglia shilling 1:391	Olasz- ország aranylira 1:10	Lengyel- ország aranykor. 1:15	Csehszlovákia aranyfrank 1:10
Hadivakságjádék	—	1.721-05	830-96	—	1.244-00	3.858-31	1.605-78	861-02	2.030-44	—	381-48
100%-os hadirokkant, nőtlen	960-00	1.133-90	1.403-52	2.030-62	1.617-16	3.858-31	1.206-59	1.722-05	690-35	1.132-91	572-25
100%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek .	1.056-00	1.360-68	2.034-56	—	1.886-66	4.629-94	1.542-31	2.708-28	758-00	1.661-45	906-76
80%-os hadirokkant, nőtlen	384-00	1.133-90	905-76	1.327-54	1.194-22	3.086-62	783-86	1.377-09	492-80	906-10	457-82
80%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek ..	426-00	1.360-68	1.407-60	—	1.393-20	3.703-92	913-77	2.186-65	487-30	1.329-24	549-37
50%-os hadirokkant, nőtlen	192-00	56-35	489-60	410-25	623-10	1.930-50	489-88	861-02	284-26	566-45	214-61
50%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek .	204-00	67-28	873-12	—	725-62	2.316-60	612-32	1.367-35	284-26	830-69	257-51
30%-os hadirokkant, nőtlen	12-00	—	164-56	184-34	373-18	1.157-50	293-92	516-06	162-42	339-90	128-76
30%-os hadirokkant, nős, 2 gyermek .	24-00	—	229-84	—	435-32	1.388-93	367-40	819-30	162-42	498-45	154-50
Özvegy, munkaképes, gyermektelen ..	60-00	112-70	329-12	—	518-32	1.157-50	326-59	861-02	167-53	339-90	143-05
Özvegy, munkaképtelen, gyermektelen	60-00	454-25	839-12	—	518-32	1.157-50	326-59	1.148-96	263-95	566-45	246-40
Özvegy, munkaképes, 2 gyermekkel ..	78-00	488-75	1.391-28	330-32	725-67	1.774-80	662-31	1.876-45	327-36	793-10	405-35
Özvegy, munkaképtelen, 2 gyermekkel	78-00	658-95	1.459-28	—	725-67	1.774-80	662-31	1.876-45	327-36	1.019-54	437-14
Szülők	30-00	204-70	632-40	141-52	427-40	1.157-50	326-59	861-02	263-95	339-90	127-16

Magyarország és Lengyelország kivételével a hadivakok külön járadékban részesülnek. Ez a járadék legnagyobb természetesen a dollárok hazájában, az Amerikai Egyesült-Államokban, Olaszországban és Ausztriában már csak fele, Belgiumban és Franciaországban egynegyede, Németországban és Angliában csak egytizede az amerikai járadéknak. Az Amerikai Egyesült-Államokban minden százszázalékos hadirokkant akkora járadékot kap, mint a hadivak, 2000 pengőn felül dotálja még Bulgária is az ebbe a súlyos kategóriába tartozó hadirokkantjait. Németország, Belgium, Franciaország nagyjából egyenlő nagyságú járadékot ad a 100%-os hadirokkantoknak. Legkevesebbet kapnak a tulajdonképpen hadat se viselt Cseh-Szlovákia hadirokkantjai. A családi pótlékolás a legtöbb állam rovatában szembeötlik, talán legkevésbé Magyarországon rublikájában. A 80, illetőleg 75%-os hadirokkantak járadéka Németország és Franciaország, valamint Magyarország rovatától eltekintve elég proporcionális. Magyarország, Cseh-Szlovákia és Olaszország a gyermekes 80%-os hadirokkantoknak nem juttatott aránylag annyi családi pótlékot, mint a többi államok. Az 50%-os hadirokkantak járadéka már hirtelen még alacsonyabbra esik, különösen Magyarország és Ausztria rovatában. A 30 (25) %-os hadirokkantak járadékai között hatalmas eltolódások tátonganak, hiszen míg az amerikai félvénekint 1157·50 pengőt, addig a magyar csak 12 pengőt kap. Még meglepőbbek az eltérések az özvegyek rovataiban. Néhány állam (például Ausztria, Németország, Anglia stb.) még az özvegyeket is differenciálja munkaképességük szempontjából s a munkaképteleneknek jóval nagyobb segítséget nyújt. Míg az amerikai hadiözvegy egy félévre 1157·50 pengő járadékot élvez, addig a magyar csak nagyon szerény 60 pengőt. A gyermekszámot ebben a kategóriában a legtöbb államban honorálják. A felmenőágbeli hadigondozottak járadékellátása tekintetében utolsó helyen áll Magyarország, mert egy félévre még a cseh anya is 127 pengőt kap, addig a magyar anyák sajgó fájdalmát a kincstár csak 30 pengővel igyekszik enyhíteni. Az adatok élénken demonstrálják, hogy a járadékellátás Magyarországon méltánytalanul alacsony.

Még akkor is, ha adatgyűjtésünk hibáira figyelemmel vagyunk, meg kell állapítanunk, hogy a magyar hadigondozottak járadékellátásának méltányos rendezését nem lehet sokáig elodázni. Komoly megfontolást érdemel Koenig Miklós hadirokkant főhadnagy javaslata, mely szerint a hadigondozott státus végleges lezárása mellett fel kell egyelőre elméleti érvénnyel emelni a járadékokat s később a státus gyengülésével, a hadigondozottak halálozásával felszabaduló összegeket kell a fokozatos emelésre az elméletileg megállapított összeg felé haladva felhasználni.

Ausztriában a katonai rangot nem veszik figyelembe s ebből következik, hogy a magyar tiszti járadékok magasabbak, viszont az altiszti és legénységi hadirokkantjáradékok alacsonyabbak, mint az osztrákokéi.

Csakis az altiszti 50%-os hadirokkantak között van kivételesen teljes paritás. A 100%-os legénységi állományú hadirokkantak járadékai között olyan nagy az eltérés, hogy az osztrák hadirokkant pengőben számítva majdnem háromszor akkora összeget kap, mint egykori magyar bajtársa.

A hadigondozottak majd minden államban tömörültek érdekeik védelmére. Németországban a Reichsbund der Kriegsschädigten und Kriegshinterbliebenen képviseli a hadigondozottakat Berlin székhellyel. Ausztriában a Landesverband der Kriegsinvaliden und Kriegshinterbliebenen törekszik a hadigondozottak sorsát kedvezőbbre varázsolni és mint azt adatai mutatták, nem minden siker nélkül. Az Amerikai Egyesült-Államokban a The American Legion a legnagyobb egyesülés, melynek ma már több, mint egymillió tagja van. Angliában a British Legion fogta össze a több kisebb csoportban alakult szervezeteket teljesen politikamentes, tisztán társadalmi organizációnak tekinthető. Hasonló szervezetek vannak az angol dominiumokban is. Belgiumban a Fédération nationale des militaires mutilés et invalides de la guerre védi a hadigondozottak érdekeit. Franciaországban hatalmas szervezet a L'Union Fédérale des Associations Francoises de Mutilés, Veuves, Orphelins et Anciens Combattants, mely nagy érdemeket szerzett a francia hadigondozás méltányos kifejlesztésében. Említettük már, hogy Olaszországban a hadigondozás hivatalos szervei mennyire szoros és harmonikus kapcsolatban működnek az Associazione nazionale fra Mutilati et Invalidi di guerra vezetésével. Romániában, Cseh-Szlovákiában (a nyelvtérületek szerint külön-külön) és Lengyelországban is vannak a hadigondozottaknak szervezetei. Magyarországon a kommun bukása után alakult meg nagy nekilendüléssel a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárva-k Nemzeti Szövetsége, mely azután az infláció idején túlságosan beleszaladt a gazdasági szervezésbe, miért is néhány esztendő alatt erkölcsi és anyagi csődbe került. A kormányzat azonban átlátta a szervezet szükségességét s 1928-ban új alapszabályok kodifikálása után miniszteri biztos vezetése alatt újjászervezte a Szövetséget, mely azóta organizációját az egész országban kiépítette és nagy akarással törekszik a háború után eltelt tizenhét esztendő mulasztásait pótolni.

Nagy vonásaiban feltártuk a hadigondozottak sorsát és röviden végigpillantottuk azokat a módokat, melyeken a hadviselt államok ezt a kérdést megoldani törekedtek. Nincs más dolgunk hátra, minthogy rávilágítsunk a magyar hadigondozottak sérelmeire s keressük, legalább elméletben azok orvoslását. A III. fejezetben cáfolhatatlan dokumentumokat terjesztettünk elő, melyek azt harsogják, hogy a magyar hadigondozás nem tisztavirág életű probléma, hanem évtizedekig élő kérdés, melynek bölcs megoldása a hadigondozottaknak, de a magyar államhatalomnak is egyaránt eminens érdeke. Nem lehet a kérdést egyszerűen az ország elszegényedésének gyakori hangoztatásával elintézni, mert nagyon valószínű, hogy racionálisabb szerve-

zettel s az államkincstár további, talán nem is súlyos megterhelésével sokféleképpen lehetne a hadigondozottak nyomorúságát enyhíteni. A jövőendő helyzet kalkulálását nagyon megnehezíti az az időszakos változás, mely a hadigondozottak között állandó. Nevezetesen a súlyos hadirokkantak talán időnek előtte elhalnak, de számuk pótlódik, mert a még évekkel előbb kevésbé súlyos hadirokkantak szomatikus állapota rosszabbodik. Ha azonban elég szigorúan lezárjuk végre a hadigondozottak státusát, akkor mégis lesz realisabb kalkulációra alapunk, mert a nagy létszámemelkedések mindig a felülvizsgálatok idejére estek. A hadiözvegyek státusában se lesz az apadás a halálozásokkal, avagy a férjhezmenésekkel és végkielégítésekkel a jövőben olyan hirtelen, de az emelkedése, mely úgyszólván kizárólag a nők hadirokkantak elhalálozásából nyerészkednék. A hadirokkantak és a hadiözvegyek gyermekeinek száma sem fog most már emelkedni, hiszen olyan sok gyermek születésére a leginkább közepes életkorú hadigondozottak családjában alig számíthatunk, viszont a korhatár elérése annál inkább csökkenteni fogja a hadigondozottaknak ezeket a kategóriáit. Bizonyos összegek itt is fel fognak szabadulni, de akkor, ha sikerülne a hadigondozás költségvetését a nem szorosan odatartozó terhektől megtisztítani, bizonyára még nagyobb összegek állanának rendelkezésre ahhoz, hogy a hadigondozottak járadékellátása méltányosan felemeltessék.

A Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Nemzeti Szövetségének igazgatósága már 1922-ben törvénytervezetet dolgozott ki, mely a hadigondozás kérdését parlamentáris úton lett volna hivatott rendezni. Ugyanabban az időben hivatalos tervezet is készült, mely azonban más sürgős országos ügyek tárgyalása miatt nem került a parlament elé. Ennek a tervezetnek törvényerőre való emelkedése egyáltalában nem javított volna a hadigondozottak sorsán, mert egyáltalában nem ismerte el a hadigondozottak jogát a járadékra, hanem az egész problémát pusztán karitatív alapon fogta fel. Hosszú idő telt el s csak a közelmúltban a reorganizált Szövetség igazgatósága fogott ismét hozzá a törvényes rendezés előkészítéséhez. Az újabb törvénytervezet a régi projektum nyomán halad, természetesen exkomptálta az azóta eltelt idő alatt kiforrott kívánságokat. A szövetség elnöksége minden erővel arra törekszik, hogy a törvénytervezet tárgyalására közvéleményt teremtsen. Ebből a célból a hadigondozottak kívánságait külön is összefoglalta s az elaborátum egyik példányát a Kormányzó Úr Ő főméltósága elé terjesztette. A hadirokkanttársadalom kívánságait elsősorban ennek a munkálatnak alapján fogjuk most összefoglalni.

A hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák járadéka méltányosan felemelendő s a járadékok és pótlékok az igényjogosultak vagyoni és jövedelmi viszonyaitól függetlenül *nyugdíjszerűen* utalványozandók ki. Az igénymegállapítások tekintetében jogorvoslat lehetőségét kell biztosítani s a felülvizsgáló felső fórum függetlenségét alkotmányosan biztosítani kell.

A hadigondozottak betegség esetén való ellátását a 34.000/1926. N. M. M. rendelet egyáltalában nem oldotta meg. Gondoskodni kellene arról, hogy a hadigondozottak ellátása ne szegényszálláson, hanem a hadigondozás keretében oldassék meg. A Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Nemzeti Szövetsége által fenntartott ambulatórium további fejlesztése nagyon kívánatos, úgyszintén továbbra is fenntartandó volna a Hadirokkant-otthonnal kapcsolatos sebészeti osztály is. A hadirokkantoknak művétagokkal való ellátását is a korszerű igényeknek megfelelően kell újjászervezni, mert a tudományos technikai haladás ma már sokkal különb művétagokat produkál, mint amilyeneket a művétaggyárban készítenek. A hadigondozottak a járadékukkal összefüggően temetési segélyben részesítendőek s amennyiben a hozzátartozók kérik, a hadirokkantak számára a hősök temetőjében ingyenes sírhelyet kell adni. A magukkal tehetetlen és a hozzátartozók nélkül álló hadirokkantak számára szolgáló otthont ki kell bővíteni. Ide kell ezeket elhelyezni, mert nem szabad megtérni, hogy a hadirokkantak az utcán kolduljanak. A munkaközvetítés céljából és a hadirokkantak gyámolítására külön népirodák volnának szervezendők, ha ez kivihetetlen volna, akkor ezzel a feladattal részben a nyilvántartó hatóságok, részben a Szövetség helyi szervei volnának megbízandók.

Minden állami vagy más közhivatali állás betöltésénél a hadigondozottak számára törvényes elsőbbséget kell biztosítani s a hadiévek utólagos alkalmazásánál is beszámítassanak a nyugdíjjogosultságba. A hadigondozási intézmények összes állásait lehetőleg hadigondozottak számára kell fenntartani. Elöléptetéseknél is elsősorban a hadigondozottakat vegyék figyelembe. Bármiféle létszámapasztáznál az 1923. évi XXXV. t.-c. idevonatkozó rendelkezését kell érvényrejuttatni. Az állami, törvényhatósági vagy községi támogatásban részesülő vállalatokat, de általában minden vállalatot arra kell kötelezni, hogy bizonyos számarányban hadigondozottakat alkalmazzanak s ennek megfelelően számukra adókedvezményt kellene biztosítani. A mozi, trafik, italmérési és sorsjegyárusítási, továbbá városi helyfoglalási, autotaxi és egyéb olyan engedélyek kiosztásánál, melyekre a hadigondozottak is megfelelhetnek, a kincstári jogosítványoknál elsősorban, városi engedélyeknél pedig legalább felerészben a hadigondozottakat kell exisztenciához juttatni mindaddig, amíg csak hadigondozott kérvényező akad. A 86.725/1927. Ker. M. számú rendelet pontosan végrehajtandó s az állami és egyéb közszállításoknál a hadigondozottakat elsőbbségben kell részesíteni.

Nagy érdekek fűződnek ahhoz, hogy a hadigondozottakat házhelyekhez juttassuk. Az 1820/1917. M. E. és a 94.000/1921. F. M. számú rendeletek erre módot is nyújtanának. A hadigondozottaknak juttatott földek árát mérsékelni és számukra kedvező részletfizetést engedélyezni kell, sőt őket méltányos építkezési kölcsönrel is támogatni kellene.

A hadigondozottak közlekedési kedvezményezésének ügyét a 23.494.—1930. Ker. M. rendelet egyáltalában nem rendezte, mert általában minden 50—100%-os hadirokkantnak és minden hadiözvegynek meg kellene adni az 50%-os utazási kedvezményt, mégpedig nemcsak a gőz-, hanem a villamosvasutakon is. Ezt a kedvezményt még a hadivakok kísérőire is ki kellene terjeszteni. A hadigondozottak gyermekei teljes tandíjmentességben és indokolt esetekben tankönyvellátásban is részesítendőek. A hadigondozottak gyermekeinek iskolai felvételi kérvényei zártlétszám címén sem legyenek visszautasíthatók.

A hadiárvának a közpénztárakban kezelt és értékét veszített betétei méltányosan valorizálandók. Arról is intézményesen kellene gondoskodni, hogy a hadigondozottak kérvényei bélyegmentességet élvezzenek. Az adózás tekintetében is kedvezményeket kellene nyújtani.

Régi kívánsága a hadigondozottaknak, hogy őket tiszteletet parancsoló jelvénnnyel lássák el, mely a hadirokkantakat a született nyomorékoktól láthatóan elválasztja és nekik a tömeges várakozásoknál elsőbbségi előnyt biztosítana. Az összes iskolákban oktassák az ifjúságot a jelvénnnyel ellátott hadirokkantak tiszteletére s a hazafias ünnepélyeken a hadirokkantak érdemeiről is emlékezzenek meg.¹⁾

A hadigondozottaknak az ország sorsát intéző közjogi szervezetben képviselet biztosíttassék. A hadigondozottak szövetségének kizárólagos jogot kell adományozni s hatóságilag minden hadigondozott belépését megkívánni. A szövetség anyagi támogatását is az állami költségvetésben kell felvenni.

A magyar hadigondozottaknak erkölcsi és anyagi sérelmeik vannak, melyek sürgős orvoslást kívánnak. A járadékellátás rendezése elsősorban anyagi eszközökön múlik s ezek hiánya a késedelmet valamennyire motiválja. Mégis ezen a téren annyira elmaradtunk, hogy a hadigondozottak szövetségének alanti adatai a magyar hadigondozás járadékellátását szegényesnek mutatják. Az alanti adatok ugyanis arról tájékoztatnak, hogy mennyibe kerül jelenleg évenként egy legénységi állományú hadigondozott ellátása átlagban az egyes hadviselt államokban:

	Magyarország	Ausztria P e n g ö	Németország
Rokkantjáradék ²⁾	10·30	114·66	113·91
Hadiözvegy járadéka két gyermekkel	6·50	55·68	108·80
Félarvajáradék	0·75	8·64	27·20
Teljes árvajáradék	3·25	43·50	43·50

¹⁾ A hadigondozottaknak ezt a régi kívánságát a Kormányzó Úr Ő Főméltósága legmagasabb elhatározásával 1931. évi március hó 31-én teljesítette. A 175.000/1931. N. M. M. rendelet a hadirokkantjelvények kiosztásáról is intézkedett.

²⁾ Franciaországban 167·76, Belgiumban 215·16, Angliában 296·75, Canadában 529·33 és az Amerikai Egyesült-Államokban 707·16 pengő.

A gyógyellátást is egyszerű volna hadigondozottjogon megoldani, mert ez se kerülne egy fillérrel se többre. Pedig ezek az apró intézkedések nagyon hozzájárultak volna a hadigondozottak tömegének megnyugtatóhoz akkor, midőn a felülvizsgálatok: a sokszor vélt és sokszor jogos méltánytalanságok csak nyugtalanították a hadigondozottak idegeit.

Preventív kell a hadigondozást is megoldani! A hadigondozás szanálásában is a szociális megelőzés legyen a jelszó és ne a szegénységélyezés. Arra törekedjünk, hogy legalább a kéregető hadirokkantak tűnjenek el végleg az utcákról. Ne halljunk többé olyan hivatalos kijelentéseket, hogy a hadigondozottak szívódjanak fel a társadalomban. A társadalom felvevő-képessége nagyon gyenge és épen a gazdasági bajok miatt bukdácsolnak a kollektivitás minden rétegében a szervezetlen és alig támogatott hadikárosultak.

A magyar nemzet a világháborúban egy nagy erkölcsi és egy nagy anyagi adósságot csinált! Erkölcsi hitelezői a hadigondozottak, anyagi hitelezői a hadikölcsöntulajdonosok. Mind a két adósságot rendezni kell, hogy a nemzet hitele teljesen helyreálljon. De mivel a hadigondozottak veszítettek legtöbbet: testük épségét, férjet, apát vagy fiút, a méltányosság azt követeli, hogy először az erkölcsi adósság nyerjen kielégítést. Támogassuk és szerezzünk becsülést a hadigondozottaknak, de szigorúan büntessük azokat, kik erre méltánytalannak bizonyulnak.

A magyar hadigondozottak tömege még ma is hittel és bizalommal apellál a nemzet becsületére, hogy minden jóra fordulhat és reméli, hogy a hadigondozás terén történt sok mulasztás után is jönni fog a mindent felejtető reparáció. A jobb jövőbe vetett hit és reménység a magyar lélek legnagyobb erőssége! Ez adott mindig támaszt a sorscsapások elviselésében, ez őriz meg bennünket a kétségbeeséstől és ad erőt ma is arra, hogy továbbra is turáni daccal bizzunk a magyarok Istenének igazságosságában és higyjünk Magyarorszáig feltámadásában.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. A világháború népesedési kihatása	3
II. Az állam és társadalom törekvései a hadigondozás problémájának megoldására .	25
III. A hadigondozottak sorsa Budapesten	63
IV. A hadigondozáspolitikai jövő feladatai	137
